

CĂRȚI POPULARE

IV

PALIA ISTORICĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
ACADEMIA ROMÂNĂ. INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN”

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

*înregistrat n. 101
p. 103 legușelita*

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ "IORGU IORDAN"

CELE MAI VECHI
CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Cordonatori:
ION GHEȚIE și ALEXANDRU MAREȘ

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ "IORGU IORDAN"

CELE MAI VECHI
CĂRȚI POPULARE
ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

IV

PALIA ISTORICĂ

Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de
ALEXANDRA MORARU și MIHAI MORARU

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
București • 2001

Coperta seriei: DUMITRU VERDEȘ
 Ilustrația copertei: *Jertfa lui Avraam*,
 miniatură de Picu Pătruț (1843)

ISBN 973 - 85486 - 0 - 8

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- AAR Analele Academiei Române, I, București, 1877-ș.u.
 ALR I *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj.
 Partea I (ALR I) de S. Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu -
 Leipzig, 1942.
 ALR II *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj.
 Partea II, (ALR II) de E. Petrovici, vol. I, Sibiu - Leipzig, 1940.
 ALR SN *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, București, vol. I - VII, 1956 -
 1972.
 BAR Biblioteca Academiei Române.
 ALRM I/I, I/II *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din
 Cluj. Partea I (ALRM I) vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu - Leipzig,
 1942.
 ALRLM III/I *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române.
 Partea II (ALRM II), vol. I, Sibiu - Leipzig, 1940.
 BOR *Biserica ortodoxă română*, anul I, 1874 ș.u.
 BRV I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*.
 1508 - 1830, București, vol. I, 1903, vol. II, 1910, vol. III, 1912 -
 1936, vol. IV, 1944.
 CADE I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*.
 Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de
 I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic*
universal, de Gh. Adamescu, București, [1926 - 1931].
 Cartoian, CP N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, București, vol. I,
 1929, vol. II, 1938.
 CL *Cerectări de lingvistică*, Cluj, Anul I (1956) ș.u.
 DA *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I - III, tom II, partea I- III,
 București, 1913 - 1940.
 Densusianu, Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II,
 HLR II *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
 Densusianu, TH O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
 DLR *Dicționarul limbii române* (DRL), serie nouă, tom VI - XII,
 București, 1965 - 1994.
 DLRTR Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon,
Dicționarul limbii române literare vechi (1640 - 1780). Termeni
 regionali, București, 1987.

- FD *Fonetică și dialectologie*, [București], vol. I (1958) ș.u.
 Gheție, BD Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975.
 Gheție-Mareș, GD Ion Gheție și Alexandru Mareș, *Grăurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974.
 Hasdeu, CB B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I – II, București, 1878 – 1879.
 HEM B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*, vol. I – III, București, 1887 – 1893.
 LR *Limba română*, București, anul I (1952) ș.u.
 Lex. reg. I *Lexic regional*, [București], 1960.
 Pușcariu, LR S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, vol. II, *Rostirea*, București, 1959.
 Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, București, 1971.
 Rosetti, ILR Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, București, 1986.
 SCL *Studii și cercetări lingvistice*, București, anul I, 1950 ș.u.
 DRG H. T. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903 – 1925.
 TEW Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966.
 Viciu, GI Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906.
 WJb. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*. Ed. Gustav Weigand, Leipzig, anul I, 1894 ș.u.

ABREVIERI

ac.	acuzativ	marg.	marginal(ă)
adj.	adjectiv	m.m.c.pf.	mai mult ca perfect
adv.	adverb, adverbială	ms.	manuscris(e)
ap.	apud	n.	neutru
art.	articol	neg.	negativ
bg.	bulgar(ă), bulgăresc	neh.	nehotărât
cap.	capitol(ul)	ngr.	neogre(a)c(ă)
chest.	chestionar(ul)	nom.	nominativ
cj.	conjunctiv	n. pr.	nume propriu (propriei)
comp.	compus	nr.	număr
conj.	conjuncție, conjuncțională	num.	numeral
dat.	dativ	part.	participiu
expr.	expresie	pers.	persoana, personal
f.	feminin	pf. s.	perfect simplu
fasc.	fascicol(ul)	pl.	plural
fig.	figura, figurat	pol.	polonez(ă)
gen.	genitiv	pos.	posesiv
ger.	gerunziu	prep.	prepoziție
gr.	gre(a)c(ă)	prez.	prezent
h.	harta	pron.	pronume
hot.	hotărât	refl.	reflexiv
imper.	imperativ	rom.	român(ă), române(a)sc(ă)
impf.	imperfect	s.	substantiv
impers.	impersonal	sg.	singular
ind.	indicativ	sl.	slav
interj.	interjecție	suf.	sufix
invar.	invariabil	trad.	traducere
î.l.d.	în loc de	vb.	verb, verbală
lat.	latină	vsl.	vechi slav
lit.	literal		
loc.	locuțiune		
m.	masculin		
magh.	maghiară		

STUDIU FILOLOGIC TRADIȚIA OPEREI OPINII

Deși semnalat în urmă cu mai bine de un veac, manuscrisului BAR 469, care cuprinde mai multe legende apocrife referitoare la *Vechiul și Noul Testament*, nu i s-a acordat atenția pe care ar fi meritat-o, iar *Palia istorică*, care ocupă cea mai mare parte a miscelaneului, a rămas până la ora actuală un text inedit (cu excepția unui scurt fragment reprodus cu chirilice de M. Gaster, vezi mai jos), necunoscut nu numai publicului larg, ci și multor specialiști.

Primele referințe la miscelaneu datează din anul 1882 și i le datorăm lui M. Gaster, care face și o descriere succintă a codicelui, însoțind-o cu un fragment de text, cuprinzând *Călătoria lui Sith la rai din Apocalipsa lui Adam*¹, apocrif cunoscut și sub numele de *Legenda despre Adam și Eva*, și care se află în manuscris (sub denumirea *Începem de la Adam până în svârșit toate cum s-au făcut. Bitiș*) după apocriful *Palia istorică*.

Un an mai târziu, când publica *Literatura populară română*² Gaster deplângea faptul că manuscrisul nu-i mai era accesibil. Apoi, în timpul celui dintâi război mondial, codicele a fost înstrăinat împreună cu alte valori ce trebuiau protejate, fiind trimis la Moscova; el a revenit în țară abia în anul 1957, deci la o distanță de patru decenii, fapt care nu explică totuși decât parțial conul de umbră în care se află încă și astăzi.

Considerațiile lui Gaster cuprinse în volumul citat mai sus în secțiunea a III-a, *Literatura religioasă*, se referă, de aceea, prea puțin în mod direct la apocrifele din ms. 469. El revine asupra fragmentului pe care-l publicase deja, *Călătoria lui Sith la rai* din legenda *Adam și Eva*, și se oprește apoi și la alte legende care au circulat la români și care se regăsesc și în acest manuscris. Dintre acestea, *Prorocirea Savilei*³ din ciclul solomonean și *Preînălțarea lui Pilat*⁴ urmează (ca și *Adam și Eva*) după *Palia istorică* din manuscrisul academic, singurul text care face parte integrantă din acest apocrif fiind *Legenda despre Melchisedec*⁵, al cărei conținut a și fost rezumat de Gaster în această lucrare.

Acestea și alte legende prezentate de autor în volumul *Literatura populară română*, cuprinse în ciclurile referitoare la *Lemnul crucii*, Cain, Abel și Lameh, Avram și Moise, reprezintă de fapt istorioare desprinse din materia *Vechiului Testament* care au circulat independent de acesta, începând chiar din literaturile bizantină și slave. Întrucât M. Gaster prezenta unele legende (de exemplu, *Prorocirea Savilei*) ca aparținând *Paliei istorice*

¹ Vezi M. Gaster, *Texte române inedite din secolul XVII*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, București, I, 1882, fasc. 1, p. 74 – 78. Fragmentul a fost reprodus cu caractere chirilice.

² Vezi M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 262.

³ Ibidem, p. 337-338 (unde este rezumat conținutul legendei din ms. 469).

⁴ Ibidem, p. 353.

⁵ Ibidem, p. 305.

(termeni pe care-i folosește uneori impropriu pentru a desemna întregul miscelaneu 469) și deoarece raportările sale la alte manuscrise care conțin legende apocrife nu sunt clar semnalate, s-au putut crea confuzii: de exemplu, N. Cartoian, care nu a mai putut avea acces direct la manuscris, a crezut că rezumatul legendei despre *Lemnul crucii* din lucrarea lui Gaster era cel al versiunii cuprinse în ms. 469⁶, pe când în realitate era vorba de un alt manuscris⁷ conținând acest apocrif.

Interesul lingvistic și literar pe care-l prezintă apocrifele, influența lor asupra literaturii și culturii române făcuseră și obiectul unei conferințe pe care Gaster o ținuse la Ateneul Român în 1884⁸. Cu acel prilej el făcea o trecere în revistă sumară a unor legende parabiblice (*Zăpăsul lui Adam*, *Călătoria lui Sith la rai*, *Lemnul crucii*, *Melchisedec*, *Moartea lui Avram*, *Istoria Sibilei*), fără a se raporta însă deloc la manuscrisul 469. Unele dintre acestea, cuprinse în acest codex, au fost abordate mai pe larg în primul volum al cunoscutei sale *Chrestomatii*, în care, sub numerele XXII a și XXII b, au fost reproduse cu chirilice și două scurte fragmente, și anume *Călătoria lui Sith la rai* (din *Adam și Eva*), respectiv *Povestea lui Melchisedec* (din *Palia istorică*)⁹. În această din urmă lucrare Gaster s-a pronunțat și asupra traducerii acestor texte după redacții slavone ale *Paliei bizantine*, precum și asupra datării versiunii românești, la începutul secolului al XVII-lea¹⁰, fără a-și argumenta însă în nici un fel opiniile. În ceea ce privește data copierii manuscrisului, există o neconcordanță în afirmațiile lui Gaster: astfel, în timp ce în articolul publicat în „Revista de istorie, arheologie și filologie” (p. 74) ms. 469 era datat „pe la începutul sec. XVII (cca 1600 – 1625)”, în *Chrestomatie*, în text (p. 63, 65) apare intervalul 1600 – 1625, în timp ce la scara volumului (p. CXLVIII), 1600 – 1650. Tot fără a-și expune argumentele el a încadrat ambele fragmente în „grupul de texte coresiene”, adică între operele care reprezintă „dialectul muntenesc”¹¹. Trebuie să subliniem însă aici faptul că tot în această categorie au fost incluse și alte texte, precum *Noul Testament de la Bălgrad*¹², în timp ce scrieri precum cele ale lui Ioan Zoba din Vinț, despre care afirmă, de asemenea, că „urmează limba și grafia fonetică” a cărții de la Alba Iulia din 1648, au fost încadrate, în mod contradictoriu în raport cu propriile sale afirmații, în „dialectul ardelenesc”, și nu în cel muntenesc, unde figura tipăritura lui Simion Ștefan.

Informații sumare cu caracter istorico-literar privitoare la apocrifele din ms. 469 se găsesc și în cursul de istorie a literaturii române, epoca veche, ținut de Ov. Densusianu la

⁶ Vezi Cartoian, CP I, p. 157.

⁷ Vezi M. Gaster, *Literatura populară română*, ediție alcătuită de Mircea Angheliescu, București, 1983, p. 235, 385 și nota 9 a editorului.

⁸ Vezi M. Gaster, *Apocrifele în literatura română*, IV, seria de Conferințe ținute la Atheneul Român, 1883 – 1884, (conferință ținută la Ateneul Român la data de 5 februarie 1884).

⁹ Vezi M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. 63-65, respectiv 65-68.

¹⁰ Ibidem, p. LVI.

¹¹ Ibidem, p. XCIV.

¹² Ibidem.

Facultatea de Litere din București, în anul 1898, litografiat de Filip Drugescu, unde se admite și datarea făcută de M. Gaster.

După un deceniu și jumătate, o scurtă descriere, însoțită de sumarul manuscrisului 469 a fost accesibilă celor interesați, o dată cu publicarea de către I. Bianu și R. Caracșu a celui de-al doilea volum al cunoscutului lor catalog¹³, pentru ca abia după un alt deceniu și jumătate, când a apărut importanta monografie a cărților populare a lui Nicolae Cartoian, să se revină asupra acestui manuscris.

Dedicând *Paliei istorice* un capitol aparte¹⁴, el a fost cel dintâi care s-a pronunțat asupra legăturii de filiație dintre apocriful din ms. 469 și cele grecești bizantine și slave, care fuseseră aduse în circuitul istoriei literare prin publicarea în 1881, respectiv în 1893 a edițiilor lui A. Popov și A. Vassiljev¹⁵. În absența din țară a manuscrisului 469, N. Cartoian a comparat titlurile capitolelor versiunii românești a *Paliei istorice* reproduse în descrierea succintă din catalogul lui I. Bianu și R. Caracșu cu acelea ale versiunii grecești editate de A. Vassiljev, remarcând similitudinea lor¹⁶. Fragmentul despre Melchisedec publicat de Gaster i-a permis apoi istoricului să susțină descendența apocrifului românesc din cel grec bizantin (printr-o sursă intermediară slavă¹⁷), infirmând supoziția lui Gaster¹⁸ că varianta legendei lui Melchisedec din ms. 469 nu s-ar regăsi decât în surse slave, nu și grecești. Această afirmație se datora însă faptului că lui Gaster nu-i erau cunoscute decât versiunea grecească a legendei lui Melchisedec editată de Fabricius și redacțiile slave ale acestei legende publicate de Pypin, Tihonravov și Porfiriev¹⁹, care aparțin *Paliei tâluite*, și nu *Paliei istorice*. Cartoian nu repune în discuție proveniența muntenească a apocrifului, avansată de Gaster și nu se pronunță nici asupra locului în care a putut fi alcătuit originalul românesc. De asemenea, dacă data efectuării transcrierii acestui codex a fost preluată după Gaster (1600 – 1625)²⁰, Cartoian nu se pronunță asupra datei traducerii *Paliei*

¹³ Vezi I. Bianu și R. Caracșu, *Catalogul manuscriptelor românești*, tom II, București, 1913, p. 202 – 203.

¹⁴ Vezi Cartoian, CP I, p. 108 – 115.

¹⁵ Vezi A. Popov, *Čtenija vŭ imperatorskomŭ obščestvŭ istorii i drevnostŭ russijskichŭ*.

Vol. I, *Kniga bytia nebesi i zemli Paleja istoričeskaja*, Moscova, 1881 (ed. a II-a, 1892);

A. Vassiljev, *Anecdota graeco-byzantina*, Moscova, 1893, p. 188-192.

¹⁶ Vezi Cartoian, CP I, p. 110.

¹⁷ Vezi Cartoian, CP I, p. 112 – 113.

¹⁸ Vezi M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 306.

¹⁹ Vezi J.A. Fabricius, *Codex apocryphus Veteri Testamenti*, Hamburg, 1703, p. 311 – 320; A. I. Pypin, *Ločnyja i otrečennyja knigi russkoj stariny*, în *Pamjatniki starinnoj russkoj literatury*, III, St. Petersburg, 1862, p. 1 – 3; N. Tihonravov, *Pamjatniki otrečennyj russkoj literatury*, vol. I, St. Petersburg, 1863, p. 6 – 15; I. Porfiriev, *Apocričeskija skazanija o vethozavŭtnychŭ licachŭ i sobytijachŭ po rukopisjamŭ soloveckoj biblioteki*, în „Sbornikŭ otdŭlenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Naukŭ”, vol. XVII, 1877, p. 7 – 31.

²⁰ Vezi Cartoian, CP I, p. 49.

istorice, dar o situa pe cea a legendei *Adam și Eva* din același codice în secolul al XVI-lea²¹.

Peste un deceniu și jumătate, la o dată la care ms. 469 nu revenise în țară, Gh. Ivănescu a contestat apartenența la graiul muntenesc a celor două fragmente publicate în *Chrestomatie*, afirmând că „este de mirare că ultimele două texte au fost considerate de Gaster ca muntenești”²². Încadrarea corectă ar fi, în opinia sa, în „dialectul literar din centrul și nordul Ardealului”, și anume într-una din cele două varietăți ale sale, „cea uzuală pe la Bălgrad”; în timp ce fragmentul din *Adam și Eva* pare a fi scris, după părerea sa, „mai spre nord”, dimpotrivă, *Legenda lui Melchisedec* care face parte integrantă din apocrif „este scrisă în regiunea de sud” a acestei arii lingvistice²³. Mai jos, în același studiu, Gh. Ivănescu susține că apocriful ar fi fost scris în regiunea Crișurilor și că „există identitate între limba manuscriselor religioase scrise în graiul de pe Crișuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ca *Cuvânt despre curăție și Palea*”²⁴.

De asemenea, Gh. Ivănescu opina că, deși Gaster nu furnizase argumente pentru data copierii manuscrisului 469 între 1600 – 1625, aceasta ar putea fi prima jumătate a secolului al XVII-lea și că, mai mult, fragmentul din *Legenda lui Melchisedec* (deci implicit *Palia istorică* cu care face corp comun) „ar putea fi plasat și în jurul anului 1600”²⁵.

Fără a se pronunța asupra locului alcătuirii sau al copierii lor, Al. Piru²⁶ se referă în trecere tot la mostrele de text publicate de Gaster, preluând după acesta datarea miscelaneului, „în prima jumătate a secolului al XVII-lea”.

Palia istorică a făcut, de asemenea, obiectul unui studiu publicat de Emil Turdeanu în anul 1964, retipărit într-un volum de contribuții privitoare la apocrifele slave și românești, apărut în 1981²⁷.

După ce Gh. Ivănescu contestase primul originea muntenească a *Paliei istorice*, Emil Turdeanu considera, pe baza unor fenomene lingvistice extrase tot din fragmentele editate de Gaster, că este exclusă localizarea prototipului în Muntenia²⁸. Spre deosebire însă

²¹ Ibidem, p. 57.

²² Vezi Gh. Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de filologie română Alexandru Philippide”, vol. XI – XII, Iași, 1944 – 1945, p. 113.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, p. 124.

²⁵ Ibidem, p. 113.

²⁶ Vezi Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, București, 1962, p. 67 – 68.

²⁷ Vezi Emil Turdeanu, *La Palaea byzantine chez les Slaves et les Roumains*, în „Revue des études slaves”, t. 40, 1964, p. 195-204 (*Mélanges André Vaillant*), articol reluat de Turdeanu în volumul său *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981, p. 106-107, 392-402. Pentru studiul lui Emil Turdeanu trimiterile au fost făcute în paginile următoare la această din urmă versiune din 1981, revizuită de autor.

²⁸ Vezi Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 106.

de Gh. Ivănescu care plasa textul în graiul ardelenesc de la nord de Mureș pe baza fonetismelor *așea*, *acmu* și a pluralului *mânile*, Emil Turdeanu, aducând în discuție alte fapte de limbă (*giunghiat*, *frâmse*, *nu-ți paie*, *ciurdă*, *gâlceavă*), afirmă că trăsăturile dialectale ale ms. 469 sunt valabile atât pentru nordul Transilvaniei, cât și pentru Moldova, iar că în *Legenda lui Melchisedec* (deci în *Palia istorică*) acestea sunt chiar mai numeroase în raport cu cele din fragmentul din *Adam și Eva*. Patria traducerii ar fi fost Moldova, iar data *ad quem* a alcătuirii ei, prima jumătate a secolului al XVII-lea, întrucât toate aceste forme, aparent arhaice, continuau să se regăsească în epocă²⁹. În privința aspectului general al limbii din cele două fragmente, Em. Turdeanu îi dă dreptate lui Gaster, care localiza copia la sud de Carpați, dar afirmă că scribul era oltean, fapt dovedit, în opinia sa, de întrebuințarea frecventă a perfectului simplu verbal³⁰.

În afara acestor importante precizări, în studiul său Emil Turdeanu ne prezintă unele informații privind geneza și tradiția apocrifului sau relația arhetipului bizantin cu redacțiile slave, care reprezintă, în opinia sa, trei traduceri diferite³¹, și menționează totodată că acestea și alte probleme vor face obiectul unei lucrări monografice în curs de elaborare, *La Palaea byzantine et sa fortune chez les slaves et les Roumains*³², care nu a apărut însă până la ora actuală.

În catalogul său, G. Ștrempel situează manuscrisul BAR 469 la mijlocul veacului al XVII-lea, iar în prezentarea sumarului codicelui se menționează doar existența a trei secțiuni: <Legende privitoare la Vechiul Testament>, <Legende privitoare la Noul Testament> și <Întrebări și răspunsuri biblice>³³.

În fine, în *Crestomație de literatură română veche*, alcătuită în anul 1984 sub egida Institutului de Istorie și Teorie literară G. Călinescu, Mihai Moraru³⁴ a editat, în transcriere interpretativă alte trei texte apocrife cuprinse în miscelaneul 469: *Legenda despre Adam și Eva*, *Lemnul crucii* și *Prorocirea Savilei*³⁵, însoțindu-le de comentarii istorico-literare (privind temele sau motivele literare pe care le regăsim în aceste cărți populare), filologice, și de o secțiune aparte care cuprinde referirile la alte manuscrise conținând versiuni similare, precum și bibliografia de bază.

²⁹ Ibidem p. 107.

³⁰ Ibidem.

³¹ Vezi mai jos, capitolul despre izvorul străin și raportul dintre traducerea românească și redacțiile greacă și slave, p. 46 – 61.

³² Ibidem, p. 393, nota 1.

³³ Vezi G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 119.

³⁴ *Crestomație de literatură română veche*, vol. I, Cluj-Napoca, 1984, p. 191 – 202; 202 – 209; 217 – 221.

³⁵ Texte inedite (cu excepția scurtului fragment reprodus cu caractere chirilice de Gaster, din *Adam și Eva*).

Încercând să sintetizăm opiniile consemnate cu privire la apocriful pe care-l cercetăm, trebuie să observăm din capul locului că, fără excepție, cele privind datarea sau localizarea apocrifului (copiei și arhetipului) nu s-au sprijinit pe o analiză filologică sau lingvistică temeinică și nici chiar pe o argumentație sumară convingătoare. Au fost avute în vedere doar cele două scurte fragmente publicate de Gaster, dintre care unul nici nu aparține acestui apocrif, ci unei alte legende parabiblice. Concluziile bazate pe unele fapte extrase *laolaltă* din aceste două texte plecau, așadar, de la premisa că traducerea a fost făcută de aceeași persoană, la o dată (sau într-un interval de timp relativ strict delimitat), fapt care ar fi trebuit confirmat sau infirmat măcar de o cercetare prealabilă sumară.

Apoi, fapt extrem de important, a reieșit cu claritate că timp de mai multe decenii toate referirile la apocrif s-au sprijinit numai pe datele sumare, expuse de M. Gaster. Supozițiile făcute de diverse personalități ale filologiei sau lingvisticii românești, deși au fost făcute pe baza pe fragmentul editat de el, nu au fost însă unitare în privința datei copierii sau a traducerii și, mai puțin încă, cu privire la graiul vorbit de scrib sau la persoana care a realizat protograful traducerii românești³⁶. Cât privește arhetipul străin și relația dintre prototipul grecesc bizantin și versiunile slave, singurii care au făcut considerații cu caracter general au fost N. Cartoian și Emil Turdeanu, cel din urmă anunțându-și intenția de a publica o monografie dedicată *Paliei istorice*.

Literatura de specialitate care stă la dispoziția celor interesați de acest apocrif este așadar destul de săracă și bazată pe date prea puțin concrete.

DESCRIEREA CODICOLOGICĂ

Ms. BAR 469, conținând cele mai vechi versiuni ale unor legende apocrife vetero-și neo-testamentare, ar trebui să fie considerat unul de referință pentru ceea ce Nicolae Cartoian grupa, în cadrul cărților populare, sub denumirea de „literatură de imaginație”.

Oglindind evoluția mentalităților³⁷, scrierile din această categorie au fost grupate laolaltă de Hasdeu, abordate în ansamblul lor mai întâi de M. Gaster și N. Iorga, pentru a fi

³⁶ În acest sens este, credem, important să menționăm doar faptul că în micile porțiuni de text din *Călătoria lui Sith la rai* și din legenda despre Melchisedec, reproduse cu greșeli de M. Gaster (cu caractere chirilice), apare în exclusivitate *z* (= [z]), fapt care nu corespunde realității, întrucât în primul fragment (din apocriful despre Adam și Eva), *z* alternează cu *s*, deși este majoritar), în timp ce în cel din *Palia istorică* *s* apare mai peste tot în manuscris, acolo unde la Gaster este *z*. Gh. Ivănescu credea că [dz] și [g] sunt generali, iar Emil Turdeanu, că [z] este curent, ca și [j], iar că [g] ar apărea în mod excepțional, lucruri deopotrivă false.

³⁷ Legende apocrife au fost denumite, pe bună dreptate, de M. Gaster, „legende sociale și psihologice” și de N. Cartoian, „prețioase documente culturale prin mijlocul cărora putem pătrunde și înțelege mentalitatea generațiilor dispărute”, vezi M. Gaster, *Apocrifele în literatura română*, p. 230; Cartoian, CP I, p. V.

apoi studiate într-o cercetare sistematică de N. Cartoian³⁸. Ele cuprind în cele mai multe cazuri, ca și în cel al *Paliei istorice*, opere aparținând literaturii Bizanțului, care s-au răspândit și la români, mai întâi prin intermediare slave, iar unele ulterior direct (și) prin redacții neogrecești.

Despre unul dintre apocrifele conservate în ms. BAR 469, care constituie obiectul acestei ediții, se credea că reprezintă o *mărturie unică* a existenței și circulației la români a operei pseudocanonice bizantine consacrată sub denumirea de *Palaea historica* sau *Palaea byzantina*, întrucât ea nu era cunoscută în literatura română decât prin textul păstrat în acest codice academic. Scrierea fusese încadrată însă în această categorie a cărților populare nu datorită ipoteticei sale circulații, care nu fusese nici confirmată, de altfel, căci nu criteriul circulației este cel de definire specifică a acestei cărți, ci datorită structurii sale formale. Alcătuirea sa elastică, permițând coagularea unor succesiuni narative în jurul unor nuclee epice sau al unor personaje, le-a asigurat acestora o existență independentă. Astfel, multe episoade desprinse din *Palia istorică*, au putut circula în mod independent atât în literatura Bizanțului, cât și în cele slave și română, fiind conservate până în zilele noastre în numeroase manuscrise, inclusiv în cărți vechi românești.

Pe de altă parte, versiunea păstrată în ms. BAR 469 era recunoscută până acum drept unic descendent pe teren românesc al *Paliei bizantine*, aproape identic reprezentată în greacă și slavă prin versiunile publicate de Vassiljev și Popov. Dar indicii clare de natură filologică și lingvistică atestă, fără dubiu, caracterul de copie al manuscrisului 469, precum și prezența mai multor straturi lingvistice, mărturii de necontestat ale circulației textului.

Difuzarea ei printre români și-a găsit cea mai fericită confirmare, deși la o dată la care cercetarea noastră trebuia încheiată, prin descoperirea unei alte copii, necunoscute, ale aceleiași redacții a traducerii românești, conservată în ms. BAR 5054.

Semnarea acestui manuscris, în care textul *Paliei istorice* se află sub un titlu pseudoepigraf, o datorăm excelentei cunoscătoare a vechilor manuscrise românești care este profesoara Luisa Valmarin de la Universitatea La Sapienza din Roma, pe care o rugăm să găsească și aici expresia gratitudinii noastre. Cercetând diversele versiuni din spațiul post-bizantin ale unui *Hexameron* atribuit lui Epifanie al Ciprului și remarcând dimensiunile neobișnuit de mari ale textului aflat în ms. 5054 sub un titlu care menționează numele acestuia (titlu valabil cel mult pentru partea sa de început), Luisa Valmarin a presupus că el ar putea conține *Palia istorică* și ne-a semnalat acest lucru. Confruntarea cu ms. 469 ne-a confirmat că este vorba de *Palia istorică*. Textul din ms. 5054, scris în Muntenia, la distanță de circa un veac de cel din ms. 469, menționează în mod explicit drept model o sursă moldovenească, rămasă neidentificată, dar care se dovedește a fi fost puțin diferită de redacția din manuscrisul pe care-l edităm.

Prin urmare în acest moment, între descendenții în limba română ai apocrifului bizantin trebuie avute în vedere, în afara autografului traducerii, rămas necunoscut, cel

³⁸ Vezi Hasdeu, CB II; M. Gaster, *Literatura populară română*; N. Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative la Români cu specială privire la legăturile Alexandriei cu Mihail Viteazul*, în AAR, Mem. sect. ist., seria II, tom XXXVII; Cartoian, CP.

puțin trei copii manuscrise, dintre care doar două, din manuscrisele BAR 469 și 5054, au rezistat vremurilor (sau au fost deocamdată identificate ca atare). Așadar și criteriul circulației la români a acestui apocrif religios confirmă justa lui încadrare în categoria cărților populare și impune o aplecare mai stăruitoare asupra lui.

Manuscrisul BAR 469 face parte din familia numeroaselor *codices manuscripti miscellanei* ai căror alcătuitori își păstrează anonimatul, persoana care a realizat traducerea românească a apocrifului, precum și scribul nedeclinându-și identitatea, ca în cazul a numeroase scrieri vechi. După o călătorie care-l îndepărtează geografic de zona în care a fost alcătuit, căci în deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea, dacă nu mai devreme chiar, se afla, după toate probabilitățile, în Țara Românească (vezi mai jos, p. 19), el va fi achiziționat prin cumpărare la sfârșitul secolului următor de Biblioteca Academiei. Periplul său nu se încheia însă aici, deoarece în timpul primului război mondial, a făcut parte dintre valorile tezaurului trimis la Moscova³⁹. Din fericire acest manuscris a fost înapoiat în anul 1957⁴⁰, reintrând în patrimoniul național.

Ms. 469 este un codice în 8^o⁴¹, cu dimensiunile de 14 x 9,5 cm și oglinda paginii de 10 x 5 – 5,5 cm. Distanțele dintre textul scris și marginile filelor sunt de 1,5 – 1,8 cm în partea superioară, 2,5 – 2,8 în partea inferioară, 2 cm în marginea exterioară și 1 – 1,5 în cea interioară. Cele 474 de file păstrate sunt scrise de o singură mână, alcătuiind un miscelaneu neomogen, în a cărui compoziție intră 8 scrieri (în limba română, chiar dacă unele dintre ele au titlurile în limba slavonă), în majoritatea lor legende vetero- și neotestamentare.

Acestea sunt: 1. < *Palia istorică* >, f. 1' – 382' (text acefal și fără final, vezi mai jos). Fila 383, lăsată albă de copist, a fost ulterior scrisă de unul dintre posesorii manuscrisului (vezi mai jos); 2. *Începem de la Adam până la svârșit toate cum s-au făcut. Bîtiș*⁴² (= legenda *Adam și Eva*), f. 384' – 407'; 3. *Cuvânt ales al lui Grigorie Bogoslov, de cinstita cruce a lui Hristos și de ceale doao cruci a celor doi tâlhari. Oșe bl(s)vi*⁴³ (= *Lemnul crucii*), f. 407' – 427'; 4. *Cuvânt de preaînțeleapta Savila* (= *Prorocirea Sibilei*), f. 427' – 437'; 5. *Preaînălțarea lui Pilat de răstignitul lui Hristos* (= *Sentița lui Pilat*), f. 437' – 454'; 6. *Cuvântul lui Sty*⁴⁴ *Grigorie, de toate darurile besearecei*, f. 455' – 462'; 7. *Skazania o(t) prēmōdrosti Vasili Veliki, Grigorie Bgōslov i Ioa(n) Zlataust*⁴⁵,

³⁹ Vezi Cartoian, CP I, p. 152.

⁴⁰ Vezi M. Gaster, *Literatura populară română*. Ediție, prefată și note de Mircea Anghelescu, p. 385, nota 10 (precizarea aparține editorului).

⁴¹ Cf. I. Bianu și R. Caracăș, *op. cit.*, tom. II, București, p. 202, unde el este prezentat în mod eronat drept un volum în 16°, ceea ce ar fi presupus utilizarea unor coli de mari dimensiuni, fapt infirmat de cercetarea hârtiei manuscrisului.

⁴² Sl., în trad.: „Din *Geneză*”.

⁴³ Sl., în trad.: „Părinte, blagoslovește!”

⁴⁴ Sl., în trad.: „sfântul”.

⁴⁵ Sl., în trad.: „Poveste de la preaînțelepții Vasile cel Mare, Grigorie Bogoslov și Ioan Gură-de-aur”.

f. 462' – 472' (f. 466, ruptă aproape în întregime); 8. *Cuvântul lui Svetyi*⁴⁶ *Ioan Zlataust, cum pentru muiare toată lumea vru a peri*, f. 472' – 474' (fără final)⁴⁶.

La scrierea manuscrisului au fost folosite două feluri de cerneală: brună închis și roșie (vezi mai jos); el poartă trei numerotări: două moderne, dintre care una, cu creionul, este anterioară celei de mașină (aceste două numerotări coincid, mergând de la f. 1, la 474, și sunt făcute de BAR). Cea de-a treia numerotare, veche, cu chirilice, făcută cu cerneală neagră la o dată posterioară încheierii scrierii manuscrisului, aparținea unuia dintre posesorii cărții și nu este mai nouă probabil de secolul al XVIII-lea. Ea începe cu f. 52 și continuă până la f. 113, pentru a nu se mai regăsi decât ici-colo în manuscris: f. 118 (= 65), f. 124 (= 73), f. 129 (sic! = 75), f. 139 (= 88), f. 148 (= 97), f. 151 (= 100), f. 169 (= 118), f. 200 (= 150), f. 300 (= 248).

În ceea ce privește textul *Paliei istorice*, acesta are, ca întindere, cea mai mare pondere în cadrul miscelaneului, ocupând mai bine de trei sferturi din extensiunea sa totală, și anume 382 de file.

Legăturile originale ale cărții au fost înlocuite de coperti de carton gros, iar blocul (cotorul) manuscrisului a fost și el lipit parțial pe o bandă de pânză, ceea ce face imposibilă examinarea colilor în vederea reconstituirii cu certitudine a caietelor. Acestea purtau, de altfel, cel puțin în porțiunea pe care este scrisă *Palia istorică*, signatură chirilică a scribului (deși aceasta nu mai este vizibilă în multe locuri, vezi mai jos), însoțită dedesubt de un mic semn ornamental (o cruce mică, alcătuită din elemente florale).

Aflată pe recto-ul filelor în dreapta jos, respectiv în stânga jos pe verso-ul lor (marcând începutul, respectiv finalul unui caiet), signatură scribului nu se mai poate distinge decât în porțiunea primelor 43 de caiete ale miscelaneului. Aceasta, deoarece probabil o dată cu legarea și copertarea, ea a dispărut în general, datorită tăierii marginii inferioare a cărții⁴⁷. Ca o consecință a acestui fapt, reconstituirea caietelor, pentru identificarea unor lacune (sau pentru precizarea extensiunii acestora) sau a eventualelor distorsiuni (care s-ar fi putut datora unei legări greșite), a fost greu de realizat; supozițiile pe care le avansasem în legătură cu aceste probleme au fost însă confirmate ulterior, după încheierea editării textului, prin comparația prilejuită de identificarea manuscrisului BAR 5054 (al cărui text nu conține lacune).

Ioan Bianu și R. Caracăș semnalaseră faptul că ms. 469 este acefal și fără final, lipsind, de asemenea, sfârșitul primului apocrif din cuprinsul miscelaneului, deci finalul

⁴⁶ Titlurile textelor de sub 2 și 3 sunt scrise cu chinovar, în timp ce la scrierile de sub 4 – 8 este folosită cerneala brună; doar la slovele de la inițiala unor cuvinte din aceste titluri a fost întrebuințat chinovarul.

⁴⁷ Acest lucru se întâmpla, sporadic, și în primele 43 de caiete (de exemplu, la f. 267' este omisă sau nu mai există signatură caietului 41; la f. 279' nu se vede signatură de final al caietului 42), dar devine aproape o regulă în celelalte caiete: la f. 280' lipsește signatură caietului 43, la f. 288' și 295' nu există numerotarea de început și de final ale caietului 44, la f. 296' și 303' lipsește signatură caietului 45, la f. 320' se vede signatură caietului 48, dar la f. 327' aceasta nu mai este vizibilă, la f. 344' se vede doar titla care surmonta slovele-cifra ale signaturii caietului 51 etc. După caietul 53 signatură scribului nu se mai poate distinge până la sfârșitul manuscrisului.

*Paliei istorice*⁴⁸. În realitate, numai în textul *Paliei istorice* lacunele sunt în număr de 5, dar din fericire, cu excepția porțiunii pierdute de la început, de 51 de file (care alcătuiau cele 6 caiete și jumătate cu care debuta apocriful), ele sunt de mici dimensiuni: 1.- primele 6 caiete și jumătate (51 de file). Manuscrisul era acefal la data la care intra în colecția academică. Pe prima filă (f. 1) se află și vechea numerotație chirilică, f. 52, cu cerneală neagră, a unui posesor, poate a lui Tănase logofăt. 2.- după f. 203 din caietul 32 lipsește ultima filă, care purta și semnatura de la sfârșitul caietului 32. 3.- după f. 236 lipsește o filă (ultima din caietul 37, care avea și semnatura de final al acestui caiet). 4.- după f. 271 lipsesc ultimele trei file ale caietului 41, care nu mai conservă astăzi decât 5 din cele 8 file, și anume, f. 267 – 271. 5.- ultimele două file ale *Paliei istorice*, f. 381 și 382, sunt grav deteriorate (f. 381 este ruptă pe diagonală, iar f. 382 are prima jumătate ruptă), astfel încât lectura textului nu este posibilă, putând fi citite doar cuvinte sau fragmente de cuvinte disperate de pe f. 381, în timp ce textul de pe f. 382 este în totalitate pierdut. Acesta din urmă nu depășea însă primele 6 – 7 rânduri de pe fața filei, întrucât ornamentele mari, cu care copistul marca sfârșitul textului, sunt încă vizibile pe cea de-a doua jumătate a f. 382⁴⁹.

Textul este scris în semiuncială caligrafică îngrijită, cu caractere mici, colțuroase, ascuțite, cuneiforme (și nu în cursivă minusculă dreaptă care predomina deja începând cu deceniile 4 și 5 ale secolului al XVII-lea⁵⁰, și care nu apare decât în însemnările ulterioare, ce nu aparțin scribului). Scrișul este regulat, frumos, ușor dextrogir și caracterizează, cu certitudine, o persoană instruită, deprinsă cu această îndeletnicire, care comite extrem de puține greșeli, mai ales dacă ne raportăm la dimensiunile mari ale textului. Multe dintre acestea sunt, de altminteri, emendate de scrib pe loc, interlinear sau prin adnotări marginale (semnalate în text fie prin procedeul comun al „ocolirii”, adică al încercuirii sau încadrării, fie prin plasarea în text, interlinear a unor semne (de asemenea uzuale în epocă: * * * * *), repetate marginal, unde sunt însoțite de emendările respective.

Fiecare filă cuprinde 15 rânduri (lucru valabil nu doar pentru *Palia istorică*, ci și pentru celelalte texte ale miscelaneului)⁵¹. Numărul de semne scrise pe un rând (fără a avea în vedere slovele suprascrise din interiorul sau din finala unor cuvinte) este variabil, dar cel mai adesea este de 14, această variație fiind determinată de diverse cauze: distanța lăsată între unele cuvinte, dimensiunile diverselor slove folosite în rândul respectiv. Cuvintele sunt scrise deopotrivă de frecvent în *scriptio continua* sau cu spații între ele (acestea delimitează mai ales sintagme sau fragmente de text). Adeseori ultimul rând de pe unele

⁴⁸ Vezi I. Bianu și R. Caracaș, *op. cit.*, p. 202 – 203.

⁴⁹ Deși editarea finalului nu s-a putut face după ms. 469, această parte finală a apocrifului a fost reprodusă, ca și în cazul celorlalte lacune, după ms. BAR 5054, cu care ms. 469 seamănă până la identitate. De altfel, și în această porțiune, atât extensiunea textelor, cât și cuvintele (sau fragmentele de cuvinte) lizibile încă în ms. 469 confirmă această afirmație.

⁵⁰ Vezi Em. Vărtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 42.

⁵¹ Excepții sunt puține, și mai ales atunci când pe o pagină se află subtitluri (pentru a fi respectată oglinda paginii, datorită folosirii majusculilor, numărul de rânduri scade).

pagini este mult extins, prin scrierea în continuare, de jos în sus, pe verticală, a caracterelor care îl compun, mai ales pentru a se încheia pe fila respectivă propoziția sau fraza (vezi, de exemplu, f. 167', al cărei ultim rând se răsucesce, urcând cam până la nivelul rândului 10, sau f. 170', 172', ale căror rânduri finale urcă mult marginal în dreapta până la primul rând de pe aceste file).

Înălțimea unei slove variază în general între 2 – 3 mm, dar modul de caligrafiere a unor semne chirilice (A, Ф, З, Р, Х, Ф) face ca acestea să aibă între 7 – 8 mm (partea lor inferioară coborând mult din rând, până la cel următor, ignorând chiar spațiul dintre rânduri), astfel încât ele depășesc ca înălțime absolută chiar slovele majuscule, care au dimensiuni cuprinse, de regulă, între 3 – 7 mm.

Întregul codice a fost scris de aceeași persoană (cu mai multă sau mai puțină străduință caligrafică) cu două feluri de cerneală: 1.- de culoare brun-închis, așa numita cerneală „rădăcinie” de diverse nuanțe, de la brun închis spre negru – la brun spălăcit, datorită fie diluării, fie decolorării ei cu vremea pe diverse porțiuni, datorită compoziției sale diferite) și 2.- de culoare roșie, cunoscută sub numele de chinovar. Cu acest din urmă tip de cerneală sunt scrise unele dintre titlurile apocrifelor înglobate în codice, vezi mai sus, p. 17, nota 46), majoritatea subtitlurilor (titlurile capitolelor) *Paliei istorice*, precum și unele inițiale majuscule care marchează începutul unor capitole sau separă diversele episoade narative.

În manuscris mai există un al treilea tip de cerneală, neagră, de diverse nuanțe, care se întâlnește însă exclusiv în numerotația chirilică parțială a volumului și într-o serie de însemnări sau încercări de condei care aparțineau unora dintre posesorii cărții.

Însemnările ulterioare, dintre care unele au fost reproduse în catalogul lui I. Bianu și R. Caracaș⁵², au fost scrise cu cerneală neagră și cu caractere cursive, nu mai devreme de deceniul 7 al secolului al XVIII-lea. Una singură, aflată pe f. 244', scrisă de asemenea cursiv, pare a fi mai veche, constituind o excepție și prin aceea că materia folosită la scris nu este cerneala neagră întrebuințată în celelalte însemnări, ci o cerneală brună; ea ar putea fi aceeași (sau asemănătoare) cu cea folosită de scrib, dar s-a decolorat foarte tare, astfel încât această notiță rămâne pentru noi indescifrabilă: 1.- la f. 186' – 187', marginal, se pot citi următoarele „versuri” neîndemânaticice: *Fraților, cu cât am putea să ne silim / Ca întru împărăția lui Dumnezeu toți să înțrăm / Și să privim slava lui cea cerească / Întru care și pre noi să ne îndulcească*; 2.- la f. 241'⁵³, un alt condei notează: *Să știe de când s-au înșurat frați-meu, Enache, în luna lu iulie, în 15 zile, la leat 1772*; 3.- la f. 243' (aceiași condei ca la 2.): *[...] București s-au luat [Alexandru] Ghica voivod, luna octomvrie, leat 1772*; 4.- la f. 244' se află o însemnare cu caractere cursive, de câteva rânduri, scrisă marginal sus, care continua și pe f. 245'; făcută cu un condei fin, cu o cerneală de culoare brună, astăzi această adnotare este foarte decolorată și nu am putut-o descifra. Este probabil singura notă contemporană cu data scrierii miscelaneului, și ar fi putut aparține copistului sau unui contemporan al acestuia. 5.- la f. 280', o „ispitire” a condeului, din care nu se distinge decât, eventual, anul: 1770 (1770); 6.- la f. 342', o altă mână scria tot cu cerneală

⁵² *Op. cit.*, p. 203.

⁵³ Cf. *loc. cit.*, unde se indică greșit, f. 242'.

neagră câteva rânduri greu lizibile, din care putem distinge doar: *Și am scris eu, carele în jos [...] și semnătura, cu caractere grecești, însoțită de data când se făcea această consemnare, Athanasie Olosagra [Rodia (?) na moi hairou⁵⁴], ghenariu (scris tot cu caractere grecești!), 21 (sau 29 ?), 1772, 7.- la f. 365^v, încercare de condei, indescifrabilă; 8.- la f. 382^v și 383^r, din finalul apocrifului *Palia istorică*, parțial rupte, se mai văd urme indescifrabile ale unei însemnări făcute, ca majoritatea celorlalte, cu cerneală neagră; 10.- la f. 383^v este scrisă de aceeași persoană rugăciunea *Împărate cerescu*; 11.- în fine, la f. 429^v, încercare de condei a lui Tănase logofăt (?), din care putem distinge doar *În domnia lui Alexandru [Ghica voivod]*.*

Hârtia pe care au fost scrise textele din ms. 469, de culoare gălbuie, este neunitară, de proveniență multiplă, după cum o indică și mărcile unor mori de hârtie aflate în porțiuni diferite ale codicelui. Unele dintre acestea pot fi întrezărite cu greutate în pasta hârtiei (unde au lăsat urme slabe), și aceasta în primul rând deoarece, după fragmentarea lor o dată cu tăierea colilor și asamblarea caietelor, se află plasate la legătura cărții, în partea de sus a filelor, fapt care îngreuiază realizarea decalcurilor sau chiar identificarea unor filigrane.

De la f. 19 și până pe la f. 250 hârtia poartă cu constanță un filigran⁵⁵ care reprezintă o semilună cu coarnele îndreptate în jos, surmontată de o stea în 6 colțuri. Acest filigran, care este vizibil în partea superioară, spre legătura cărții, era însoțit de o contramarcă⁵⁶, al cărei desen reprezintă un trifoi sub care se găsesc inițialele B B, vezi Anexe, fig. 1. Hârtia este lucioasă, destul de subțire, având o densitate a sitei de 18-20 de vârgături la 2 cm, iar distanța dintre călușuri de 3 cm. Tipul semilună surmontată de stea a circulat de-a lungul secolelor al XV-lea – al XVII-lea și provine de pe hârtie fabricată în locuri diferite, iar figura diferă extrem de mult de la o moară la alta, sau chiar în cadrul aceleiași mori, de la o perioadă de timp la alta, atât prin dimensiuni, cât și prin desenul propriu-zis; semiluna se află cu coarnele în sus sau în jos în raport cu steaua care o surmontează, iar întreg ansamblul este uneori înscris într-un cerc, sau surmontat la rândul său de o coroană etc. Hârtia cu acest filigran ar putea fi de proveniență italiană, fabricată special pentru Imperiul Otoman, precum cea care poartă drept marcă celebrul tip *tre lune*, sau poloneză, dar subtipurile pe care le rețin catalogul lui Ch. Briquet sau studiul lui Mieczysław Gębarowicz⁵⁷ nu sunt variante asemănătoare cu cea din ms. 469. Pe hârtia de fabricație polonă acest filigran are, în variantele prezentate de Gębarowicz, coarnele semilunii îndreptate în sus, iar ansamblul este înscris într-un scut, ori surmontat de o coroană. Există informații pe care le furnizează excepționalul catalog realizat de Alexandru

⁵⁴ Gr., în trad.: „din Rodos, cu mâinile mele”.

⁵⁵ Vezi, f. 23, 29, 54, 61, 71, 79, 86, 94, 102, 110, 119, 133, 144, 150, 158, 166 etc.

⁵⁶ Vezi f. 19, 28, 34, 43, 50, 57, 66 etc.

⁵⁷ Vezi Ch. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. I – V, Paris, 1907; Mieczysław Gębarowicz, *Z dziejów papiernictwa XVI – XVII w.*, în „Roczniki biblioteczne”, X, 1966, nr. 1 – 2, fig. 61 – 63.

Mareș⁵⁸, conform cărora în Țările Române, în veacul al XVI-lea, ar fi circulat numai hârtia de proveniență poloneză care purta aceste variante ale filigranului *semilună cu stea*, dar nu cunoaștem situația din secolul următor; nu am reușit să identificăm variante similare cu cele din ms. 469 pentru *semiluna cu stea* (cu contramarcă B B) nici în alte colecții cercetate⁵⁹.

Pe o hârtie parcă ceva mai fină, de aceeași culoare, de asemenea lucioasă și plăcută, apare un alt filigran, tot de mici dimensiuni, și plasat, de asemenea, în partea de sus, la legătura codicelui; el reprezintă o mică sirenă, purtând pe cap o coroană, și care suflă într-o trâmbiță pe care o sprijină cu brațul drept ridicat; vârful cozii sirenei este despicat în două, vezi Anexe fig. 2. Marca de hârtie a fost fragmentată când s-au tăiat colile, astfel încât poate fi reconstituită doar prin punerea cap la cap a unor decalcuri ale fragmentelor prezente pe file diferite (din care însă nu este exclus să se fi tăiat puțin și din marginea superioară, după legare, așa cum s-a procedat cu certitudine, cu marginea de jos a filelor, vezi mai sus)⁶⁰. Tipul *sirena*, întâlnit cu constanță de pe la f. 259 și până la sfârșitul manuscrisului, apare însă, probabil și în primele două caiete ale codicelui (f. 5, 8, 10). Această hârtie are distanța dintre călușuri de 2,5 cm și o densitatea de 20 de vârgături la 2 cm.

Marca *sirena*, dar de mari dimensiuni și oarecum diferită prin poziția capului, care stă drept (iar nu semiridicat, înclinat spre spate, așa cum apare în ms. 469), și cu coada ridicată în sus, până la nivelul capului, a fost reprodus în catalogul lui Eineder⁶¹, de pe hârtie de proveniență austriacă fabricată în 1680. Alte trei filigrane ale aceluiași tip, *sirena*, dar fără goarnă, (iar într-unul din subtipuri, înscrisă în cerc și surmontată de o stea cu 6 colțuri), apar pe hârtie italiană fabricată la Veneția, Palermo, Genoa și Milano în secolele al XIV-lea – al XVI-lea (1360, 1442, 1547, 1592). Tipul *sirena* este ilustrat, de asemenea, prin câteva variante reproduse de E. Heawood de pe hârtie italiană produsă la mori din Veneția, Bologna și Roma (în anii 1562, 1563, 1565, 1566, 1601 și, probabil, 1620)⁶², diferite, de asemenea de cea din manuscrisul 469.

⁵⁸ Alexandru Mareș, *Filigranele hârtiei întrebuințate în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1987.

⁵⁹ Vsevolod Nikolaev, *Vodite znaci v hartiite na srednevekovite dokumenti ot bălgarskite knigohranilišta*, Sofia, 1954; Roberto Ridolfi, *Le filigrane dei paleotipi*, Firenze, 1957.

⁶⁰ Vezi f. 261, 267, 275, 280, 290, 297, 310, 324, 332, 342, 344, 395, 430, 434, 457 etc., unde este vizibil capul și trunchiul sirenei, respectiv f. 264, 270, 272, 298, 309, 327, 335, 341, 347 etc., pe care se vede parțial coada sirenei, sau f. 263, 276, 287, 293, 302, 305, 313, 315 etc., vârful cozii.

⁶¹ Vezi Georg Eineder, *The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian empire and their watermarks*, Hilversum, 1959, nr. 789, din 1680.

⁶² Vezi Edward Heawood, *Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia. I. Watermarks mainly of the 17th and 18th Centuries*, Hilversum (Holland), 1950.

În impresionanta sa colecție, nepublicată încă din păcate până la ora actuală, J. Kemény⁶³ reproduce și el câteva variante, cu atestări din 1620⁶⁴, 1661, 1667, 1673, 1675, 1681 și 1682⁶⁵, decalcate după cărți scrise în Transilvania. În orice caz, filigranul *sirenă* din ms. 469 se deosebește mult de variantele din aceste cataloage, iar tot ce putem spune este că tipul general al acestei mărci, realizat în variante care diferă în funcție de spațiu și timp, apare pe hârtie de proveniență italiană și austriacă fabricată la o mare distanță pe parcursul a patru secole.

Cam în aceeași porțiune a manuscrisului în care întâlnim marca *sirena*, dar în ultima parte a sa, vizibil mai bine de pe la f. 303 (deși fragmente ale acestei mărci ar putea exista și în prima parte a codicelui, de exemplu, la f. 11) apare o variantă a unui alt filigran, care se regăsește pe hârtia de fabricație austriacă: vulturul bicefal, care poartă în gheare sceptrul și spada, marcă pe care J. Kemény o găsește pe o carte scrisă în Transilvania în 1671⁶⁶. Tipul de filigran *vulturul bicefal*, realizat într-o mare varietate de mărimi și forme, provenea, în mod curent, de pe hârtie de fabricație austriacă și germană (bavareză) produsă la mori repute, din Salzburg, Kempten, Langfelden și Memmingen, așa cum reiese din colecțiile alcătuite de Ch. Briquet și G. Eineder, care reproduc multe variante. Filigranul se întâlnește însă și pe hârtia preparată în unele mori din Polonia⁶⁷. Alexandru Mareș a reproduș în lucrarea sa peste 170 de variante ale acestei mărci numai de pe hârtia (unor documente, manuscrise ori tipărituri) care a circulat în țările române, fapt care demonstrează fără îndoială importul acestei materii de scris încă din deceniul al optulea al veacului al XVI-lea⁶⁸. Această hârtie este, în marea sa majoritate, austriacă (foarte rar poloneză), iar importul s-a făcut îndeosebi pentru Transilvania, de unde provin cele mai multe scrieri care folosesc acest filigran, lucru valabil nu numai pentru secolul al XVI-lea.

Varianta din ms. 469 este fragmentată și ea prin tăierea colilor, porțiuni ale mărcii fiind plasate tot la legătura cărții, ca în cazul celorlalte filigrane din codice, iar din cauza complexității sale și a urmelor slabe imprimate pe hârtie nu am reușit să realizăm un decalc

⁶³ Vezi Josephus Kemény, *Signa interna chartarum Saecula XIV, XV, XVI, XVII et XVIII in Transilvania olim obviarum*, lucrare aflată în manuscris la Arhiva istorică a Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, vol. I – III.

⁶⁴ În acest subtip, sirena poartă coroana pe cap, dar filigranul este însoțit de armorii cu inițialele CG; vezi J. Kemény, *op. cit.*, vol. I, p. 98.

⁶⁵ În aceste subtipuri sirena nu are însă coroană, coada sa este despicată în șase, și nu în două, iar figura este însoțită, întotdeauna, de un alt filigran, *armorii* (insemne heraldice) cu inițialele CG, probabil ale proprietarului morii de hârtie; vezi J. Kemény, *op. cit.*, vol. I, p. 227, vol. II, p. 169.

⁶⁶ Vezi J. Kemény, *op. cit.*, vol. I, p. 332.

⁶⁷ Vezi Jadwiga Siniarska-Czaplicka, *Filigrany papierni położnych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1969.

⁶⁸ Vezi Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. XXX, 90 – 126.

fidel, pentru a putea identifica apoi varianta în raport cu cele date. Hârtia având această marcă este de bună calitate, lucioasă, de o grosime apropiată celorlalte tipuri legate laolaltă în manuscris. Distanța dintre călușuri este de 2,5 cm, iar densitatea, de 20 de vârgături/ 2 cm.

Este posibil ca manuscrisul să mai cuprindă fragmente de filigrane (de exemplu, la f. 111, 128, 129, 151, 159, 212), în porțiunea în care apare frecvent și semiluna surmontată de stea, dar pe care nu le-am putut identifica.

În ceea ce privește particularitățile textuale ale versiunii *Paliei istorice* din ms. academic 469 în raport cu versiunile grecești și slave, pe de-o parte, iar pe de altă parte – prin raportare la ms. 5054, vezi mai jos, capitolul dedicat acestor chestiuni.

COPIE SAU ORIGINAL

Toți cercetătorii care s-au referit la versiunea românească a *Paliei istorice* din ms. BAR 469 au admis aprioric că este vorba de o copie, și nu de prototipul românesc al traducerii (vezi mai sus, capitolul referitor la opiniile exprimate în legătură cu acest apocrif).

Această opinie fusese însă formulată numai în mod implicit și fără nici un fel de argumentație de M. Gaster, singurul care avusese acces direct la text, și fusese apoi reluată de N. Cartoian, care în încercarea de a se pronunța asupra vechimii și a zonei de proveniență a cărții populare, necunoscute, avansaseră supoziția că data și locul alcătuirii prototipului românesc sunt diferite în raport cu acelea ale redacției din miscelaneu. Dacă Gaster plasa traducerea cărții populare la o dată apropiată de cea a versiunii conservate în ms. 469, în primul pătrar al veacului al XVII-lea, N. Cartoian credea că traducerea ar fi mai veche, aparținând secolului al XVI-lea.

G. Ivănescu și Em Turdeanu au repus în discuție și ei, tangențial, caracterul de copie al redacției din ms. 469, referindu-se la existența câtorva fapte de limbă care, după opinia lor, nu pot fi atribuite scribului, și pe care le explicau prin diferențele regionale *sincronice* care departajau subdialectele românești din prima jumătate a secolului al XVII-lea, când trebuiau plasate deopotrivă traducerea și copia.

Examenul filologic și lingvistic pe care l-am efectuat la o dată la care singurul martor românesc cunoscut al apocrifului era acest text, a confirmat, într-adevăr, caracterul de copie al versiunii din ms. BAR 469, fapt întărit și de colacionarea ulterioară cu ms. BAR 5054, care conservă o altă copie, necunoscută, a aceleiași arhetip al traducerii. În sprijinul acestei afirmații pot fi aduse unele alternanțe grafice, morfonetice sau lexicale, omisiuni (de foarte mică sau mică întindere), adaosuri sau glose (toate acestea emendate sau nu de scrib, și pe care le întâlnim fie în textul propriu-zis, fie marginal sau interlinear) și nu în ultimul rând, pasaje neclare datorate neatenției sau neînțelegerii textului pus la contribuție. Desigur

că nu toate exemplele care conțin alternanțe⁶⁹, omisiuni sau adăugiri etc. pot fi relevante pentru a putea stabili dacă un text este originalul sau copia unei opere (atunci când avem a face cu un text tradus, o serie de lacune sau adăugiri putând fi, teoretic, preluate dintr-un prototip străin defectuos sau pot aparține chiar autografului traducerii, care și el putea conține greșeli), iar unele erori se pot datora în exclusivitate ultimei mâini care a pus textul în circulație; de aceea, a discerne între diversele ipoteze ce pot fi formulate nu este o operație simplă, iar unele concluzii pot cunoaște răsturnări o dată cu descoperirea altor copii ale aceleiași sau ale altor redacții diferite ale traducerii.

Un caz de omisiune se întâlnește, de exemplu la f. 134^v, chiar în titlul în limba slavonă al unui capitol al apocrifului, notat cu chinovar, în *scriptio continuu*: *O <P>asce* („Despre Paști”), unde prima slovă a cuvântului „plin” a fost omisă de scrib, lucru care poate fi pus cu greu pe seama lui, având în vedere numărul extrem de mic de greșeli de scriere propriu-zise ale acestuia. Era greu de crezut, de altfel, că traducând din slavonă apocriful de proveniență greacă, autorul, care dă dovadă de o adevărată acribie, ar fi putut comite o astfel de greșeală, mai ales într-un titlu, ceea ce ar fi putut indica mai degrabă o slabă cunoaștere a slavonei. Am presupus, lucru care a fost confirmat ulterior prin colajonarea cu versiunea din ms. 5054, că această eroare nu ar aparține scribului, ci că ea, fie că a fost preluată dintr-un model (autograf sau nu al traducerii, în care fusese lăsat un mic spațiu alb pentru a se scrie cu chinovar sau pentru a se desena o slovă majusculă cu înflorituri, corespunzând slovei omise), fie că provenea dintr-o copie intermediară defectuoasă. Faptul că în ms. BAR 5054, la f. 44^r acest titlu conține aceeași greșeală (în timp ce alte argumente temeinice exclud totodată copierea acestui din urmă text după ms. 469 sau după o copie a acestuia) întărește ipoteza noastră: omisiunea, comună celor două redacții nu se datorează scribului manuscrisului 469, care nu face decât să o preia din modelul pe care l-a folosit.

Argumentele legate de caracterul de copie sau de protograf al ms. 469 nu s-au limitat la semnalarea unor erori comune, care se regăsesc deopotrivă în acesta și în ms. 5054, texte al căror raport trebuia clarificat⁷⁰, ci, dimpotrivă, a *divergențelor* care le separă,

⁶⁹ Alternanțele, atât cele grafice, cât și cele cu caracter lingvistic, nu pot constitui, singure, o probă că textul e o copie; vezi Rosetti, ILR, p. 446. În legătură cu criteriile care trebuie avute în vedere atunci când se dorește clarificarea problemei dacă un text este original sau copie, precum și pentru bibliografia de bază, vezi Ion Gheție, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 129-132.

⁷⁰ Ion Gheție a fost primul care a subliniat în filologia românească faptul că relevante pentru stabilirea caracterului de copie directă sau intermediară sunt nu asemănările, ci divergențele dintre redacții; vezi Ion Gheție, *Raportul dintre Tetraevangelul lui Corei și Evangheliarul de la Londra*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 313 - 324; Ion Gheție, *Introducere în filologia românească*, p. 129-132. Ele sunt însă relevante uneori pentru a stabili dacă două texte aparțin sau nu unei traduceri unice; de exemplu, faptul că în ambele copii ale *Paliei istorice*, la f. 23^r, respectiv 20^r este scris greșit *paximan* î.l.d. *paximad* nu poate constitui un indiciu absolut că una din versiuni este o copie, dar indică faptul că ambele manuscrise descind dintr-un model care conținea această eroare (vezi *Filiația*, p. 41, *Studiul de limbă*, p. 94).

de natură să clarifice și raportul cu arhetipul românesc virtual; relevantă este, de exemplu, omiterea unor cuvinte sau mici pasaje (puține la număr, de altfel), care apar doar în ms. 469, în timp ce în ms. 5054 textul este corect.

Coroborată cu argumentele care înlătură posibilitatea ca modelul acestuia din urmă să fi fost ms. 469 sau o copie a sa, precum și cu faptul că ambele redau un singur protograf românesc, absența unora dintre greșeli în pasajele corespunzătoare din ms. 5054 indică cu claritate caracterul de copie al ms. 469 (vezi *Filiația*, p. 41-43). Căci alternanțele⁷¹, unele dintre omisiunile, adaosurile sau corectările (marginale, interlineare sau chiar din textul propriu-zis, emendate sau nu de scrib) nu pot constitui întotdeauna probe incontestabile care să confirme sau să infirme faptul că avem de-a face cu o copie; dar printre probele cele mai relevante în sprijinul caracterului de copie al ms. 469 (în afara acelor omisiuni care nu se regăsesc și în ms. 5054) sunt așa numitele *bourdonuri*, greșeli de neatenție care se datorează faptului că scribul fie că anticipează, transcriind textul aflat mai jos, de obicei în imediata apropiere (vezi transcrierea textului, p. 124, nota 67, p. 195, nota 395 etc.), fie că reia un cuvânt sau un pasaj de dimensiuni variabile pe care deja îl copiasse (vezi transcrierea textului, p. 143, nota 149, p. 231, nota 530 etc.).

De exemplu, la f. 15^r, în pasajul *Și dzise către frate-său, Sedec*, ultimul cuvânt a fost scris marginal, cu trimitere la text unde fusese copiat greșit *Melhi*, nume propriu aflat mai jos în aceeași frază; sau la f. 31^v, încheind o frază cu propoziția *și nu rămase nici un bărbat neobrezuit*, este scris în continuare *și blagoslovi*, sintagmă aflată în fraza imediat următoare: *Și duse Avram toți ai casei sale și-i blagoslovi pre înșii Melhisedec*. Observând și această eroare, copistul a barat cele două cuvinte și a scris corect apoi fraza care urma.

Intrucât spațiul pe care-l avem la dispoziție este restrâns, cele mai relevante exemple care indică fără tăgadă că ms. 469 este o copie, și nu originalul traducerii, au fost prezentate în capitolul de *Filiație*, unde am încercat să clarificăm și raportul existent între această redacție și cea din ms. BAR 5054; de aceea nu le vom relua aici. În același timp, în textul propriu-zis al ediției, în capitolele de *Grafie*, *Localizare* sau în *Studiul lingvistic* au fost, de asemenea, luate în discuție o serie de erori (corijări, adaosuri, omisiuni, glose) sau de oscilări grafice, morfonetice sau lexicale ale scribului, care confirmă faptul că textul care-i aparținea acestuia nu este în nici un caz autograful traducerii, ci doar o transcriere.

Anticipând aici concluziile la care am ajuns în privința filiației *Paliei istorice*, putem afirma că atât ms. 469, cât și ms. 5054 reflectă în mod incontestabil o versiune românească unică a traducerii. În același timp, o serie de erori (omisiuni, adăugiri, corijări. *bourdon-uri*) sunt prezente în locuri identice în cele două manuscrise, în timp ce alte greșeli pe care le-am semnalat în primul manuscris nu se regăsesc și în copia din secolul al XVIII-lea.

Tocmai aceste *diferențe specifice* au fost avute în vedere în stabilirea filiației acestor două redacții; ele constituie dovada că scribul miscelaneului BAR 5054 nu a copiat

⁷¹ Au fost semnalate cazuri în care alternanțele grafice, fonetice, morfologice sau lexicale reflectă oscilații între tradiție și inovație, apărând chiar în texte originale autografe, de aceea ele nu reprezintă, singure, probe că un text este sau nu o copie.

varianta din ms. 469, ci a transcris un text care nu conținea decât *unele* dintre erorile existente aici, așadar că la baza ambelor copii pe care le cunoaștem la ora actuală trebuie plasată o versiune comună, din care descind, direct sau mediat, ambele. Căci dacă prezența unor *bourdon*-uri comune, alături de alte greșeli reluate în pasajele corespondente din cele două copii, nu era neapărat relevantă pentru alcătuirea unei steme corecte de filiație, putându-ne face să credem că ms. 5054 derivă *direct* din miscelaneul 469, *absența* altora exclude cu desăvârșire această ipoteză; în plus, având în vedere dimensiunile *mici* ale miscelaneului 469 și modul de plasare în pagină a unor erori, mai ales *bourdon*-uri, scribul manuscrisului 5054 nu le-ar fi putut evita dacă l-ar fi avut drept model, reluându-le la rândul său, ceea ce nu s-a întâmplat.

Devine evident, așadar, faptul că greșelile comune trebuie explicate prin proveniența lor dintr-un prototip *unic* defectuos necunoscut, ceea ce plasează încă o verigă între protograful traducerii și cele două copii conservate până în zilele noastre.

În același timp, comparația textologică scoate în evidență faptul că unele trăsături lingvistice, atribuite într-o primă fază de lucru traducătorului, respectiv copistului, pot fi puse deopotrivă pe seama unui (sau unor) intermediar(i), care o dată cu transcrierea textului original au operat în raport cu protograful traducerii o serie de modificări de ordin grafic, morfonetic, dar mai ales lexical, asupra cărora ne-am oprit, de asemenea, în capitolul de *Filiație*.

PROBLEME DE DATARE

A existat, după cum s-a putut vedea în capitolul *Opinii*, un consens în privința datei la care s-ar fi realizat transcrierea versiunii *Paliei istorice* din manuscrisul 469, în primul sfert sau în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cât și a traducerii, care trebuie să fi fost contemporană cu copia, după cei mai mulți cercetători. Singurul care, fără să prezinte argumente, considera că prototipul românesc ar fi fost alcătuit în secolul al XVI-lea a fost N. Cartoian. În lipsa oricăror indicii pe care le-ar fi putut conține manuscrisul, și care ar fi putut delimita mai strict acest interval (miscelaneul cuprinde, după cum s-a văzut mai sus, în capitolul în care am făcut descrierea codicologică și în cel privitor la opiniile formulate în legătură cu *Palia istorică*, numai informații târzii ale unor posesori, datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), datele avansate cu privire la vechimea copieii, respectiv a originalului, nu au avut în vedere în general nici un fel de argumente filologice, ci numai aspectul general al limbii, „arhaică”⁷².

J. Kemény oferă indicii pentru datarea codicelui pe baza caracteristicilor hârtiei, criteriul cel mai sigur pentru stabilirea vechimii textelor nedatate, descriind tipurile unora dintre filigranele pe care le conține materia ce intră în alcătuirea codicelui; dar cercetarea

⁷² Vezi Emil Turdeanu, *op. cit.*, p. 107.

sa, care pune în lumină posibilitatea ca transcrierea să fie împinsă până în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, nu reproduce variante *identice*, singurele care pot aduce certitudine în chestiunea datării, ci variante similare (ale sirenei și vulturului bicefal, vezi mai sus, *Descrierea codicologică*, p. 22 – 23), excerptate de pe hârtia unor cărți care au circulat în Transilvania. Or se cunoaște faptul că, în cazul în care nu se bazează pe variante *identice*, ci pe variante similare (care nu coincid perfect prin suprapunerea decalcurilor), orice datare devine inoperantă, nesigură sau chiar eronată⁷³.

Pe de altă parte este cunoscut astăzi faptul că invocarea aspectului „arhaic” al limbii în stabilirea vechimii unui text este departe de a conduce spre concluzii conforme cu realitatea, atâta vreme cât trăsături care păreau a fi diferențe lingvistice *diacronice* s-au dovedit a fi explicabile prin *sincronie*, putând reflecta divergențe regionale contemporane⁷⁴, fapt subliniat și de G. Ivănescu sau Emil Turdeanu cu privire la *Palia istorică*.

Nici datarea prin grafie sau prin raportarea la structura formală a miscelaneului nu pot aduce clarificări în chestiunea datării manuscrisului 469, iar invocarea vechimii surselor străine nu poate aduce nici ea lumină în datarea traducerii, mai ales că raportarea la copiile grecești sau slave publicate de Vassiljev și Popov scoate în evidență faptul că protograful românesc prezintă diferențe considerabile în raport cu aceste redacții străine. Prezența apocrifului *Palia istorică* într-o copie manuscrisă în limba greacă (ms. grec BAR 666) nu poate nici ea ajuta la clarificarea problemei, întrucât și această redacție, inedită, este apropiată de cele grecești (și slave) publicate (vezi capitolul de *Filiație*).

Atât vechimea protografului, cât și aceea a copieii rămân probleme deschise, pe care numai cercetări ulterioare le vor putea clarifica. Dacă data traducerii s-ar putea plasa deopotrivă în secolul al XVII-lea sau chiar în cel dinainte (având în vedere stema destul de complicată a versiunilor românești, care dovedește circulația apocrifului, deși până la noi nu au ajuns decât două copii), cea a realizării transcrierii din ms. 469 se situează, credem, mai degrabă în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

LOCALIZARE

Limba textului oferă indicii care pot conduce doar la formularea unor supoziții legate de graiul pe care-l vorbea scribul și, implicit, asupra zonei în care a fost copiat

⁷³ În legătură cu metodele care pot fi folosite în datarea textelor vechi, precum și pentru bibliografia problemei, vezi Ion Gheție, *Introducere în filologia românească*, p. 24 – 231; Al. Mareș, *Filigranele hârtiei întrebuințate în țările române în secolul al XVI-lea*, p. XV – XX.

⁷⁴ Vezi Rosetti, ILR, p. 469.

manuscrisul, întrucât îndeobște există o coincidență între acestea⁷⁵ chiar dacă au fost semnalate și excepții, când graiul scriitorului diferă sensibil de cel al localității în care acesta și-a putut alcătui scrierile⁷⁶.

Ca în cazul a numeroase texte alcătuite în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, lucrurile se complică și în cel al *Paliei istorice*, nu numai datorită inoperabilității unora dintre criteriile lingvistice de localizare (reamintim aici că locul în care a fost găsit textul, precum și informațiile despre copist sau despre autorul traducerii lipsesc), ci mai cu seamă datorită faptului că avem de-a face, după toate probabilitățile, cu o copie realizată în altă zonă lingvistică decât modelul, fie el autograful traducerii sau numai o versiune intermediară.

Apoi, dacă pentru secolul al XVI-lea există la ora actuală descrieri monografice care prezintă aproape exhaustiv trăsăturile lingvistice ale graiurilor dacoromâne atât pe baza documentelor, cât și a monumentelor literare⁷⁷, situația este diferită pentru secolul al XVII-lea.

Prezentăm în rândurile următoare unele dintre faptele lingvistice relevante pentru localizarea textului⁷⁸.

Ceea ce nu poate fi pus la îndoială este însă prezența deopotrivă în acest text a unor trăsături lingvistice care caracterizau subdialectul de tip nordic, căruia i-au fost înglobate Banatul-Hunedoara, Transilvania de nord și Moldova, precum și unele zone de tranziție, cum ar fi nordul și nord-vestul Olteniei⁷⁹, trăsături cărora li se opun altele, care aparțineau subdialectului sudic, și a căror prezență nu este deloc neglijabilă în manuscris.

Dintre particularitățile de tip nordic, preponderente sunt acelea care puteau fi întâlnite în totalitatea teritoriului unde se vorbea subdialectul nordic al dacoromânei. Remarcăm, astfel, reducerea diftongului [ea] la [e] ([ē]) în *ce* „cea”, labiala moale în *beșicați*, palatalizarea labiodentalei [f] în *hiară*, *hiertură*, *hirea*, *înhipse* etc., frecvența rostire dură a labialelor în *bat* „beat”, *blagoslovască*, *izbăvască*, *margă* etc., ca și a consoanelor [s], [dz], [z] și [f] în *asară*, *asămăna*, *bogăția*, *cuțat*, (d)zua, *flămânzând*, *preoțăscu*, *zădurile* etc., forma hipercorectă *simbetei*, [f] dur în *astăptă*, velarizarea dentalei în *blastăm(i)*, *blăstăma* etc., păstrarea lui [v] în toate exemplele de tipul *săvârși*, *svat*, *svădi*, *svânt(ă)*, [h] > [f] în *catastif*, *poftă*, *pofti*, *vârfări*, epenteza lui [p] în *îndărăpt*, propagarea nazalei în *genunchie*, *îngenunchie*, conservarea lui [m] în *rumpe*, *rumpse*, *rumse*, rostirea

⁷⁵ Vezi Rosetti, ILR, p. 478.

⁷⁶ Vezi Ion Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 403-404.

⁷⁷ Vezi în special Gheție, BD; Gheție-Mareș, GD.

⁷⁸ Întrucât fenomenele lingvistice sunt tratate pe larg în *Studiul lingvistic*, aici nu vom repeta, din motive de economie de spațiu, trimerile bibliografice, iar exemplele nu sunt însoțite de trimerile la fila manuscrisului.

⁷⁹ Vezi Gheție-Mareș, GD, p. 337 *passim*, care prezintă extinderea graiurilor de tip nordic în secolul al XVI-lea, care nu se deosebește în esență de cea din veacul următor.

moale generală în *de*, *din*, fonetismul *gice*, rostirile moi ale lui [s] și [l] în *așea*, *cenușe*, *ușea*; *deșearte*, *înșeli*, *obrejești*, *slujești*, *șeade*, *șearpe*, [r] moale în *întăreaște*, precum și în finala cuvintelor de tipul *ceriu*, *agiutori(u)*, *fecioriu*, *sărdariu*, [dz] și [g] în *astădzi*, *dzile*, *dzise*, *dzua*, *agiunse*, *giuca* etc., plurale terminate în -i ca *pietri*, *șegi*, frecvența pluralelor neutre în -ure, forma *lui* a articolului proclitic (folosită în exclusivitate), articolul posesiv invariabil *a*, pronumele negative *nime(a)*, *nemică*, *nimică*, forma verbală cu -i protetic *is* „sunt”, imperativele prohibitive ca *nu vă apropiarăți*, *nu facereți*, adverbele *acmu* și *mainte*, termeni ca *afunda*, *amână*, *astară*, *dosădi*, *găta*, *grumadzi*, *hart*, *horilcă*, *înglotați*, *mertic*, *ocina*, *ogodi*, *ogodnic*, *pită*, *pizmi*, *scârșca*, *smeri* „umili”, *șerb*, *șearbă*, *șerbi*, *vorovi* etc.

Încercând să obținem o localizare mai precisă, se observă că o serie de elemente de tip nordic au fost atestate în secolul al XVI-lea și al XVII-lea în arii mai restrânse; ele nu caracterizau, probabil, în totalitate subdialectul nordic, ci numai anumite zone. Cele mai numeroase particularități nordice de acest tip sunt: a) elementele comune Moldovei și Banatului-Hunedoara; b) moldovenismele; c) elementele caracteristice sud-vestului Transilvaniei și Banatului-Hunedoarei.

a) Dintre particularitățile care pot fi atribuite deopotrivă Moldovei și Banatului-Hunedoarei sau vestului Transilvaniei, uneori și Crișanei sau nordului și nord-vestului Olteniei, reținem: fonetismul *bocânci*, [ă] aton > [a] în *odihneasca*, forma *tute* a adjectivului (care apare în numărul colectiv *tutetreale*), relativul *de*, pronumele *nime(a)*, adverbele *astară*, *cândai*, termeni precum *agonisi*, *agonisită*, *apleca*, *babă* „moașă”, *cădire*, *cerdac*, *gălceavă*, *grumaz* „gât”, *gugiman*, *horilcă*, *hrăbor*, *mertic*, *năstrapă*, *ponoslui*, *prilăsti*, *prorocestvie*, *șagă*, *vorovi* etc.

b) Cam aceeași pondere o au în textul *Paliei istorice* și unele particularități fonetice sau lexicale care ne trimit cu precădere către Moldova și a căror apartenență la graiurile din Banat-Hunedoara este mai puțin probabilă: [e] > [i] în *miluiesti* „miluiește”, [ia] > [ie] în *iubie*, [v] > [h] în *hulpi*, [č] > [ș] în *și* „ci”, cuvinte ca *ci(u)militură*, *corn* „slavă”, *dănăoară*, *făicav*, *giurui*, *hart*, *îmă*, *încuiba*, *ocina*, *sărdariu*, *șopron* „foișor, balcon”, *văzdârji*, *vărciui* etc.

c) În schimb, o serie de termeni (sau variante) nu au fost atestați în epocă decât în Banat-Hunedoara și sud-vestul Transilvaniei (uneori, izolat, și în unele puncte ale Olteniei): *afunda*, *amerința* „a prevesti”, *cebălui*, *grivină*, *hrăbor*, *marhă*, *ostoi* „a înceta”, *palang*, *rămășlui*, *șumă*, *vințre*. *Ciurdă* ar fi putut avea curs eventual, și în Bucovina, iar *marhă*, și în Crișana.

Tot în aceste zone, dar și în unele puncte din nordul și nord-vestul Olteniei, aveau curs fonetisme ca *tinăr*, *simbetei* sau *scoapă*. Deși în epocă *tâneri* a fost atestat numai în Bihor, circulația sa actuală în Banat (unele zone) și Crișana (cu Maramureșul vecin) nu exclude ca răspândirea sa să fi fost aceeași și odinioară.

Particularități care ar diferenția Moldova și nordul Transilvaniei în raport cu sudul Dacoromaniei (cu Banat-Hunedoara) nu am putut reține din manuscrisul 469, cu excepția rostirii

bălaur, care opune Moldova și Transilvania sudului (cu Banat-Hunedoara, unde s-a conservat forma *balaur*), căci pronunțiile moi ale consoanelor [s] și [j] în cuvinte de tipul *deșearțe, înșeli, obrejești, șearbe, șearpe* (prezente în manuscris alături de cele dure, preponderente) sunt cunoscute și din alte texte scrise în sud-vestul Transilvaniei (*Noul Testament de la Bălgrad, Psaltirea* din 1651, tipărită tot la Alba Iulia, etc.) Nu este exclus, așadar, ca anumite zone din Banat-Hunedoara și sud-vestul Transilvaniei să fi cunoscut în epocă și rostirea moale a acestor consoane, astfel încât acest fenomen să nu opună nordul sudului.

Doar graiurilor din Banat și nordul Transilvaniei din cadrul subdialectului nordic îi aparțineau probabil *can* „cam” și *dinde* „dinspre, de la”, a căror circulație nu pare a fi depășit aceste arii.

Dar, după câte am afirmat deja, textul reflectă nu numai uzul lingvistic caracteristic subdialectului nordic, întrucât numeroase particularități sunt specifice subdialectului de tip sudic, înglobând Muntenia, cea mai mare parte a Olteniei și sud-estul Transilvaniei.

Dintre fenomenele specifice sudului Dacoromaniei (fără Banat-Hunedoara) amintim: formele cu epenteza lui [i] de tipul *câine, mâine, pâine* (generale în text; în legătură cu pluralul *mânile*, fără epenteză, formă folosită, de asemenea, exclusiv de scrib, vezi p. 75), frecvența rostirilor cu [z] (alături însă de cele cu [dz]), [r] dur în *grăi, ocărăra, omorî, rău, răbda* etc.; [r] dur în *feciorul(ui), îngerul*, articolul posesiv variabil.

O inovație muntenească este considerată pentru începutul secolului al XVII-lea desinența *-m* la persoana I sg. a imperfectului, atestată într-un singur exemplu în *Palia istorică* (*eu îi ucideam*), dar pentru care există și exemple moldovenești și transilvănene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Trebuie reținut și faptul că în text sunt prezente câteva trăsături lingvistice caracteristice sudului Dacoromaniei, dar care aveau curs și în Banat-Hunedoara, deci care alăturau de astă dată graiurile vorbite în această ultimă zonă subdialectului sudic: [ʃ] în *frâmșeate*, [ʃ] > [ʃ] în *ghicî, ghicitoare*, [ʃ] și [ʃ] duri în *șapte, șaptezeci, șarpe, șase*, rostirea *vrăjimașii*, [r] dur în *arate, ocărăște*, pluralul *mânile*, pluralele neutre în *-uri*, variantele de conjugarea a IV-a *a găti* și *a svărâmi*, varianta de conjugarea I *a înglota*, adverbele *acu, acum, înainte*, termenul *cafăș*.

Caracteristice sudului, dar și Moldovei după 1600, sunt rostirile dure ale lui [s] și [j] în poziție „tare”, de tipul *așa, înfricoșat, îngrija, înșală, șază, ușa* (prezente în text alături de cele moi).

Anumite fapte de limbă exclud însă Muntenia dintre zonele cărora le putea aparține graiul copistului. În această categorie se încadrează nu numai elementele lexicale de tip nordic semnalate deja mai sus, ci și rostirile cu [dz] și [g] (acesta din urmă, general în text), menținerea lui [v] în grupul consonantic [sv] (în toate exemplele), propagarea lui [n] în *(în)genunchi(a)* (căci Muntenia conservă până astăzi formele arhaice de tipul *genuchi, îngenuchia* iar în Oltenia inovația a pătruns probabil abia prin secolul al XVIII-lea). La

toate acestea se adaugă absența, în textul *Paliei istorice*, a altor inovații curente deja în textele muntenești.

La rândul său, Banatul-Hunedoara iese din discuție ca grai de apartenență al copistului, căci limba textului prezintă unele inovații caracteristice altor zone ale Dacoromaniei, dar care nu apar nici astăzi în această arie, unde se conservă încă forme arhaice. De exemplu, [n] > [ŋ] în toate exemplele în cuvinte de tipul *să ție, să vie, vie*; [u-ă] a evoluat în manuscris la [u-o] în *nuor* (Banatul-Hunedoara, ca și nordul Transilvaniei cunosc și astăzi rostirea *nuăr*) etc.

De remarcat și faptul că unele fenomene lingvistice de tip sudic nu apar în manuscris: [ă] > [e] în *fărmeaie*, [ă] neevoluat la [o] în *dincătroya, nărociți*, sincopa lui [e] în *(în)derepta*, [sv] netrecut la [sf] etc.

Nu este mai puțin adevărat însă că absentează din text și fenomene lingvistice caracteristice subdialectului nordic în totalitatea sa sau doar unora dintre graiurile înglobate acestuia, cum ar fi: [ă] proton netrecut la [a] în cuvinte de tipul *bărbat*, [e] medial aton neevoluat la [i] în *fecior, oameni* etc., [o] (și nu [u]) în *cocon(i)*, [i] nediftongat (textul *Paliei* prezintă numai *câine, mâine, pâine*); lipsesc, de asemenea, formele verbale de tipul *sem, seți, beie, deie, steie*, palatalizarea labialelor (cu excepția lui [f]) și a dentalelor etc.

Privită în ansamblu, limba textului se caracterizează, așadar, printr-o serie de particularități care oscilează între normele subdialectului nordic și cele ale subdialectului sudic, cu predominarea primelor, vizibilă mai ales în privința lexicului, în timp ce în domeniile foneticii sau morfologiei formele de tip nordic sunt de cele mai multe ori dublate de corespondentele lor de tip sudic, raportul lor fiind variabil de la caz la caz. Numeric preponderente rămân însă cele de tip nordic. Coroborând repartitia lingvistică a celor mai importante fenomene înregistrate, vom observa însă că modul în care se grupează sau se intersectează cele specifice subdialectului nordic și cele care aveau curs în subdialectul sudic ne conduce către varianta literară sud-vest ardelenescă. Notabilă este prezența masivă a pronunțiilor deopotrivă cu [dz] și [z] alături de uzul în exclusivitate al lui [g], căci, dacă în cazul altor fenomene am putea presupune că unele variante, fie ele „arhaisme” (forme conservatoare) sau inovații, pot fi atribuite graiului vorbit de copist, respectiv celui pe care-l reflecta versiunea după care se efectua transcrierea, este neîndoiește că oscilația între pronunția cu [dz], respectiv cu [g] reflecta o realitate lingvistică a graiului vorbit de copist. Era vorba, probabil, de un grai de tranziție, în care evoluția lui [dz] la [z] se afla în curs de efectuare. Acest fapt este sprijinit și de frecvența formelor hipercorecte de tipul *bodzi, bodzilor, bodzu, dzidit, dzidiră, ocineadze, slobodzi, slobodzie, slobodziră* etc. (înregistrate alături de cele normale, cu [z]), dar în care [g] nu suferise încă procesul de fricativizare. Căci, dacă am admite că formele cu [dz] și [g] (mai numeroase) aparțineau copistului, iar cele cu [z] ar reprezenta o reminiscență dintr-un model sudic folosit de acesta, ar rămâne inexplicabil faptul că textul nu prezintă nici măcar un singur exemplu, pe

parcursul celor aproape 400 de file, în care lui [g] s-a i se substituie fricativa [j], uzuală în subdialectul de tip sudic.

Alături de aceste două fenomene, altele par a întări această supoziție, după care textul oglindește graiul vorbit în sud-vestul Transilvaniei, pe Mureșul mijlociu, în zona Alba-Iuliei, Sibiuului sau poate chiar în unele arii ale actualelor județe Mureș și Hunedoara: prezența semnificativă a labialelor dure, alături de cele moi, alternanțele lui [s], [j] și [r] moi și duri de tipul *deșerte*, *feciorului*, *obrejești* - *feciorului*, *jale*, *înșale*, *slujaște*, *șade*, *șapte*, *șase*; absența lui [n], a dentalelor palatalizate sau a celor dure, cu excepția lui [ɲ]; epenteza lui [p] în *îndărăpt*; conservarea lui [m] în *rumpe*; propagarea lui [n] în *(în)genuchi(a)*; durificarea lui [t] în *aștaptă*, *blastăme*; rostirile de tipul *simbetei* sau *tinăr*, *tâneri* (alături de *sâmbătă*, *tânăr*, *tineri*); [v] în grupul [sv] (niciodată [sf]); [a] > [ă] în *bălaur*; fonetismul *bocănci*; [ă] conservat în *blăstăm(a)*, *fămeaie*, *fărmăcătoare*, *nădăjdui*, *nărociți*, *năsăp*, (nici)dănăoară, *păharul*, *păreate*, *rădica*, *răsăpi*, *săbor*, *spăria*; [ă] > [o] în *nuor*; [e] conservat în *besearecă*, *beșicați*, *cetească*, *demineată*, *Dumne(d)zău*, *lepăda*, *precep*, *preveaghie*; [e] nesincopat în *(în)derepta*; [j] conservat în *frâmsește*, *porâmb*, precum și în *îmbla*, *întra*; [j] > [i] în *ghicitori*; [o] în *rostogolia*; sincopa lui [u] în *încuiba*, *mincinoase*, [u] aton > [o] în *preot*, *preoțască*, *torna*; [u] conservat în *adurmi*, *batgiocuri*; [h] alături de [f] în *pohtă* - *poftă*, *pohti* - *pofti*, *vârul* - *vârfări*, dar [h] în *vihor* sau [h] > [f] > [v] în *viclean*, *vicleni*, *viclenie*; pluralul *mâni* (niciodată *mâini* sau *mănu*); plurale neutre în -ă: *cară*, *fiară*, *izvoară*, *odoară*; pronumele negative *nemică*, *nimică* și *nime(a)*; formele verbale iotacizate la indicativ și conjunctiv prezent (niciodată cele cu dentala refăcută); varianta *are* a auxiliarului, la condițional; *sânt*, *sântem*, *sânțeți*; imperativele prohibitive; adverbele *acmu* - *acu*, *acum*, *mainte* - *înainte* etc. La aceste fenomene fonetice și morfologice se adaugă majoritatea elementelor lexicale asupra cărora ne-am oprit mai sus și care, atunci când nu sunt comune tuturor graiurilor subdialectului nordic, fac parte din categoria elementelor comune sudului Dacoromaniei, Banatului-Hunedoarei și sud-vestului Transilvaniei.

Această configurație lingvistică o regăsim în cărțile scrise sau tipărite în sud-vestul Transilvaniei în secolul al XVII-lea, care asemeni *Paliei istorice* reușesc elemente lingvistice de tip nordic și sudic particulare acestui grai, descris de Ion Gheție în monografia sa, *Baza dialectală a românei literare*. Deși amalgamarea unor trăsături îi conferă acestei variante un caracter de „compromis” pe plan lingvistic, între graiurile nordice și cele din sudul țării, totuși, așa după cum se reflectă în principalele scrieri provenind din această arie elaborate la jumătatea secolului al XVII-lea (*Evangelia cu învățătură*, *Noul Testament* și *Psaltirea de la Bălgrad*, *Scutul catihismului*), acest grai de tranziție se prezintă destul de unitar, dacă avem în vedere faptul că majoritatea faptelor de limbă sunt comune tuturor acestor scrieri.

Dacă copistul manuscrisului 469 vorbea, după părerea noastră, graiul sud-vest ardelenesc, este greu să ne pronunțăm asupra zonei în care a fost elaborată traducerea *Paliei istorice*. Ceea ce putem afirma este numai faptul că modelul copiei (fie acesta un

intermediar sau poate chiar protograful traducerii) pare a fi unul moldovenesc. Stau în sprijinul acestei supoziții o serie de elemente lingvistice, mai ales lexicale, care nu pot fi explicate prin raportare la alte zone lingvistice și care dețin și ele, așa cum am arătat mai sus, o pondere destul de importantă în text; după toate probabilitățile ele nu aparțineau graiului scriitorului manuscrisului. Cel mai evident exemplu în acest sens îl constituie forma *și „ci”* (8°): scribul, care nu avea în uzul său lingvistic evoluția lui [č] la [s], după ce a transcris acest fonetism, l-a emendat marginal, „glosându-l” (sau numai corijând), *ci*. Sau, pentru a ne limita doar la încă un exemplu, situația când adverbul *cândai* „poate”, care circula mai ales în Moldova (eventual în unele puncte din Banat-Hunedoara, căci singura atestare nemoldovenească este din *Lexiconul Marsilian*, nefiind în uzul copistului (deși apare în text de mai multe ori) este „emendat” imediat după transcriere, la fila 218^r, în *când ci*, greșit, astfel încât pasajul devine neclar: *voi întreba pre Dumnezău, când ci* (în loc de *cândai* „poate”, așa cum scrisese inițial) *îm va zice ceva*. Vezi și mai jos, p. 43 – 45.

PROBLEME DE FILIAȚIE

Cunoscută sub numele de *Palaea historica* sau *Palaea byzantina*, cartea reprezintă o culegere de povestiri canonice și apocrife relative la *Vechiul Testament*, începând cu facerea lumii, într-o succesiune care urmează conținutul acestuia. Se crede că scrierea, a cărei tradiție se sprijină pe un protograf grec conservat doar prin copii mult mai recente, ar fi fost alcătuită în Bizanț, probabil cel mai târziu la sfârșitul secolului al IX-lea, supoziție care are în vedere unele trăsături de limbă arhaice, precum și faptul că referirile la părinții bisericii (Josephus Flavius, Grigorie Teologul, Ioan Hrisostomul, Andrei Criteanul etc.) nu sunt mai noi de Theodor Studitul (care a murit înainte de anul 826).

Narațiunea este construită în capitole care cuprind într-o manieră deopotrivă comprimată și concentrată cicluri, având ca substanță personaje sau evenimente biblice precreștine la care se face referire în *Vechiul Testament*, căruia apocriful a încercat să i se substituie. În contrast cu această modalitate de compoziție, succintă și comprimată, prin care se repovestesc numai anumite evenimente din unele cărți ce alcătuiesc *Sfânta Scriptură*, omițându-se altele, după criterii aleatorii, caracteristică *Paliei istorice* este inserarea în cadrul relatărilor canonice a unor narațiuni sau secvențe dialogate pseudobiblice. Acestea au dimensiuni variabile: unele, extrem de scurte, conțin doar trimiteri, referiri la părinții bisericii sau comentarii reproduse după aceștia, precizări sau citate extrase din *Noul Testament* privitoare la evenimente narate în cărțile veterotestamentare menite să le certifice; altele cuprind „interpolări” parabiblice, necanonice, și care atribuite unui personaj sau unei întâmplări au ca substanță elemente miraculoase,

viziuni, confruntări dialogate (menite să sporească credibilitatea unor evenimente, conforme sau nu cu conținutul unor versete cuprinse în Biblie).

Datorită caracterului său eminent *narativ* (și nu pur teologic sau polemic), amplificat și de aceste adaosuri, unele dintre ele, legende apocrife de tradiție iudaică sau bizantină cunoscute în tot spațiul creștin, *Palia istorică* ni s-a transmis prin numeroase redacții (dintre care puține au rezistat peste veacuri), jucând în spațiul oriental rolul pe care în lumea catolică l-a avut în secolele al XIV-lea și al XV-lea *Biblia pauperum*. Ea s-a răspândit cu repeziciune din Bizanț la popoarele vecine, fiind tradusă de timpuriu de slavi și de români, circulând atât în forma sa arhetipală unitară, cât și prin cicluri (capitole) desprinse din acesta, care și-au dobândit o existență de sine stătătoare.

REDACTIA GREACĂ

Andrei Vassiljev a fost singurul care a editat⁸⁰ până în prezent protograful grec bizantin, luând ca text de bază (=V) un manuscris din secolul al XVI-lea, aflat astăzi la Biblioteca Națională din Viena (cod. theol. 247, f. 34 – 84), care conține lacune de mici dimensiuni, dar numeroase. Acestea au fost completate de editor după o altă copie (=O), mai veche, datând din secolul al XV-lea, descoperită la o abație benedictină din Ottobauern (Bavaria) (cod. 205, f. 175 – 275).

Deși conservate sub titluri diferite, *Ἱστορία παλαιῶν περιέχων ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ* (V), respectiv *Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀπὸ τοῦ παλαιῶν λόγοι ἐκ παντῶν τῶν ὑποθέσεων* (O), cele două redacții au o strânsă legătură genealogică, provenind dintr-un izvor unic, lucru semnalat de Andrei Vassiljev, care sublinia și faptul că ambele copii prezintă în raport cu această sursă comună defecte importante: V este o redacție abreviată prin omiterea cu bună știință sau nu a unor fragmente (secvențe, propoziții sau mici pasaje care nu depășesc însă câteva rânduri ce se regăsesc în O), în timp ce O nu cuprinde unele capitole mici aflate în partea finală a redacției V. În ciuda acestor defecte, cele două copii permit (mai ales prin colacionarea și cu versiunile slave) reconstituirea unui prototip comun atât transcrierilor grecești, cât și celor slave, față de care V reprezintă pe alocuri o redacție prescurtată, în timp ce O este o versiune lacunară, amputată în partea de la sfârșit, după cum a remarcat pe bună dreptate Em. Turdeanu.

Vassiljev consemna⁸¹ și existența altor trei codice care ar conține și ele *Palia bizantină*. Două dintre ele se află la Biblioteca Marciana din Veneția, în fondul grec vechi: ms. gr. 501 class. II (f. 2- 69), un codice miscelaneu în 8°, care ar putea să nu fie mai vechi de secolul al XIV-lea, dar pe care Vassiljev îl credea din secolul al XII-lea sau al

⁸⁰ Vezi A. Vassiljev, *op. cit.*, p. 188 – 292.

⁸¹ *Ibidem*, p. L.

XIII-lea⁸², și ms. gr. 21 class. VII, din secolul al XVI-lea (acefal și fără partea finală), ambele neditate până la ora actuală. Al treilea, cod. histor. 119, și el inedit, se află la Biblioteca Națională din Viena și datează, după Vassiljev, din secolul al XV-lea sau al XVI-lea.

Am identificat, de asemenea, o redacție necunoscută, aflată chiar în colecția de manuscrise grecești a Bibliotecii Academiei Române, sub cota 666. Manuscrisul, nedatat și nelocalizat, al cărui autor rămâne anonim, fusese inclus de Constantin Litzica în catalogul său sub nr. 383⁸³. El are 214 f., dimensiunile 14x10 cm, este incomplet (îi lipsește sfârșitul), provine de la Seminarul Central și poartă titlul *Ἀθανασίου σύνοψις ἀκριβεστάτη ἐκ τῶ παλαιοῦ* (sic!) „A lui Atanasie, preasfântul patriarh al Alexandriei, rezumat exact din cei (cele) vechi”. Litzica nu identifică textul apocrifului, crezând, datorită titlului, că ar fi vorba de un sinopsis al *Vechiului Testament*, scris în secolul al XVII-lea. Manuscrisul nu a fost studiat până în prezent, impunându-se și datarea, pe baza fragmentelor de filigrane ale hârtiei, precum și proveniența sa; în ceea ce privește raportul său cu redacțiile greacă bizantină publicată de Vassiljev, slavă și română, vezi mai jos, p. 61.

REDACTIA SLAVĂ

La slavi, apocriful, cunoscut sub numele de *Kniga bytia nebesi i zemli* „Cartea facerii cerului și pământului”, a fost una din primele cărți traduse. În ceea ce privește redacțiile ei, singura editată până acum este cea slavă răsăriteană, care a fost publicată în Rusia de Andrei Popov încă din 1881 (republicată în 1892)⁸⁴, anterior apariției ediției lui Vassiljev. Ea se întemeiază pe un manuscris copiat în secolul al XV-lea la Novgorod⁸⁵, ms. 591 (=P) și prezintă în aparatul critic diferențele textuale din alte două copii păstrate la Biblioteca Sinodală din Moscova, din secolele al XVI-lea, respectiv al XVII-lea: ms. 638

⁸² *Ibidem*. Cf. și Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 393, care preia această informație, referindu-se la el ca la un codice din secolul al XII-lea.

⁸³ Vezi C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909, p. 200.

⁸⁴ Vezi A. Popov, *op. cit.*, p. 3 – 172.

⁸⁵ Cf. *Starobălgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, Sofia, 1992, p. 315 (unde se afirmă că manuscrisul este din deceniul 6 – 7 al secolului al XV-lea). Gorskiy și Nevostruev plasau manuscrisul, un miscelaneu alcătuit din trei scrieri, prima (f. 1 – 130) fiind *Palia istorică*, în secolul al XVI-lea, iar Em. Turdeanu reia această datare, fără a oferi argumente; vezi A. V. Gorskiy și K. I. Nevostruev, *Opisanie slavjanskich rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj Biblioteki*, II, 3, Moscova, 1862, p. 595 – 596, Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 392.

(=A)⁸⁶, respectiv ms. 54 (=B). Toate aceste trei copii de redacție slavă răsăriteană, conținând trăsături grafice, fonetice și lexicale ucrainene, purced dintr-o redacție slavă unică alcătuită în Macedonia occidentală cel târziu la sfârșitul secolului al XII-lea. La această concluzie au ajuns, pe baza cercetării grafiei, morfologiei și lexicului manuscrisului slav 591 mai întâi A. V. Gorskij și K. I. Nevostruev, apoi A. Popov (care-l așezase și la baza ediției sale) și Em. Turdeanu⁸⁷. Din Macedonia occidentală, printr-o copie medio-bulgară, redacția slavă a ajuns în Rusia.

O altă copie slavă răsăriteană, din secolul al XVII-lea, a cărei limbă pare a fi mult mai nouă în raport cu cea din copiile editate de Popov, se află într-un manuscris prezentat de I. A. Porfirjev, din care acesta a și publicat câteva fragmente⁸⁸.

La slavii de sud au fost semnalate încă din 1892 de către M. N. Speranskij⁸⁹ 4 manuscrise slave de redacție sârbă: 1. o copie din secolul al XV-lea care se afla la Muzeul Rumjancov din Moscova, astăzi Muzeul istoric (Gosudarstvennyĭ Istoriceskij Muzei= ПИМ, ms. nr. 1492); 2. o copie din secolul al XVI-lea de la Biblioteca mănăstirii din Krušedol (ms. 85⁹⁰); 3. o copie lacunară aflată în colecția Societății Sârbe a Savanților (ms. 24) și 4. un fragment, de numai 5 file, dintr-un manuscris din secolul al XVI-lea, care se află la Biblioteca Națională din Belgrad (ms. 317). Aceste copii de redacție sârbă ar avea, după Speranskij, cu excepția celei de sub 2., același arhetip slav care stă și la baza copiilor răsăritene; în timp ce redacția de la mănăstirea Krušedol s-ar întemeia pe o traducere diferită.

De asemenea, încă din 1842 A. Vostokov⁹¹ semnalase în colecția Muzeului Rumjancov (astăzi Muzeul istoric) de la Moscova manuscrisul mediobulgar nr. 42, care conținea și un fragment din *Palia bizantină*.

Em. Turdeanu susține că această redacție medio-bulgară este identică cu cea slavă răsăriteană editată de A. Popov, și că ea conține elemente care exclud originea slavă nativă a celui care a alcătuit-o, deci că este posibil ca ea să fi fost redactată în Moldova sau în

⁸⁶ Manuscrisul fusese considerat ca aparținând secolului al XV-lea în *Ukazatel' dlia obozrenija Moskov. Patr. bibl.*, Moscova, 1858, nr. 217, datare corijată de Andrei Popov, *op. cit.*, p. III.

⁸⁷ Vezi A. V. Gorskij și K. I. Nevostruev, *loc. cit.*, A. Popov, *op. cit.*, p. XXIX – XXXIV; Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 393 – 394.

⁸⁸ Vezi I. A. Porfirjev, *loc. cit.*

⁸⁹ Vezi M. N. Speranskij, *Istorijska Paleja, njei prevodi i redakcije u staroj slovenskoj knjevnosti*, în „Spomenik srpske kraljevske Akademije”, XVI, Belgrad, 1892, p. 6.

⁹⁰ Ap. *Starobalgarska literatura. Enciklopedičen rečnik*, p. 315; cf. Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 395.

⁹¹ Vezi A. Vostokov, *Opisanie russkich i slovenskich rukopisei Rumjancovskago Muzeuma*, Sankt Petersburg, 1842, p. 420 – 422; cf. M. N. Speranskij, *loc. cit.*, care afirmase că nu există copii medio-bulgare ale *Paliei istorice*, fapt corijat de Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 395.

Țara Românească, mai ales că în 1898 A. I. Jacimirskij⁹² semnalase o altă redacție medio-bulgară dintr-un manuscris copiat în Moldova în secolul al XVI-lea, aparținând colecției Șčukin, aflat în prezent tot la Muzeul istoric din Moscova (= ПИМ, ms. 508). Acest din urmă manuscris a fost cercetat de Speranskij în 1935 (când a redactat și un memoriu, publicat abia în 1960⁹³), care nutrea nădejdea că el ar putea reprezenta veriga de legătură care lipsea dintre redacția sud-slavă și cea răsăriteană. Cercetătorul rus a ajuns însă la concluzia că acest manuscris pare a oglindi o nouă traducere; astfel, în opinia sa, *Palia istorică* a fost preluată de slavi prin intermediul a trei traduceri independente: 1. cea arhaică „bulgară” (cum numeaște el redacția macedoneană); 2. traducerea sârbă din copia de la Krušedol) și 3. cea medio-bulgară din manuscrisul slav moldovenesc din colecția Șčukin, ultimele două conținând, în opinia sa, tălmăciri mai noi, efectuate la Muntele Athos. Traducerea sârbă nu ar fi, după Speranskij, decât o retranspunere în slavona sârbă a prototipului slav răsăritean, fapt care s-ar fi produs prin secolul al XV-lea.

Em. Turdeanu, combătând metodologia care-l determinase pe Speranskij să creadă în existența a trei traduceri slavone diferite ale apocrifului bizantin, susține că deosebiri minime existente între redacțiile slave (prezența sau absența vreunui titlu, absența unui pasaj sau prezența altuia în plus, ori diferențele fonetice și lexicale) indică faptul că toate (chiar și manuscrisul moldovenesc din colecția Șčukin) vin dintr-un singur arhetip sârb macedonean occidental și au ca părinte un singur text bizantin. Concluziile acestea se bazează pe o cercetare monografică amănunțită la care Em. Turdeanu se raportează în studiul său din 1981, în curs de elaborare, dar care nu a fost publicată până în prezent.

REDACȚIA ROMÂNEASCĂ

Versiunea românească a *Paliei istorice*, urmând în general îndeaproape succesiunea și (cu unele diferențe) numele capitolelor⁹⁴ din versiunile grecești și slave, narează evenimentele de la facerea lumii și până la fapte referitoare la regele David, cuprinse în cartea a II-a a împăraților (II *Regi*, 24:25), care se regăsesc parțial și în I *Paralipomena*, 21:26).

Aceeași extensiune finală a textului o are și cea mai veche copie bizantină, din manuscrisul de la Ottobauer, din secolul al XV-lea (=O) și toate cele trei transcrieri slave

⁹² Vezi A. I. Jacimirskij, *Melkie texty i zametki VI*, în „Izvestija otdelenija russkago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauki”, III, 1, Sankt Petersburg, 1898, p. 152 – 156.

⁹³ Vezi M. N. Speranskij, *Iz istorii russkogo-slavjanskich literaturnykh svjazei*, Moscova, 1960, p. 104 – 147 (cap. *Jugoslavjanskije texty istoriceskoj Palei i russkie ee texty*).

⁹⁴ În notele de subsol ale ediției au fost reținute diferențele existente între titlurile redacției românești și cele ale redacțiilor greacă și slavă, iar unele concordante sau discordante mai semnificative sunt discutate, în cadrul acestui capitol, mai jos, la raportul dintre aceste versiuni; de aceea, din lipsă de spațiu, nu vom relua aici această problemă.

răsăritene din ediția lui Popov, din secolele al XV-lea – al XVII-lea (=A, B, P), în timp ce manuscrisul grec de la Viena (=V) mai cuprinde câteva mici capitole „în plus” (vezi transcrierea textului, p. 245, nota 575).

Textul integral al protografului românesc s-a conservat în ms. academic 5054, de la mijlocul secolului al XVIII-lea (a cărui limbă este însă ceva mai nouă, renunțându-se la unele elemente arhaice, multe dintre ele neînțelese de scrib, care le deformează), în timp ce ms. BAR 469 pe care-l edităm, mai vechi cu un veac, a pierdut atât mai multe caiete de la început, cât și porțiuni din ultimele două file, devenite ilizibile, astfel încât narează evenimentele cuprinse în *Geneză* doar începând cu capitolul 12:15 (*Chemarea lui Avram*, din ciclul despre Avram) și până la *II Regi* 24:16 (= *I Paralipomena*, 21:16).

La data la care am întocmit ediția, chiar până în faza finală de lucru, singura redacție românească cunoscută a apocrifului era aceasta. O dată cu identificarea *Paliei istorice* din miscelaneul 5054, care conține în afara acestei cărți populare și alte texte⁹⁵ pe care le regăsim în ms. 469, în timpul extrem de scurt avut la dispoziție, am făcut o colaționare a celor două texte, care a confirmat concluziile la care ajunseseam în legătură cu raportul dintre apocriful românesc și redacțiile grecești și slave.

Redacția ms. BAR 5054. Raportul ei cu cea din ms. BAR 469

Manuscrisul BAR 5054, descris sumar în catalogul lui Gabriel Ștrempel⁹⁶, este un codice miscelaneu în 4° de 20x13,5 cm, având 130 de file (numerația, modernă, de mașină, este a Bibliotecii Academiei), copiat de o singură mână, probabil în Țara Românească, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Finalul cărții s-a pierdut. Ea provine din biblioteca mitropolitului Partenie Clinceni și a fost achiziționată în anul 1921 de Biblioteca Academiei.

Textul este scris îngrijit, cu caractere mărunte semicursive, folosindu-se cerneală neagră (pentru textul propriu-zis), respectiv chinovar (pentru titluri, subtitluri și unele inițiale care au rolul de a delimita diverse episoade narative). La filele 1^r și 101^r se găsesc frontispicii executate cu penița. Scribul nu-și declină identitatea, nici locul de proveniență

⁹⁵ Important de semnalat este, de exemplu, faptul că în ambele miscelanee textul *Paliei* este urmat de cel al legendei *Adam și Eva*, care reproduce versiunea scurtă a acestei cărți populare, care derivă dintr-un prototip medio-bulgar al cărui cel mai autorizat reprezentant slav (vezi Em. Turdeanu, *op. cit.*, p. 104 – 110) îl constituie un manuscris copiat în Moldova, la sfârșitul secolului al XVI-lea, care se găsește în biblioteca de la Arhivele Statului din București, ms. 740, descris de B. P. Hasdeu în *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI*, București, 1879, p. 104 – 110.

⁹⁶ Vezi G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. IV, București, 1992, p. 191.

sau cel în care se afla la data copierii textelor, fapt care nu este neobișnuit pentru scrierile vremii.

Miscelaneul debutează cu apocriful *Palia istorică*⁹⁷, cuprins între f. 1^r – 101^r, care poartă în manuscris următorul titlu: *Sfântul al nostru părinte Epifanie Chipreaninul*⁹⁸ *scrie dintâiu de facerea cerului și a pământului, de mare și de toate cele ce petrec într-însele, cum am zice, de cele cerești și de cele pământești și de cele dedesupt, câte făcu Dumnezeu în șase zile*. Textul apocrifului este complet (spre deosebire de cel din ms. BAR 469); el a fost legat greșit, un caiet fiind inversat, fapt care a trecut neobservat la numerotare (succesiunea normală a textului în acea porțiune este, în ordinea firească, de la f. 68, la f. 71, 72, 69, 70, 73, 74, după care se intră în normal). De asemenea, la legare au fost tăiate marginile exterioare ale cărții, oglinda paginii fiind în mod evident îngustată (nu excludem posibilitatea ca și acest manuscris să fi conținut, ca și ms. BAR 469, trimiterele slavone marginale), care nu se regăsesc însă în izvoarele grecești sau slave cunoscute.

Culegerea mai cuprinde: legenda *Adam și Eva* (f. 101^r – 106^r), *Cuvânt ales a lui Grigorie Bogoslov de cinstita cruce a lui Hristos și de cele doao cruci a celor doi tâlhari* (= *Lemnul crucii*, f. 107^r – 111^r), *Cuvânt de preafînțeleapta Savila* (= *Prorocirea Sibilei*, f. 111^r – 113^r), *Preafînălțarea lui Pilat de răstignitul lui Isus Hristos* (= *Sentița lui Pilat*, f. 114^r – 117^r), *Întrebări și răspunsuri ale lui Grigorie de Nazianz, Vasilie cel mare și Ioan Gură-de-Aur* (f. 117^r – 127^r), *Jitiia a doaosprezece vise* (f. 127^r – 130^r), având, așadar, o alcătuire similară celei a manuscrisului BAR 469. Finalul manuscrisului s-a pierdut, dar pe ultima filă păstrată există o notă a copistului, care pare a fi o însemnare de încheiere; nu este însă exclus ca, în forma sa originală, cartea să mai fi conținut și alte texte.

Importantă pentru modelul folosit de scrib este însemnarea copistului, aflată pe ultima filă păstrată din manuscris, 130^r: *Lucru plăcut lui Dumnezeu, mai mult decât alte bunătăți, ne învățăm din dumnezeiasca Scriptura aceasta. Numai sântem rugător dumnealor* (sic) *voastre, că pre cât am putut și am adevărit a înțelegii* (sic) *vorbii moldovenești, păzind cu amăruntul unirea cuvintelor, ci și noi, fiind alunecați în gândul a multor alunecări, ne rugăm dumnealor* (sic) *voastre, găvind multe greșeli, să avem iertare și Domnul ierte*. Din această notă reiese că modelul după care a fost transcris ms. 5054 ar fi fost unul moldovenesc, fapt care ar putea fi confirmat de prezența, atât în ms. 5054, cât și în ms. 469, a unor trăsături lingvistice care circulau în Moldova⁹⁹, iar scribul, își manifestă

⁹⁷ La G. Ștrempel, *loc. cit.*, primul text este considerat, datorită titlului său, vezi mai jos, „un exaimeron și alte povestiri relative la *Vechiul Testament*”.

⁹⁸ În legătură cu această atribuire a apocrifului, care pare surprinzătoare, arhiepiscopului Epifanie din Cipru, vezi mai jos, p. 60.

⁹⁹ De exemplu, în ms. 469, la f. 8^r în fraza *Acolo nu era de-a să îngrija omul, ci tot întru bună-vrearea sa să sălășluia într-însă*, în text e scris *și*, dar copistul corectează fonetismul moldovenesc, corectând marg.: *ci*. În ms. 5054, la f. 16^r, pasajul e identic, mai mult, forma *și „ci”* nu a fost emendată (copistul muntean confundând-o cu conjuncția copulativă).

preocuparea în legătură cu existența diferențelor dialectale care ar putea îngreua înțelegerea textului. Nu excludem însă nici posibilitatea ca această însemnare să fi fost preluată și ea din modelul pus la contribuție, și să conțină de fapt referiri la izvorul străin al apocrifului (slavo-român, aparținând subtipului moldovenesc¹⁰⁰, deci redacției slave răsăritene), de unde asigurarea celui căruia îi aparține nota, că a făcut eforturi în direcția înțelegerii „vorbii moldovenești”; iar sintagma „păzind...unirea cuvintelor” să certifice doar acribia traducerii.

Chiar la o lectură paralelă superficială, asemănarea textuală a copiilor din ms-ele 469 și 5054 este izbitoare; mai mult, în ambele apar fonetisme, forme morfologice sau lexicale care în mod evident nu erau în graiul scribilor, dar care se regăsesc în ambele cărți în pasaje corespondente, chiar când e vorba de elemente cu o circulație restrânsă sau de forme arhaice, ceea ce indică descendența lor comună dintr-un protograf unic al traducerii:

469, f. 85^v - 86^r: „și vădzând că nu-i poate lui sta împotivă / îl apucă vârtos can curmeziș și-l ținea strâns de vintre și de coapsele sale (în ms. 5054, f. 33^v, singurele diferențe sunt: *văzând*, *cam*).

469, f. 227^v: *bogat că („măcar că”) nu i să tâmplă lui a-i face Valaam pre voie cu vrăjile, luo întru sine gând spurcat, dievolescu* (în ms. 5054, f. 66^r, text identic).

469, f. 260^v - 261^r: *aceastea toate deaca auziră gavaoniteanii, să meștersugiră așa, că îmbrăcără îmbrăcăminte vechi și rupte, adecă haine rupte, și în picioarele sale // puseră bocănci de potloage cârpite și să îmbăierară în dârștine rupte și luară pâine de săcară frământată cu pleave cu tot și luară niște vin vechi, împuțit* (în ms. 5054, f. 73^v, text identic).

Alte numeroase convergențe, care nu pot fi puse pe seama unor coincidențe textuale întâmplătoare, sprijină și ele faptul că ambele copii au o sursă românească unică. Vom mai da aici doar două exemple din această categorie.

1). Deși apocriful are în ambele transcrieri titlurile capitolelor în limba slavo-nă, există o singură excepție, când titlul este scris în limba română, și ea concordă în ambele cărți: *De arătarea Svintei Troiță*, în ms. 469, f. 40^v, respectiv *De arătarea Sfintei Troița*, în ms. 5054, f. 24^r.

2). În ms. 469, f. 224^r - 225^v și 239^r - 239^v, precum și în locurile corespunzătoare din ms. 5054, f. 65^r și 68^v, în cadrul titlului slavon, scris cu chinovar, a fost inclusă și o secvență care marchează de fapt finalul capitolelor anterioare, nefăcând parte, de fapt, din titlu: *Konec 4 knigi Moiseovi ġlemy Ćisla* „Sfârșitul cărții a 4-a alui Moisi, numită *Numerii*” (vezi și transcrierea textului, p. 202 și nota 431).

¹⁰⁰ Important de subliniat este aici faptul că, în timp ce în ms. BAR 469 titlurile și pasaje slavone oglindesc redacția sud-slavă, în ms. 5054 de obicei ele reflectă redacția slavă răsăriteană, numită și moldovenească, deși uneori fonetisme ale redacției sud-slave sau termeni precum *ratf* „luptă” (*f.l.d. branf*) se strecoară și în acest text.

Revelatoare pentru existența unui părinte comun al celor două copii ale *Paliei istorice* din cele două manuscrise sunt însă nu doar asemănările textuale, ci mai ales greșelile *comune* strecurate în ambele cărți, și anume: 1. grafii eronate, 2. *bourdon*-uri, 3. omisiuni, 4. repetiții, 5. cuvinte parazitare, 6. *loca obscura*, greșeli de traducere, 7. distorsiuni textuale (datorate unor *bourdon*-uri, legării greșite a unor caiete ale unui izvor comun sau altor cauze). Vom încerca să ilustrăm aceste defecte comune (multe dintre ele, semnalate în aparatul ediției) cu numai câteva exemple. Categoriile de sub 6 și 7 vor fi discutate aparte, mai jos, în secțiunile privind izvorul străin sau raportul dintre versiunea românească și cea greacă și slavă.

1. greșeli de scriere:

a) ms. 469, f. 23^r: *de atunci... să tâlcuiască paximadul* (scris greșit *paximanul*) *ce să face în sfânta besearecă*. Eroarea există și în ms. 5054, f. 23^r (vezi și *Studiul lingvistic*, *Lexicul*, p. 94).

b) în ambele manuscrise, la f. 362^r, respectiv 96^v este scris *Datan* î.l.d. *Natan* (nume propriu care apare corect scris în pasajele de mai jos, în ambele texte).

c) în ambele texte, la f. 74^v, respectiv 31^r e scris *cămai-s*, respectiv *că-s mai*, î.l.d. *camai-s*, deoarece într-un model comun, termenul regional *camai* „de-a binelea” din această sintagmă, unde verbul copulativ era probabil suprascriș, *камаи*, nu a fost înțeles.

d) ms. 469, f. 355^v: *Într-una de zile auzi Saul că David easte în Vestil...* În text este scris însă greșit, *Vitleaem*, dar se trimite marginal, unde eroarea este corectată (vezi și transcrierea textului, p. 237 și nota 544. În ms. 5054, f. 95^v apare însă sintagma *în Vitleem*, fapt care indică cu claritate, alături de alte exemple de același tip, că greșeala din ms. 469 nu se datora scribului acestui manuscris, ci fusese preluată din modelul pe care-l copia, comun manuscrisului 5054, unde ea nu era emendată (vezi și mai sus, p. 39, exemplul din nota 99 și capitolul *Copie sau original*, p. 23). În plus, această greșală care nu a fost observată de autorul manuscrisului 5054 dovedește, coroborată și cu alte situații în care erorile din ms. 469 nu sunt perpetuate în primul text, că ms. 469 nu a servit drept model direct textului din ms. 5054, ci că la baza ambelor s-a aflat un intermediar comun, cu unele greșeli.

2. *bourdon*-uri comune:

a) ms. 469, f. 332^v: *Și să sculară toată seminția (sic) lui Israil spre seminția lui Veniamin*. Copistul scrie în finalul propoziției *Israil*, cuvânt aflat mai sus în aceeași propoziție, după care copiază în continuare *lui Veniamin*, fără a-și corecta însă eroarea, pe care poate nu o observă. În ms. 5054, f. 89^v, regăsim același *bourdon*, cu diferența că sintagma *lui Israil*, parazitată, a fost încercuită, semnalându-se greșeala, după comiterea ei.

b) în ms. 469, la f. 2^v apare scris *Hetei dzise și să cucerii lui Avram*, unde *dzise* și reprezintă o anticipare grafică a sintagmei *și dzise* care urmează în aceeași frază. Aceeași greșală se află și în ms. 5054: *Hetei zise și să cucerii lui Avram* (unde *cucerii* e notat

вѣдѣ, întrucât scribul nu mai înțelege acest termen, care avea aici sensul vechi de „a se închina”).

3. omisiuni comune:

a) în ambele copii, la f. 19^v, respectiv 19^r este omisă secvența „și va veni la tine omul sălbatic și”, pasaj care există în redacțiile greacă și slavă.

b) la fel, la f. 199^v, respectiv 59^r, e scris greșit *umblat* î.l.d. *neumblat*, ceea ce deformează fraza, care apare discordantă chiar și în raport cu textul biblic, nu doar cu redacțiile greacă și slavă ale *Paliei istorice*.

c) la f. 87^v, respectiv 33^r, e omis în amândouă textele n. pr. *Gad* din sintagma <*Gad*> *i Asir* „Gad și Asir” (unde *i* este conjuncția slavă).

d) la f. 313^r, respectiv 85^v, atât în ms. 469, cât și în ms. 5054 e omis adverbul negativ, fiind scris *le spuse*, î.l.d. <*nu*> *le spuse* (cum ar fi fost normal, pentru ca textul să fie conform redacțiilor străine ale apocrifului, cât și *Vechiului Testament*).

4. repetiții:

în ambele copii românești, la f. 204^r, respectiv 60^v, în pasajul *Iric născu pre Aveor. Aveor născu pre Aveor. Aveor născu pre Adim*, propoziția a doua este parazitată, dintr-un model comun ambelor (scribul acelui model a repetat din neatenție cuvântul *Aveor* și la finalul acestei propoziții, după care, neobservând că a greșit, o reia în întregime, dar corect de această dată).

5. cuvinte parazitare comune:

la f. 114^v în ms. 469, respectiv 39^v în ms. 5054, apare cuvântul *fiind*, parazitat, în interiorul sintagmei *și află* (vezi transcrierea textului, p. 159, nota 224).

Dacă asemănările dintre cele două copii sunt numeroase, există însă, așa cum spuneam, și deosebiri între ele, de ordin extralingvistic și lingvistic. Diferențele extralingvistice textuale asupra cărora ne vom opri mai jos, deși puține la număr, constituie și ele alte indicii că modelul de care s-a folosit scribul manuscrisului 5054 era un text moldovenesc. Este vorba de pasaje conținând greșeli doar în ms. 469, care nu se regăsesc însă și în copia academică 5054:

1). De exemplu, la fila 68^v în ms. 469 există un *bourdon* (faza *Și voi cunoaște vreuna din featele ce vor veni să ia apă*, vezi și transcrierea, p. 143, nota 149), care nu există în ms. 5054, la f. 50^r.

2). În ms. 469, la filele 85^r și 96^v se găsesc două subtitluri în limba slavonă (scrise marginal): *Zdě boritšę Iakovŭ sŭ āgglomŭ* „Aici se luptă Iacov cu înșelul”, respectiv *O Iudi i Tamari i Zara i Faresa* „Despre Iuda și Tamara și Zara și Fares”, care sunt absente în ms. 5054, f. 33^v, 36^r (vezi și transcrierea textului, p. 149 și nota 186, p. 152 și nota 196).

3). La f. 138^r și 371^v întâlnim alte două greșeli, *ne* (î.l.d. *le*) și *voi* (î.l.d. *noi*), care nu apar în pasajele respective din ms. 5054, f. 45^r și 98^v (vezi transcrierea, p. 168 și nota 277, p. 242 și nota 564).

4). La f. 132^v în ms. 469 este scris *ascultă*, în timp ce în ms. 5054, f. 43^r, apare forma corectă, *nu ascultă*, conformă cu versiunile străine ale *Paliei istorice* și cu Biblia (vezi transcrierea, p. 165 și nota 266).

5). O altă eroare mai clară pentru concluzia pe care am formulat-o se află în ms. 469 la f. 38^v, într-un pasaj care se referă la *iazerul Amvriei*, în timp ce în ms. 5054, la f. 23^v, apare forma corectă, *Mamvriei* (cuvânt care se regăsește, în această formă, și în ms. 469, în alte locuri: f. 6^v, 7^r, 73^v). Toponimul, de origine ebraică, apare în *Septuaginta* și în manuscrisele grecești editate de Vassiljev, în forma Μαβρι, cf. și BB, *Ieșirea*, XVIII:1: *Mamvri*. Greșeala provine fie dintr-o simplă omisiune a primei slove, fie prin folosirea unui model în care grafia, notată prin suprascrisere și abreviere, *אמברי*, a fost citită *Amvriei*. Ceea ce surprinde este însă faptul că în versiunile slave răsăritene publicate de Popov (cu toate că acestea reproduc un tip de redacție diferită în raport cu cea românească, mult mai aproape de cea greacă), toponimul apare în acest loc, ca și în cel care corespunde f. 6^v din ms. 469, în forma *Amvriiska* „Amvriei”, cu aceeași eroare ca în ms. 469 (iar în celelalte două locuri, care corespund f. 7^r și 73^v, corect, *Mamvriiska*).

6). La fila 87^v în ms. 469 apare scris *Linei* î.l.d. *Liei*, formă corectă care se poate citi în ms. 5054, f. 34^v (vezi transcrierea textului, p. 149, nota 188 (cf. și mai jos, în secțiunea despre izvorul străin, p. 46).

În încercarea de a stabili o stemă de filiație a apocrifului, coroborând conșonanțele (inclusiv erorile comune) și distonanțele (greșelile strecurate doar în cea mai veche copie, din ms. 469), ajungem, așadar, la o primă concluzie în privința raportului dintre ms.-ele 469 și 5054, și anume că redacția din acesta din urmă nu este descendentul direct al primului, dar că ambele provin indubitabil dintr-un arhetip unic al traducerii românești.

Din moment ce scribul ms. 5054 vorbea, în notița de la finele miscelaneului, de un model moldovenesc, mai multe întrebări ar trebui să-și afle răspunsul: să fie acesta din urmă chiar prototipul traducerii, sau numai o verigă intermediară care s-a interpus între protograf și copia din secolul al XVIII-lea, și care ar fi raportul acestui text alcătuit în Moldova cu ms. 469?

Datele pe care le-am putut aduna în urma colaționării a celor două copii ajunse până la noi nu ne-au permis formularea unei concluzii ferme, care ar fi putut fi formulată după o cercetare amănunțită, dată fiind identificarea recentă a redacției 5054. Unele supoziții se pot face însă dacă aruncăm o privire asupra concordanțelor și discordanțelor lingvistice dintre cele două copii. Vom reproduce aici câteva dintre acestea: este vorba de forme lingvistice de interes fonetic, morfologic și lexical paralele, extrase deci din pasajele corespondente, și care pot aduce date noi în privința prototipului (autograf sau nu al traducerii).

1. Fonetică: *aciiș* (100^r, 347^v, 348^v) – *aciiș* (36^v, 93^v); *asară* (303^v, 315^v) – *aseară* (83^r, 86^r), *bat* „beat” (279^r) – *beat* (77^r); *batgiocurit* (319^v) – *batjocorit* (86^v); *blăstămat* (218^v) – *blestemat* (64^r); (*mă*) *chiemă* „mă chiamă” (218^r) – (*mă*) *chiiamă*

(64°); *dievolescu* (227°) = *dievolescu* (66°); *frâmseașile* (279°) – *frumșeșile* (77°); {*ficlene*}¹⁰¹ (4°); *genunchie* (288°) – *genuche* (80°); *gânște* (340°) – *gâște* (91°); *giuca* (320°) – *juca* (87°); *giunc* (345°) – *junc* (92°); *gugiman* (356°, 356°, 357°) – *gujiman* (95°, 4 atestări pe această filă); *hulpi* (311°) – *vulpi* (85°); *iubie* (80°) – *iubii* (31°); *îmbla* (359°) – *umbla* (95°); *îngenunchie* (44°) – *îngenuchi* (90°); *îngreuiat* (335°) – *îngreuești* (90°); *miluiești* „miluiește” (160°) – *miluiește* (50°); *năsăpul* (290°) – *nisipul* (80°); *nemică* (308°) – *nimic* (84°); *porâmb* (32°) – *porumbu* (22°); *răsăpi* (321°) – *risipi* (87°); *sară* (313°) – *seară* (85°); *săvârși* (321°) – *sfârși* (87°); *simbetei* (159°, 182°) – *simbetii* (55°); *tinăr* (308°), *tânăr* (352°) – *tânăr* (84°, 94°); *spăimântară* (152°) – *spăimântară* (48°); {*ținura*}, „ținură” (14°); *viclean* (359°) = *viclean* (91°).

2. Morfologie: *adin-sineși* (27°) – *dintre dânșii* (21°); *are* (198°) – *ar* (59°); *adoară* (302°) – *a doa ora* (83°); *bogat că* (227°) = *bogat că* (4°, 6°, 66°); *can* (85°) – *cam* (33°); *cerură* (314°) – *cerură* (85°); *cândai* (39°, 84°) – *cândai* (6°, 23°), *că doar* (33°, 63°); *cu-nâns* (308°) – *cu dânșul* (84°); *deaderă* (316°) – *dede* (78°); *dănăoară* (316°) – *odinioară* (86°); *(nu) facereți* (331°) – *(nu) faceți* (89°); *fece* (355°) – *făcu* (95°); *gătară* (333°) – *gătiră* (89°); *nimea* (271°) – *nimenea* (75°); *noiși* (270°) – *noi* (58°); *urâia* (350°) = *urâia* (93°). Chiar și plurale vechi sau forme verbale arhaice (perfecte simple „tari”, forme perifrastice, gerunziul perfect) se regăsesc în ambele, chiar dacă al doilea este de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea: *trâmbite* (152°) = *trâmbite* (48°); *ieșit* „ieșirăți” (195°) = *ieșit* (58°); *aț fost lăcuind* (265°) = *aț fost lăcuind* (74°); *era adus* „adusese” (269°) = *era adus* (75°); *fiind făcută* (360°) = *fiind făcută* (96°).

3. Lexic: *afrato* (276°) = *afrato* (77°); *apleacă* „alăptează” (111°, 111°) – *apleacă* (39°), *crească* (39°); *astară* (336°) = *astară* (90°); *agonisită* (165°) = *agonisită* (51°); *căpin* (118°) = *căpin* (40°); {*cășuță*} (8°); {*chidă*} (1°); *cimilitură* (313°, 314°, 315°, 315°, 316°) – *găcitură* (85°, 86°); *cirtă* (295°) = *cirtă* (81°); *ciurdă* (11°, 41°) – *cireadă* (24°); *doică* (111°) = *doică* (39°); *dârștine* (261°) = *dârștine* (73°); *făicav* (113°) – *gângav* (39°); *giuruit* (299°) – *făgăduit* (82°); *grivină* (295°) = *grivină* (81°); *grumadzi* „gât” (110°, 102°) = *grumazi* (36°, 37°); *gugiman* (356°, 356°, 357°) – *gujiman* (95°); *harțu* (352°) = *harț* (94°); *horilcă* (301°, 303°, 304°) = *horilcă* (82°, 83°, 83°); *îmă* (37°) – *mumă* (23°); *luți* (257°) = *luți* (70°); *marhă* „vite mari” (343°) – *marfă* (92°); *mertic* (269°) = *mertic* (75°); *mesereaie* (376°) = *mesereaie* (199°); *năstrapă* (187°) = *năstrapă* (56°); *ocină* (329°) – *moșie* (89°); *otac* (257°) = *otac* (70°); *palang* (214°) = *palang* (63°); *pistruie* (82°) – *peștițe* (33°); {*piște*} (4°); *prapor* (348°) = *prapor* (93°); *prilăști* (353°) = *prilești* (94°); *rămășlui* (315°) – *rămăși* (86°); *răpștirea* (179°) = *răpștirea* (54°); *ruginoase* (262°) = *ruginoase* (73°); *sadoc* (66°) =

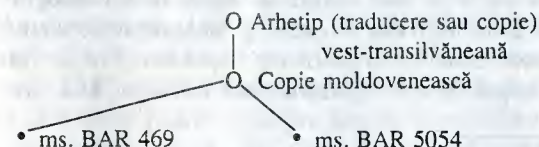
¹⁰¹ Între fenomene am inclus însă în mod excepțional, între { }, și unele fapte de limbă care există doar în ms. 5054, în porțiunea lacunară din ms. 469 (prin pierderea filelor), și anume fapte de limbă care nu caracterizau graiul copistului, deci au fost preluate din modelul copiat. Listele pe care le dăm sunt alfabetic.

sadoc (29°); *sărdariu* (359°) = *sărdariu* (96°); *scârșca* (33°) – *scrășniia* (89°); *semidal* (41°) = *simidal* (24°); *stâlpari* (178°) = *stâlpari* (54°); *stoboară* (213°) = *stoboară* (62°); *șerb* (239°) – *rob* (68°); *șoproane* (359°) – *foisoare* (96°); *trufi* (372°) = *trufi* (96°); *ușnic* (295°) = *ușnic* (81°); *văzdârji* (338°) = *să văzu dârj* (sic!) (91°); *vintre* (278°) = *vinure* (33°); *vorove* (278°) – *vorbe* (77°); *vrăciui* (339°) – *tămădui* (91°); *varenchi* (276°) = *varenchi* (77°).

Elementele lexicale (care se conservă, de regulă, mai mult de la o transcriere la alta în raport cu cele fonetice sau lexicale), importante în încercarea de identificare sau departajare a graiului celui care a realizat modelul de care s-au folosit copiii, eventual chiar a graiului vorbit de traducător, semnalează prezența, în amândouă copii, a unor elemente a) comune Moldovei și vestului Transilvaniei: *afunda*, *astară*, *cășuță*, *chidă*, *giurui*, *gugiman* (*gujiman*), *hrăbor*, *năstrapă*, *ogodnic*, *ostoi*, *ponoslui(re)*, *prilăști* (*prilești*), *văzdârji*, *vorovi* etc.; b) care apar cu precădere în Moldova: *agonisi*, *otac*, *postâmpi*, *sărdariu*, *vrăciui* etc.. Prezența în ambele copii în aceleași pasaje a elementelor de acest tip nu clarifică lucrurile în privința graiului autorului traducerii românești; ea confirmă însă faptul că manuscrisul muntenesc 5054 descinde dintr-un model moldovenesc, fapt care se specifică în nota aflată la finalul miscelaneului, iar pe de altă parte evidențiază un strat de limbă moldovenesc și în ms 469 (copiat în vestul Transilvaniei, după toate probabilitățile), vezi și *Studiul lingvistic, Localizarea*.

Mai important este însă faptul că în ambele copii păstrate, în contexte corespunzătoare, există cuvinte care, după atestările de care dispunem, nu au circulat decât în vestul Transilvaniei (uneori cu Banat-Hunedoara sau vestul Olteniei): *adoară*, *cebălu*, *dinde*, *grivină*, *gruma(d)zi*, *luți*, *încrosnia*, *marhă*, *piște*, *posadnică*, *prapor*, *stobor* etc., fapt care ne obligă să avem în vedere complicarea stemei de filiație cu încă o redacție a *Paliei istorice*: prezența termenilor vest-transilvăneni nu este greu de explicat în ms. 469, întrucât și alte elemente (de ordin lingvistic și extralingvistic) indică copierea sa cel mai probabil în vestul Transilvaniei, în zona Alba Iuliei; împrejurarea că acești termeni vest-ardeleni se regăsesc și în ms. 5054 nu se poate motiva însă decât admitând că redacția moldovenească care i-a servit acestuia drept model, reproducea la rândul ei un text vest-transilvănean.

Acesta putea fi arhetipul apocrifului sau, la rândul său, doar un intermediar. Așadar cea mai probabilă stemă de filiație a *Paliei istorice* devine următoarea:

Această concluzie, bazată pe studiul comparativ rapid al celor două copii și mai ales pe descrierile sumare ale subdialectelor românești din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea

făcute până în prezent, este însă doar o reprezentare schematică prezumtivă, care poate fi modificată atât prin date noi referitoare la alte copii românești, necunoscute încă, ale *Paliei bizantine*, cât și la situația din subdiviziunile lingvistice regionale din veacurile respective, ce poate fi modificată prin investigarea textelor din această perioadă, prea puțin cercetată¹⁰².

IZVORUL STRĂIN

M. Gaster s-a referit primul la o sursă străină slavă prin mijlocirea căreia ar fi pătruns și la români apocriful bizantin, opinie îndreptățită, preluată de toți cei care s-au raportat la această scriere, deși ea nu fusese sprijinită de argumente de ordin filologic sau lingvistic.

Faptul că atât titlurile capitolelor, cât și trimiterile marginale sunt în limba slavonă constituie un prim indiciu important al sursei străine a cărții, dar numai coroborat cu alte elemente. De asemenea, în interiorul apocrifului se află, în ambele copii conservate ale redacției românești, scurte pasaje în slavonă, de obicei de doar câteva cuvinte, uneori doar debutul unor citate vetero-testamentare (vezi transcrierea, f. 9^v, 19^v, 52^v, 145^v).

Un alt argument îl constituie faptul că numele proprii, antroponime sau toponime, au forme care indică preluarea dintr-un original slav. Ne referim aici nu doar la terminația unora dintre ele, întrucât acest fapt nu ar constitui un argument suficient de temeinic, putând fi calificat drept un indiciu al efortului de încadrare morfologică în cadrul declinărilor substantivale ale vremii, ci mai ales la deformări care conduc spre această concluzie, și care pot fi mai greu puse pe seama unei redacții grecești.

De exemplu, numele propriu *Iog*, care apare în ms. 469 la f. 203^r (*Iog, împăratul Vasanului*), reprezintă o eroare i.l.d. *Og*. Deși pasajul mai larg în care apare acest cuvânt (f. 203^r – 203^v, de la *Aicea ucise...* și până la *...împotriva Ierehonului*) lipsește din versiunile greacă și slavă, referirile la personajul respectiv și la uciderea sa există în *Biblie*, *Numerii*, 21: 33, cf. și BB, f. 12a, iar forma sa în *Septuaginta* este Ωγ βασιλεὺς τῆς Βααλ. Precedat în contextul respectiv de conjuncția slavă *i*, numele biblic, în *scriptio continua*, ѡгаръ, a fost deformat, printr-o falsă analiză sintactică, devenind *Iog*, formă pe care o regăsim și în ms. 5054. De altfel acesta nu este singurul exemplu de acest fel. Și la f. 36^v în ms. 469, în pasajul *puse boiarii lor, ca pre Oriv și ca pre Iziv și ca pre Izavei și ca pre Aveg și ca pre Salman*, antroponimele *Iziv* și *Izavei* sunt deformări, i.l.d. *Ziv* și *Zavei*

¹⁰² De exemplu, despre unele dintre inovațiile lingvistice atestate în ms. 469 se credea că sunt mult mai târzii, vezi *Studiul lingvistic*, p. 75, 76, 77, pass.

(în redacțiile greacă și slavă: Ζιβ, Ζεβεε, respectiv *Zivū*, *Zevei*. De asemenea, la f. 121^v, 149^v, 150^v, 153^v, numele propriu *Or* (Ωρ, *Orū* în greacă și slavă) apare în ms. 469 (și în ms. 5054, în locurile corespunzătoare) în forma *Ior* în sintagma *Aron și Ior*. Unele greșeli de acest tip s-au strecurat și în versiunile slave editate de Popov. Astfel, în pasajul cuprins în ms. 469 pe f. 10^v – 11^r (și în locul corespunzător din ms. 5054) apare scris *Osedec* i.l.d. *Iosedec* (numele corect al mamei lui Melhisedec), greșeală care se întâlnește și în redacțiile slave (*Osedekū*), în timp ce copiile grecești publicate de Vassiljev conțin forma corectă, Ὡσεδεκ. Formele cu proteza sau afereza lui [i] puteau veni deci chiar din originalul slav folosit de traducător.

Dacă în exemplele de mai sus numelor proprii le-a fost atașată conjuncția slavă, există și situația inversă, când acestea au suferit afereza vocalei inițiale (confundată cu conjuncția), tradusă prin „și” sau atașată cuvântului anterior. De exemplu, la f. 107^r, în pasajul *Și dzidiră lui Faraon trei cetăți tari și mari foarte: Piton, Ramesi, Lion, – ce easte Răsăritul*, n. pr. *Piton, Ramesi, Lion* sunt toponime (numele a trei cetăți). Ultimele două sunt deformări, i.l.d. *Rames*, *Ilion*, vezi și transcrierea textului, p. 156 și nota 209. În ms. 5054 întâlnim aceeași greșeală ca în 469: *Piton, Ramesi, Lion*. În redacțiile greacă și slavă, textul cuprins în ms. 469 între f. 106^v (de la *Veniți să ne svătuim...*) și 109^v (până la *...auzind maica sa*) nu există, dar el se regăsește în ms. rom. BAR 5054, cu aceeași eroare, încă un indiciu că cele două copii au un părinte comun; dar numele acestor cetăți apare în *Septuaginta*, *Exod* 1:11: Πιθωμ και Ραμεσση και Ων η εστιν Ηλιου πολις „Pithom și Ramesi și On, care este Iliopolis (lit. „cetatea soarelui”)), cf. și BB, *Ieșirea*, 1:11.

Deformările unor nume proprii s-au putut perpetua în izvorul traducerii românești prin confuzii asemănătoare, produse însă chiar în versiuni grecești sau slave ale apocrifului. De exemplu, n. pr. *Ovileu* (ms. 469, f. 204^v, 205^v, 209^v), cu aceeași formă în ms. 5054, reprezintă o deformare provenind de astă dată din contopirea art. hot. masculin¹⁰³ cu antroponimul pe care-l precedă (ὁ Βηλ). O regăsim însă în locurile corespunzătoare chiar și în versiunile slave răsăritene publicate de Popov. Cu aceeași situație ne întâlnim la f. 200^r, 201^r în ms. 469, unde i.l.d. *Zan* (ὁ Ζαν în locurile respective din manuscrisele grecești editate de Vassiljev) apare forma *Ozan*, de altfel ca în redacțiile slave răsăritene: *Ozanū*.

Originea apocrifului românesc este indicată și de unele exemple în care numele proprii au fost preluate de traducător din neatenție din sursa străină folosită, în forma cazuală și morfo-sintactică slavă. Vom da numai două exemple de acest tip.

La f. 273^v în ms. 469 există următorul pasaj: *Și Iuo Iaila un hangeri al lui Averov / și întră cătră Sisari în taină și înhipse hangeariul prin zgăul lui...* Ceva mai sus, la f. 272^v apărea însă sintagma *muiarea lui Aveor* (în care este vorba de același personaj). În ms.

¹⁰³ Prezența art. hot. înaintea numelor proprii nefiind obligatorie în greacă, confuzia se putea petrece chiar în unele versiuni grecești.

5054, la f. 76^v în ambele pasaje e scris *Aveor* (αβεωρ) iar textul este identic (cu mici diferențe fonetice (*hanger*(ul), *înfipse*). Redacțiile greacă și slavă coincid textual între ele și urmează textul biblic, dar se diferențiază de cea românească¹⁰⁴, cu toate că numele bărbatului lailei lipsește. El se află însă în *Septuaginta* și în *Biblie*¹⁰⁵, *Judecători*, 4:21: Ἰαήλ γυνὴ Χαβὲρ, *femeia lui Heber* (cf. și BB, 176a: *fămeaia lui Aver*). Forma corectă care ar fi trebuit să existe în ms-ele rom. 469 și 5054 era *Aver*¹⁰⁶, iar *Averov* din ms. 469, f. 273^r redă chiar forma slavonă *Averovŭ* „a lui Aver”, adjectiv posesiv (format cu sufixul adjectival -ovŭ, de la n. pr. *Averŭ* = gr. Χαβὲρ). Acest tip de adjective posesive formate de la n. pr. (*Aronovŭ*, *Davidovŭ*, *Moiseovŭ*, *Simonovŭ* etc.) erau curente în textele slave¹⁰⁷. Cât privește forma *Aveor*, aflată în ms. 469 (f. 272^v) și 5054 (în ambele pasaje în acest miscelaneu, f. 76^v), ea este o deformare (care are la bază o lecțiune după un model slav) aparținând chiar traducătorului, perpetuată apoi și în cele două copii: notat în modelul slav al traducerii cu ajutorul suprascrierii, αβεωρ sau αβεωρ (prin procedeul abrevierii prin poziție) = *Avero(v)*, *Averovŭ*, acest adjectiv posesiv slavon a fost însă greșit citit în pasajul respectiv *Aveoro(v)*, *Aveorovŭ*, traducătorul crezând că ar fi vorba de o abreviere prin contracție (prin care se omite prin simetrie o vocală-slovă), lecțiune întru totul permisă de grafia respectivă. Această lecțiune l-a determinat să reconstituie numele propriu *Aveor*, care apare în ambele copii românești. Amândouă formele, *Averov* și *Aveor*, reprezintă deci și ele un indiciu clar că *Palia istorică* s-a tradus la români din slavonește.

Într-un alt exemplu, la f. 87^v în ms. 469, apare secvența *Zelfa era roabă Liinei* (scris: αἰνεν). Ultimul nume propriu nu ascunde o simplă greșală de scriere, î.l.d. *Liei*¹⁰⁸, ci se explică tot prin modelul slav, unde se afla adj. posesiv *Liina* „Liei”¹⁰⁹ (aflat, de altfel, și în copiile est-slave publicate de A. Popov). În ms. 5054, f. 34^v această eroare nu există, fiind corectată de scrib sau mai degrabă într-un alt intermediar. Vezi și mai jos, p. 64 sq.

¹⁰⁴ Spre deosebire de textele românești, redacțiile străine publicate coincid în această parte a narațiunii cu textul biblic al *Septuagintei*, unde se precizează că laila a luat un țărș și l-a înfipt în gâtul lui Sisera, ucigându-l (cf. gr.: καὶ λαβοῦσα δὲ Ἰαήλ τὸν πάλασσον ἐκρούσεν κατὰ τοῦ τραχήλου Σισαρὰ καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν; sl.: *i vzemši laila ostenŭ udari i po ustnama Isisaru cĕ i ubi ego*).

¹⁰⁵ Pentru textul modern al *Bibliei* ne raportăm la *Biblia sau sfânta Scriptură*, ediția BOR, București, 1982.

¹⁰⁶ Numele ebraic al acestui personaj era Haver (Haber) sau Hever (Heber).

¹⁰⁷ Vezi: *Slava veche și slavona românească*, București, 1976, p. 92.

¹⁰⁸ Este vorba de una dintre cele două soții ale lui Iacov, care apare adeseori în ciclul cu acest nume din *Palia istorică* (vezi f. 80^v, 81^r, 82^r, 78^r etc., numele fiind corect scris în celelalte locuri).

¹⁰⁹ Pentru adj. posesive de acest fel, formate cu suf. -ina de la n. pr. feminine (*Marina* < *Maria*, *Sarrina* < *Sarra* etc., vezi *Slava veche și slavona românească*, p. 92).

În aceeași situație se află n. pr. (*Isus*) *Naviin* f. 239^v, 241^r etc. (frecvent în text, care reproduce atributul adjectival sl. *Naviinŭ* „al lui Navi”, derivat de la n. pr. *Navi*).

În sprijinul unui izvor slav al traducerii ar putea fi invocată și folosirea în pasajele corespondente ale *Paliei istorice* din versiunea românească a unor cuvinte înrudite sau identice cu cele care apar în manuscrisele slave răsăritene, care probabil se regăseau în sursa slavă necunoscută a apocrifului: *căpin* (118^r) - *kupinŭ* (în textele publicate de Popov, cu acest fonetism, est-slav, în timp ce forma din ms. 469 reflectă redacția sud-slavă), *ogodnic* (127^r) - *ogodnikŭ*, *pevchi* (56^r) - *pevgi* (mai îndepărtat de etimonul grecesc, în redacția slavă, vezi *Studiul lingvistic*, p. 94), *posadnică* (367^r) - *posadnica*, *sadoc* (66^v) - *sadokŭ*, dar cu excepția termenilor *căpin* și *sadoc*, ceilalți apar și în alte scrieri vechi românești.

Nu în ultimul rând, originea slavă a traducerii care a pus în circulație la români cartea populară este indicată de unele traduceri greșite, *loca obscura*, termeni corupți sau cuvinte și construcții calchiate, pe care le tratăm mai jos, într-o secțiune aparte (vezi *Probleme ale traducerii*).

RAPORTUL DINTRE VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ ȘI CELE STRĂINE

Colaționarea redacției românești din ms-ele 469 și 5054 cu cele publicate, grecești și est-slave, ne-au condus la următoarele concluzii:

1) Copiile grecești și slave aflate într-un raport de dependență strictă, se sprijină în mod indubitabil pe o sursă grecească comună, cu toate că și între ele există mici deosebiri textuale.

2) Versiunea în limba română (aproape identică în cele două copii păstrate) coincide în unele porțiuni cuvând cu cuvânt cu acest model străin, dar prezintă și diferențe majore față de ea, care-i conferă o individualitate aparte, bine conturată.

Aceste divergențe privesc, pe de o parte, suscesiunea diferită a unor evenimente, care opune redacția română celei grecești (urmată îndeaproape de cea slavă răsăriteană). Pe de altă parte, ele constă în extensiunea, sensibil mai mare a protografului românesc, rezultată fie din prezența a numeroase narațiuni, unele de mare întindere, care nu sunt cuprinse în redacția greacă (și slavă), fie din omisiuni, lacune sau comprimări ale povestirii (realizată prin transpunerea dialogată în vorbire indirectă, cu scopul scurtării narațiunii), acestea din urmă afectând doar textele grecești și slave, de dimensiuni mai mici. În al treilea rând, divergențele privesc conținutul propriu-zis al unor fapte povestite, care separă izvorul românesc de cel din care porced copiile bizantine și slave.

Ne vom opri în cele ce urmează doar asupra câtorva elemente care ne-au condus spre aceste concluzii.

Prima diferență semnificativă are în vedere, așa cum spuneam, suscesiunea diferită a unor evenimente, mai exact suscesiunea secvențială a unor episoade, care în *Palia istorică*

se află, de regulă, într-un raport strâns de dependență față de Biblie, a cărei ordine cronologică (și secvențială) este respectată. În două situații nu se întâmplă acest lucru, iar în aceste excepții, în care ordinea firească a textului biblic este încălcată, deși conținutul este același, de vină este redacția străină din care provin deopotrivă copiile grecești și slave; apocriful românesc, în mod surprinzător, concordă în aceste porțiuni cu textul *Vechiului Testament*. De aceea, avem motive să credem, neignorând nici asemănările izbitoare dintre cele trei redacții, că nu este vorba de o structură compozițională diferită, ci de două distorsiuni aflate în modelul din care derivă copiile grecești și slave. Mai mult, credem că aceste două distorsiuni, pe care le vom prezenta schematic în cele ce urmează, se datorează unor *bourdon*-uri.

I Prima dintre ele se întâlnește în ciclul lui Moise, după textul aflat în ms. 469 la f. 145^v. Textul românesc din acest ciclu, f. 142^r-152^r (redat îndeaproape în ms. 5054 și în această porțiune) urmează succesiunea evenimentelor din Biblie și cuprinde următoarea structură secvențială:

A. (f. 142^r - 145^v): ieșirea lui Israil; Maria prorocița, sora lui Moise (din *Exod* 15: 20-21).

B. (f. 145^v - 148^r): traversarea Mării Roșii și sosirea în pustiul Sir (Σοῦρ, în gr.; *Sirū*, în sl.); Marea Merra - îndulcirea apei; făgăduială lui Dumnezeu; cele 12 izvoare (din *Exod*, 15: 22-27).

C. (f. 148^r - 148^v): Amalic (= *Apa din piatră*); venirea la Rufidim (din *Exod*, 17:8-13). Versiunile greacă și slavă cuprind, în debutul acestei secvențe și un scurt pasaj de o frază, care debutează cu primul verset biblic din *Exod*, 17, vezi mai jos, absentă din redacția românească din ms-ele 469 și 5054.

D. (f. 149^r - 149^v): pregătirea pentru primirea legii (din *Exod*, 19:2).

E. (f. 152^r sq.): tablele lui Moise; a doua suire a lui Moise la muntele Sinai; vitelul de aur etc. (din *Exod*, 19:2, doar în textele rom., *Exod*, 19:15-18, 24:12-14, 32:1-3).

În versiunea greacă și slavă (subliniem că este vorba de cele două manuscrise grecești editate de Vassiljev și de cele trei copii est-slave ale lui Popov, din secolele al XV-lea - al XVII-lea) ordinea acestor secvențe este tulburată: A.-C.- B.- D.- E, iar motivul este, credem, un *bourdon*, care s-a putut produce în modelul lor comun, datorită faptului că cele două secvențe debutează extrem de asemănător în secțiunile B și C:

B. (*Exod*, 15: 22):

gr. (p. 237): καὶ μετὰ ταυτὰ ἡ ἀπάραντες ἀπὸ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἦλθον εἰς τὴν ἔρημον Σοῦρ „și după aceea, fiind luați de la Marea Roșie, fiii lui Israil meraseră în pustiul Sur” (cf. și sl., p. 78: *i potomū vzešesę o(t) Čerminago More šnove Islevi i priidoša v pustynju Sirū* idem).

C. (*Exod*, 17:1):

gr. (p. 237): ἀπάραντες δὲ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς ὠδεύον διὰ τῆς ἐρήμου ἐλθὼν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ „fiind luați fiii lui Israil de la Marea Roșie, meraseră din pustie, ajungând în muntele Sinai” (sl., p. 77: *vzeša že se šnove Islevi o(t) Čerminago More i idechu po pustyni i priše(d)še na goru Sinaiskuju* idem).

Întrucât debutul secțiunilor B și C este aproape identic, *bourdon*-ul s-a putut produce cu ușurință: ajungând la finalul secvenței A s-a trecut direct la secțiunea C, după care este reluată partea B omisă și se continuă apoi normal; el putea avea loc fie în timpul copierii, fie în momentul legării caietelor care conțineau apocriful. Sărindu-se de la secțiunea A (care se sfârșea cu citatul biblic „calul și călărețul fură aruncați în mare”) direct la Amalic (= *Apa din piatră*), este evident că ordinea cronologică a faptelor narate în biblie este grav disturbată în textele grecești și slave, inclusiv logica desfășurării faptelor, lucru care nu se produce în versiunea românească din ms-ele 469 și 5054.

II A doua distorsiune antrenează mai multe cicluri (capitole) vetero-testamentare cuprinse în *Palia istorică*, și în acest caz, versiunea românească din manuscrisele 469 și 5054, având aceeași desfășurare a narațiunii, urmând-o pe aceea a Bibliei; în schimb, cea greacă (cuprinsă în ambele copii, V și O), reflectată îndeaproape de redacția slavă răsăriteană (din cele trei transcrieri editate de Vassiljev și Popov), prezintă o altă ordine a secvențelor biblice, răsturnată însă în raport cu *Vechea Scriptură*.

Această distorsiune s-a produs după capitolul despre Aendor¹¹⁰ (aflat în ms. 469 între f. 267^v - 271^v, iar în ms. 5054, între f. 75^r - 75^v). Prezentăm schematic succesiunea ciclurilor din cele două tipuri de redacții.

Redacția românească:

1. f. 267^v - 271^v: Aendor (*Judecători*, 3)
2. f. 272^v - 282^v: Debora (*Judecători*, 4-5)
3. f. 282^v - 296^v: Ghedeon (*Judecători*, 6-8)¹¹¹
4. f. 296^v - 301^v: Iftae (*Judecători*, 11-12)
5. f. 301^v - 321^v: Samson (*Judecători*, 13-16)
6. f. 321^v - 324^v: Samuel (*1 Regi*, 1-3)
7. f. 324^v - 328^v: Eli (*1 Regi*, 4)
8. f. 328^v - 334^v: preotul levit (*Nelegiuirea din Ghibea*), Veniamin (*Judecători*, 19)

¹¹⁰ Numele acestui personaj biblic, Aod (vezi *Biblia*, *Judecători*, 3; *Septuaginta*, idem: Αωδ), apare în forma *Aendor* în versiunea românească și slavă, respectiv Αεδωρ în cea greacă.

¹¹¹ Acest capitol lipsește în versiunea greacă bizantină, unde de la 2 (Debora) se sare la 9 (Saul); vezi Vassiljev, *op. cit.*, p. 276. În redacția slavă capitolul lipsește în P, iar copiile AB cuprind doar titlul. Capitolul din versiunea în limba română narează faptele cuprinse în *Judecători*, 6:12-40.

9. f. 335^r – 344^v: Saul (*1 Regi*, 9-15)

10. f. 344^v – fine, 382^r: David (*1 Regi*, 16-17, *2 Regi*, 11 – 24, *1 Paralipomena*, 11-21).

Redacția greacă (= slavă) prezintă următoarea ordine, alterată, a acestor cicluri, aflate într-o cronologie strictă în Biblie (cronologie urmată de versiunea românească a *Paliei istorice*):

1. Aendor – 4. Ieftae – 5. Samson – 6. Samuel – 7. Eli – 2a. Debora – 8. preotul levit – 2b. Debora – 9. Saul – 10. David.

Sucesiunea normală a ciclurilor este cea din versiunea românească, care urmează (cu o excepție) Biblia. Cea greacă (ca și aceea slavă, care o redă întocmai) amestecă ciclurile vetero-testamentare, disturbând desfășurarea în timp a episoadelor; apoi, în cadrul ciclului despre Debora (din *Judecători*, 4-5), a fost inserat cel despre preotul levit (*Nelegiuirea din Ghibea*, din *Judecători*, 19-20). Redacția românească prezintă însă și ea o neconcordanță în privința cronologiei evenimentelor, întrucât ciclul 8. despre preotul levit, aflat în ms. 469 pe f. 328^v – 334^v (respectiv, pe f. 88^v – 90^r în ms. BAR 5054) este plasat între ciclul despre Eli (din *1 Regi*, 4) și cel despre Saul (din *1 Regi*, 9-15), în loc să se afle după ciclul despre Samson (*Judecători*, 13-16), care se sfârșește pe f. 321^v în ms. 469 (respectiv, f. 87^r, în ms. 5054). Este de subliniat și faptul că deși acest ciclu (8) este greșit inserat atât în redacția greacă (= slavă), cât și în cea românească, amplasarea lui diferă (coincizând doar în versiunile grecești și slave, unde e introdus chiar în cadrul celor două narațiuni din ciclul Deborei, după uciderea lui Sisera).

Această distorsiune, de o mare amploare și cu aceeași structură în redacțiile greacă și slavă, indică și ea cu claritate că ambele trebuie să fie raportate la un prototip defectuos unic, în care probabil au fost inversate unele caiete. Pe de altă parte, absența ei din redacția românească, în care nu se întâlnește inversarea și amestecul ciclurilor la care ne-am referit, probează utilizarea de către traducătorul român (printr-un intermediar slav) a unui izvor grec bizantin nealterat (sau cu mai puține defecte).

Având în vedere ambele distorsiuni prezentate în paginile de mai sus, putem afirma că, din punctul de vedere al integrității sale structurale, protograful românesc se situa, fără îndoială, mai aproape de prototipul grecesc al *Paliei istorice*, prin natura sa, o narațiune cronologică, în timp ce izvorul din care se trag copiile grecești și slave răsăritene suferise modificări supărătoare.

O altă diferență care separă versiunea românească a *Paliei istorice* de redacțiile străine editate constă, așa cum afirmam mai sus, în extensiunea lor diferită, prima având o lungime sensibil mai mare în raport cu cea greacă și slavă.

Dimensiunea mai mare a redacției în limba română rezultă, pe de o parte, din caracterul său elaborat: textul cuprinde numeroase traduceri duble, explicitări sau glose. Unele dintre ele sunt, în mod evident intervenții ale traducătorului (sau ale unor scribi intermediari), având ca scop fidelitatea față de model, accesibilitatea textului: de aceea,

multe traduceri mot-à-mot, expresii calchiate sau cuvinte cu o circulație restrânsă apar însoțite de explicitări, dublete lexicale sinonime, intercalate chiar în text (nu numai marginal). Altele puteau aparține deopotrivă autorului versiunii românești, sau celui al redacției slave; de asemenea, nu este exclus ca o parte să se fi aflat în modelul grecesc, deoarece versiunea editată de Vassiljev conține și ea explicitări ale unor pasaje biblice mai puțin clare sau obscure. În legătură aceste tipuri de „adaosuri”, vezi mai jos, capitolul *Probleme ale traducerii*.

Pe de altă parte, extensiunea mai mare a redacției românești se explică nu prin „adaosuri” cuprinse în acesta, ci prin absența a numeroase secvențe din copiile grecești și slave, care redau un arhetip lacunar sau abreviat al apocrifului. Colaționarea versiunilor grecești și slave cu copiile românești din ms-ele 469 și 5054 oferă date clare în acest sens: multe pasaje care nu se regăsesc în primele nu sunt de fapt „plusuri” (interpolări sau adăugiri) ale redacției în limba română, ci omisiuni, operate conștient sau fără bună știință în arhetipul străin comun copiilor publicate de A. Vassiljev și A. Popov. Către această concluzie ne-a condus faptul că anumite secvențe din redacția românească, de mărimi variabile, absente în una sau mai multe copii străine, se regăsesc însă alternativ, fie în versiunea greacă, fie în cea slavă (ori doar în una sau mai multe din cele cinci izvoare editate: redacțiile V și O, bizantine, respectiv A, B și P, est-slave). Or, întrucât multe porțiuni lacunare din aceste versiuni străine nu coincid nici ca amplasare și nici ca extensiune, textul existând în cel puțin una dintre ele și în redacția românească, singura explicație o constituie faptul că arhetipul care a stat la baza cărții populare în limba română nu prezenta aceste lacune, deci că acesta se apropia mai mult de versiunea bizantină originală.

Această supoziție este întărită, de altfel, și de exemple care arată că în textul românesc nu s-au strecurat unele greșeli întâlnite în versiunile străine la care ne-am referit (în legătură cu acestea, vezi mai jos).

Rămânând deocamdată la chestiunea extensiunii redacției românești, vom semnala în continuare unele dintre „plusurile” acesteia (de fapt, lacune sau omisiuni din copiile grecești sau slave).

Unele „plusuri” sunt scurte pasaje scrise de copist în ms. 469 între paranteze drepte [] (în timp ce în ms. 5054, de regulă textul se regăsește, dar neîncadrat între paranteze). În general aceste secvențe conțin referiri (sau citate) la (din) Andrei Criteanul, Theodor Studitul, psalmii lui David, care nu există în copiile grecești și slave, vezi transcrierea textului, f. 6^v, 51^v-52^r, 61^v, 65^v-66^r, 78^v-79^r; trebuie menționat însă că aceste redacții conțin și ele, în alte pasaje, citate sau referiri de acest fel, de exemplu în locurile care se află în ms. 469 la f. 36^v, 37^v-38^r, 73^v-74^r.

La f. 23^r se află o secvență care nu există în izvoarele străine, [*De atunci încoace să tâlcuiască paximadul ce să face în svânta besearecă*], dar care există în ms. 5054; ea conține un termen cult de origine greacă, scris greșit, de altfel, în ambele copii românești

(atestat însă ulterior în limba română, vezi p. 94), fapt care ne determină să credem că întregul pasaj putea fi preluat din modelul străin al *Paliei istorice* (cuvântul apare și în surse slave vechi puse la contribuție de dicționarul lui Fr. Miklosich).

Singurul pasaj aflat între paranteze drepte în 469, la f. 60^v, care e absent nu doar din redacțiile străine ale *Paliei istorice*, ci și din ms. BAR 5054, este cel aflat la f. 60^v (vezi transcrierea textului, p. 139 și nota 132), care ar putea aparține scribului sau unui intermediar.

Aceste pasaje intercalate între paranteze în ms. 469 și care absentează din redacțiile străine sunt însă de dimensiuni reduse.

Cele mai multe „plusuri” ale versiunii românești în raport cu cele străine nu sunt însă marcate în nici un fel în text, ele urmând cursul firesc al narațiunii (de multe ori chiar în cadrul aceleiași fraze), mai amplă în raport cu cea greacă și slavă, care coincid în general. De cele mai multe ori acestea apar însă în Biblie, de unde au fost preluate în momentul alcătuirii apocrifului¹¹², fie că e vorba de subcapitole ale *Vechiului Testament*, de narațiuni biblice sau doar de sintagme mici (unul sau două cuvinte), absente în redacțiile publicate de Vassiljev și Popov: f. 46^v < Acum începuu ... mai adaoșe, de dzise > (*Geneză*, 18:27); f. 83^v-86^v < Și fu deaca ... să spăși sufletul meu > (*Geneză*, 32:24-32); f. 87^v-103^v < Și era Iosif ... numele Zara >¹¹³ (*Geneză*, 37, 38), f. 94^v-95^v < Ruvim să întoarse ... fiul lui Maghirov > (*Geneză*, 37:30-36); f. 106^v < Și să svârși Iosif fiind de 110 ani > (*Geneză*, 50:26); f. 106^v-109^v < [Ve]niți să ne svătuim ... fiind încă tinerel > (*Exod*, 1:8-20); f. 117^v-117^v < dzicând că : Sânt nemeanic în țară streină > (*Exod*, 2:22); f. 121^v < Eu sânt cine sânt > (*Exod*, 3:14); f. 122^v < ca zăpada > (*Exod*, 4:6); f. 140^v < că de astăzi înaintea ... Dumnezău easte cu voi > (*Exod*, 4:9); f. 149^v Iară Moisi < și Aron și Ior >¹¹⁴ (*Exod*, 17:10); f. 151^v-152^v < Și zise Moisi ... glăsuii tare foarte > (*Exod*, 19:15-19); f. 154^v-155^v < Și așa fu supărat ... ce-l deaderă > (*Exod*, 32:2-3); f. 156^v < și ziseră: Iată ... începură a giuca > (*Exod*, 32:6); f. 156^v-157^v < Pogoară ... să-i pierz pre înși > (*Exod*, 32:8-10); f. 157^v < Pentru ce, Doamne, ... zicând > (*Exod*, 32:11-12); f. 157^v-158^v < Numai întru înșelăciune ... mâniia sa > (*Exod*, 32:15); f. 167^v < Deci să pogori ... lucrare de Dumnezău > (*Exod*, 32:15); f. 168^v < Și luo vițelul ... pre fiii lui Israil > (*Exod*, 32:20);

¹¹² Exemplele pe care le dăm în continuare nu constituie decât câteva ilustrări, și nu totalitatea „plusurilor” din versiunea în limba română (în textele grecești și slave aceste secvențe nu există). Din economie de spațiu le-am dat între < >, notând doar începutul și sfârșitul pasajului respectiv, când e vorba de porțiuni de text mai mari, însoțindu-le de trimiterea la textul corespunzător din Biblie, dacă este vorba de narațiuni care se regăsesc aici.

¹¹³ O scurtă porțiune, corespunzătoare textului de pe f. 93^v-96^v există însă în textele grecești și slave).

¹¹⁴ În acest caz, propoziția este trunchiată.

f. 182^v-187^v < Deci îș luo Moisi ... ale bărbatului sânt > (*Numerii*, 12:15)¹¹⁵; f. 239^v-242^v < Fu după svârșitul ... nu vei slăbi > (*Iosua*, 1:1-18); f. 243^v-244^v < Venit-au ... să întoarseră > (*Iosua*, 2:4-6); f. 249^v-252^v < Și era preoții stând ... a lunei dintâi > (*Iosua*, 4:8-9); f. 257^v-258^v < Și-i zise ... fața pământului > (*Iosua*, 7:20-25); f. 282^v-296^v tot capitoul despre Ghedeon, vezi mai sus, p. 51 (*Judecători*, 6-8); f. 301^v-302^v < Și brici nu să va pune ... altor seminții > (*Judecători*, 13:5); f. 305^v < spune-m ... easte ciudeșă > (*Judecători*, 13:17-18); f. 312^v < și viile și pometurile și fânașele > (*Judecători*, 15:5); f. 312^v < Și să întreba ... o au făcut > (*Judecători*, 14:6); f. 312^v-313^v < Și mergând pre urma lui, îl agiunse > și-l omorî < atâta de lesne, ca cum are omorî un om pre o capră >¹¹⁶ (*Judecători*, 14:6); f. 344^v-345^v < Samoil zise ... ce vei face > (*1 Regi*, 16:2-3) etc.

Dacă se examinează aceste pasaje, absente în textele grecești și slave, se poate observa că dimensiunile lor sunt variabile (de la 1 – 2 cuvinte, la fraze sau narațiuni și chiar la capitole întregi care apar în versiunea românească), dar că ele se regăsesc în Biblie, în desfășurarea normală, cronologică a narațiunii; deci este greu de crezut că ar fi „interpolări” ulterioare în raport cu protograful apocrifului. Cel mai probabil ele se găseau în acesta; suferind prelucrări ulterioare, el a ajuns, printr-o variantă lacunară, în redacțiile grecești editate de Vassiljev, ca și în cele slave răsăritene, în timp ce izvorul grec utilizat de traducătorul român (printr-un intermediar slav necunoscut) se situa mai aproape de protograf, prin extensiunea sa.

Un argument care întărește această supoziție, și pe care l-am formulat mai sus, după care avem a face nu cu „plusuri” în redacția română, ci cu lacune în copiile străine care s-au editat, îl constituie faptul că unele „plusuri”, deci o altă categorie decât cele enumerate mai sus, se regăsesc alternativ în versiunea greacă sau slavă. Acest lucru indică cât se poate de limpede că textul respectiv provenea dintr-un protograf mai amplu, neamputat sau neprescurtat, pe care-l urmează mai îndeaproape textele românești. Vom semnala câteva locuri în care pasaje din ms. 469 nu se întâlnesc decât parțial în redacțiile străine:

a) „Plusuri” existente și în textele slave (sau doar în unele din cele 3 copii editate de Popov, A, B, P): f. 113^v < Și să feace făicav de limbă >; f. 120^v < Și dzise cătră Dumnezău ... din șerbiia eghipteanilor >; f. 121^v < ce voi răspunde lor >; f. 123^v < cătră frații săi, cătră fiii lui Israil >; f. 130^v < și a tuturor slugilor lui >; f. 137^v < că pentru dânșii perim toți >; f. 164^v < și toți câți vor fi în casa ta să vor blagoslovi >; f. 178^v < și aduse Moisi limbile >; f. 231^v < E să zice Edomul > (doar în ms-ele românești și în B); f. 306^v -

¹¹⁵ Acest capitol este rezumat în redacția greacă într-o singură frază (redacția slavă o urmează întocmai în acest loc).

¹¹⁶ Din acest exemplu se vede clar modalitatea în care redacția greacă (urmată de cea slavă) trunchiază fraza, reținând minimum de informație din ea, spre deosebire de redacția românească.

- 307' < și zise muiarea ... are a priimi >; f. 307' < Și când ... vrăjmașii săi >; f. 309' < și începură a face șegi cu-nâns >; f. 349' < Și nu veri mai vedea fața mea în viața ta > etc.

b) „Plusuri” comune în versiunea românească și greacă (secvențe absente în copiile slave): f. 119' < nu te teame >; f. 254' < în șapte zile >; f. 310' < în miazănoapte >; f. 356' < și nimea pre îns nu-l simți >; 360' < ca să nu să atingă de muiarea lui > etc.

c) Există și situații în care „plusuri” din textul românesc apar doar în unele din copiile grecești sau slave: f. 13' < să giunghi > (prezent însă doar în redacția gr. O); f. 76' < și fiind ei în Haran, deaca trecu soarele, luo o piatră din loc și-ș puse la căpătâi șie > (apare doar în ms-ele sl. A, B).

Locul pe care-l ocupă în cursul narațiunii aceste lacune în redacțiile greacă și slavă indică efectuarea succesivă a mai multor operații de abreviere sau rezumare a textului. De exemplu, în interiorul unei narațiuni cuprinse în ms. 469 între f. 141'-142' (narând evenimente biblice din *Exod*, 14:18-19), un prim pasaj, f. 141'-142', < Și vor înțelege ... de toate slugile lui >, absent în copiile grecești, există în cele slave. Textul aflat în continuarea acestui pasaj, f. 142'-142' < Deci să apropiie ... într-acea noapte >, nu se mai păstrează decât în versiunea românească, lipsind din toate copiile grecești și slave.

Exemplele din categoriile de sub a), b) și c) sunt însă mult mai puțin numeroase și de dimensiuni mult mai mici în raport cu cele prezente exclusiv în redacțiile românești, arătând că, în orice caz, modelul folosit de textele grecești și slave era o redacție abreviată sau lacunară.

Pentru a ilustra pe de o parte afinitățile versiunilor greacă, slavă și românească și, pe de alta, anumite diferențe specifice, vom prezenta un fragment din textul *Paliei istorice*, așa cum se prezintă în cele trei redacții:

11' Când fu într-una de zile, dzise Osedec-Împărat fiului său, lui Melhi: „Fiule!” El dzise: „Ce vei să dzici, părinte?” Și-i dzise: „Du-te la ciurda boilor noștri, în Galilei, și-m adu 70 de giunci, ca să giunghem jirtvă mare lui Cron-dumnezău și celorlalti, că am nădeajde, după aceea, să meargem la oaste”; cf. gr.: Μῦα δὲ τῶν ἡμερῶν φουσιν Ἰωσεδὲκ ὁ βασιλεὺς Μελχὶν (O: Μελχι) τῷ υἱῷ αὐτοῦ: Τεκνον! Ὁ δὲ φουσιν : Τί ἐστιν πάτερ? Ὁ δὲ λέγει αὐτόν (O: αὐτῷ) Ἀπελθε ἐν βουκολίοις (O: ἐν τῷ βουκολίῳ) ἡμῶν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ καὶ ἄγαγέ μοι ταύρους ἑβδομήκοντα ἵνα τυσιάσω (O: τύσω) τῷ μεγάλῳ θεῷ Κρόνῳ καὶ τοῖς λοιποῖς (O: ὅτι βούλομαι ἐν πολέμῳ ἀπερχεσθαι) „Într-una din zile, zise Iosedec-Împărat lui Melhi, fiul său: „Fiule!” Și zise el: „Ce e, tată?” Și el îi zise: „Du-te în cirezile (O: cirezada) noastră din Galileia și adu 70 de tauri, să jertfesc marelui zeu Cronos, că vreau să merg la război!” (p. 127); sl.: Vŭ edinŭ že žnŭ reče Osedekŭ cŭl Melchi snu svoemu: „Čedo!” On že reče: „Čto estŭ očē ?” Reče emu: „Idi vŭ voly naša v Galileju i privedi mi 70 junecŭ jako že žru velikomu bŭ Kronu (A: Krovnu sic!) i pročii(m) ubo mysle (B: myslju) na branŭ poiti” „Într-una din zile, zise

Osedec-Împărat lui Melhi, fiul său: „Fiule!” Și zise el: „Ce e, tată?” Și zise: „Du-te în cirezada noastră din Galileia și adu 70 de viței, să jertfesc marelui zeu Cronos că gândesc să merg la luptă !” (p. 29). Acest fragment, aparține *Legendei lui Melhisedec*, care a circulat în cel puțin trei variante, dintre care două, și la români¹¹⁷. Textul slav îl urmează îndeaproape, ca și cel românesc, pe cel grec; primele două redau numele propriu Iosedec prin Osedec (indiciu al unui izvor slav al traducerii românești), și î.l.d. „tauri” apare „viței”. În schimb, textul românesc are sintagma „Ce vrei să-mi spui, părinte?”, pe când versiunile greacă și slavă conțin propoziția „Ce e, părinte?”; de asemenea, verbul βούλομαι, polisemantic („a vrea, a dori, a spera, a gândi, a opina, a putea, a fi în stare etc.”) a fost echivalat în mod diferit în redacția română și slavă. Ultima parte a fragmentului, subliniată, nu există în ms. gr. V, ci doar în O. Textele românești și slave au folosit, așadar, un izvor mai amplu, care conținea acest fragment, și față de care V apare ca o versiune scurtată.

Exemplificăm și cu alte câteva alte pasaje, în care versiunea românească o urmează alternativ pe cea greacă, respectiv pe cea slavă (între care există diferențe).

1. Situații în care textul românesc concordă cu cel grec: 18' *Dumnezău, făcătorul cerului și al pământului*, gr.: τὸν θεὸν τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς idem (p. 209), sl.: Bŭ tvorca nŭbu „Dumnezeu, creatorul cerului” (p. 32); 19' *Luo Avram veșminte scumpe de mult preț*, gr.: ἔλαβεν Ἀβραὰμ ἱμάτια πολυτελεῖ idem (p. 209), sl.: vsŭtu bo Avramŭ osle svoe i rzy mnogocŭnnye (p. 33) (în copiile slave, în plus: „măgarii și”; 127' *preste tot Eghipetul*, gr.: ἐπὶ πάσαν τὴν Αἰγύπτου idem (p. 232), sl.: na vsŭ gradu „peste toată cetatea”; 141' *să să adune*, gr.: ἀναζευσάτωσαν idem (p. 236), sl.: vŭorožati „să se înarmeze” (p. 75) etc. Am semnalat pe parcursul transcrierii textului și o serie de discordanțe existente în versiunea slavă răsăriteană în raport cu Biblia, pe care redacțiile greacă și română o redau corect în locurile respective, fapt care indică folosirea unui model slav diferit de către traducătorul român. De exemplu, la f. 77', în pasajul *Nu te teame, că pământul cela ce spre îns tu dormi ție îl voi da și semintiei tale după tine* (în ms. 5054, f. 32', text identic, cu o mică diferență de topică: *dormi tu*), în versiunea greacă apare verbul καθεύδεις „dormi” (p. 224), ca în traducerea românească, în timp ce copiile slave conțin verbul sŭdŭši „șezi, stai” (p. 57), care se explică, credem, printr-o confuzie a verbului καθεύδω „a dormi” cu καθεζομαι (viitor: καθεδοῦμαι) „a șede”.

2. Situații în care textul românesc se apropie mai mult de redacția greacă O (urmată în aceste locuri și de cea slavă): 5' *Și 12 robi*, gr. V: καὶ δέκα δούλος „și 10 robi”

¹¹⁷ Prima variantă se găsește în *Palia istorică*, iar a doua a fost pusă în circulație prin cronografele de tip Danovici. Numele proprii, genealogia personajului și narațiunea însăși diferă de la o variantă la alta; vezi Cartoian, CP I, p. 144-145. Legenda a fost fals atribuită Sf. Atanasie cel Mare, vezi Em. Turdeanu, *op.cit.*, p. 400.

(O: καὶ δουλός 12 „și robi 12”) (p. 27), sl. *i 12 raby*, 9' *părinte ales și părinte înalt*, gr.V: πατήρ ἐκλεκτός καὶ πατήρ ἡμέτερος „părinte ales și părinte al nostru” (O: μετέωρος „înalt”) (p. 206), sl.: *oč vysokŭ* „tată înalt” (p. 28); 65' *nu pune mâna*, gr.: μὴ ἐπιβάλης τὴν μάχαιραν „nu-ți ridica cuțitul” (O: χεῖρα „mâna”) (p. 221), sl.: *ne vŭzloži ruku si* „nu-ți ridica mâna” (p. 52); 126' *în mǎgura Sinaiei*, gr.: ἐν τῷ ὄρει Χωρηβ ἡγουν Σινᾶ „în muntele Horivului, numit Sinai” (O: ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ „în muntele Sinai”) (p. 232), sl.: *na gorę Sinaistii* „în muntele Sinai” (p. 69) etc. Menționăm că pot fi identificate și situații în care unele erori comune, preluate de versiunea greacă O dintr-un intermediar, s-au strecurat în textele slave, precum și în redacția românească.

Astfel, la f. 326' există în ms. 469 următorul pasaj: *Pentru ce nu înveți feciorii tăi, ci fac fărădelege în jertvele oamenilor, în pâine și în carne și în vin, până nu sânt blagoslovite de preotul, ei iau de mănâncă și beau?! (în ms. BAR 5054, f. 88', pasajul este identic). În textul grec V, care stă la baza ediției lui Vassiliev, în acest pasaj apare sintagma corectă, ἐπὶ ταῖς θυσίαις τοῦ ναοῦ „în jertvele templului” (p. 271) (cf. *Biblia, 1 Regi*, 2:29: „jertfele mele de pâine pe care le-am poruncit eu pentru locasul meu”), în timp ce redacția greacă O prezintă în acest loc sintagma ἐπὶ ταῖς θυσίαις τοῦ λαοῦ „în jertfele oamenilor”, în care λαοῦ se datorează confuziei termenilor λάος „oameni, adunare (a credincioșilor)” și ναός „templu, biserică (locas de cult) extrem de apropiat grafic; greșeala există și în textele slave răsăritene: *o žerva(ch) ljudŭsky(ch)* „din jertfele oamenilor” (p. 134), și se afla, cu siguranță atât în redacția slavă după care s-a tradus la români apocriful, cât și în izvorul grec al acesteia.*

3. Textul românească și cel slav concordă, dar diferă de cel grec: 9' *în mǎgura Tamariei*, gr.: εἰς Ταβύριον ὄρος „în muntele Tabiriei”, formă corectă (p. 206), sl. *na Famirŭskuju gorę* „în muntele Tamiriei (sic!)” (p. 28); 36' *Ho – Haldeia, Do – Dalmati, Lo – Lidi, Go – Bavsini, Mor – Amoreane, așa să spune Hodologomor*, gr. χο - Χαλδαῖοι, (O: Χαρδαῖοι) τὸ δο Δομίται (O: Δαλμᾶται), τὸ λο - Λύδοι (O: Λυδαῖοι), τὸ γο - Γασφίνοί, τὸ μωρ - Μωραῖοι (O: Ἀμορρᾶιοι), οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ Χοδολογόμεωρ (p. 213), sl. *eže* (AB: *cho*) – *Chaldei, e že do – Damati, eže lo – Lidi, eže go – Bavsini, eže morŭ – Amorene, sice skazaetsę eže Chodologomorŭ* (p. 40) (versiunea slavă și cea română conțin în acest loc o greșeală comună provenită dintr-un intermediar comun, *Bavsini* f.l.d. *Gasfiri*; cf. și ms. gr. BAR 666, f. 43', unde eroarea nu există: Γασφένοι); 67' *pe coapsele meale*, gr. ἐπὶ τῶν μηρῶν σου „pe coapsele tale” (O: αὐτοῦ „lui”) (p. 222), unde ambele forme grecești sunt greșite (f.l.d. μου „mele”, cf. *Biblia, Geneza*, 24:2), sl. *na vedri moei* „pe coapsele mele” (p. 53), 354' *băgă pîiatră*, gr. βαλῖον τρεῖς λίθους „luă trei pietre” (p. 281), sl. *vloživŭ kamenŭ* „luă piatră” (p. 157) (și în acest din urmă exemplu, textele românești și

cele slave sunt conforme cu Biblia, cf. *1 Regi*, 17:49: „și luă de acolo o pietricică”, în timp ce copiile editate de Vassiliev se abat de la textul *Vechiului Testament*) etc.

4. Textul grec și cel slav coincid, dar se diferențiază de cel românească: 3' *ceriul și pământul, soarele și luna, stealele și marea*, gr. τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ θαλάσσης ὑλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστερῶν „cerului și pământului, mării, soarelui și lunii și stelelor” (p. 204), sl.: *nŭbu i zemli i morju, slŭncju i luně i zvězdamŭ* idem (p. 26); 68' *înșelă asinul*, gr.: τὰς καμήλους „cămilele” (p. 222), sl. *velbudŭ* „idem” (p. 53); 132' *nici un păr de oaie, nici capră scoapă*, gr.: οὔτε τρίχαν αἶγος οὔτε πρόβατον χωλεῦον „nici păr de capră, nici oaie șchioapă” (p. 233), sl.: *ni vlasŭ kozle to ni ovčęte chroma*, idem (p. 71) etc.

5. În fine, situații în care textele grecești și slave coincid, dar cuprind erori care nu se regăsesc în versiunea românească, conformă textului biblic: 81' *Și când fu demineața, să sculă Iacov și precepu toate câte fură și fu scârbit foarte și dzise: Pentru ce ai făcut aceasta, Lavane? De au nu pentru Rahilia îți slujii 7 ani? Dară căce feceș așa, de mă obidiș? Iară Lavan dzise: Nu easte obiceaiul în țara noastră a da sora cea mai mică înaintea surorii ce<i> mai mari, ci-m slujaște mie și alți 7 ani, și-ți voi da ție și pre aceasta. Și sluji Iacov și alții 7 ani la Lavan pentru Rahilia*, gr.: γνοὺς δὲ ὁ Ἰακώβ τὸ δρᾶμα ἐλυπήθη [O: καὶ εἶπεν αὐτῷ καὶ διὰ τὸ τοῦτο ἐποίησας] καὶ εἶπεν αὐτῷ Λάβαν δοῦλευσον καὶ εἰς αὐτὴν καὶ ἀναλάβης καὶ ταύτην καὶ ἐδοῦλευσε αὐτῷ χρόνους ἑπτὰ τρεῖς διὰ τὴν Λίαν καὶ τέσσαρας διὰ τὴν Ραχίην „și cunoscând Iacov întâmplarea, se întristă, [O ad.: și-i spuse Lavan: Dar de ce făcuși aceasta?] Și-i spuse Lavan: robește-mi și pentru ea și o vei lua și pe ea. Și-i robi șapte ani: trei pentru Lia și șapte, pentru Rahila” (p. 225), sl.: *Razuměvŭ Iakovŭ byvšę pečalenŭ by(s). I reče emu Lavanŭ : porabotai mi i za siju i vŭzmi i tu. I rabota Lavanu Iakovŭ 7 lę(t): za Liju tri lęta i za Rachiliju četyre lęta* idem (p. 58). În timp ce în versiunea românească, mai amplă („plusul”, cf. *Geneza*, 29:25-26 se regăsește, dar numai parțial, în O) se menționează, ca în Biblie (*Geneza*, 29:30), că Iosif a muncit 7 ani pentru fiecare din cele două viitoare neveste, în versiunea gr. și sl., care concordă și ca extensiune, se spune, greșit, că i-a robit lui Lavan doar 7 ani în total.

Redacția greacă O din secolul al XV-lea, cea mai veche copie editată până acum, pare a se apropia cel mai mult, de altfel, de modelul pus la contribuție la traducerea românească din copiile BAR 469 și 5054. Manuscrisul grec O prezintă și o mai mare asemănare a titlurilor capitolelor (precum și a locului unde sunt amplasate acestea în textul românească și slav (vezi transcrierea textului, notele la substituirile apocrifului). Versiunile slave urmează, alternativ, unele soluții preluate de O sau V, indicând descendența celor

dintâi dintr-un prototip intermediar comun acestora. În stadiul actual al cercetărilor¹¹⁸, în absența unei monografii a *Paliei istorice*, alcătuită pe baza textelor publicate, dar și a izvoarelor străine semnalate, dar care nu au fost încă editate (și nici măcar descrise mai amănunțit), izvorul străin al apocrifului românesc rămâne neidentificat. Compoziția și extensiunea prezumtivă a acestui izvor îl situează însă în stema de filiație a cărții populare, mai aproape de originalul românesc al *Paliei istorice*, în raport cu care toate cele cinci copii grecești și est-slave editate apar ca versiuni abreviate prin trunchiere și distorsionate datorită unor *bourdon*-uri sau inversării unor caiete. Acest fapt ni se pare extrem de important, atât pentru reconstituirea virtuală a protografului grec, cât și pentru redacția care a circulat la români. Versiunea românească ar putea reprezenta, așadar, cel mai fidel martor identificat până acum al apocrifului bizantin în alcătuirea și în extensiunea lui inițială.

Utilă în vederea identificării acestui izvor bizantin ar putea fi chiar și falsa atribuire a textului, în întregimea sa, lui Epifanie al Ciprului. Dată fiind similitudinea perfectă nu numai dintre textele *Paliei istorice* în cele două manuscrise românești (469 și 5054), ci și dintre celelalte scrieri comune conținute în aceste miscelane, este de presupus că și în ms. 469 exista această atribuire și că se afla probabil și în protograful românesc. Or, în versiunile grecești și slave editate de Vassiljev și Popov nu apare menționat numele autorului sau al alcătuitorului *Paliei istorice*. Atribuirea apocrifului, menționată explicit în titlul conservat în ms. 5054, se datorează în principal faptului că Epifanie era cunoscut ca autor al unei versiuni a *Hexameronului*, or *Palia istorică* debutează cu episodul facerii lumii în *șase zile*, reținut explicit și în titlu: *Sfântul al nostru părinte Epifanie Chipreaninul scrie dentâu de facerea cerului și a pământului... câte făcu Dumnezeu în șase zile* (s.n.).

Problema constă însă în a lămuri când și în ce versiuni acest subtitlu (sau trimitere marginală) a fost considerat titlul întregii scrieri. În stadiul actual al cercetării nu putem decât să avansăm ipoteza că acest lucru s-a produs în timpul circulației unei versiuni în care trimiterele marginale și citarea unor surse exegetice erau mai frecvente. Și acesta este cazul redacției reflectate în manuscrisele românești.

La concluzii mai clare în privința izvorului străin al apocrifului românesc nu se poate însă ajunge decât după ce vor fi fost cercetate sau editate celelalte trei copii manuscrise grecești inedite (scrise în secolele al XIV-lea – al XVI-lea, aflate la Biblioteca Marciana din Veneția și la Biblioteca Națională din Viena).

¹¹⁸ A. Popov și A. Vassiljev nu semnalează nici un fel de discordanțe sau greșeli din copiile editate (în raport cu textul vetero-testamentar), ci numai pun în circulație aceste versiuni ale *Paliei istorice*. Deși cartea publicată de Popov apăruse înaintea ediției sale, A. Vassiljev nu ia aici în considerare eventualele greșeli din versiunile grecești pe care le publică, greșeli pe care copiile est-slave nu le conțin în anumite pasaje. Cercetarea pe care am întreprins-o, la rândul nostru, datorită timpului pe care l-am avut la dispoziție, și-a propus doar să repună în circulație textul, inedit, al apocrifului românesc din ms. BAR 469.

În ceea ce privește ms. gr. 666 de la Biblioteca Academiei Române din București, el cuprinde o versiune al cărei autor sau loc de elaborare sunt necunoscute. Menționarea numelui Sf. Atanasie al Alexandriei ca autor se datorează fie prezenței în text a *Legendei lui Melchisedec*, atribuită de obicei acestuia, fie faptului că el era considerat ca autor al *Cărții cu multe întrebări*, care are părți similare cu textul *Paliei istorice*. Versiunea este apropiată de cea editată de Vassiljev. Extensiunea sa pare a fi aceeași cu a celorlalte redacții bizantine publicate (concordând cu cea a redacțiilor est-slave), mai redusă cu mult față de cea în limba română. Textul prezintă, de asemenea, cele două distorsiuni pe care le-am semnalat în celelalte ediții străine (în acest manuscris, de la f. 81^v, respectiv, de la f. 127^v textul urmează îndeaproape versiunea Vassiljev). Diferențele textuale în raport cu redacțiile lui Vassiljev apropie alternativ textul din ms. gr. 666 de redacția V, respectiv O, cu observația că el pare mai apropiat de acesta din urmă. Editarea manuscrisului grecesc 666 și clarificarea locului și a datei scrierii sale ar fi oportune nu numai pentru tradiția apocrifului, ci mai ales pentru a se stabili care este raportul lui cu textele slave răsăritene și dacă în stema de filiație a acestora el nu ar trebui plasat mai aproape de prototipul grec bizantin abreviat din care descind atât manuscrisele slave, cât și cele grecești publicate.

PROBLEME ALE TRADUCERII

În condițiile în care izvorul străin grec, precum și cel slav prin mijlocirea căruia s-a realizat traducerea cărții la români rămân necunoscute, este greu să ne pronunțăm asupra caracteristicilor acesteia.

Tendențele dominante ale modului de transpunere în românește sunt, pe de o parte, oralitatea, îmbinarea discursului narativ cu cel dialogat, al adresării directe și indirecte, cerință impusă de însăși structura compozițională a apocrifului, și caracterul ei elaborat. Caracterul său colocvial era menit să inducă cititorului o participare mai directă, asigurându-l de autenticitatea faptelor narate prin crearea unor tensiuni dramatice, de reprezentare a întâmplărilor. Incontestabila calitate literară a cărții nu poate fi pusă însă decât parțial și pe seama traducătorului român, acesta urmând, probabil, în general, modelul.

În schimb, caracterul elaborat al traducerii este un fapt care nu poate fi pus la îndoială: în raport cu textele grecești și slave publicate, versiunea românească conține numeroase traduceri duble, explicitări, glose și sinonime, aflate în copiile manuscrise 469 și 5054 încorporate în text, în raporturi de coordonare juxtapusă sau copulativă.

Spre deosebire de textele canonice traduse în aceeași perioadă, *Palia istorică* utilizează un limbaj oral extrem de fluent, în ciuda lungimii impresionante a unor fraze, apelând la un număr surprinzător de mic de slavonisme, majoritatea împrumuturi populare, și acelea deja curenți în epocă.

Desigur că din dorința de a reproduce cu cât mai mare fidelitate textul sau din comoditate, traducătorul a apelat nu de puține ori la cuvinte românești înrudite cu cele slavone existente în model, așa cum o arată comparația cu redacția est-slavă (deși nu aceasta a stat la baza traducerii, ci un alt text mai amplu, înrudit cu aceasta): *cădi* 18' etc., *căpin* 118' etc., *obrăzui* 30' etc., *ocaianic* 66', *ogodnic* 127', *ostoi* 190', *pomăzui* 135' etc., *ponoslui* 351' etc., *posadnică* 367', *postâmpi* 156' etc., *potloage* 261', *priceștui* 22' etc., *prorocestvie* 226', *răpști* 119' etc., *stebă* 60', *stobor* 60', *videnie* 118' etc., care pot certifica originea slavă a textului străin pus la contribuție.

De asemenea, extrem de frecvente sunt calcurile sau expresiile calchiate, pe care le regăsim în versiunile slave ale cărții populare, și care le modelează la rândul lor pe acelea din versiunea grecească: *fără-de-tată* 37' (gr. ἡ ἀπ' αὐτοῦ, sl. *bezŭočenŭ*), *iubire de streini* 38' (gr. φιλοξενία, sl. *strannoljubije*), *număr de feate* „multe fete” 69' (gr. ἀριθμὸν κορασίων, sl. *dŭci čislomŭ*), *ii veni în fire* „fu afectat” 267'-268' (gr. εἰς ζήλον ἦλθεν, sl. *revnostija prišedŭ*), *îndereptătorii lucrului* 133' (gr. οἱ ἐπιστάται τῶν ἐργῶν, sl. *nastavnici dĕlomŭ*), *întunecare cuprins* 127' (gr. σκότος ψυλάφει, sl. *tma osĕžimæ*), *cercând vreame* 110' (gr. καὶρὸν εὐθετον, sl. *sŭbljudšie vremę*), *ce easte întâi născut* „protogenie” 74', 75' (gr. πρωτοτοκία, sl. *pervorŭždaemæ*), *ca în ceasul vieții* 42' (gr. ὥρα ζωῆς (O: ζῶν), sl. *godina živa*), *începătorii vrăjilor* 180' (gr. ἀρχιμάγοι, sl. *načelnici volchvomŭ*), *îngreuiarea inimii* 130' (gr. σκληροκαρδία, sl. *žestosrŭdije*), *bate în alăute* 350' (gr. κρούων τὴν κινύραν, *bię v gusli*) etc.

Numeroase cuvinte reprezintă în textul românesc calcuri semantice, datorate polisemantismului unor termeni grecești, calcuri preluate și de izvoarele est-slave: *să nu îndereptezi* „să nu judeci” 160' (gr. οὐ δικαιῶσης, sl. *ne opravdiši*), *schimbarea* „purificarea” 176' (gr. ἐξίλασμάτων, sl. *izbavŭ*), *petrecea* „răbdau” 113' (gr. ὑπέμειναν, sl. *terpěše*), *adaoge* „a moșteni” 32' (gr. κληρονομῶ, sl. *udostoitŭ*), *căderea* „ruina, dezastrul” (gr. πτώσιν, sl. *padenije*), *să aflară la arătare* „au fost dați în vileag” 147' (gr. εὐρέθησαν, sl. *prověštaetŭ*), *<ne>îmblat* „împenetrabil, de netraversat” 199' (gr. ἀδιάβατος, sl. *neprochodŭnŭ*), *vei rădica sămânța* „vei moșteni” 29' (gr. ἀναστής σπέρμα, sl. *vŭzvigneši sĕma*), *cu-un-ochi* „chior” 338' (gr. μονόφθαλμος, sl. *edinokŭ*), *nevinovată* „fără beteșug” 135' (gr. ἄμωμον, sl. *neporočno*), *nu rămânea de* „nu-și părăsea” 350' (gr. οὐ ἀπολιμπάνετο ἅπῃ, sl. *ne ostajaše ot*), *corn* 323' „slavă” (sl. kĕρας, sl. *rogŭ*) etc.

Tot din această categorie fac parte și îmbinările de cuvinte sau construcțiile sintactice specifice textului grec, preluate prin intermediul izvorului slav, întrucât se regăsesc în copiile de redacție ucraineană:

1. construcțiile instrumentale de tipul: *cu frică fusei ținut* 4' (gr. φορικῇ συνέχει με, sl. *stra(ch) obderžiti me*), *cu blagoslovenie te voi blagoslovi* 66' (gr. εὐλογῶν εὐλογῆσω, *bl(s)lovę bl(s)lovę te*), *cu mulțime voi înmulți* 66' (gr. πληθύνων πληθυνῶ, sl. *umnača umnačju*), *cu cercetare va cerceta* 138' (gr. ἐπισκοπῇ

ἐπισκέπεται, sl. *posĕšteniemŭ posĕtiŭ*), *de veri audzi cu audz* 146' (gr. ἐὰν ἰακοῦ ἰακοῦσις, sl. *aste gŭy* sic! *slyšiŭ*), *să bucură cu bucurie mare* 56' (gr. ἐχαρή χαρὰν μεγάλην, sl. *vŭzradovasę radostiju velikoju*) etc.

2. utilizarea unor complemente indirecte cu dativul, de tipul *limbii giudeca-voi eu* 34', *nu-m apăra mie* 48', *și-i conțeni lui* 89' etc., vezi *Studiul lingvistic*, p. 87.

3. construcții verbale perifrastice de tipul *era de sta* 45' (gr. ἦν ἐστηκες, sl. *bę stoę*), *era de lua* (gr. ἦν λαμβάνων, sl. *bę primovæ*); *era adus* „adusese” 269' (gr. ἦν ἐπαγόμενος, sl. *bę že vodę*) etc.

4. folosirea extrem de frecventă a pasivului reflexiv: *mă voi lăsa* „voi fi lăsat” 28', *să vor blagoslovi* „vor fi blagosloviți” 60', *să căznească* „este chinuit” 130' etc. (vezi *Studiul lingvistic*, p. 84)

5. construcții genitivale speciale greșite, datorită dublei posibilități de traducere în greacă (vezi mai jos, p. 65).

Redăm în continuare diferite pasaje care conțin, după toate probabilitățile, traduceri duble, explicitări sau sinonime ale unor termeni aflați în versiunile greacă și slavă; în manuscrisele românești soluțiile duble sunt coordonate copulativ, sau prin juxtapunere: a) unele aparțineau traducătorului sau modelului străin folosit; b) altele puteau fi introduse ulterior alcătuirii protografului, de copisti intermediari, cărora unele soluții de traducere li se par arhaice sau cu o circulație regională redusă, pentru care oferă alternative.

Din prima categorie pot fi date ca exemplu dublete (pentru care în versiunile publicate nu există decât un termen, sau o sintagmă)¹¹⁹: *să ne priceștuim*, *adecă să mă împreun ...* 23', *cercând vreame, ... i să prileji* 110', *strigară și răpștia* 140', *îndereptări și tocmeale* „sentințe (judecătorești)” 147', *întru întoarcere și întru necredință* 181', *întru greutate și întru scârbe multe* 351', *întocmiră legătură pentru logodnă și giuruiră zeastre* 70', *blăstăm și giurământ* 27', *îngreuiat și supărat* 335', *praporul tău, adecă sămnu* *de împărăție* 348', *milă și bun-dar* 16', *s-au împreunat unul cu altul, [adecă s-au împletit unul cu altul]* (parantezele aparțin scribului, dar textul din interiorul lor există și în ms. 5054) 57', *puseră pizmă și începură a-l urî* 89', *întocmitori și lucrători la lucruri grele* 107', *jidovești, adecă evreiești* 109', *păzit și grijit* 113', *vădire și descoperire* 113', *să întoarse, de să feace* „fu prefăcut, se transformă” 126', *dintre noiși mai mari oameni, dintre noi mai mari* (și în ms. 5054; probabil se clarifica pron. *noiși* pe care modelul comun acestor două copii nu-l mai avea în uz) 194' etc. La f. 74' sintagmele sinonime *tot ce era născut întâi, ce să năștea întâi* există însă și în versiunile greacă și slavă publicate (vezi transcrierea textului, p. 145, nota 159), deci, așa cum spuneam mai sus, e posibil ca o parte din ele să se fi aflat în modelul traducerii.

¹¹⁹ Multe se explică prin faptul că la revizia sau chiar la întocmirea traducerii, mulți termeni care erau calcuri semantice au fost echivalați cu sensul de bază, după care s-a pus sensul special contextual, fie în continuare, fie supralinear. Acest tip de traduceri duble se puteau afla și în versiunea greacă sau slavă, nu aparțin neapărat traducătorului român.

În general traducerea românească este extrem de riguroasă și putem chiar afirma, deosebit de frumoasă, fiind opera unui cărtuar abil. Greșelile nu sunt numeroase, căci textul nu prezintă decât puține cazuri de traduceri greșite, coruptele sau *loca obscura*, mai ales dacă ținem cont de dimensiunile apocrifului.

Nu vom zăbovi asupra lor, întrucât, în măsura identificării, clarificarea lor a fost făcută la transcrierea textului, în notele de subsol care o însoțesc; le vom trece în revistă pe câteva, încercând totodată să arătăm posibilele cauze care le-au produs.

În cazul unor greșeli de traducere mai banale, de tipul dezacordurilor, se poate afirma tranșant când e vorba de erori ale traducătorului român: acesta e cazul dezacordurilor de la f. 135' *sângele lui* î.l.d. „sângele ei”, respectiv f. 363' *cu dâns* î.l.d. „cu dânsii”, întrucât atât în greacă și în slavonă substantivele cerute de acord sunt neutru, respectiv masculin (vezi transcrierea textului, p. 166, nota 272, p. 239, n. 553).

Greșeala de la f. 326', unde e scris *jertfele oamenilor* î.l.d. „jerfele templului” (vezi și mai sus, p. 58 și transcrierea textului p. 228), se datorează însă unei confuzii produse chiar într-una dintre ramurile *Paliei istorice*, pe care a preluat-o redacția est-slavă a lui Popov, deci nu poate fi pusă pe seama traducătorului român, care a preluat-o la rândul său din redacția sud-slavă neidentificată pe care o folosea. De altfel acestuia nu i se pot imputa nici unele *loca obscura* datorate izvorului slav (vezi mai jos).

La f. 95' sintagmei *lui Maghirov* îi corespunde în *Septuaginta*, *Geneza*, 37:36 cuvântul ἀρχιμάγειρω „mai marelui bucătar (lit. „bucătarului-șef”; în ms-ele gr. și sl. ale *Paliei istorice* întreaga frază absentează). În ms. 469 (ca și în 5054) secvența ascunde o eroare de traducere preluată probabil chiar din prototipul slav al apocrifului, în care gr. μάγειρος „bucătar”, neînțeles de traducător, a fost confundat cu un nume propriu, fiind preluat ca un atribut adjectival posesiv (derivat cu suf. -ovŭ) *Magerovŭ* „a lui Maghir”, pătrunzând apoi ca atare și în traducerea românească (pentru nume proprii preluate în forme cazuale slave, vezi mai jos).

În aceeași situație se află unele erori reflectate în preluarea numelor proprii discutate mai sus, de tipul *Ozan* î.l.d. *Zan* (f. 199'), *Ovileu* î.l.d. *Vil* (f. 204'), unde contopirea articolului hotărât cu numele propriu se putea produce și în copiile grecești (întrucât prezența articolului nu era obligatorie); greșeli de tipul *Osedec* î.l.d. *Iosedec* (f. 10'), *Ramesi Lion* î.l.d. *Rames Ilion* (f. 107'), *Iziv* și *Izavei* î.l.d. *Ziv* și *Zavei* (ambele la f. 36'), *Jog* î.l.d. *Og* (f. 203'), care trădează un model slav, se puteau produce nu doar în momentul traducerii, ci se puteau afla chiar în versiunea slavă utilizată (care are astfel de exemple greșite care nu există însă în redacțiile românești: de exemplu, numelui propriu *Sisari* f. 273' etc. îi corespunde în copiile est-slave forma *Isisari*).

Și în alte cazuri, folosirea unui izvor slav este certificată de anumite modelări ale textului utilizat: în această categorie se includ numele proprii preluate în forme cazuale slave, de tipul *lui Averov* î.l.d. *lui Aver* (f. 273'), *Liinei* î.l.d. *Liei* (f. 87'), vezi și mai sus, p. 47 – 49.

Unei greșeli de traducere din slavonă i se datorează, probabil, și sintagma de la f. 229' *Și i să împreună* *lui în Elfegor*, un pasaj obscur ascunzând o coruptelă ce se poate datora traducătorului sau unui revizor, dar care nu e exclus să se fi aflat în modelul

străin. În copiile grecești secvența corespunzătoare este: ἐτελέσθησαν τῷ Βεελεφεγῶρ „celebrară, (ridicăre jertfe) lui Belfegor”, (vb. gr. are și sensul „a se împreuna”); în schimb în copiile est-slave ea este neclară, *skončaeŭ vŭ Elfegorē* „sfârșiră în Elfegor” (p. 106), prin preluarea greșită a unui model slavon în care se afla verbul *sŭvrŭšati* „a sfârși”, dar și „a celebra” (ca și rom. *sfârși*, care a preluat ambele sensuri; ultimul nu apare însă în cazul lui *skončati*). La prima vedere greșeala s-a produs deci datorită unei lecțiuni greșite și falsei analize sintactice, confundându-se începutul numelui propriu cu prepoziția slavă: *v(ŭ) Veelfegorē > v Elfegorē*. Greșeala pare a se fi făcut în momentul traducerii sau mai exact, la revizia acesteia (ceea ce explică prezența cuvântului *lui* în textul românesc, absent însă în redacția est-slavă editată de Popov). Pe de altă parte acest nume propriu apare concurat în *Septuaginta*, precum și în *Palia istorică* greacă de toponimul siriac Al (El) Fegor; (cf. ἐν τῷ πω τοῦ Φεγῶρ „în locul Fegor” (p. 255) (Beelfegor, Baalfegor fiind la origine format din îmbinarea a doi termeni, primul însemnând „zeu, idol”, iar al doilea fiind un toponim). De altfel pasajul slav conține prepoziția *vŭ*, care nu introducea complimente indirecte, ci temporale, locale, modale și finale (vezi *Slava veche și slavona românească*, p. 159).

O eroare datorată exclusiv folosirii unui model slav al traducerii se găsește la f. 374' în sintagma *cu fiul și cu robii tăi să batem războiu*, căreia îi corespunde în greacă: μετὰ τῶν νοθογεννήτων σου „cu bastarzii tăi”, preluat prin *sŭ rabyinnoroždenŭ* „cu fii de roabe” (care se află în redacția slavă B); acest compus slav a fost însă segmentat greșit *sŭ raby inoroždenŭ*, sintagmă care apare în redacțiile slave A și P.

Tot traduceri greșite care puteau fi eventual preluate prin intermediul modelului slav necunoscut de la baza celui românesc se întâlnesc în construcțiile *după jirtva lezei* î.l.d. „după legea (canonul) jertfei” (f. 25'), *casa născuților* î.l.d. „născuții casei” (f. 30'), care transpun defectuos compusele gr. (κατὰ νόμον θυσίας)¹²⁰, sl. -(po) zakonŭ žertvŭ, respectiv gr. οἰκογενής, sl. *domorodni(ch)*.

Cele câteva *loca obscura* din versiunea românească (identică în aceste pasaje în manuscrisele 469 și 5054) ridică și ele problema modelului în care s-au produs, dacă erorile au fost doar reluate din modelul slav sau trebuie atribuite altor persoane. Nu vom relua aici încercarea de a le clarifica, aflată în note de subsol ce însoțesc transcrierea textului. Ele se întâlnesc la f. 25' *de toate* î.l.d. „a zecea (zeciuală)”, f. 27' *întru a lor mânie* î.l.d. „în război”, f. 64' *De Marginea Pietrei* î.l.d. „Muntele Căpățanii (Calvarului)”, f. 119' *răbțesc* „robesc”, f. 121' *că<m> easte o limbă grea* î.l.d. „sunt peltic”, f. 135' *fără de pită* î.l.d. „azimă, fără-ferment”, f. 135' *să doarmă* î.l.d. „cu ardoare, solemn”, f. 159' *să te podobești cu argintul tău* î.l.d. „rob (cumpărat pe argint)”, f. 315' *asară* î.l.d. „(pe) care” etc. Cele de la f. 119' și 135' s-au produs fie în momentul traducerii (ea indicând folosirea unei surse slave), fie chiar în aceasta, datorită coruperii arhetipului slav. Celelalte indică mai degrabă utilizarea unei redacții corupte grecești.

¹²⁰ Construcțiile arhaice de acest tip, cu dativul sau acuzativul, în care topica e liberă se pot traduce deopotrivă prin „jerfa legii” sau „legea jertfei”.

silabă, care conținea succesiunile [j]os¹. În celelalte situații nu este notat *i* (i, I) pentru semivocala [j]. De aceea, în secvența *ia* (ia, Ia), aflată în variație liberă cu *īa* (īa, īa) (care apare mult mai frecvent, de altfel), pare a fi notat hiatul, și nu diftongul ca în limba literară actuală, în cuvinte de tipul: *kiāmā* 229°/8, *mīāzhoanpe* 86°/15, *piāmra* 235°/1, *piāmra* 235°/10, *piāmra* 353°/10, *vlāca* 359°/1; cf. *fiāre* 235°/11, *mīare* 19°/8, *piār^ode* 223°/7. Tot hiatul (și nu diftongul ca în limba literară actuală) este probabil notat în *diāvol* 39°/7. Totodată trebuie spus că această prezumție are în vedere și faptul că *īa*, *īa* nu sunt concurate în text de *ia*, *īa*, care apar cu totul sporadic în text în cuvinte de acest tip: *diāvol* 239°/ *diāvole* 238°/14.

Probabil tot hiatul este oglindit de grafiile cu *īe* (ie, Ie) în *niēdā* 223°/14, *viēcen* 238°/5, ultima o grafie rară (căci de regulă, este scris cu *īe* în cuvinte din această categorie).

Succesiunile *kiā*, *kie*, *īā*, *īe*, alternând cu *kiām*, *īām*, par a fi, de asemenea, notații ale consoanei urmată de vocale în hiat în *kiāmā* 28°/2, 228°/8 *klema* 2°/7, *kiēmā* 2°/5-6, 108°/3, 354°/7, 355°/11-12, 374°/11, *ūñīēren* 66°/8-9, (*cy*) *prevērīe* 39°/15; cf. *ūñīārē* 64°/6, *ūñīārē* 14°/7, *ūñīātē* 43°/8-9, grafiile cu *īa* fiind mai numeroase. Totuși în (*cy*) *ūñīē* 16°/3, 42°/12, se reflectă pronunția în doar două silabe a cuvântului, iar *ūñīā* 293°/3, *ūñīātē* 43°/15, *prevērā* 225°/2 ar fi putut acoperi deopotrivă pronunțiile *giungia(t)*, *preveghia* sau *giunghea(t)*, *preveghea*; înclinăm să credem însă că mai aproape de realitatea textului sunt cele cu [ja], de aceea le-am transcris cu *ia* (având în vedere și marea frecvență a notațiilor cu *īa*, *īe* după [k'] și [g']).

Grafemul *ī* mai notează caracterul palatal al africatelor [č] și [ǵ]: *deci* 40°/3, 42°/6, 62°/10, *deci* 63°/8, *merci* 13°/1, *nici* 43°/3, 161°/6, *veci* 62°/7, rostirile moi ale africatelor [dz] și [t], alături de cele dure, mai numeroase (vezi *Fonetica*). Semnalăm caracterul palatal al consoanelor [g'] și [j'] urmate de grafemul *ī* în *īēdeuñ* 282°/6-7 (cf., frecvent, *geuñ* 284°/13, 284°/1) *siñīā* 187°/14 și *vrāzīmā* 309°/15, care oglindesc rostiri hipercorecte (vezi *Fonetica*).

Grafemul *y* este notat, de regulă, pentru un [i] plenison în secvența *yi* = [ij]: *dñiñy* 158°/13, *nñstñy* 232°/8, *šerñy* 269°/12-13. În unele cazuri situația nu este clară, deoarece *y* (scris = , cu trăsături fine) pare a se fi șters în unele cazuri, astfel încât *y* s-ar putea afla și în finala unor cuvinte, cu valoarea [i] sau chiar [i] : *pre dñiñy* 211°/5 ar putea fi citit și *pre înșii* (deși după prepoziții se folosesc frecvent formele nearticulate ale substantivelor și pronumelor).

¹ Acest segment vocalic – [j] avea un caracter special, lucru datorat atât tăieturii silabice diferite de cea din limba literară actuală a termenului care stă la baza derivatului, *putriga*¹, pronunțat în 4 silabe (și nu în 3 ca azi, după cum *ai*, „usturoi”, *la*², *mucega*³, *pa*⁴ aveau o silabă în plus în raport cu limba actuală), cât și faptului că și în limba actuală în mod facultativ, după vocală, *e*, *i*, *o* și *u* capătă un apendice asilabic cu localizare identică cu aceea a vocalei respective: *djios* „usturoiat” (< *ai*), *crājesc* (< *crai*), *pājios* (< *pai*), *rājios* (*râie*), *vājios* (< *vale*, *pl. vâi*)

Grafemele *t*, *ā* și *īa*. *t* și *ā* se folosesc în interiorul, dar și în finala cuvintelor, după consoană, cu valoarea [ɬa] din limba literară actuală: *āshā* 28°/13, *amñnā* 28°/1, *bt* 288°/10, *āt* 14°/1, *ātka* 55°/9, *ftmelor*⁵ 54°/5, *wañtē* 13°/5, în timp ce *ā* și *īa* se folosesc pentru [ja] la inițiala cuvintelor și în legături sintactice de tipul *mi-āu*, *fi-āu*, iar *t* și *ā*, în legături sintactice cu valoarea [ga] din limba literară: *dēdineāl* 133°/10, *dēproapēñ* 164°/12, 14, *ātka* 359°/7, *ātka* 84°/8.

În cuvinte de tipul *lege* apar deopotrivă *t* și *ā* (primul, totuși ceva mai frecvent), și mult mai rar *e*, ceea ce indică faptul că în cuvinte de acest gen primele două grafeme notau un sunet sau o succesiune de sunete diferit(ă) de [e], și anume pe [ɬa] sau pe [e]: *aceāa* = *aceaea* 27°/15, *ftē* 52°/11, *ftmēle* 48°/8, *ātme* 55°/15, *šarpele* 120°/6. Notațiile cu *e* sunt, așa cum menționam, mult mai rare în cuvinte de tipul *lege*, slova apărând mai ales în împrumuturi de origine greacă sau slavă (pentru un *e* urmat de un *i* în silaba următoare): *ftē* 355°/2, *frjmeñ* 276°/3, *leñ* 172°/3, *chjē* 178°/10, *chjē* 306°/5, 306°/15, *mirezñ* 276°/13, *peñere* 173°/7-8. Nu lipsesc nici grafiile hipercorecte de tipul: *ftēñ* = *înțelegea* 335°/9-10, *mālā* = *mele* 48°/8, care indică și ele faptul că grafemele *t* și *ā* erau scrise probabil cu oarecare consecvență, dar pentru un sunet diferit de [e], așa cum o arată unele modificări operate de scrib: *ftē* = *ceaea* 277°/4, scris inițial *ftē*.

Grafemele *o* și *w* corespund lui [o] plenison: *domñi* 44°/11, *lor*⁶ 44°/7, *w* 85°/6, *wñ* 136°/5, respectiv semivocalele [ɥ] [y] în secvențele de grafeme *oa*, *w*, corespunzătoare diftongilor [oa] ([ua]) din limba actuală, care au fost transcrise prin *oa*: *domñe* 45°/5, *foar^ome* 62°/3, 106°/7, *groañ* 92°/13, *oasme* 61°/14, 166°/11, *wāe* 64°/9, *warekarele* 199°/13-14, *stēwa* 222°/3, 225°/15.

În succesiunile de grafeme *oa* (*oa*w), *ō* (*ō*w), slovele *o* și *w* din finala acestei secvențe corespund semivocalei [y], diftongilor [uā], [yō], respectiv hiatului [uā] sau [uō], din limba actuală și au fost transcrise prin *o* (și nu prin *uā* cum o prescrie ortografia actuală) în *amñnoā* 85°/3, *ā* *doā* 25°/13, 236°/3, *āō* 76°/3, *āō* 281°/2, 300°/14, *āōw* 372°/11, 373°/3, *āōw* 266°/15, *noāw* (numeral) 251°/7; (pronume) 374°/5; (adjectiv) 66°/6, *plōw* 202°/3, *roāw* 285°/2.

Trebuie menționat faptul că *w* apare, de regulă, la inițială (absolută, silabică): *warekarele* 199°/13-14, *wāe* 64°/9, *āōw* 373°/3, poziție în care apare însă și *o* (dar mai rar): *oamēñ* 287°/1, *oasme* 372°/4, *āōm* 372°/11.

În *īwāñ* 54°/1 și *īwñf* 90°/3 (cf. mai sus cele spuse în legătură cu *ī*), *w* s-ar putea afla la inițiala celei de-a doua silabe, dacă grafiile oglindesc pronunția cu hiat (din greacă și slavă, conservată chiar și în unele graiuri actuale ale dacoromânei (și deci, dacă admitem că nu sunt simple modelări grafice).

De asemenea menționăm că în grafiile *ā dñā wñ* = *a doāo oarā* 170°/2 și *noñrñ* = *pogoarā* 156°/5, transcrise cu *oa*, *o* și *w* ar putea reda mai degrabă rostirile cu diftong decât pe cele cu [ɥ], având în vedere alternanțele precumpănitoare numerice cu *oa*, *wa* (deși nici rostirea cu [ɥ] nu poate fi excusă). Ca și în cazul altor notații discutate în paginile anterioare, este greu de stabilit care dintre acestea reflectau rostirea scribului sau situația din modelul utilizat de copist.

Grafiile 8 și ю. Semnul chirilic 8 nu este niciodată concurat de оу (care nu apare în text) și este folosit în toate pozițiile, cu valoarea unui [u] plenison sau [y] semivocalic: андме 82'/1, ф8 83'/1, у8г 200'/13, у8н'и 200'/13, мѣ8 61'/3, тж8 62'/4.

După [g] este scris doar 8 în у8нгѣ 217'/11, 221'/1, у8н'гѣ 64'/6, у8нгѣ 43'/15, у8ржмѣнтѣ 28'/9, у8р8д 292'/14, niciodată ю, ca și după [č], unde lucrurile stau la fel, cu excepția cuvintelor de origine slavă de tipul чюдѣж 305'/5, unde ю modelează grafiile slave.

Grafiile cu 8, având valoarea lui u final nu sunt numeroase și sunt scrise de obicei după grupurile consonantice: вѣ8 170'/7, кѣзнеск8 133'/1, корт8 174'/4, харц8 352'/13, лѣр8 286'/15, нѣрѣ8 181'/1, 216'/2, сжрѣ8 178'/15, вѣз8 377'/13. În cele mai multe cazuri 8 este substituit în cuvinte de acest tip prin ъ, paieric, ieric sau chiar prin ъ, extrem de numeroase fiind și grafiile cu consoana finală suprascrisă (vezi mai jos).

Grafemul ю este întrebuințat cu valoarea diftongului [ju] din limba literară actuală sau a semivocalei [j]: черю 236'/4, фюд 63'/1, 63'/2, 76'/7, фюлдѣ 61'/1, ювѣ 111'/14, юбитѣ 65'/14, обичаюд 81'/2, ржзвою 374'/9. În finala unor cuvinte, mai ales înainte de o vocală sau în cuvinte de proveniență latină, precum și în derivate în -*ariu*, *toriu*, ю alternează cu и, acesta din urmă fiind însă mult mai frecvent întrebuințat, fapt care indică probabil amuțirea lui u final: аудиторѣ 374'/14, морѣ 75'/7, пѣстѣи 357'/8, ран 55'/14, ржзвон 371'/3, 373'/13, степжарѣ 375'/15, вон 75'/3, 8чигжторѣ 166'/13.

Grafemele ъ, ж și ѣ. Pentru [ă] și [i] din limba literară actuală se întrebuințează în egală măsură ъ și ж: кжн'дѣ 115'/7, декжѣ 7'/7, фжнѣжнѣ 28'/3, гржисѣ 35'/5, парж 134'/4, лпжржжѣ 359'/9, мжнѣ 102'/14, пѣмѣнтѣ 31'/2, пѣржсѣ 237'/4, рѣв'дѣ 362'/1-2, nu de puține ori putându-se întâlni variante pur grafice, precum: кжтрѣ 83'/3-4 – кжтрж 169'/9.

Pe de altă parte ъ se folosește cu valoarea [ă] numai în finală (unde apar frecvent și ъ, ж): чѣстѣ 280'/3, аджѣнтѣ 322'/10, алѣ 39'/3.

Grafiile нжсѣпѣлѣ 60'/3, нжсѣпѣлѣ 77'/11, ржсѣпѣ 260'/1, ржсѣпѣлѣ 202'/11, 267'/1 acopereau probabil pronunțiile *năsăpul*, *răsăpi*, *răsăpiia*. Tot pentru [i] este scris ж în вогжцжѣ = *bogățâia* 148'/7, фжикавѣ = *făicav* 113'/15, тжнерѣ = *tăneri* 313'/5, жадѣлѣ = *zădul* 282'/3, жадѣрилѣ 254'/7, în timp ce în рждинѣ 29'/3, 353'/15 (extrem de frecvent în text), valoarea lui ж este, credem, [ă], textul ne reprezentând niciodată fonetisme de tipul *ridica* (vezi *Fonetica*).

ж apare cu regularitate în compusul „pietrificat” кжнжѣж 359'/6, кжнжисѣ 286'/12, 310'/7, кжнжшѣж 309'/13, 310'/14, ca și în pronumele джисѣ 83'/, 310'/6, extrem de des folosit, și scris numai cu ж.

Cu totul izolat ж este scris în locul lui 8 în лтрж = *ltru* 299'/7 (cu ж corectat marginal de scrib în 8), după cum și 8 apare în locul lui ж în ф8рж = *fără* 37'/7; aceste grafii ar putea fi însă și simple erori de scriere, deci s-ar putea ca ele să nu oglindească neapărat confuzia între 8 și ж, care apare în textele românești ca reflex al celei din redacțiile ruso-ucraineană și sârbă ale slavonei.

Grafemul ъ apare în finala cuvintelor, după consoană, în grafii de tipul алѣшѣ 269'/8, чѣцѣ 1'/7, зшѣшѣ 2'/2, фшѣшѣ 50'/5, вѣнѣшѣ 2'/2 etc. și ar putea reda în egală măsură un

[i] asilabic (notat în alte locuri și prin и, cf. бѣшикаци 274'/5, таржшѣ 329'/2, моци 286'/1) sau pronunția „zero”, având în vedere numeroasele grafii cu paieric după consoană (a cărui valoare este, de cele mai multe ori, „zero”): фачерѣцѣ 331'/13, фшѣ 327'/4 sau grafiile cu finala consonantică suprascrisă: моцѣ 288'/15, вѣцѣ 331'/6.7 etc. sau chiar scrisă în rând, fără a fi urmată de nici un grafem sau semn diacritic: сѣш 16'/15, тримѣте-ц-вон 99'/6.

Foarte frecvente sunt grafiile în care lui ъ, scris în finala cuvintelor, ar trebui să-i fie atribuită valoarea „zero”: адѣрѣ 167'/5, вѣтѣ 279'/5, фжкѣтѣ 167'/6, мерѣтѣ 269'/14, сорѣ 2'/3 (concurate de altele, de același tip, cu paieric, ieric sau cu consoana finală suprascrisă sau scrisă în rând, neurmata de alt semn grafic): сикжнѣдѣ 102'/3, лѣтѣ 48'/14 (cf. лѣтѣ 49'/8), сжлѣватѣкѣ 20'/7, сѣфлѣтѣлѣ 51'/4-5, сѣлѣпѣ 52'/12, тримѣ 19'/13.

Tot pentru valoarea „zero” apare ъ în двѣдѣ = *David* 229'/11, 378'/14, 379'/1, гѣдѣвѣнѣ 290'/14, гоѣлѣ 271'/6, иѣрѣлѣ = *Israel* 86'/7, 333'/13, care este scris nu numai în nume proprii străine ca cele de mai sus (unde am putea avea a face cu modelări ale grafiilor slavone corespunzătoare), ci și în cuvinte românești vechi: чѣлѣ 314'/11, фѣнѣдѣ 158'/1, сѣжнѣдѣ 215'/5, вѣржѣдѣ 309'/6 etc.

De asemenea, ъ și, mai rar, ѣ sunt notați în succesiunile grafice лѣ, рѣ = *il, ir*: гѣлѣвѣж 16'/5-6, жрѣтѣж 12'/6-7 (cf. și жирѣтѣж 23'/11, 63'/5-6), жрѣтѣжѣнѣж 285'/3-4, сѣрѣвѣнѣ 43'/8, сѣлѣпѣ 52'/12, сѣлѣпѣ 52'/8, тѣлѣкѣдѣ 291'/11, вѣрѣтѣ 30'/15, succesiune grafică scrisă și conform pronunției reale și ѣл, жл, ѣр, жр: жѣрѣдѣ 348'/3, пѣржолѣдѣ 58'/12-13, сѣрѣж 341'/7, сѣрѣжѣ 224'/7, сѣрѣжѣ 353'/13.

Grafemul ѣ se întâlnește doar în nume proprii străine, având mai degrabă valoarea [t], căci este concurat de m (deși nu este exclus să redea pe [th] sau [ft]): авѣлѣдѣ 357'/5, фѣрѣдѣлѣ 295'/5 (scris și фѣрамѣ 296'/14), гоѣлѣ 271'/13, нѣлѣлѣ 364'/5, scribul oscilând în unele cazuri în privința valorii sale, așa cum o arată notațiile în care este scris (și) cu ѣ, chiar în cuvinte care se scriu cu τ(τ) în greacă, nu cu ѣ: жѣтѣфѣнѣ 1', 2'; cf. și вѣтѣлѣмѣлѣ 329'/11-12, гоѣлѣлѣ 353'/2, 353'/5 - гоѣлѣлѣ 353'/8, scrise cu m. În вѣнѣлѣ 333'/6, cf. вѣнѣлѣ 355'/8, 10, ѣ ar putea nota pe [ft], deși este vorba de o deformare a gr. Μεθῆλ, preluat în textele est-slave editate de Popov prin *Vefilū*.

Grafemul л apare scris numai la inițială absolută pentru [l], [ln], [lm]: лѣтѣж 281'/10, лѣ 3'/6, лѣпѣрамѣлѣ 281'/6-7, лѣ 120'/7, лѣнѣнѣтѣ 6'/1, лѣнѣпѣ 4'/14, лѣрѣдѣ 1'/6, лѣтрж 1'/5.

Grupuri de slove. rr este folosit pentru a nota secvența ng în архѣлѣ = *arhanghel* 238'/7.

Ligaturile cele mai utilizate (în suprascriere) sunt ѣ = *tr* și ѣ = *te* кѣѣж 46'/16, лѣж 54'/2.

Semnele diacritice care apar în text sunt: accentul ascuțit (marcând vocala accentuată: мѣмѣ 54'/8) (accentul grav nu este folosit de scrib), spiritele lin (înaintea unei vocale, la inițiala cuvântului: 'анѣ 55'/4 sau deasupra unei semivocale: анѣ') și aspru, isonul " (deasupra lui і, ѡ, ѣ), vrahia (deasupra lui и semivocalic sau a unui diftong), chendima (deasupra lui ѡ în ѣрѣнѣтѣнѣнѣ, мѣнѣнѣ, трѣнѣж), paiericul', iericul', trema (care apare doar pe і, ѡ și pe ѡ). Titla apare fie în abrevieri, fie ca marcă a valorii cifrice a unor slove). Semnele diacritice sunt inconsecvent sau greșit folosite, existând confuzie în utilizarea lor.

Reduplicările vocalice și consonantice sunt prezente în text, fiind scrise aproape constant în nume proprii străine sau împrumuturi și reprezintă de cele mai multe ori modelări după grafiile grecești și slavone corespunzătoare (grafiile cu vocala, respectiv consoana simplă fiind mult mai rare): *авдаль* 42', 63', 67', *исааль* 58' (cf. *исааь* 58', 63', 64'), *маннж* 202' (cf. *мана* 202'), *манное* 301', 302' (cf. *маное* 301', 302', 304'), *саппа* 58', *симма* 346'. Fără a avea vreun suport grafic (poate doar pentru a marca lungimea vocalei) apare cu consecvență grafia *исель* = *Israil*, 123', *иселмѣни* = *israilteani* 269'.

Suprascrierea. Abrevierea. Din motive de spațiu, dar și datorită unei maniere grafice, curentă în epocă, scribul recurge la suprascrierea prin natură, poziție, contragere, cât și la abrevierea unor cuvinte cu ajutorul acestui procedeu: *адєк* 240', *бєрєка* 321', *карєд* 362', *прорєк* 364', *рєжєни* 321'; cf. și abrevierile prin contragere (supresiune): *архїгаль* 238', *авдѣ* 356', *амнєж* 259', *ахѣль* 40', *исель* 377', *жѣтєж* 28', *сѣпта* 44' etc. De obicei abrevierile cuprind un nivel, dar sunt prezente și cele pe două caturi: *кѣнд* 133'/14, *ѡдѣн* 49'/2.

Semnele de punctuație folosite sunt punctul (care desparte de multe ori secvențe mai mici decât propoziția) și parantezele. Sunt folosite, de asemenea, semne de final, pentru a demarca pasaje, subcapitole, capitole, precum și mai multe semne de final mari, cu înflorituri, vizibile încă pe ultima filă, parțial distruse a textului.

LISTĂ DE ABREVIERI A CUVINTELOR SLAVE FOLOSITE ÎN TRIMITERI MARGINALE TIPICONALE

Apokalipsi(s) Apocalipsa < lui Ioan >

1 Cr(s)tv; 1 Cr(s)tvī; 1 Cr(s)tvo < Cartea > întâi a împăraților (= *1 Regi*)

4 Cr(s)tvī < Cartea > a patra a împăraților (= *4 Regi*)

Dav(d); Dv(d)ě, Dvdě; Dvdę; Dv(d)ī, Dvdvī; Dvdū ai (al) lui David

Děa(n); Dėanie; Dėan(n)ie Faptele < apostolilor >

Efeseo(m); Efeseom < Epistola lui Pavel > către efeseni

e(g)y evangelist

Evreo(m); Evreom < Epistola lui Pavel > către evrei

gla(v); glav; glava; glavq; glav(ū) capitol(ul)

Is Naviin; Isu(s) Naviin Isus Navi (= *Iosua*)

Iuda < Epistola sobornicească a lui > Iuda

Iudino < Epistola sobornicească > a lui Iuda

Kano(n) na vŭzne(s)nie Canon la Înălțare < a lui Hristos >

4 kni(g) Ez(d)ri; 4 kni(g) Ezdri < Cartea > a 4-a a lui Ezdra (= *Ezra*)

2 kni(g) Moi; 2 kni(g) Mo(i)seov(i) Cartea a 2-a a lui Moise (*Ieșirea* sau *Exodul*)

3 kni(g) Moi Cartea a 3-a a lui Moise (= *Leviticul*)

5 kni(g) Mo(i)seov(i) Cartea a 5-a a lui Moise (= *Rut*)

1 kni(g) Paralipome(n) Cartea întâi Paralipomena (= *Cartea întâi a Cronicilor*)

1 Korin(th); 1 Kori(n)tho(m); 1 Korintho(m) Întâia < epistolă a lui Pavel > către corinteni

kŭ Evreo(m); kŭ Evreom < Epistola lui Pavel > către evrei

kŭ Galato(m) < Epistola lui Pavel > către galateni

kŭ Korin(thom) < Epistola lui Pavel > către corinteni

kŭ Ri(m)lē(nom); kŭ Ri(m)lēn(om); kŭ Ri(m)lēno(m) < Epistola lui Pavel > către romani

Lu(k); Luka < Evanghelia după > Luca

Ma(r); Marko < Evanghelia după > Marcu

Ma(th); Math < Evanghelia după > Matei

Mathe(i) e(g)y; Mathei e(g)yli(s)tŭ < Evanghelia > după Matei evangelistul

1 Moi < Cartea > întâi a lui Moise (= *Facerea* sau *Geneza*)

2 Moi < Cartea > a 2-a a lui Moise (= *Ieșirea* sau *Exodul*)

3 Mo(i) < Cartea > a 3-a a lui Moise (= *Leviticul*)

4 Mo(i); 4 Mōi < Cartea > a 4-a a lui Moise (= *Numerii*)

5 Mo(i); 5 Mōi < Cartea > a 5-a a lui Moise (= *Rut*)

Na kano(n) rož <de>stvo Chŭo La canonul Nașterii lui Hristos

Na pēs(s) ve(l)ka(g) kanona La cântarea canonului mare

Na vŭzvŭženie kanon Canon la Înălțare < a lui Hristos >

Na vŭ(z)vi(ž)nie 2 kanon; irmo(s) na pēs(s) 4 Canonul al 2-lea, la Înălțare < a lui Hristos > ,

întâiul tropăr (= prima strofă) a cântării a 2-a

Na vŭ(z)vi(ž)nie 2 kano(n), na pēsŭ 4 Canonul al 2-lea, la Înălțare < a lui Hristos > , la

cântarea a 4-a

nŭž de (mai) jos

o su(d) paki o(t) kni(g) 4 Moi(i), glēmŭ Čislŭ Din Judecători, iarși, din cartea a 4-a a lui

Moise, numită *Numerii*

1 Paralipome(n); 1 Paralipomenon < Cartea > întâi Paralipomena (= *Cartea întâi a*

Cronicilor)

2 Petrovo A doua < epistolă sobornicească > a lui Petru

pēs(s); pēs; pēsna cântarea

2 pēs(s) velikago kanona < Cântarea > a 2-a a canonului mare

7 pēs(s) velika(g) kanona < Cântarea > a 7-a a canonului mare

9 pēs velikag kanon < Cântarea > a 9-a a canonului mare

2 pēs(ně(ch) kanona < Cântarea > a 2-a a canonului

Prēmŭdr(s) Solomo(n); Prēmŭdros(t) Solomo(n) < Proverbele > preamnteptului Solomon

Pritčє Solomo(n) Proverbele lui Solomon

pr(o)rok; proro(k); prro(k) proroc(ul)

psal(m); psalo(m); psalom; psalomī; pslo(m); pslom; pslomī psalmul, psalmii

su(di) Is(s)lev(i); su(di) li(s)levi; sudi li(s)levi; sudi li(s)lvi < Cartea > Judecătorilor lui

Israil (= *Judecători*)

za(č); zač; začal; začalo zaceală, verset

FONETICĂ

VOCALISM

[a] a fost menținut în *blastăme* (221'), *blastămi* (209'). În *bălaur* (126'), evoluția lui [a] la [ă] indică, pentru secolul al XVI-lea și următorul, o inovație specifică mai ales Transilvaniei și Moldovei, deoarece fonetismul apare cu totul sporadic în Țara Românească (Argeș, Oltenia), dar nu a fost consemnat în Muntenia și Banat². În schimb, *bocânci* (*bocânci*), cu [ă] netrecut la [a] (118', 135', 261' etc.) apare în secolul al XVI-lea și în următorul numai în texte scrise în Moldova și în Banat, deși varianta cu [a] a fost atestată începând cu *Psaltirea Hurmuzachi*³.

În mod excepțional [ă] final aton > [a] în *odihneasca* (2'). [ă] apare constant, în *fămeaia* (329'). În *fărmăcătoarea* (348') [ă] a fost menținut; inovația sudică, specifică graiurilor din Muntenia, Oltenia și Dobrogea⁴ nu a fost semnalată în textul *Paliei istorice*.

Nu se înregistrează însă nici trecerea lui [ă] la [e] în *nădăjduindu-să* (351'), inovație caracteristică nordului (Moldova și nordul Transilvaniei)⁵.

În *rădic* (357'), *rădica* (66'), *rădicară* (169', 179'), *rădicat* (207'), *rădică* (150'), *rădicăm* (194'), *rădicând* (246') etc., ca și în *năsăpul* (60', 66', 77'), [ă] s-a conservat în toate exemplele, nefiind atestată evoluția sa la [i], specifică sudului (graiurilor muntenesti)⁶.

Asimilarea vocalică [ă]-[o] > [o]-[o] nu este prezentă în *dincătrova* (106'), *nărociți* (206').

Cuvântul *străin* din limba literară actuală este înregistrat numai în varianta cu [e], probabil etimologică: *strein* (2', 39'), *streină* (34', 117', 194'), *streinătate* (202') etc.⁷

[e] a fost conservat în toate cazurile după dentala nazală, în *Dumne(d)zău* (3', 5', 8', 51', 108' etc.). Transformarea sa în [ă] s-a produs însă în *dănăoară* (316'), *nicidănăoară* (114', 188'), *odănăoară* (150'); după 1600 fenomenul a fost înregistrat numai în documente moldovenești, în *Evangeliarul de la Sibiu*, *Psaltirea Scheiană*, *Cazania* lui Varlaam, în *Textele mănăstirești* din *Codex Sturdzanus*, la Dosoftei și în *Sindipa* copiată de Costea dascălul⁸.

În toate situațiile [e] medial aton a fost conservat în cuvinte de tipul *fecior* (111'), *feciorii* (16'), *oamenii* (109') etc.

² Vezi Gheție, BD, p. 95-96.

³ Vezi D.P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, s.v.; *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, 1981, s.v. *bocanc*; TEW, s.v. *bocanci*.

⁴ Vezi Gheție, BD, p. 99.

⁵ Vezi Gheție, BD, p. 100.

⁶ Vezi Gheție, BD, p. 100.

⁷ Vezi Gheție, BD, p. 103-104.

⁸ Vezi Gheție, BD, p. 105, 215, 234, 290, 312, 335, 347, 400.

Închiderea lui [e] final la [i] s-a produs într-un singur exemplu: *miluiiești* „miluiiește!” (160'); inovația era specifică, după cum este cunoscut, Moldovei, dar a fost consemnată și în Oltenia, Muntenia și, mai rar, în vestul Transilvaniei (Hunedoara, Alba, Bihor)⁹.

Sincopa lui [e], precum și trecerea lui [e] la [i] nu apar niciodată în cuvinte ca *dereapta* (253'), *derept* (45', 46'), *îndereptare* (309'), *înderepteaze* (201') etc. Formele nesincopate s-au menținut până astăzi în Banat, sudul Crișanei, precum și în vestul Transilvaniei, inovatoare fiind, începând cu secolul al XVI-lea și cu cel următor, Moldova și Muntenia¹⁰.

Epenteza lui [i] în cuvinte de tipul *câinești* (129'), *câinii* (353'), *pâine* (9', 19', 23' etc.), *pâinea* (70', 197' etc.) s-a produs în toate cazurile; textul nu prezintă forme de tipul *câne*, *pâne*. Cu toate acestea, în pluralul *mânilor* (13', 65', 76' etc.), anticiparea elementului palatal din silaba următoare nu a avut loc în nici un exemplu; fenomenul nu este însă surprinzător, căci în pluralul *mână* inovația s-a generalizat mai târziu¹¹.

[i] a evoluat la [i] în *ghicit* (317'), *ghicitoarea* (317'), transformare cunoscută astăzi numai în graiurile din Muntenia, Banat și sudul Dobrogei¹². Inovația a fost semnalată până acum în texte literare relativ târzii (secolul al XIX-lea)¹³, trebuind așadar a fi considerată mai veche.

În *cocoana* (111'), *coconi* (108', 199'), *coconul* (110'), [o] aton nu a trecut la [u].

Fonetismul etimologic a fost menținut în *adurmi* (223', 281'), *batgiocurit* (307'). Sporadic, [u] aton > [o] în *destol* (168'), *tornă* (23', 116').

În *osteni* (308'), *preot* (20'), *preoțăscu* (159'), de asemenea, s-a produs evoluția lui [u] etimologic la [o], înregistrată încă din secolul al XVI-lea în Țara Românească și Moldova, notată în sud-vestul Transilvaniei la jumătatea celui următor (*Noul Testament* și *Psaltirea de la Bălgrad*) și, după 1700, și în Transilvania (inclusiv Banatul)¹⁴. În sud-vestul Transilvaniei inovația este însă mai veche, căci fonetismul preoții apare în *Psaltirea de la Bălgrad* din 1651 (f. 187').

În cuvântul *tinăr* (308') [i] este probabil analogic, după forma de plural, deși nu poate fi exclusă nici păstrarea unui [i] etimologic. Fonetismul circulă astăzi în Banat-Hunedoara, în zona Mureșului mijlociu și a Târnavelor, până spre Sibiu și Brașov, precum și în întreaga Oltenie. Dintre atestările literare vechi au fost semnalate cele din *Palia de la Orăștie*, *Palia de la Govora*, *Cazania de la Govora*, *Codex Neagoeanus*, *Lexiconul* lui

⁹ Vezi Gheție, BD, p. 109.

¹⁰ Vezi Gheție, BD, p. 110-111.

¹¹ Vezi Gheție, BD, p. 111-112.

¹² Vezi Gheție, BD, p. 113.

¹³ Vezi Gheție, BD, p. 446, 476, 555, passim.

¹⁴ Vezi Gheție, BD, p. 116.

Mardarie Cozianul, *Noul Testament de la Bălgrad, Psaltirea de la Bălgrad, Istoriile lui Radu Popescu*¹⁵.

Analagică este mai degrabă și evoluția lui [i] la [f] în *tâneri* (313^v), deși nu este exclusă în acest caz nici o durificare a dentalei, fenomen care mai apare, de altfel, sporadic în text (vezi mai jos). În zilele noastre fonetismele *tâneri*, *tânărețe*, *tânerețe* circulă exclusiv în Crișana, în unele puncte ale Banatului și ale Maramureșului, învecinate Crișanei. În textele vechi, cu excepția celor din *Psaltirea Scheiană*, au fost semnalate exclusiv atestări bihorene: la Ioan din Pociovești, popa Ursu din Cotiglet, popa Ștefan din Sâmbogag¹⁶.

În toate cazurile apare [i], niciodată [u] în *frâmseșea* (138^r), *frâmșei* (276^v), *frâmșe(a)șile* (277^r, 279^r), fenomen având circulație în sudul Dacoromaniei¹⁷. O situație similară o prezintă *porâmb* (32^v, 33^r).

Doar în două cazuri [eă] final > [e], inovație specifică graiurilor de tip nordic¹⁸: în cuvântul *ce* „cea” (81^v) și în fonetică sintactică, în *înainte ochilor* (61^r); în toate celelalte exemple diftongul a fost notat în *bea* (19^r), *vedea* (140^v), *vrea* (16^r, 188^v) etc.

În două exemple *iubie* (76^r, 80^v) înregistrăm evoluția diftongului [iă] la [iē], specifică nordului Moldovei, Olteniei și nordului și vestului Transilvaniei. Atestări literare au fost semnalate în epocă în psaltirile *Hurmuzachi* și *Scheiană*, în *Evangheliarul de la Sibiu*, în *Cazania a II-a* a diaconului Coresi, la Miron Costin și Aron Popovici din Hârnicești (Maramureș). Această trăsătură lingvistică pare a caracteriza mai ales Moldova, căci în Transilvania de nord atestările pe care le deținem nu sunt anterioare secolului al XVIII-lea. Astăzi fenomenul, aflat probabil în expansiune, apare, în afara acestor zone, și într-o arie care cuprinde Banatul, sudul Hunedoarei și nord-vestul Olteniei¹⁹. De asemenea [ia] aton > [iē] în *acieș* (18^r, 100^r), *dievolesc* (227^v).

În *nuor* (139^v, 176^r), *nuorii* (173^r), [u - ă] a evoluat prin acomodare la [u - o], fenomen înregistrat de timpuriu în limba română, care a conservat forma veche *nuăr* numai în Banat și în două localități din județele Mureș și Satu-Mare²⁰.

Aceeași evoluție, [u - ă] > [u - o] s-a produs în *luo* (2^v, 15^v), *văduo* (97^v, 98^v).

[ă - u] a fost păstrat, nereducându-se însă la [o] în *dinlăuntru* (175^r, 187^v etc.), *înălăuntru* (173^v, 175^r).

¹⁵ Vezi Gheție, BD, p. 113, 222, 226, 280, 304, 384; ALR I, vol. II, h. 179.

¹⁶ Vezi Gheție, BD, p. 113, 320, 367, 368, 423; ALR I, vol. II, h. 179; Ion Gheție, *Contribuții la localizarea psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești*, București, 1982, p. 158.

¹⁷ Vezi Gheție, BD, p. 116.

¹⁸ Vezi Gheție, BD, p. 119, 265, passim.

¹⁹ Vezi Gheție, BD, p. 120-121, 305, 347, 367.

²⁰ Vezi Gheție, BD, p. 119.

CONSONANTISM

Labialele, cu excepția fricativei labio-dentale [f], nu sunt alterate: *fii* (370^r), *fiară* (55^v, 91^v), *fiiare* (235^v), *miel* (363^v), *miiare* (19^r). Apar însă câteva exemple în care [f] > [h]: *hiară* (94^r), *hiertură* (74^r), *hirea* (349^v), *înhipse* (56^v, 270^v). Dacă în secolul al XVI-lea atestările inovației se recoltau exclusiv din Moldova, în următorul fenomenul era prezent și în Oltenia, Hunedoara, Bihor și chiar în Muntenia²¹.

Extrem de bine reprezentată este însă durificarea labialelor: *bat* „beat” (279^r, 309^v), *blagoslovască* (132^r, 326^v), *blagoslovăsc* (30^r, 218^v), *izbăvască* (14^r), *jidovăscu* (329^r), *margă* (56^r, 114^r), *podobăsc* (138^r), *priimască* (175^r), *protivască* (211^r), *robască* (151^r), *tocmala* (221^r) etc. Cu toate acestea, preponderente rămân însă labialele moi: *iubescu* (358^r), *mergând* (213^r, 216^r), *mergu* (210^r), *propoveduiră* (246^r), *proslăvescu* (30^r) etc. În *băusă* (70^r, 172^r), *băut* (52^r), (să) *îmbătară* (53^r) etc. [ă] nu a trecut la [e], iar în *pentru* (58^r, 61^r) nu este notată în nici un exemplu durificarea labialei. În epocă inovația a fost foarte răspândită în Moldova, chiar în zone în care se înregistrează astăzi rostirile moi, dar și în restul Dacoromaniei, cu excepția Munteniei și a sud-estului Transilvaniei²².

În cuvântul *îndărăpt* (49^r, 52^r etc.), epenteza lui [p] a fost considerată, pentru epoca respectivă, o inovație a graiurilor de tip nordic, cu Banatul și nordul Olteniei²³.

[v] etimologic a fost menținut în toate situațiile în cuvinte de origine slavă, ca *săvârși* (198^r), *svadă* (26^r, 27^r), *svădiți* (115^r), *svătui* (70^r), *svătuium* (106^r), *svânt* (40^r), *svârșiră* (231^r), *svintei* (40^r, 50^r) etc., formele specific muntenesti²⁴ cu [f] absentând din manuscris.

[h] etimologic alternează însă cu [f] în *pohță* (14^r), *pohțești* (165^r), *vârșul* (56^r, 80^r, 113^r) etc.; cf. *catastiful* (170^r), *poftă* (197^r), *poște* (187^r), *poști* (204^r), *vârșări* (104^r).

Dacă în *vihor* (142^r), [h] etimologic a fost păstrat, el a evoluat la [v] în *viclean* (339^r, 368^r), *vicleane* (327^r), *vicleani* (8^r, 48^r), *viclenie* (161^r).

Unui proces de „hipercorectitudine” i se datorează, probabil, evoluția lui [v] la [h] în *hulpi* (311^r), *hulpile* (312^r). Fonetismul, caracteristic jumătății nordice a țării, a fost semnalat în epocă la Dimitrie Cantemir și ulterior, în 1748, în Bistrița-Năsăud; astăzi el cuprinde o arie mai mare: Moldova și Transilvania (cu Banatul)²⁵.

Nu se întâlnesc cazuri de alterare a dentalelor. Rar sunt consemnate însă exemple de durificare a lui [t]: velarizarea lui [t] în *blăstăm(a)* (27^r, 218^v etc.), răspândită în zilele noastre în Moldova și Transilvania (cu Banatul) și vestul Olteniei, apare notată în documente și texte literare încă din secolul al XVI-lea, în textele măhăcene din *Codex Sturdzanus*, la Mardarie Cozianul, la Dosoftei, în *Cărare pre scurt și Sicriul de aur*, și la Pătru din Tinăud²⁶.

²¹ Vezi Gheție, BD, p. 122-123.

²² Vezi Gheție, BD, p. 124-129.

²³ Vezi Gheție, BD, p. 129.

²⁴ Vezi Gheție, BD, p. 130-131.

²⁵ Vezi Gheție, BD, p. 131, 347.

²⁶ Vezi Gheție, BD, p. 235, 244, 290, 311, 312, 347, 355, 367.

Cam din aceleași zone lingvistice se recoltează atestările fonetismului *aștaptă* (124°, 304°), pe care îl regăsim în psaltirile rotacizante, în *Codex Neagoeanus*, la Varlaam, Ioan din Pocioveliste, Dosoftei, popa Ursu din Cotiglet²⁷. Majoritare rămân însă în *Palia istorică* situațiile în care dentalele și-au păstrat caracterul moale: (*să*) *amestecă* (29°), *de* (8°, 8° etc.), *delungată* (41°), *departe* (56°), *depărtă* (61°), *despărți* (183°), *deșchide* (49°), *plătească* (333°), *socotească* (230°), *stejari* (375°) etc. Rostirea dură a lui [d], specifică mai ales Munteniei, estului Olteniei și sud-estului Transilvaniei²⁸ nu apare în manuscris. Dentala [n] are în toate situațiile un caracter moale: *gadinelor* (353°), *nebiruit* (208°), *neputând* (214°), *nevăzând* (213°); velarizarea consoanei, notată încă din secolul al XVI-lea în Banat-Hunedoara, nu se întâlnește în acest text.

În *genunchie* (288°), *îngenunchie* (214°), propagarea lui [n] semnalează o inovație specifică graiurilor de tip nordic, deoarece în Muntenia forma apropiată de etimon (*în*)*genuchi(a)* a persistat până în zilele noastre, iar în Oltenia prima atestare a inovației este târzie (secolul al XVIII-lea)²⁹, deși fenomenul putea fi mai vechi aici; în textele literare, cele mai vechi exemple cu [n] în cuvinte de tipul *genunchi*, *îngenunchia* au fost semnalate în secolele al XVI-lea – al XVII-lea în *Evangheliarul de la Sibiu*, în psaltirile rotacizante, *Floarea darurilor* (copiată la Putna, dar având la bază un model vest-ardelenesc), în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul, *Noul Testament de la Bălgrad*, *Psaltirea de la Bălgrad*, la Dosoftei și în *Sindipa* dascălului Costea³⁰.

Fonetismul *gânște* (340°) are curs astăzi în Moldova și în unele părți ale Transilvaniei. Atestările acestei variante etimologice sunt, în Dicționarul Academiei Române, moldoveniști și ulterioare celei din ms. 469 (*Pravila* lui Vasile Lupu, Dosoftei, Cantemir; vezi DA s.v. *gâscă*).

În cuvinte de tipul *căpătâi* (76°), *îngreuia* (107°), *îngreuiată* (195°, 361°), *îngreui* (232°), *întâi(a)* (76°, 298°), *mângâie* (98°), *vie* (213°, 304°), *viile* (312°) etc., [i] etimologic > [i] în toate situațiile.

Fricativele și africatelile [s], [dz], [z] și [t] moi alternează cu cele dure, specifice graiurilor de tip nordic³¹. Astfel, rostirile moi ale lui [s] sunt mai numeroase: *arse* (113°), *duse* (31°), *dzise* (97°), *mearseră* (69°), *plânsără* (192°), *seminție* (37°) etc.; cu toate acestea, rostirile dure sunt frecvente: *asară* (243°, 303°), *asămăna* (8°), *însămănară* (35°), *însămnează* (147°), *însără* (1°), *însătă* (60°), *sara* (259°), *sămn* (30°, 250°) etc.

În *răsăpi* (18°, 260°), *răsăpiia* (367°), *răsăpiră* (259°), *răsăpita* (311°), precum și în *sângur* (179°, 364°, 369° etc.), rostirea dură este generală. Majoritatea exemplelor prezintă durificarea și în cazul pronumelui *să* (-să) „se” (3°, 4°, 21°, 106°, 179° etc.).

²⁷ Vezi Gheție, BD, p. 235, 281, 291, 320, 347, 367.

²⁸ Vezi Gheție, BD, p. 132-133.

²⁹ Vezi Gheție, BD, p. 136.

³⁰ Vezi Gheție, BD, p. 216, 281, 301, 303, 336, 339, 348; *Cele mai vechi texte românești*, p. 292.

³¹ Vezi Gheție-Mareș, GD, p. 169; Gheție, BD, p. 482, 484, 489, 503, 528.

Pronunțiile cu [t] sunt însă generale în *sângele* (38°, 92°, 94°, 128° etc.), în timp ce *sâmbăta* (158°), *sâmbetele* (188°) alternează cu varianta hipercorectă, caracteristică rostirilor dure: *simbetei* (159°, 162°, 182°). Această din urmă pronunție a fost notată în epocă în *Noul Testament de la Bălgrad* și în *Codex Sturdzanus*³².

În schimb, în cazul lui [(d)z] majoritare sunt rostirile moi: *astăzi* (140°), *audzind* (109°), *dzici* (101°), *dzile* (175°), *dzise* (110°, 111° etc.), *iezerul* (248°), *îngloteadze* (139°), *zise* (105°, 115°), cele dure fiind rare: *flămânzând* (201°), *zădurile* (254°). Numai în *dzua* (139°, 152°, 162° etc.), *zua* (139°, 247°, 252° etc.), fricativa, respectiv africata sunt rostite dur în toate exemplele.

În ceea ce privește africata [tʃ], în poziție finală cazurile de durificare par a fi în egală măsură reprezentate, ca și rostirile moi: *aveț* (69°, 244°), *bărbaț* (47°), *greșiț* (8°), *îț* (72°), *lăsaț* (108°), *ț* (-ț) (59°, 83°, 90°, 99° etc.), *veț* (70°); cf. *alaltți* (88°), *altți* (116°), *ascultați* (88°), *căți* (109°), *coți* (56°), *dați* (70°), *toți* (88°) etc. În interiorul cuvântului însă, cazurile de durificare a consoanei datorate inovației sunt foarte rare: *bogățâia* (148°), *curățască* (326°), *cuțât* (63°), *înmulțască* (106°), *preoțâșcu* (159°), *țânu* (337°); cf. *cuțitul* (64°, 65°), *înteleg* (45°), *întelepti* (191°), *vițel* (42°, 156°) etc. Varianta *frățâni-său* (34°, 35°) apare alături de cea hipercorectă *frățini-său* (34°).

În ceea ce privește consoanele [ʃ] și [ʒ], situația se prezintă diferențiat. În poziție „tare” predomină rostirile moi: *așea* (28°, 36°, 286° etc.), *cenușe* (46°, 373°), *deșert* (162°), *greșescu* (176°), *înșelat* (194°, 264°), *înșelă* (50°, 55°), *înșelăciune* (157°), *mișel* (160°), *roșiu* (245°), *slujesc* (268°), *ședzu* (98°), *ședură* (92°), *șerbul* (239°), *ușea* (245°); cele dure, specifice jumătății sudice a țării, dar prezente mai ales după 1600 și în Moldova³³, apar însă, deși cu o frecvență mai mică: *așa* (22°, 36°, 37°, 45° etc.), *înfricoșat* (124°, 227°), (*să*) *îngrija* (8°, 369°), *înșală* (358°), *slujască* (82°, 124° etc.), *șază* (277°), *ușa* (48°, 332°) etc.

În poziție „moale” [ʃ] este rostit moale frecvent: *deșearte* (185°), *înșeli* (348°), *moașele* (104°), *obrejești* (30°), *slujești* (162°), *șeade* (100°), *șearbele* (110°), *ședea* (39°), *șerbi* (34°), *vrăjile* (206°) etc., dar izolat apare și rostirea dură: *înșale* (367°), *slujaște* (81°), *șade* (101°). În cuvântul *jale* (95°, 137°, 369° etc.), rostirea moale nu apare însă în manuscris. În cuvintele *șaptezece*, *șase*, *șarpe* majoritare sunt însă rostirile dure: *a șaptea* (254°), *șaptezece* (147°), *șarpe* (124°, 190°), *șase* (301°); cf., cu totul sporadic, *șearpe* (120°). În *vrăjimașii* (309°), [ʒ] a primit o articulație palatală³⁴. Fonetismul *vrăjimașii* se întâlnește și în *Psaltirea Hurmuzachi*, unde apare și *vrădzimașii* (care indică rostirea cu fricativa [ʒ])

³² Vezi Gheție, BD, p. 298, 311.

³³ Vezi Gheție, BD, p. 140-141.

³⁴ Cf. V. Rusu, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 171-177; Ion Gheție, *În legătură cu grafiile de tipul adaudze, tradze din psaltirile Hurmuzachi și Scheiană*, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 151-153; idem, *Din nou despre grafiile de tipul adaudze, tradze din psaltirile Hurmuzachi și Scheiană*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 3, p. 303-304. Gheție, BD, p. 145.

În privința africatelor [dz] și [g] lucrurile se prezintă, de asemenea, diferențiat: dacă în privința lui [dz] și [z] repartitia variantelor este în favoarea lui [dz], mai ales în prima parte a textului, în care însă se întâlnește frecvent și [z], cele cu [z] devin preponderente în cea de-a doua, unde prezența lui [dz] este sporadică: *astădzi* (279'), *audzind* (109'), *Dumnedzău* (121'), *dzile* (175'), *dzise* (110'), *dzua* (162'); cf. *astăzi* (140'), *auzu* (119'), *cază* (185'), *grumazii* (102'), *văzu* (118'), *zeastre* (70'), *zise* (120'), *ziseră* (101'), *zua* (139', 162') etc. Textul conține și forme hipercorecte de tipul *bodzii* (18'), *bodzilor* (14', 16'), *bodzu* (162'), *dzidiră* (107'), *dzidit* (21', 92'), *ocineadze* (366'), *slobodzi* (127', 268'), *slobodziră* (49').

În schimb, în cazul lui [g] nu există în text forme fluctuante cu [g], respectiv cu [j], africata fiind generală în cuvinte de tipul *agiunse* (172'), *agiută* (209'), *agiute* (298'), *agiutori* (297'), *agiuti* (209'), *batgiocurit* (319'), *gioacă* (113'), *giocuri* (145'), *gios* (71', 321'), *giudeca* (34'), *giudeț* (45'), *giumătate* (187'), *giunc* (32', 345'), *giunghiat* (43'), *giunghi* (4'), *giupânii* (41'), *giurământ* (185'), *giuruiră* (114'), *îngiugați* (188'), *primpregiurul* (178') etc.

Lichida [r] este întotdeauna dură în *amărără* (181'), *grăi* (28', 46', 120' etc), *grăia* (33', 117'), *grăiaște* (182'), *ocărără* (197'), *omorî* (113', 270'), *omorâia* (190'), *răbda* (322'), *rău* (172'), *răutăți* (160'), *răsul* (194'), *rău* (110'), *urăscu* (358'), *urâciunile* (332'), *urără* (87') etc.

Dacă în *acoperemânt* (171', 173') rostirea moale a lui [r] s-a menținut în limbă până târziu, în *doisprăzeace* (249') avem a face cu o inovație care în prepoziția (s)pre caracteriza în epocă mai ales Banatul și Hunedoara³⁵.

[r] etimologic a fost menținut în *strigă* (65'), *trebui* (153'), *tremur* (349'), cuvinte în care nu au fost înregistrate și forme cu [r] dur.

Rostirea moale reprezintă însă în *strejarii* „străjerii” (292') și *strejuți* „străjuți” (356') o inovație în raport cu forma etimologică.

În poziție „moale” [r] este dur în *arate* (125', 303') și *ocăraște* (348'), o inovație pe care o consemnează, începând cu secolul al XVI-lea, texte scrise în Muntenia, Banat și sudul Transilvaniei³⁶. În aceeași poziție a fost însă conservat [r] moale în *întăreaște* (349').

În privința lui [r] în finala cuvintelor, inclusiv a celor formate cu sufixele -riu, -toriu, rostirile moi sunt precumpănitoare: *agiutători* (117'), *agiutori(u)* (55', 204' etc.), *biruitori* (252', 343'), *boariului* (161'), *ceri* subst. sg. (17', 202'), *ceriului* (67', 173'), *cositori* (184'), *cuptoriului* (152'), *hangeariul* (273'), *sărdariul* (359'), *ucigători* (166'), *vânători* (74') etc.

³⁵ Vezi Gheție, BD, p. 151-152.

³⁶ Vezi Gheție, BD, p. 153-154.

Varianta *amerința* „a prevesti; a amenința” (274'), în care [r] este rezultatul unei disimilări, este atestată în scrisul vechi românesc numai la Coresi (ap. HEM, 246), în timp ce numeroase scrieri consemnează variantele *amenința*, (a)melița³⁷.

Varianta *școapă* „șchioapă” (132'), în care grupului [sk'] îi corespunde [sk], se aude în zilele noastre în Moldova, Banat-Hunedoara, Țara Hațegului, vestul Olteniei și în unele puncte din centrul Transilvaniei³⁸. Singurele atestări vechi pe care le cunoaștem provin din *Evangheliarul de la Sibiu*, *Tetraevanghelul* coresiian, dintr-un document nord moldovenesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea și din *Psaltirea* lui Dosoftei.

MORFOLOGIE

SUBSTANTIVUL

Substantivele *cenușe* (46', 373'), *grije* (55', 90') și *ușe* (245') sunt încadrate la declinarea a III-a, datorită caracterului moale al consoanelor [s] și [j], specific mai ales nordului Moldovei, în timp ce *straja* (143') aparține declinării I, datorită rostirii dure a lui [j].

Semnalăm pentru terminația arhaică, specifică limbii române vechi, substantivele feminine de declinarea a III-a *arama* (190', 190'), *grindine* (130'), *lature* (207'), *peștere* (23'), *soarte* (13'), substantivul *berbeace* (66'), aparținând aceleiași declinări, precum și substantivele *sor* „soră” (2') și *strugur* (192'), ambele de declinarea a II-a.

De genul masculin, spre deosebire de limba actuală, sunt substantivele *slugă* (67'), de declinarea I, și *gruma(d)z(i)* (100', 102', 295'), în timp ce unele nume de cetăți biblice (astăzi de genul feminin) apar ca masculine: *Gomorului* (47'), *Sodomului* (47').

Numai pluralul analogic *ani* (19', 22' etc) apare în cazul substantivului *an*, nu și forma mai veche, *ai*.

Substantivul *patriarh* prezintă la plural forma (preluată după declinarea slavonă) *patriarși* (79'), frecventă în textele vechi românești.

Mână este atestat numai cu pluralul analogic, *mâni(le)* (13', 65' etc.), mai răspândit în subdialectul sudic (cu Banat-Hunedoara), în timp ce în subdialectul nordic era curentă forma apropiată de etimon, *mănu*³⁹.

Multe substantive feminine își păstrează desinența de plural -e: *coade* (311'), *grindine* (50'), *groapele* (140'), *îmbrăcămintele* (235'), *nunte* (71'). Totuși regăsim și plurale feminine cu desinența -i (frecvente în textele nordice): *pietri* (165', 250'), *șegi* (309'). Mai rar, în cazul unor substantive feminine în -ură, pluralul este în -uri: *laturi* (378'), *lături* (213'), *ramuri* (375').

³⁷ Vezi DA s.v. *amenința*.

³⁸ Vezi ALR II/1, h. 115; ALR SN II, h. 327; Rosetti, ILR, p. 483.

³⁹ Vezi Pușcariu, LR, I, h. 35; Gheție-Mareș, GD, p. 222-224; Gheție, BD, p. 158-159.

Pluralul substantivului neutru *umăr* este *umere* (250'), iar *pomet* prezintă ambele variante de plural, în *-e*, respectiv în *-uri*: *pomeate* (222'), *pometuri* (312'). La plural, neutrele în *-ure* sunt mai rare în raport cu cele în *-uri*: *glasure* (152', 152'); cf. *ceasuri* (380'), *daruri* (269'), *darurile* (262'), *lucruri* (25', 107'). După cum este știut, formele în *-ure* s-au menținut mai mult în texte de tip nordic, în timp ce în cele sudice ele alternează cu acelea în *-uri*⁴⁰.

Pluralele arhaice sunt singurele întâlnite și în acest text, ca în scrierile contemporane lui, în cazul substantivelor neutre *cară(le)* (35', 131'), *fiară* (91', 352'), *izvoară* (50', 91'), *odoară* (257').

La genitiv-dativ sunt cvasigenerale formele conservatoare în *-ei* ale substantivelor feminine: *căiei* (98'), *cetăței* (16', 24'), *crucei* (104'), *fântănei* (28'), *legei* (25'), *mărei* (141'), *mierei* (234'), *morței* (166') etc.; inovația apare cu totul sporadic: *limbii* (113').

La vocativ am întâlnit nu numai formele etimologice sau analogice în *-e*, ci, cu totul sporadic însă, și pe cele inovatoare, în *-ule*: *giupâne* (69'), *ome* (48'), *soațe* (369'), *suflete* (51') etc.; cf. *omule* (2', 3').

Articolul hotărât proclitic *lui* (4', 40' etc.) este general; inovația *lu* (sudică, după unele opinii) nu apare în text.

În construcțiile cu *tot*, intercalat între substantiv și prepoziție, se întâlnește, ca în alte scrieri vechi românești⁴¹, omisiunea articolului hotărât, în opoziție cu uzul literar actual: *în toate nopți* (279'), *spuse lui de tot lucru ce fu* (29').

Deși articolul posesiv variabil este frecvent în text, cf. *ai* (31', 47' etc.), *ale* (6', 100' etc.), forma invariabilă apare în câteva exemple: *a* (108', 139' etc.); *ea* reprezenta o formă curentă în epocă, mai ales în nordul Transilvaniei, Banat-Hunedoara și Moldova⁴².

Forma nearticulată în locul celei articulate se întâlnește în acest text cu totul sporadic: *mărturiseaște Scriptură* (36').

ADJECTIVUL

Adjectivul *dulce* este variabil, cf. *dulci* (278'), iar forma literară actuală a lui *tot* este concurată de cea regională *tute* „toate” (138'), care apare și în componența numeralului colectiv *tutetreale* (293'). Atestările vechi cunoscute sunt acelea din *Palia de la Orăștie*, *Tetraevanghelul* și *Cazania a II-a* ale diaconului Coresi și *Apocalipsul Maicii Domnului* din *Codex Sturdzanus*, unde apar numerele colective construite cu *tute* (într-un alt exemplu, din Mircești-Vlașca, *-u* nu este relevant, datorită manierei grafice a scribului). Alte forme ulterioare cu *tute* au mai fost semnalate la Dosoftei și într-o tipăritură de la

⁴⁰ Vezi Densusianu, HLR, II, p. 161; P. Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 152-153.

⁴¹ Vezi Densusianu, HLR II, p. 382-383.

⁴² Vezi Densusianu, HLR II, p. 172; Gheție-Mareș, GD, p. 232-234; Gheție, BD, p. 161-162; cf. Rosetti, ILR, p. 538-539.

Râmnic. Varianta avea curs în epocă probabil numai în Banat-Hunedoara, vestul Transilvaniei, Oltenia și nordul Moldovei⁴³.

NUMERALUL

Rar întâlnit în alte texte vechi românești este și numeralul *adoară* „a doua oară” (302'), pe care îl mai conțin *Palia de la Orăștie*, cazaniile, *Apostolul* și *Tetraevanghelul* coresien⁴⁴.

PRONUMELE

Concurența dintre pronumele *îns(ul)*, *însă* (*însa*) – *el*, *ea* se prezintă net în favoarea primelor, cu precădere atunci când pronumele este precedat de o prepoziție: *cătră îns(ul)* (2', 28', 42'), *pre însă* (5'), *pre înși* (35'), *cu-nâns* (98', 369'), *cu-nânsă* (359'), *cu-nânse* (33'), *cu-nânș(i)* (35', 43'); adeseori, după cum se poate observa, ca și în cazul substantivelor precedate de prepoziții, aceste pronume sunt nearticulate. Formele alcătuite din pronume precedate de prepoziție *cu-nâns(ul)*, *cu-nânsă* (*cu-nânsa*) etc. circulau cu precădere în Moldova⁴⁵.

Pronumele de politețe *dâns*, *dânsa*, rar folosite în epocă (textele rotacizante, *Palia de la Orăștie*, textele coresiene, *Floarea darurilor* din 1592 – 1604) este atestat și în această scriere; precedat de prepoziție, el este adeseori nearticulat: *de dâns* (9'), *cu dânsă* (100', 101'), *cu dânsi* (48') etc.

Relativul *de* (227') este întâlnit încă din secolul al XVI-lea în textele coresiene sau în traduceri din Banat-Hunedoara copiate în Moldova (*Pravila ritorului Lucaci* și *Floarea darurilor*).

Demonstrativele păstrează în forma de genitiv-dativ singular numai variantele etimologice: *acestii* (354'), *alții* (311'), *cei* „cele” (175'), *ceialalte* (108'), *unii* (107').

Pronumele *nimea*, „nimeni” (89', 149' etc.) se întâlnește cu o mare frecvență în acest text; dacă în secolul al XVI-lea el apărea în scrieri din Moldova și Oltenia, după 1600 se regăsește și în afara acestor zone, și în Banat și Transilvania⁴⁶.

De asemenea, *nemică* (255', 256') și *nimică* (50', 65') aveau curs mai ales în graiurile de tip nordic⁴⁷.

⁴³ Vezi Hasdeu, CB, I, p. 151; Florentina Zgraon, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 329.

⁴⁴ Vezi Densusianu, HLR II, p. 251.

⁴⁵ Vezi Gheție-Mareș, GD, p. 235.

⁴⁶ Vezi Gheție, BD, p. 163-164.

⁴⁷ Vezi Gheție, BD, p. 164-165.

VERBUL

Conjugarea. Verbul *adauge* (8^v, 32^v, 183^v etc.) aparține, ca și în alte texte vechi, conjugării a III-a. La fel, *împlea* (5^v) prezintă forma arhaică de conjugarea a II-a; variantele inovatoare de conjugarea I, respectiv a III-a, încep să-și facă apariția în unele texte scrise încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Varianta de conjugarea a IV-a *svârâmi* (254^v) se întâlnește, conform atestărilor din DA și DLR s.v. (*s*)*fârâma*, (*s*)*fârâmă*, numai la scriitorii care vorbeau un grai de tip sudic (cu Banat-Hunedoara). În subdialectul nordic atestările prezintă fără excepție varianta de conjugarea I (*s*)*fârâma* și derivate a acesteia: (*s*)*fârâmătură*, (*s*)*fârământură*⁴⁸.

Diateza. La diateza activă, dar cu sens reflexiv, sunt folosite verbele *a grăbi* și *a izbăvi*: *grăbi* „se grăbi” (74^v), *izbăvi* „se izbăvi” (113^v). O inovație o reprezintă utilizarea formei pronominale a verbului *a se naște* (care era încă puternic concurată, mai ales în textele nordice, de cea arhaică, activă, cu sens reflexiv): *să născu* (109^v). De asemenea, remarcăm utilizarea unor verbe pronominale, cu sens activ: *să giuruise* „promisese” (14^v, 70^v, 299^v), *să posti* „postii” (75^v, 153^v), *să precepu* „pricepu” (319^v), *să sălășlui* „locui” (117^v), precum și reflexivul cu sens pasiv: *te veri blagoslovi de dâns* (10^v, 20^v), *mă voi proslăvi de faraon* (141^v) etc., extrem de frecvent.

Moduri. Timpuri. La indicativul și conjunctivul prezent verbele prezintă, fără excepție, forme iotacizate: *să (nu) arză* (50^v, 131^v), *să ceaie* (138^v), *să crez* (124^v), *să deșchidză* (48^v), *să împarță* (135^v), *să (nu) piardză* (4^v), *să pîiaie* (18^v, 45^v), *nu poci* (59^v, 297^v), *să prinză* (110^v), *să puie* (153^v), *să rămăie* (128^v), *să (nu) te spai* (9^v), *să-i spuie* (317^v), *să ucigă* (130^v) etc. Formele refăcute, care apar în unele texte contemporane *Paliei istorice*, din Banat-Hunedoara și Moldova, nu se regăsesc în această scriere.

Verbele *a cerceta* și *a mântui* „a termina” prezintă la conjunctiv prezent forma „tare”, fără infixele *-ez*, respectiv *-esc*: *să (te) cearcet* (21^v), *să cearcete* (191^v), *să (le) mânt* „să (le) sfârșesc” (74^v), iar verbul *a priveghea* prezintă la imperativ, de asemenea, forma „tare”: *preveaghie* „priveghează” (39^v, 240^v).

La indicativul prezent, la persoana 1 singular, înregistrăm și forma cu *f* protetic *îs* „sunt” (19^v), specifică graiurilor de tip nordic, pentru care atestările conduc, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea și cu următorul, spre graiurile ardelenesti (sau, într-o mai mică măsură, spre Moldova)⁴⁹.

Inovația analogică cu *-m* la persoana 1 singular a imperfectului este atestată în text: *eu îi uideam* (352^v); deși apare inițial în texte muntenesti, prezența sa a fost semnalată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în Moldova și Transilvania⁵⁰. La persoana a III-a

⁴⁸ Vezi DA, DLR s.v.; ALR I, 907/129, 136, 164, 178; ibidem, 1989/152, 166; ALR SN I, h. 115/141; ALR SN V, h. 1319/172; ALR II, 1989/174; ibidem, 4639/130, 141.

⁴⁹ Vezi Gheție, BD, p. 169.

⁵⁰ Vezi C. Frâncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală, comune dialectelor limbii române*, în FD, VII, 1971, p. 180-183.

plural apar numai formele etimologice: *era* (87^v), *grăbiia* (107^v), *împărăția* (35^v), *petrecea* (18^v) etc.

În cazul verbului *a face*, formele tari ale perfectului simplu, foarte frecvente în manuscris, alternează însă cu cele slabe, care sunt atestate totuși, sporadic: *feace* (20^v, 38^v, 42^v etc.), *feacără* (26^v, 108^v, 109^v etc.), *feceș* (81^v, 258^v), *feci* (138^v); cf. *făcură* (138^v). Valeria Guțu Romalo considera că formele tari de tipul *feci(u)*, *feceși*, *fece* reprezentau deja arhaisme în perioada 1640 - 1680⁵¹.

Alături de paradigma tare care reproduce formele etimologice *ascunși* „ascunseși” (257^v), *deade* (5^v, 38^v, 81^v etc.), *deaderă* (74^v, 155^v), *merș* „mersei” (215^v) sunt prezente și formele analogice *aduseși* (258^v), *fusei* (4^v), *întoarșei* (344^v). În text este atestat și perfectul „tare” *ieșit* „ieșirăți” (195^v).

Rareori se recurge la imperfectul sau la perfectul perifrastic, prezente și în alte scrieri vechi, cum ar fi textele rotacizante sau tipăriturile coresiene: *era adus* „adusese” (269^v), *era rugându-să* (181^v), *aț fost lăcuind* (265^v), *fu mergând* (140^v).

La condițional, auxiliarul are întotdeauna forma *are*: *are arde* (118^v), *are arunca* (61^v), *are da* (12^v), *are face* (238^v) etc.; în text nu apare varianta *ară* și nici inovația *ar*, prezentă în alte texte scrise în secolul al XVI-lea în Țara Românească, Moldova sau Transilvania⁵².

Semnalăm gerunziul perfect *fiind făcută* 361^v, în care participiul este acordat cu subiectul de gen feminin. Formele de acest tip apar astăzi în vestul Transilvaniei, mai ales în Hațeg.

La participiu, forma apropiată de etimon a verbului *a face*, *fapt* (107^v), este concurată în text de cea analogică inovatoare, *făcut* (215^v, 296^v).

Imperativul prohibitiv, prezent mai ales în scrieri de tip nordic (cu Banat-Hunedoara), apare rar în manuscris: *nu vă apropiareți* (151^v), *nu facereți* (331^v). Sporadic este întâlnit și infinitivul lung, concurat de conjunctiv: *până a venirea Moisi* (155^v).

ADVERBUL

Adverbul *acum* (46^v, 49^v, 157^v etc.) este cvasigeneral; varianta de tip nordic *acmu* (8^v, 301^v) prezintă numai două ocurențe. Dacă în secolul al XVI-lea prezența lui *acum* se semnalase numai în Țara Românească și în sud-estul Transilvaniei, în secolul următor el apare și în scrieri din vestul Transilvaniei (*Noul Testament*, *Psaltirea* și *Cazania de la Bălgrad*, *Legenda lui Avram* din *Codex Sturdzanus*, *Sicriul de aur* etc.)⁵³. O singură

⁵¹ Vezi Valeria Guțu Romalo, *Din morfologia secolului al XVI-lea. Perfectul simplu al verbului a face*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani”, București, 1965, p. 337-370.

⁵² Vezi Gheție, BD, p. 173.

⁵³ Vezi Gheție-Mareș, GD, p. 254-255; Gheție, BD, p. 174-175, 302-303, 315.

atestare deținem pentru adverbul *acu* (65^v), a cărui circulație indică în zilele noastre Banatul, Muntenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei și sudul și centrul Moldovei⁵⁴, dar pentru care nu avem alte atestări din secolul al XVII-lea.

Amână (1^v, 19^v etc.) a fost semnalat în texte vechi românești aparținând subdialectului de tip nordic: Banat-Hunedoara, Moldova, Transilvania nordică, izolat și Oltenia (în *Palia de la Orăștie, Floarea darurilor* din ms. BAR 4620, la Varlaam, Dosoftei, Ureche și Cantemir, în *Codicele Sturdzan și Todorescu, la Moxa și Dionisie Ecleziarhul*)⁵⁵.

Varianta *can* (85^v) a adverbului *cam* din limba literară actuală ne oferă exclusiv arestări provenind din Maramureș, Țara Oașului și Banat, extrase din texte scrise aproape de zilele noastre⁵⁶. Prezența sa într-un document emanând din Țara Românească nu constituie, credem, un argument temeinic pentru a extinde aria sa de circulație și în această regiune.

Adverbul *cândai* „poate” (29^v, 39^v, 84^v etc.) apare destul de frecvent în scrieri contemporane *Paliei istorice*; el se întâlnește mai ales în texte moldovenești (*Glosele Bogdan, Floarea darurilor* de la Putna, la Varlaam, Dosoftei, Eustratie, Cantemir, în *Șapte taine, Pravila lui Vasile Lupu*) sau vest-transilvănene (*Lexiconul Marsilian*). Apariția sa în *Cazania a II-a* coresiană se datorează, probabil, modelelor puse sub teasc de diacon⁵⁷.

Varianta *dănăoară* „odată” (316^v) ne îndreaptă cu precădere spre Moldova⁵⁸.

Adverbul *înainte* (103^v, 173^v etc.), care face parte dintre elementele comune subdialectului sudic și zonei Banat-Hunedoara, este concurat de *mainte* (38^v, 91^v, 199^v etc.), caracteristic graiurilor de tip nordic (inclusiv vestul Transilvaniei)⁵⁹.

Dinde „dinspre, de la” (98^v) circulă astăzi numai în vestul și nordul Transilvaniei (în unele puncte din Banat-Hunedoara, Crișana, Bihor și din părțile vestice ale Maramureșului; atestările vechi nu par a modifica această localizare, căci ele provin din *Codicele Voronețean, Apostolul* popii Bratul, *Floarea darurilor* din ms. 4620, *Lexiconul de la Buda* și de la bănățeanului Diaconovici-Loga⁶⁰).

Semnalăm și o serie de prepoziții, conjuncții și locuțiuni conjuncționale astăzi învechite, ieșite din uz sau cu sensuri regionale sau arhaice: *a* „la, pe” (250^v), *deprotiva* „împotriva” (315^v), *împotriva* „în fața” 16^v, *în vârful* „deasupra” (24^v), *spre* „pe” (223^v); *e* „și” (319^v), *să* „dacă” (185^v, 198^v), *bogat că* „măcar că, deși” (227^v), *săvai că* „deși” (287^v).

⁵⁴ Vezi Gheție-Mareș, GD, p. 254-255; Gheție, BD, p. 174-175.

⁵⁵ Vezi DA s.v.; HEM s.v.

⁵⁶ Vezi DA s.v. *cam*.

⁵⁷ Vezi Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 303.

⁵⁸ Vezi Gheție, BD, p. 105, 215, 234, 290, 312, 347.

⁵⁹ *Lex. reg.*, I, [București], 1960, p. 71; Gheție-Mareș, GD, p. 259-260; Gheție, BD, p. 176, 302.

⁶⁰ Vezi HEM, s.v.; Densusianu, HLR II, p. 267; DA s.v.; ALR II, SN V, h. 1417, 1418; WJb. III, p. 315; Viciu, *Gl.*, p. 110; Mariana Costinescu, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 139.

SINTAXĂ

Semnalăm întrebuintarea atributului adnominal: *nepot lui Nevrod* (10^v), *vinovat morței* (166^v), sau construcția cu *a* și acuzativul, echivalentă cu dativul: *părinte a multe limbi* (9^v).

După model slav sau grec, unele verbe au regim cu dativul, nu cu acuzativul ca în limba actuală, cerând complement indirecte (*a amerința* „a prevesti; a amenința”⁶¹, *a apăra* „a opri”, *a conteni* „a opri”, *a pizmi*, *a ponosului* „a dăuna”, *a svătu*): *amerințăm acestor lucruri* „prevestim aceste lucruri” (274^v), *în apără mie* „mă opri” (215^v), *nu-m apăra mie* „nu mă opri” (48^v), *să-m apere mie* „să mă oprească” (280^v), *neapărându-i nimea* „neoprinde-i nimeni” (281^v), *conteni...tuturor oamenilor* „îi opri pe toți oamenii” (254^v), *conteni voinicilor* „opri soldații” (278^v), *îi conteni lui* „îl opri” (89^v), *nu contenești...* *conteni voinicilor* „opri soldații” (278^v), *îi pizmia lui* „îl invidia” *nu pizmi soțului tău* „nu-ți invidia aproapele” (164^v), *să ponosluiești Dumnezeu* (353^v), *eu-ț svătuiesc* „te sfătuiesc” (122^v).

Pe lângă imperfectul sau perfectul perifrastic, textul prezintă frecvente construcții predicative de tipul: *era Avraam de să sălășluia* (31^v), *era de păștea* (118^v), *era de petrecea* (117^v), *era de robii* (263^v), *era ... de străbătea* (202^v), *fu după aceastea dzise* (28^v), *fu deaca născu* (29^v), echivalente predicatelor compuse exprimate prin forme descriptive ale modurilor personale din greacă și slavonă.

LEXIC

Verbul *a afunda* „a scufunda” (144^v) a fost atestat în *Psaltirea Hurmuzachi* și apoi abia în secolul al XVII-lea, în texte vest-transilvănene (în *Psaltirea de la Bălgrad* și la Ioan din Vinți), deși ulterior apare în numeroase scrieri care reflectă graiurile de tip nordic. Tot în vestul Transilvaniei (Banat-Hunedoara) se înregistrează în secolul al XVI-lea derivatul substantival *afunzime* (*Palia de la Orăștie*), în timp ce *afundare*, *afundat*, *afundătoare* au fost semnalate în *Cazania a II-a* coresiană, respectiv în *Psaltirea Hurmuzachi*⁶².

Agonisi „a câștiga” (295^v, 369^v) și derivatul substantival *agonisită* „câștig, avere” (155^v, 165^v, 295^v) ne îndreaptă în egală măsură către Moldova și sud-vestul Transilvaniei, căci le-am întâlnit și în *Noul Testament de la Bălgrad* și în *Psaltirea* din 1651⁶³.

⁶¹ Construcții cu dativul în cazul acestui verb sunt semnalate și în zilele noastre, în Transilvania; vezi DA s.v. *amerința*. Fenomenul nu s-a limitat a fi, așadar, unul exclusiv livresc.

⁶² Vezi Densusianu, HLR II, p. 154, 302, 310, 327, 332; DA s.v. *afunda*.

⁶³ Cf. DLRTR s.v.

Verbul *a apleca* „a alăpta” (111^r, 111^v), ca și derivatele sale, avea curs în epocă în scrieri din Moldova, Banat și Crișana. Atestările din trei texte provin din sudul Dacoromaniei scrise în secolul al XVII-lea (*Cronograful* din ms. BAR 3556, *Îndreptarea legii* și *Biblia de la București*) se explică prin izvoarele moldovenești puse la contribuție, iar nu prin circulația termenului în subdialectul sudic, căci în aceste scrieri sunt prezente numeroase alte particularități de tip nordic⁶⁴.

Astară „astă seară” (336^v), compus vechi pe care îl regăsim în toate dialectele române, aparținea, în dialectul dacoromân, graiurilor de tip nordic, cu Banat-Hunedoara; cuvântul circulă și astăzi pe alocuri în Banat, Transilvania și Moldova⁶⁵. În *Biblia de la București*, singurul text sudic în care a fost semnalat, reprezintă probabil o infiltrație din originalul care stă la baza tipăriturii.

Substantivul *babă* (102^v) este atestat cu sensul de „doică” doar într-un text bănățean-hunedorean (*Palia de la Orăștie*) și în *Floarea darurilor* copiată în Moldova (în 1592 - 1604) după un original alcătuit în Banat-Hunedoara. Acest sens al cuvântului mai este semnalat în zilele noastre în părțile Reșiței⁶⁶.

Atestări exclusiv din sudul teritoriului dacoromân prezintă DA pentru termenul de origine orientală *cafás* (< tc. *kafas*) „foisor, cameră aflată în catul de sus al unei case” (1^r, 1^v)⁶⁷.

Cădire „tămâiere” (179^v) pare a fi circulat numai în Moldova și Crișana, unde se înregistrează și verbul *a cădi* „a tămâia”⁶⁸.

Substantivul *căpin* „claie, stog” (118^r, 119^r, 123^v), neatestat în sursele lexicografice românești, corespunde vsl. *kupinī* (aflat, de altfel, în pasaje corespunzătoare ale versiunilor slave ale *Paliei istorice* publicate de Popov).

Verbul *cebălui* „a ameți, a zăpăci, a deruta” (61^r) (< magh. *csabulni*), ca și derivatele sale, este circumscris unei zone restrânse, cuprinzând Banatul și sud-vestul Transilvaniei, și a fost atestat în epocă numai în *Noul Testament de la Bălgrad*, *Anonymus Caransebesiensis* și în *Psaltirea* lui Viski⁶⁹, aparținând aceleiași zone lingvistice.

Expresia *a cerca vreamea* „a căuta prilejul, a pândi ocazia” (110^r, 366^v), un calc din greacă (redat și de unele texte slavone), apare, după știința noastră, numai în *Floarea darurilor* tradusă în Banat-Hunedoara și copiată în Moldova⁷⁰.

⁶⁴ Vezi Gheție, BD, p. 279, 282; DLRT s.v.

⁶⁵ Vezi DA s.v.

⁶⁶ Vezi ALRM I, h. 293; ALRM II, h. 198; Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 305-306.

⁶⁷ Vezi DA s.v.

⁶⁸ Vezi DLRT s.v.

⁶⁹ Vezi DLRT s.v.

⁷⁰ Vezi Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura românească, I, Floarea darurilor*, București, 1996, p. 71.

În texte provenind din trei zone geografice se întâlnește termenul *cerdac* „foisor” (< tc. *çardak*) (328^r): Moldova (la Nicolae Costin, Cantemir, Neculce, în *Pseudo-Costin* și *Pseudo-Kogălniceanu*), vestul Transilvaniei (*Noul Testament de la Bălgrad* și *Cazania* din 1692, scrisă în Crișana) și Țara Românească, unde ar putea fi vorba însă de o infiltrație (*Apostolul* din 1683 și *Biblia de la București*)⁷¹.

Atestări exclusiv moldovenești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (Dosoftei, N. Costin, *Esopia* din 1779) se cunosc pentru substantivul cu origine obscură *ci(u)militură* „ghicitoare” (cf. germ. *Schim, Schum*) (313^r, 314^r, 315^v, 316^v)⁷², care are curs în zilele noastre în Moldova, Banat și vestul Transilvaniei (dar a cărui uz este necunoscut în Muntenia și în estul Ardealului).

În schimb, termenul de origine maghiară *ciurdă* „turmă” (< magh. *csurda*) circula numai în Banat și sud-vestul Transilvaniei, eventual în Bucovina⁷³; în textul *Paliei istorice* el este concurat de cuvântul vechi de origine latină *turmă* (83^v, 99^v, 340^r).

De proveniență sud-slavă, *doică* (111^r) (< bg. *dojka*), avea și el o circulație restrânsă (atestările vechi provin din Țara Românească, Banat, Crișana și sud-vestul Transilvaniei), iar cea actuală nu diferă de aceea de odinioară. Prezența sa în unele scrieri moldovenești, începând cu primele decenii ale secolului al XVIII-lea, este considerată o infiltrație târzie⁷⁴.

Verbul *a dosădi* „a ocări, a insulta” și derivatele sale, între care *dosădit* „ocărit” (297^r), aveau curs, conform atestărilor din DA ms. s.v. în întreaga zonă în care se vorbea subdialectul nordic al dacoromânei: Moldova nordică (Varlaam, N. Costin, Dosoftei, Cantemir), Banat-Hunedoara (*Palia de la Orăștie*, *Anonymus Caransebesiensis*), sud-vestul Ardealului (*Noul Testament de la Bălgrad*), mai rar Oltenia (Moxa) sau nordul Transilvaniei (*Codicele Todorescu*). Îl întâlnim mai devreme în *Codicele Voronețean*, în care a fost identificată suprapunerea mai multor straturi lingvistice (moldovenesc, nord-ardelenesc, bănățean-hunedorean)⁷⁵, precum și în tipărituri coresienne, unde a fost preluat din originalele folosite de diacon. Astăzi circulația sa se restrânge exclusiv la Bihor și Banatul de sud-vest⁷⁶.

Semnalăm prezența în text a termenului *dârștine* „zdrențe, haine rupte” (< *dârștă* < bg. *drašta*, (261^r, 373^v), care apare la Dosoftei, Varlaam, în *Cazania de la Govora* și în *Molitvenicul* din 1689 (vezi DA s.v. *dârștă*).

⁷¹ Vezi DLRLV s.v.; ALR II/I, h. 234.

⁷² Vezi DA s.v. *cimili*; DLRT s.v. *ciumilitură*.

⁷³ Vezi ALR II SN, vol. II, h. 319; Gheție, BD, p. 184; DLRT s.v.

⁷⁴ Vezi CADE, TDRG s.v.; Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL, p. 237, 238; ALR I/II, h. 222; ALRM, I, h. 307; ALR SN II, h. 319; DLRLV s.v.

⁷⁵ Vezi Mariana Costinescu, *Codicele Voronețean*, București, 1981 p. 25-45; idem, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 117.

⁷⁶ Vezi Densusianu, HLR II, p. 508; Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 296.

Adjectivul *fâicav* „peltic, gângav” (113^v) (< vsl. *flikavŭ* ap. DA s.v.) a fost înregistrat exclusiv la Cantemir de DA; TDRG reține însă verbul a *fâicăvi* „a vorbi peltic” (< *fâicav*) în *Biblia de la București*, unde ar putea fi un moldovenism.

Varianta *găta* „a termina” (41^v, 21^r, 332^v, 333^r etc.), având curs conform atestărilor din DA în graiurile de tip nordic (cu Banatul și Hunedoara), deși foarte frecvent în manuscris, este concurat de *găti* idem (137^v, 271^v, 333^v), care pare a fi o inovație sudică, cu o utilizare restrânsă (Muntenia, sud-vestul Transilvaniei, Oltenia), căci în Moldova atestările variantei de conjugarea a IV-a nu sunt anterioare secolului al XVIII-lea; singurele excepții pe care le cunoaștem le reprezintă *Floarea darurilor* din ms. 4620 și *Psaltirea de la Bălgrad* din 1651, în care *găti* pare a certifica însă circulația variantei și în Banat-Hunedoara și sud-vestul Transilvaniei⁷⁷.

De asemenea, varianta de conjugarea I *înglota* „a cufunda” (139^r, 140^r), care are actualmente curs în sudul Transilvaniei (cu Banatul) și care apare în scrisul vechi românesc numai în *Psaltirea* lui Coresi, la Moxa, în *Psaltirea de la Bălgrad* și la Radu Tempea, alternează cu varianta de conjugarea a IV-a *înglоти* (374v), pe care o întâlnim în Oltenia, Moldova, Crișana și sud-vestul Transilvaniei (Moxa, *Molitvenicul* din 1676, *Psaltirea de la Bălgrad*, Dosoftei, Cantemir, *Pseudo-Kogălniceanu*, Neculce)⁷⁸.

Verbul a (*să*) *giurui* „a promite” (14^v, 70^v, 299^v) (< magh. *gyűrŭli*), ca și derivatul substantival *giuruință* „promisiune” (7^r, 190^r), reprezintă în epocă un moldovenism. Atestările vechi provin din texte aproape exclusiv moldovenești: *Apostolul* din 1646, Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Cantemir, Nicolae Costin, Neculce, *Esopia* din 1779. Alte trei ocurențe ale cuvântului, din două texte copiate în Muntenia și din altul scris în Crișana, nu sunt relevante pentru circulația termenului în afara granițelor Moldovei, deoarece ele pot proveni din originalele nordice care au stat la baza copiilor⁷⁹. În zilele noastre *jurui* (giurui) se aude în Moldova și în câteva puncte din nordul Transilvaniei. Pentru *jurui* (*giuruință*) și alte derivate ale verbului, atestările sunt exclusiv moldovenești⁸⁰.

Substantivul *grivină* „nume al unei monede; grivnă” (100^r, 102^r, 295^v) (< vsl. *grivŭna*) este cunoscut în scrisul vechi românesc doar din *Evangheliarul de la Sibiu*, *Noul Testament de la Bălgrad* și *Anonymus Caransebesiensis*, toate din sud-vestul Transilvaniei.

Termenul *gruma(d)zi* „gât” (100^r, 102^r, 295^v) are curs astăzi în Transilvania nordică și vestică până la Mureș, în Bucovina și într-o zonă restrânsă din sudul Transilvaniei. Atestările vechi sunt ardelenesti și moldovenești, indicând apartenența sa la graiurile de tip

⁷⁷ Vezi Densusianu, TH, p. 48; DA s.v.; ALR SN VII, h. 2015; Ion Gheție, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 154; Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 310-311.

⁷⁸ Vezi TDRG s.v. *înglotti*; DA s.v. *înglotti*; DLRTR s.v. *înglotti*.

⁷⁹ Vezi DLRTR s.v. *giurui*.

⁸⁰ Vezi CADE, DA, TDRG s.v. *jurui*.

nordic (cu Banat-Hunedoara); deși apare și în *Biblia de la București* și *Mineul* din 1776⁸¹, el nu caracteriza subdialectul sudic, prezența cuvântului în aceste texte explicându-se prin folosirea unor izvoare nordice. Varianta cu [i] final, *grumazi* apare în zilele noastre în Țara Hațegului (punctul 94), în sudul Transilvaniei și mai sus de Pitești (punctele 764, 776).

Gugiman „căciulă domnească” (356^r) (< tc. *gugemin*) era cunoscut exclusiv în Moldova, Bucovina (unde se aude și astăzi, cu sensul de „scufie pentru copii”) și vestul Transilvaniei⁸². Ocurențele vechi provin aproape exclusiv din Moldova, o excepție făcând-o *Alexandria* din *Codex Neagoeanus*, unde cuvântul a fost probabil păstrat de Ion Românu din traducerea moldovenească pusă la contribuție.

Deopotrivă în Moldova și Transilvania (cu Banat-Hunedoara) era cunoscut substantivul neutru *harț* „război; harță” (352^r) (< magh. *harc*, pol. *harc*), astăzi de genul feminin. Cele mai vechi ocurențe au fost semnalate în *Legenda Sfintei Vineri* din *Codicele Sturdzan*, în *Lexiconul Marsilian*, la Dosoftei, la cronicarii moldoveni (Ureche, M. Costin, Neculce) și la Cantemir⁸³.

Horilcă „rachiu” (301^v, 303^v, 304^v) (< rus. *chorélka*, ucr. *horinka*) are curs în Moldova, Transilvania și Oltenia. Atestările vechi au fost culese din Moldova (M. Costin, Neculce) și Oltenia (Dionisie Eclesiarhul). O atestare pe care o deținem dintr-o *Cosmografie* copiată în 1766 în Țara Românească, în care termenul reprezintă o infiltrație din modelul folosit, nu modifică probabil această repartitie geografică⁸⁴.

Cuvântul *hrăbor* „viteaz” (319^r) (< vsl. *chrabŭrŭ*) se întâlnește încă din secolul al XVI-lea în scrieri bănățene-hunedorene (*Palia de la Orăștie* și *Psaltirea* lui Pavel Tordași). După 1600 atestărilor bănățene-hunedorene (*Anonymus Caransebesiensis*) li se adaugă altele, din Moldova (Dosoftei) și Oltenia (Moxa, Dionisie Eclesiarhul). La Coresi, în textele rotacizante, *Floarea darurilor* din ms. 4620 și din alte texte copiate mai târziu în Țara Românească, în secolul al XVIII-lea, el a pătruns din originalele puse la contribuție. Se pare că termenul *hrăbor* și derivatele sale au avut cea mai mare circulație, începând cu secolul al XVI-lea, în sud-vestul Dacoromaniei, fapt care pare confirmat și de răspândirea sa actuală, în Bihor, în timp ce în nord (Moldova) cuvântul apare rar⁸⁵.

Alături de *mumă* „mamă” (37^r etc.), în textul *Paliei istorice* este atestat substantivul *îmă* idem (37^r, 111^r); care ne trimite spre Moldova, zonă din care deținem majoritatea

⁸¹ Vezi Pușcariu, LR I, h. 8; DA s.v. *grumaz*; ALR I/I, 354, 357, h. 35, 36.

⁸² Vezi DA s.v. *gugiman*.

⁸³ Vezi DA s.v. *harță*; TEW s.v. *harț*.

⁸⁴ Vezi DA s.v.; DLRTR s.v.

⁸⁵ Vezi Densusianu, HLR II, p. 315, 324, 511; Ion Gheție, *Unde s-a tradus întâia cazanie coresiă?*, în LR, XIX, 1970, nr. 2, p. 121-127; idem, *Contribuții la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 153; Gheție, BD, p. 189; cf. P. Olteanu, *Adjectivul în Cazania a II-a a diaconului Coresi și în versiunea slavă de Neugovo*, în SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 193-194; vezi și DLRTR s.v. *hrăbor*.

ocurențelor sale (*Pravila lui Lucaci, Pravila* din 1646, *Cronograful* din 1689, Dosoftei, M. Costin, N. Costin, Ureche, Neculce). Îl întâlnim și în psaltirile *Voronețeană* și *Scheiană*, unde elementele moldovenești dețin o pondere importantă; până în secolul al XVIII-lea singura atestare dintr-un text copiat în afara acestei zone lingvistice o reprezintă cea dintr-un cronograf transcris în sud-vestul Transilvaniei (ms. BAR 763), unde ar putea fi însă un element pătruns din versiunea care a stat la baza acestei copii⁸⁶.

Verbul *a pizmi* și derivatul *a împizmi* (76^v) apar în texte literare vechi care reflectau graiurile de tip nordic: sud-vestul Transilvaniei, Moldova și Oltenia *Noul Testament de la Bălgrad*, Dosoftei, Moxa, miscelaneul din 1692 scris la mănăstirea Neamț de Cosma monahul). Din versiunile pe care le-a pus la contribuție le preia Coresi în *Tetraevanghel* și în *Psaltire*. El are curs astăzi în nord-vestul Transilvaniei (vezi ALR I, 1545/283).

Tot un element specific graiurilor de tip nordic este verbul *a încroșnia* „a lega cu funii sau cu curele; a lua în spate o sarcină” (64^v), care alături de *croșnă* „cârlig; funie, curea; legătură, sarcină” cunoaște, conform DA și altor surse lexicografice, numai atestări vechi din texte literare moldovenești (Dosoftei și Neculce) sau relativ noi, începând cu secolul al XIX-lea din Banat-Hunedoara, Oltenia, Moldova, nordul și vestul Transilvaniei (Năsăud, Hațeg). Variantele *croșnă*, (*în*)*croșnia* (< bg., srb. *krošna*) aveau curs în vestul Transilvaniei (cu Banat-Hunedoara), Oltenia, Mehedinți sau nord-vestul Transilvaniei (zona Năsăudului), în timp ce în nordul Moldovei aflăm mai ales formele cu [s], *croșnă*, (*în*)*croșnia* (< ucr. *krošnja*), care se întâlnesc însă și prin Banat și pe care le regăsim la Dosoftei și Neculce⁸⁷.

Spre Moldova trimit și atestările vechi (la Varlaam și Dosoftei) ale verbului *a (se) încuibă* „a-și face cuib; a-și face stup” (313^r, 316^r) care se regăsește ulterior în toate graiurile de tip nordic. Tot din acestea a fost preluat, prin versiunile utilizate, în *Psaltirea* lui Coresi, *Biblia de la București* și *Psaltirea* de la Râmnic din 1784⁸⁸.

Termenul regional *marhă* „avut, bogăție” (343^r) (< magh. *marha*) este considerat un element lexical specific Banatului, sud-vestului Transilvaniei și Crișanei, fiind întâlnit în scrieri literare din secolul al XVII-lea aparținând acestor zone (*Palia de la Orăștie, Cărare pre scurt, Sicriul de aur, Cazania* din 1692 copiată în Crișana), deși a fost atestat și în *Cazania I* coresiană, în *Biblia de la București* și într-o *Esopie* copiată în 1717 în Oltenia⁸⁹.

⁸⁶ Vezi DA s.v.; Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL, p. 122, 124, 251, 266, 286; Ion Gheție, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 163; DLRTR s.v.

⁸⁷ Vezi DA, TDRG s.v.; ALR SN, II, h. 592; R. Todoran, în CL, 1970, nr. 1, p. 55; Virgil Nestorescu, în *Românii timocenii din Bulgaria*, București, 1996, p. 188, semnalează varianta *încroșna* în graiul românilor din sudul Dunării, de pe Valea Timocului.

⁸⁸ Vezi DA, TDRG s.v.

⁸⁹ Vezi Gheție, BD, p. 189, 479; DLRTR s.v.

Numai în Moldova, Transilvania nordică și vestică și Oltenia circulă astăzi *merțic* „porție; soldă” (269^v) (< ngr. *μερτίκον*, magh. *mérték*, srb. *merik*). Cele mai vechi atestări, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, provin din *Floarea darurilor* din 1592 - 1604 (copiată în Moldova după o versiune bănățeană-hunedoreană), de la Miron și Nicolae Costin și Moxa. Nu este exclusă nici infiltrarea sa din Oltenia și în alte zone din Țara Românească, căci o atestare provine de la cronicarul Radu Popescu⁹⁰.

Substantivul *năstrapă* „maramă” (187^v) (< bg. *nastrapa*, srb. *nastrap*) este întrebuințat în secolele al XVI-lea - al XVIII-lea la scriitori din Moldova, Banat, sud-vestul Transilvaniei și Țara Românească⁹¹.

Apariții exclusiv moldovenești prezintă în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea verbul *a ocina* „a moșteni” (29^r) (*Pravila* din 1646, Varlaam, Dosoftei și N. Costin). Derivatul *ocinaș* „moștenitor” este atestat în aceeași perioadă atât în Moldova, cât și în Oltenia (*Pravila* de la Govora)⁹².

Graiurilor de tip nordic le aparțineau verbul *a ogodi* și derivatele sale, dintre care *ogodnic* „plăcut, iubit; binecuvântat” (127^r) apare în textul *Paliei istorice*. În epoca veche *ogodnic* se întâlnește la scriitori din Moldova (Dosoftei), Oltenia (Moxa) și sud-vestul Transilvaniei (*Molitvenicul* din 1689 al lui Ioan din Vinți), precum și în scrieri care nu conțin indicații privind graiul vorbit de copiiști, dar în care a fost evidențiată atât existența unor elemente moldovenești, cât și aceea a unor trăsături lingvistice bănățene-hunedorene (*Psaltirea Hurmuzachi* și *Psaltirea Scheiană*). Derivatul *ogoditu* (*ugoditu*) a fost semnalat în *Psaltirea Scheiană* și coresiană. Prezența lui *ogoadă*, *ogodi* și *ogodit* în mai multe tipărituri coresiene (*Apostolul, Liturghierul, cazaniile* și psaltirile) trebuie pusă pe seama versiunilor utilizate de diacon, și nu a circulației lor în Muntenia sau sud-estul Transilvaniei, de unde atestările lipsesc⁹³.

Având sensul etimologic de „a înceta, a se opri” verbul *ostoi* (190^v, 230^v) (< vsl. *ustoi*) apare numai într-un text din sud-vestul Transilvaniei (*Anonymus Caransebesiensis*). O altă atestare veche, dar în care termenul are sensul din limba literară actuală, provine din Moldova (*Cazania lui Varlaam*)⁹⁴.

Deși apare în *Biblia de la București* și la Radu Greceanu, cuvântul de origine orientală *otac* „cort” (257^v) (< tc. *otak*) prezintă în rest atestări exclusiv moldovenești⁹⁵.

Varianta *palang* (214^v) „gard de nuiel; palancă” (< magh. *palánk, paláng*) apare numai în texte ardelenesti (vezi TEW, s. v. *palancă*; cf. DLR s.v. *palancă*)⁹⁶.

⁹⁰ Vezi DA s.v.; ALR SN I, h. 181, 182; ALRM SN I, h. 297; ALR I, 1603, 1604; TEW, p. 529-530; D. Marmeliuc, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 50-51; Alexandra Moraru, în *Cele mai vechi texte românești*, p. 296-297.

⁹¹ Vezi DLRTR s.v.

⁹² Vezi DLRTR s.v.

⁹³ Vezi DHLR II, p. 519; DA s.v.; Rosetti, ILR, p. 533.

⁹⁴ Vezi DLR s.v.

⁹⁵ Vezi DLR s.v.; DLRTR s.v.; Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL, p. 414.

Forma coruptă *paximan* (23') reprezintă termenul *paximad* (*paximat*) „pesmet” (< ngr. παξιμάδι), pe care DLR îl semnalează în limba română abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁹⁶.

Pentru cuvântul *pevchi* „pini” (56') (< ngr. πεύκη), cu siguranță un împrumut livresc, nu deținem alte atestări, el nefiind înregistrat de DLR și nici de alte surse lexicografice. Dacă în modelul grecesc al *Paliei*, publicat de Vassiljev, el își află corespondentul, în copiile slave editate de Popov cuvântul apare în forma *pevgi*.

Pită „pâine” (135') este considerat de specialiști ca făcând parte dintre elementele lexicale specifice graiurilor de tip nordic⁹⁷.

Aria lui *ponoslu* „a se plânge; a pârî, a reclama” (351') (< magh. *panaszolni*), ca și a substantivului *ponoslu*, se reduce în scrisul vechi numai la Moldova și sud-vestul Transilvaniei, iar *ponosluire* „defăimare” (54') se întâlnește în *Psaltirea Hurmuzachi*, dar și la Zilot Românul, ceea ce indică penetrarea sa și în Oltenia, regiune în care acesta s-a născut.

Termenul *posadnice* „concubine, ibovnice” (367', 368') (< vsl. *posadnice*) poate fi regăsit în pasajele corespunzătoare ale *Paliei istorice* slavone editate de Popov. Cu toate acestea el mai apare în scrisul vechi românesc (în *Învățăturile lui Neagoe Basarab* și în *Biblia de la București*) și a avut ulterior și o circulație în graiuri, așa încât nu putem preciza dacă în epocă reprezenta un împrumut livresc sau unul popular cu circulație regională⁹⁸.

De origine slavă sunt *postâmpi* „a se abate” (156', 183') (< vsl. *postopiti*) și *potloage* „petice de piele veche cu care se cârpea încălțăminte” (261') (< bg. *podloga*); pentru acesta din urmă atestările cunoscute până în prezent erau mult mai târzii⁹⁹.

Tot de origine slavă și având circulație în multe texte vechi sunt *price* „ceartă” (27') (< vsl. *pri(č)ea*), *a se prici* „a se certa” (115'), *a se priceștui* „a se împărtăși” (23', 38') (< vsl. *pričestiti*, *pričestati*). Verbul *a prilăsti* cu sensul special de „a profera injurii” (353') (< vsl. *prelštiti*) apare numai în *Psaltirea Hurmuzachi* și în *Liturgierul coresian*; în Codicele Neagoeanus sensul cuvântului este „a înșela”; derivatul *prilăsteș* se întâlnește în *Psaltirea Hurmuzachi*, *Anonymus Caransebesiensis* și la Cantemir, aria de circulație a termenului și a derivatelor sale a fost, probabil, Banat-Hunedoara și Moldova (inclusiv zonele limitrofe).

Aceeași circulație a avut-o, credem, și substantivul *prorocestvie* „prorocie” (226') (< vsl. *proročstviye*), în *Codex Sturdzanus*, *Noul Testament de la Bălgrad* și la Dosoftei¹⁰⁰.

⁹⁶ Vezi DLR s.v.; Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL, p. 414.

⁹⁷ Vezi Gheție, BD, p. 192.

⁹⁸ Vezi DLR s.v.

⁹⁹ Vezi DLR s.v.

¹⁰⁰ Vezi Ion Gheție, în *Cele mai vechi texte românești*, p.158; DLR s.v.

Pentru verbul *a rămășlui* „a pune rămășag” (315') DLR indică numai surse lexicografice târzii (Klein, *Lexiconul de la Buda* și Laurian-Massim).

Interesantă ni se pare utilizarea adjectivului *ruginos* (262'), cu accepțiunea specială de „deteriorat, vechi”, pe care DLR a înregistrat-o numai în cazul adj. *ruginit*. De asemenea, ocurența adj. *sămărat* (280'), cuvânt cu etimologie necunoscută în DLR și al cărui sens este „doborât de băutură, beat-mort”¹⁰¹.

Semidal „la fleur de la farine de froment; făină de foarte bună calitate” (41') redă cu fidelitate termenul ngr. σεμίδαλις idem, aflat în pasajul corespunzător al versiunii grecești editate de Vassiljev și redat în versiunile slavone ale lui Popov prin *smidalū*. Termenul *semidal* nu se întâlnește, după știința noastră, în alte texte sau surse lexicografice românești, reprezentând, așadar, un împrumut cult izolat.

Termenul *serdar* „comandant de oști” (< tc. *serdar*) apare în text în varianta *sărdariu* (359'), iar atestările sale vechi provin cu precădere din Moldova (cunoaștem numai două atestări din Țara Românească ale variantei *serdar*); singura atestare transilvăneană a fost culeasă dintr-un manuscris copiat în 1799 în sud-vestul Ardealului, în care a fost socotit o infiltrație preluată din modelul moldovenesc utilizat¹⁰².

Verbul *a scrășca* „a scrâșni din dinți” (331') apare în texte din Moldova, Crișana, nordul și sud-vestul Transilvaniei¹⁰³.

Atestat cu pluralul *stoboară* (213'), cuvântul *stobor* „par subțire, arac” (< bg., srb., nsl. *stobor*) este caracteristic numai graiurilor din Banat și vestul Olteniei¹⁰⁴. Singura atestare literară veche pe care o cunoaștem este din *Alexandria* din *Codex Neagoeanus*.

Substantivul *șagă* „glumă” (209') (< bg. *šega*) nu era cunoscut decât graiurilor din Banat-Hunedoara și Moldova. Cele mai vechi ocurențe cunoscute sunt din *Herodot* (1645), *Anonymus Caransebesiensis*, *Psaltirea* lui Dosoftei și *Leavțița* moldovenească din ms. BAR 493, (din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În veacul al XVIII-lea majoritatea atestărilor sunt moldovenesti, iar în zilele noastre el are curs mai ales în nordul Moldovei, dar și în nordul și centrul Transilvaniei¹⁰⁵.

¹⁰¹ Același sens îl are cuvântul și în *Lexiconul* lui Staicu (și nu „vesel, voios”, cum indică DLR s.v.), unde este glosat: *șumen* („beat, amețit de băutură”) și *veasel* (evident, aici cu sensul special „beat”). Nu este exclus ca termenul *sămărat* să fie un derivat de la *samar* (< bg. *samar*, ngr. σάμαρα).

¹⁰² Vezi DLR s.v.; DLRTR s.v.

¹⁰³ Vezi DA s.v. *crășca*, Densusianu, HLR II, p. 307, 529-530; Ion Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 72; Gheție, BD, p. 194, 218, 238, 292 passim; DLRTR s.v.

¹⁰⁴ Vezi TDRG s.v.; ALR II/I h. 266; MN, 3238, 125; 3840, 126.

¹⁰⁵ Vezi DLR s.v.; DLRTR s.v.; ALR I, 133/131, 194, 214, 215, 217, 223, 269, 273, 285, 350, 361.

Din scrieri care aparțin nordului și sud-vestului Transilvaniei, Crișanei și Moldovei se recoltează *șerb* (44^v), *șearbe* (110^v) și *șerbi* (8^v)¹⁰⁶.

Subdialectului nordic (cu Banat-Hunedoara și Oltenia) îi aparține și termenul regional *șopron* (359^v), care are în text accepțiunea specială de „foișor, pridvor”, pe care o întâlnim numai în Bucovina în zilele noastre, dar pentru care DLR nu indică, în lipsa atestărilor, decât situația din limba actuală¹⁰⁷.

Varianța *șumă* „sumă” (94^v) (< magh. *summa* < lat.) poate fi întâlnită în epocă numai în *Noul Testament de la Bălgrad*, *Sicriul de aur* și *Pânea pruncilor*, toate din sud-vestul Transilvaniei¹⁰⁸.

Termenul *ușnic* „nume al unei monede cu valoare mare” (295^v) corespunde vsl. *ušnikū*, care se regăsește în pasajele corespunzătoare din versiunile slavone ale *Paliei*; în aceeași situație se află și cuvântul corupt *varenchi* „nume al unei mirodenii” (276^v), pentru care în aceleași surse slave găsim corespondentul *vareniky* (vezi p. 66).

Numai din texte scrise în Moldova (*Floarea darurilor* din ms. 4620, *Pravila* lui Eustratie și la Dosoftei, în *Viețile sfinților*) cunoaștem verbul *a (se) vâzdârji* „a (se) reține, a(-și) ține în frâu” (338^v) sau derivatele *sale*, *vâzdârjanie*, *vâzdârjnic*, iar pe *vârfări* „rădăcini” (104^v) l-am întâlnit tot numai în Moldova (Dosoftei, *Viețile sfinților*).

Deși atestările din secolul al XVI-lea ale cuvintelor *vorovă* „vorbă” (278^v) și *vorovi* „a vorbi” (19^v) (< ucr. *horoviti*) sunt, majoritatea, moldovenești, ele pot fi întâlnite și în alte scrieri vechi nelocalizate cu precizie sau în care se suprapun diverse straturi lingvistice. În secolele al XVI-lea - al XVII-lea termenii aveau curs probabil nu numai în Moldova, ci și în Transilvania și Oltenia¹⁰⁹.

În fine, verbul *a vrăciui* „a vindeca” (339^v), ca și derivatele *sale*, pare să fi avut o circulație mai restrânsă, întrucât atestările de care dispunem sunt moldovenești (*Pravila* lui Eustratie logofătul, Dosoftei, *Viețile sfinților*, *Șapte taine*).

¹⁰⁶ Vezi DLR s.v.

¹⁰⁷ Vezi DLR s.v.; ALR II/1, h. 234/365.

¹⁰⁸ Vezi DLRT s.v. *sumă*; Gh. Chivu, Em. Buză, Al. Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1521 - 1760)*, București, 1992, s.v. *sumă*.

¹⁰⁹ Vezi Gheție, BD, p. 196, 292, 332, 337, 339 passim; Gheție-Mareș, GD p. 302; Mariana Costinescu și Florentina Zgraon, în *Cele mai vechi texte românești...*, p. 129 -130, 135.

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

Deși este, neîndoielnic, unul dintre cele mai interesante monumente ale limbii și literaturii române vechi, *Palia istorică* nu a fost editată până în prezent. De aceea, principalul scop al ediției de față a fost acela de a înlesni accesul specialiștilor și al publicului larg la această operă, unul dintre cele mai vechi apocrife traduse în românește.

Urmând tradiția unor lucrări similare publicate în ultimi ani de sectorul de limbă literară, filologie și poetică al Institutului de Lingvistică din București, editarea propriu-zisă a textului este însoțită de un studiu filologic, de unul lingvistic, precum și de un glosar. La baza ediției *Paliei istorice* se află, conform proiectului din care face parte această lucrare, ca și altele similare dedicate celor mai vechi cărți populare sau apocrife românești, cea mai timpurie redacție conservată, din manuscrisul 469 aflat la Biblioteca Academiei din București. Despre aceasta se credea, de altfel, că reprezintă și singurul martor al apocrifului grec bizantin la români. Identificarea unei alte redacții a *Paliei istorice*, în miscelaneul BAR 5054, extrem de apropiată de cea din manuscrisul 469, ne-a permis, pe de o parte, întregirea unor lacune, iar pe de alta, rectificarea unor grafii sau clarificarea unor probleme legate de filiația apocrifului.

În această ediție ne-am mărginit așadar, la transcrierea celei mai vechi copii manuscrise, completând între acolade { }, după ms. 5054, lacunele datorate numai distrugerii sau deteriorării unor porțiuni de text (primele caiete, ultimele două file, precum și alte câteva, dispartate, de pe parcursul lucrării). Menționăm că lacunele identificate pe baza confruntării versiunii românești cu cele grecești sau slave publicate nu au fost indicate în text, datorită faptului că aceste versiuni străine nu reprezintă, de altfel, modelul protografului în limba română, fiind numai înrudite cu el.

Pentru reproducerea textului scris în limba română am recurs la metoda transcrierii interpretative, al cărei ascendent față de celelalte modalități de reproducere a textelor chirilice este recunoscut de specialiști la ora actuală. Textul slavon (fie că este vorba de cuvinte, pasaje sau de titlurile slavone ale capitolelor conservate ca atare în cadrul textului, fie că este vorba de trimiterile tipiconale marginale, ori, mai rar, de glose, scrise de scrib tot marginal, în limba slavonă) a fost reprodus însă, în conformitate cu uzanțele actuale, în transliterație, după normele utilizate în lucrările de specialitate; în cazul acestuia, slovele suprascrise au fost coborâte în rând între paranteze rotunde, iar abrevierile nu au fost întregite.

Revenind la modalitatea reproducerii textului românesc, adoptarea metodei transcrierii interpretative prezintă avantajul că urmărește stabilirea cât mai fidelă a limbii textului, și nu a limbii scribului; ea se impunea, de altfel, o dată cu constatarea că versiunea din ms. 469 nu reprezintă autograful, ci numai o copie după traducerea în limba română, a cărei distanță în spațiu și timp nu poate fi precizată cu certitudine în raport cu

protograful. De aceea, am încercat, pe de o parte, o tratare cât mai unitară a grafiilor identice susceptibile de a avea mai multe interpretări, pentru care ne-am străduit să nu recurgem la soluții de transcriere diferite. Pe de altă parte, am evitat să le uniformizăm sau să le modernizăm pe acelea care pot reda forme arhaice, rare sau dialectale diferite, și care, provenind nu numai din graiul copistului, ci și din textele puse la contribuție, constituie indicii importante pentru tradiția și circulația apocrifului.

Am avut în vedere, așadar, factorii timp și spațiu, tradiție și inovație, pentru a pune în valoare, pe de o parte, formele grafice, fonetice și morfologice tradiționale sau arhaice, iar pe de alta, inovațiile.

De aceea, slovele ⲉ și ⲁ au fost echivalate prin *ea* în cuvinte de tipul *lege* sau în împrumuturi vechi (slave sau maghiare) de tipul *veaci*, *viclean* etc.

Având în vedere tradiția scrisului vechi românesc, în care diftongul [ie] din limba actuală era notat prin ⲉ (e) la început de cuvânt sau de silabă, am echivalat aceste slove prin *ie*, conform ortografiei actuale, în cuvinte de tipul *ieri*, *ierta*, *muiere*, *suie* etc., precum și în nume proprii în care acest lucru se impune din motive etimologice, precum *Ierihon*, *Ierusalim*, *Ieftae*, *Sinaie* etc. Tot conform ortografiei actuale am transcris slovele ⲉ (e) prin *e* în paradigma verbului *a fi* (*era*, *eram* *erați* etc.) sau în cazul pronumelor *eu*, *ea*, *el*, *ei*, *ele*, ca și în cazul unor antroponime sau toponime străine ortografiate astăzi cu *e* (*Eli*, *Elisar*, *Efrat*, *Ieftae* etc.). În poziție postconsonantică, ⲉ a fost transcris prin *e*, inclusiv după ⲕ și ⲣ , în cuvinte ca *chem*, *giunghie* (chiar dacă majoritare sunt grafiile cu *ie* în situațiile de acest fel), întrucât este posibilă notarea inovației, care se va substitui în timp formei etimologice, cu hiat.

Slovele ⲁ și ⲓ au fost transcrise prin *ia* când erau urmate de [e], [i] în silaba următoare în cuvinte de tipul *înceape*, *meargi*, *muiare*, nu însă și în cazul paradigmei verbului *a fi* sau a pronumelor, în care s-a recurs la *ea* (mai apropiat de ortografia actuală): *easte*, *eale*. Aceste două slove au fost transcrise prin *ia*, după ⲕ și ⲣ , în *chiamă*, *giunghia(t)*, *giunghiare*, *preveghia* etc., având în vedere deopotrivă frecvența grafiilor cu ⲓ , ⲁ în situații de acest fel (*chiiamă*, *giunghiiat*, *giunghiiarea* etc.) și frecvența formelor din paradigma sau din declinarea aceluiași cuvinte (*chiam*, *chiamăți*, *chiamarea*, *giunghie*, *giunghiere*), în raport cu formele de tipul *chem*, *giunghie*, foarte rare. Tot prin *ia* au fost echivalate aceste slove în legături sintactice de tipul *mi-ai*, *ți-ai*, întrucât slova ⲉ este neuzitată în manuscris în contexte identice.

Grupurile de slove ⲓ , ⲓ au fost transcrise prin *iia* în cuvinte de tipul *aciia*, *împărăția*; *fiiare*, *miiare*, *piiare*, *piiarde*, *viiat* sau *chiiamă*, *giunghii(re)*, *giunghiiat* etc., precum și la imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a (*feriia*, *fugiia*, *împărțiia*, *svârșiia* etc.).

Slovele ⲟ și ⲡ au fost transcrise prin *oa* numai în $\text{ⲁ ⲉⲟⲁ ⲡⲣⲕ} = \text{a doaoa oară}$ (170) și $\text{ⲡⲟⲣⲟⲣⲕ} = \text{pogoară}$ (156), transcriindu-se în celelalte situații prin *o*, chiar și în cuvinte de tipul *amândoa*, *do(a)o*, *luo*, *luom*, *noao*, *ploo*, *roao*, *voao* etc., pentru care ortografia actuală prescrie notarea cu *uă*, respectiv cu *ă*.

În lipsa unei departajări valorice a slovelor ⲉ , ⲁ și ⲓ , folosite deopotrivă pentru *ă* și *î* în cuvinte de tipul *câine*, *mâine*, *pâine*, *până* etc., transcrierea are în vedere ortografierea lor în limba literară actuală.

La finala cuvintelor, după consoană, corespunzând valorii zero din limba literară contemporană ⲉ , ⲁ și iericul au fost echivalați cu pronunția zero, atât în nume comune, cât și în modelări ale unor grafii slavone scrise cu ⲉ final (în nume proprii de tipul *David*, *Ghedeon*, *Lot* etc.). Am făcut o abatere de la această regulă doar în cazul cuvintelor *dară*, *fără*, *iară* și *până*, întrucât norma majoritară a textului indică pronunții cu *ă* final (notat prin ⲓ). În cuvinte de tipul *aciis*, *credincioși*, *luați*, *puși*, *toți*, ⲉ și iericul, aflate în finală în concurență cu ⲉ și ⲓ , nu au fost transcriși, fiind echivalați pronunției zero, deoarece formele dure și moi coexistă în text în egală măsură.

Grupurile de slove ⲁⲃ , ⲁⲅ și ⲣⲃ , ⲣⲅ , scrise și ⲁⲃ , ⲁⲅ , au fost redată prin *âl*, *âr* în cuvinte de tipul *gâlceavă*, *scârbă*, *scârbi*, *stâlp*, *tâlc*, *vârf* etc., iar succesiunea ⲣⲣ în *arhanghel*, modelând grafia greacă și slavonă a fost redată prin *ng*, conform pronunției, și nu manierei grafice tradiționale.

ⲁ(ⲓ) s-a echivalat prin *în*, respectiv prin *im* (înainte de [b] și [p]), conform normelor actuale în *îmbăierăți*, *îmbrăcați*, *împărat*, *împărți* etc.

Pronunțiile arhaice sau regionale au fost menținute în transcriere.

Consoanele suprascrise susceptibile de a fi urmate de un *i* sau *u* au fost coborâte în rând și reproduse cu caractere italice. Cuvintele de tipul *deci*, *nici*, *să să*, scrise abreviat cu consoana care precedă vocala finală suprascrisă, au fost transcrise astfel, după norma majoritară a textului, care avea în vedere notarea lor fără abreviere (și în raport cu care formele de tipul *nece*, *să se* sunt minoritare).

Nu au fost menținute, de regulă, în transcriere reduplicările de vocale și de consoane în cuvinte de tipul *mană*, *israiltean* sau în nume proprii de origine greacă de tipul *Avram*, *Isac*, *Israil*, *Isus*, *Sara* etc., care reflectă, mai degrabă o manieră grafică, perpetuată din originalul grec prin sursa slavă utilizată de traducător, dar care apar scrise în manuscris și cu vocala, respectiv cu consoana simplă.

Manierismului grafic i-au fost atribuite, de asemenea, grafiile cu *v* și *g* în antroponime sau în toponime de tipul *Eghipet*, *Moisi*, respectiv *Aviatar*, *Efrat*, *Goth*, *Hetei* etc. (cele din a doua categorie scrise și cu *m*).

Cu ajutorul parantezelor ascuțite < > au fost marcate omisiunile de mică amploare (corespunzând unei slove sau unui cuvânt), datorate neatenției scribului. Pasajele deteriorate au fost incluse între paranteze drepte, [...]. Spre deosebire de acestea, parantezele drepte mari, îngroșate, [...] aparțin scribului. Textul lacunar de mai mare amploare, datorat pierderii unor file sau a unor caiete din manuscrisul 469, a fost introdus în ediție, fiind reprodus după manuscrisul BAR 5054, între acolade, { } însoțit de note de subsol în care se specifică de fiecare dată acest lucru. Am considerat utilă această reîntregire textuală care are în vedere integritatea apocrifului românesc, ținând seama și de asemănarea, mergând adeseori până la identitate, a celor două copii manuscrise păstrate ale *Paliei istorice*.

Aparatul critic nu cuprinde decât o singură secțiune, în care au fost consemnate, pe de o parte, grafiile corijate în text, repetițiile sau cuvintele parazite datorate neatenției, emendările, inclusiv cele marginale sau interlineare făcute de scrib, glosele acestuia, scrise marginal, care oferă alternative la anumiți termeni din text, iar pe de altă parte, unele corespondente din manuscrisul BAR 5054 sau din versiunile grecești și slave, și anume doar acelea relevante pentru filiația textelor ori pentru clarificarea unor traduceri greșite sau a unor pasaje obscure. Absența din aparatul critic a versiunii din manuscrisul 5054 se datorează identificării de ultimă oră a acesteia, dar și spațiului restrâns pe care-l avem la dispoziție, și care, în cazul unei ediții critice alcătuite pe baza ambelor manuscrise, s-ar fi dublat aproape, datorită mai ales particularităților fonetice dialectale ale copiei muntenești din secolul al XVIII-lea, diferite de cele ale celei mai vechi redacții, ardelenesti. Pentru redacțiile grecești și slave utilizate după edițiile lui A. Vassiljev și A. Popov au fost folosite siglele V, O (copiile grecești de la Viena și Ottobauern), respectiv A, B și P (copiile slave răsăritene aflate în Rusia); pasajele grecești și slavone au fost redactate cu caractere grecești, respectiv în transcriere internațională (pe care am substituit-o reproducerii cu caractere chirilice adoptate în ediția lui Popov).

Tot în note de subsol sunt cuprinse, de asemenea, traduceri ale unor cuvinte, pasaje slavone și a titlurilor capitolelor aflate în text, dar și indicațiile tipiconale, în limba slavonă, care reprezintă trimeri la diferite cărți ale Bibliei. Acestea au fost reproduse, spre deosebire de textul românesc, nu în transcriere interpretativă, ci în transliterația internațională uzitată în lucrările de specialitate, fără a fi întregite abrevierile folosite de scrib.

În transcrierea textului a fost marcat prin două bare (//) începutul fiecărei file recto, respectiv printr-o bară (/) începutul fiecărei file verso. Pentru un acces cât mai ușor la original au fost notate marginal, filele manuscrisului 469, corespunzând numerotației de mașină făcute de Biblioteca Academiei din București.

Nu au fost marcate în transcriere semnele diacritice, cu excepția titlei, reprodusă în cazul cuvintelor slavone abreviate.

Punctuația textului a fost adaptată, conform uzanțelor actuale.

Glosarul anexat transcrierii textului reține o parte dintre termenii dispăruți din limba actuală sau învechiți, ori cu o circulație restrânsă în anumite arii dialectale. De asemenea, am inclus în glosar anumiți termeni folosiți în text cu un sens diferit de cel actual (sens arhaic, regional sau datorat calchierii unor termeni grecești sau slavoni); glosarul face abstracție însă de instrumentele gramaticale arhaice sau regionale (conjuncții, prepoziții, locuțiuni conjuncționale etc.), pe care le-am trecut în revistă în secțiunea de *Morfologie a Studului lingvistic*. În glosar au fost incluși, dar între acolade, { } termeni arhaici sau regionali din porțiunile lacunare în manuscrisul 469, reproduse după ms. BAR 5054.

De un sprijin deosebit în finalizarea acestei ediții ne-am bucurat din partea lui Ion Gheție, conducătorul sectorului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică, și a lui Alexandru Mareș, care au avut răbdarea să citească manuscrisul și să-i aducă îmbunătățiri, prin formularea unor observații critice sau sugestii de care am încercat să ținem seamă. Le aducem și aici mulțumirile noastre.

< PALIA ISTORICĂ >

¹ { Sfântul al nostru părinte Epifanie Chipreaninul scrie dintâiu de facerea ceriului și a pământului, de mare și de toate cele ce petrec într-însele, cum am zice, de cele cerești și de cele pământești și de cele dedesupt, câte făcu Dumnezeu în șase zile

Întâia zi făcu Dumnezeu cerul de sus,¹ pământul și apele și stihiiile câte sânt într-însele, ghiața și zăpada, geriul și rooa; și făcu duhuri, să slujască înaintea lor - aceștia sânt îngerii carii slujesc înaintea feții lui: îngerii mării, îngerii vânturilor îl răcoresc, îngerii viforului și ai zăpăzii, a grindinilor și ai gheții, îngerul glasurilor, a tunetilor și a fulgerilor, îngerul gerului și al chidii, a arăturii și a semănăturii și a secerii și a toate duhurile câte sânt în ceriu și pre pământ și mai pre dădăsupt.

¹ Făcu întunicul cela ce este deasupra fără-fundurilor / și apa ceea ce este pururea pre dăsupra pământului, ce dintr-însa iese întunerecul și seara și noaptea. Făcu lumina dimineții și a zillii. Aceste șapte lucruri mari făcu Dumnezeu în ziua dintâiu.

Iară a doao zi făcu tăria ce este prin mijlocul apelor, adevă într-această zi să împărțiră² apele; și jumătate de dânsle să suiră spre tăria ceea de sus, iar jumătate de dânsle rămaseră supt tărie,

¹ Versiunea gr. cu care debutează *Palia istorică* concordă cu cea sl., dar diferă de cea rom., fiind și mult mai succintă: „În prima zi făcu lumina, adică ziua și noaptea; în a 2-a zi – cerul și pământul; în a 3-a zi – marea, izvoarele și râurile și toate cele ce trăiesc în apă...” După cum se poate observa, textul rom. are o cu totul altă extensiune în această parte a apocrifului.

² Scris: *ⲡⲓⲣⲏⲥⲁ*.

în mijloc pre fața pământului. Lucru<l> acesta făcu Dumnezeu a doao zi.

A treia zi făcu marea și apele, izvoarele și iezirile, semănătura și sămânța și creșterea și lemnile ceale roditoare și ceale cher[...]toare³ și alalte toate. Acestea patru lucruri făcu Dumnezeu a treia zi.

A patra zi făcu soarele, luna și stelile. Aceste trei lucruri făcu Dumnezeu a patra zi.

O Lukife(r) svēdēlstvuetū⁴

2^r Într-această zi fu împodobit ceriul cu de toată podoaba, iar mai pre urmă, întunec și beznă, și fu lipsit de frumusețea ceriului, pentru ce că acesta gândi și zise întru sine: „Pune-voiu scaunul meu spre norii ceriului și voiu fi asemenea Dumnezeului de sus!” Și pentru căci numai ce // gândi, cu învățătura lui Dumnezeu fu lepădat din cinul înțelegesc și, în loc de lumină, să sălășlui întru întunec, iar de frumusețea înțelegescă fu lipsit.

Deci de vor grăi oarecarii că fu lepădat pentru ce că nu vru să să plece omului celui zidit de Dumnezeu, carile va bârbi unile cuvinte ca acestea să fie anatema, pentru că omul fu zidit a șasea zi, iar vrăjmașul diavolu/ fu lepădat din ceriu a patra zi.

A cincea zi făcu chiții cei mari și peștii și alalte gadini ale mării, încă și pasările cu aripi. Aceste trei lucruri făcu Dumnezeu a cincea zi.

A șasea zi făcu hiiarale și dobitoacele și gadinile pământului. Într-această zi făcu Dumnezeu și pre om. Aceste patru lucruri făcu Dumnezeu a șasea zi. Și într-această zi fu gonit Adam din raiu, cum grăiește sfântul Ioan Rost-de-Aur la tâlcovanie glaviznelor lui Mateiu-Evanghelist.

³ Pentru „pieritoare”? Lecțiunea nu este posibilă, datorită deteriorării hârtiei, iar comparația cu textele gr. și sl. nu se poate face, vezi nota 1.

⁴ Sl., în trad.: „Despre Lucifer mărturisește”. Textele gr. și sl., fără titlu; vezi nota 1.

2^v Aceste lucruri făcu Dumnezeu într-aceste șase zile. Sânt de toate doaozeci și doao: 1. lucrul dintăiu: lumina și întunecul; 2. ceriul; 3. pământul; 4. apa; 5. peștii; 6. gadinile și hiiarale; 7. focul; 8. zăpada; 9. ploaia; 10. zăpada (sic!); 11. norii; 12. / soarele; 13. luna; 14. stelile; 15. înțergii; 16. <p>ometurile; 17. iarba; 18. pasările; 19. măgurile și munții; 20. toate pasările într-arepi; 21. bruma; 22. omul. Aceste 22 de lucruri făcu Dumnezeu în șase zile. Și aceste 22 de cuvinte din jidovi.

Înțergii, adecă cei neajunși de fire de om, nu era ajutători lui Dumnezeu, ce era sluj-i>tori, cânta și lăuda pre Dumnezeu, cela ce de dânsul fură zidiți, că știia că mai nainte de acesta nimic nu era; și cu duh de dulceață ca niște știutori sta și privia numai ceale ce era cu dânsii și după dânsii; văzând ceriul din neștiință făcut, să mira; și văzând marea din nimica împănată, să mira; și vedea pământul înfrumosețat, și să înfricoșa, iar nu cum ar fi că nu era ajutători înțergii lui Dumnezeu, ce că era vedeți, că grăi Dumnezeu lui Iov: „Când făcea stelele, mă lăuda pre mine toți înțergii miei și cânta toate facerile.”

O Elee⁶

3^r Iar pre omul cel zidit, adecă pre Adam și pre lugodita lui, pre Eva, îi puse Dumnezeu să păzească raiul. Iar vrăjmașul lui Dumnezeu, adecă Satanail, să împizmi; deci să îmbracă în chip de șarpe, și veni adecă, de grăi Evei, căci nu știia // precumu-i învățase pre dânsii Dumnezeu, și vrând să știe, îi întrebă. Eva zise: „Zisu-ne-au Dumnezeu să nu ne atingem de lemnul vieții, ca să nu murim, iar celelalte lemne toate ne sânt noao de dulceață.”

Și sfătuindu-se ei așa, iar vrăjmașul și spurcatul diavo/ zise cătră dânsa: „De vă veți atinge de lemnul vieții, veți fi și voi ca Dumnezeu și ve<ti> ști și voi binele și răul.”

⁵ Greșit, f.l.d. marea (cf. gr. și sl., „marea”).

⁶ Sl., în trad.: „Despre om”. Titlul există doar în ms. gr. V: Περὶ τοῦ Ἀδὰμ „Despre Adam”.

Deci văzând muierea, adică Eva, lemnul frumos, să înălță cu firea, ca cum ar fi asemenea cu Dumnezeu, și spuse și bărbatului său de sfatul ce să sfătuiască cu șarpele. Cu un sfat spurcat ca acela înșală și pre Adam, deci bine zise că vor fi ca⁷ Dumnezeu. Iar fiind ei într-acest gând, aceiași să aflară amândoi goli de văsmântul cela ce cu dânsul îi îmbrăcase Dumnezeu, și așa după golăciunea lor înțelesă că nu numai din dumnezeire căzură, ce încă și de libovul lui Dumnezeu să dăspărțiră.

O drëve životne⁸

3^v Mulți adică de lemnul vieții într-u vădiri⁹ să nevoiesc ca cum n-am ști, unii adică arată dăscoperirea lemnului într-un chip, alții într-alt chip: și-l dau la arătare, ca cum ar fi fost lemnul vieții; de alte feliuri de lemne, unii zic că au fost de zmochin, alții – de viță-de-vie. Deci de aceste doao nu grăiesc drept, că măr/turisește dumnezeiasca Scriptură, de grăiește așa: „Pentru căci să făcură asemenea lui Dumnezeu, pentru aceea fură lepădați din raiu.” Și încă și scriitoriul¹⁰ mărturisescu cuvântul acesta, de grăiesc așa: „Șarpele ne goni din raiu, că pre mine muierea cu a sa dragoste mă înșală și mă aruncă în pământ.” Și pentru aceia mărturisește Scriptura, de zice că pentru altă, pentru nimică nu fură scoș din raiu, ci pentru pofta, căci doriia a ști toate câte știe Dumnezeu, pentru aceea căzură din raiu.

Iar lemnul vieții nimică altă nu este, ci numai Hristos și Duhul Sfânt, precum și lui Adam i să arată, ca un copaciu înalt întru creștere, ci vârforile¹¹ lui ajungea tocma la ceriu și vederea lui – mai înfrumosețată era decât toate cele ce sânt în lume; și la arătare este

⁷ Scris: кѣ.

⁸ Sl., în trad.: „Despre pomul vieții”; fără titlu în ms-ele gr. și sl.

⁹ Scris: вѣдѣри.

¹⁰ Greșit, î.l.d. scriitorii.

¹¹ Î.l.d.: vârările „ramurile”.

ca aceia ce să arată, mărirea lui Dumnezeu era, cu Duhul Sfânt sta prin mijlocul raiului, de încălziia raiul. Pentru aceia și diavolul așa zise Evei: „De vă veți atinge de dânsul, ciudnici veți avea a fi, că fiecare ce să va atinge de mărirea lui Dumnezeu să va proslăvi.”

4^r Iar Dumnezeu le dedese lor învățături, zicând: „De vă veți atinge de pomul acesta, cu moarte veți muri. Deci nu vă mirareți de aceasta, cum li să arată căci că fieștecine nu este slobod a să apropiia unde să arată mărirea lui Dumnezeu, cum și mai pre urmă zise lui Moisi să nu să apropie, când i să apropie mărirea // lui Dumnezeu și i să arată spre măgură și-i fu zis așa, că: „Cine să va atinge de măgură, cu moarte ca să moară!”

Deci aceasta de mărirea lui Dumnezeu, ca nimeni de dânsa să nu să atingă, nici să o ispitească. Așa și pre Adam învăță, zicând ca de lemnul vieții carele este în mijlocul raiului să nu să atingă de dânsul. Așa este scris și la întâia carte a lui Moisi, că-i zise așa: „Din toate lemnurile câte sânt în raiu de mâncare să mânânci, iar din lemnul cela ce știe binele și răul să nu mâncați dintr-însul.”

4^v Bogat că nu era lemn de mâncare, precum grăiesc oarecarii, ci să arată mărirea lui Dumnezeu prin mijloc de raiu, ci de dânsul le fu zis lor să nu să atingă, iar ei nu ascultară, ci cum să atinseră, cu atâta pricepură că sânt goli, deci adevărat este căci că să asemănăra lui Dumnezeu; cu aceia căzură, precum însuș zice: „Iată, eu, întâiul născut Adam, râvniiu călcării de lege și pricepui că sân<t> gol și pentru păcatul meu carele făcuiui fuii căzut dintru împărăția lui Dumnezeu și din piștea raiului fuii lipsit.” Iar carii zic că pentru căci s-au împreunat Adam și Eva în raiu, pentru aceea căzură, cei ce vor lătra unile cuvinte ca acestea să fie anatema. Că încă după ce au ieșit Adam din raiu, treizeci de ani petrecu afară din raiu, / de plângea de dorul raiului. Și după aceea cunoscă pre Eva, muierea sa. Pentru aceea și sfântul Grigorie Cuvântătoriu/ de Dumnezeu întru începătura de cătră seară în zioa luminatului praznic a Bogoiavleanii grăiește, de zice că fu Isus de treizeci de ani când să boteză.

O Kaine¹²

Cunosc Adam pre Eva, muierea sa, și începu în zgău și născu pre Cain. Acesta Cain era prea viclean și dăspărțit de Dumnezeu, pururea să nevoia a face lucruri rele, precum poci mărturisi cuvântul acesta și cu sfântul Andreiu Criteanul, că scrie așa, că: „Cain pierdu, o, ticălos sufletu/ său, mâniind pre făcătorul a toate cu lucruri spurcate și cu jârtvă necurată, și-ș petrecea viața cum nu tribuia, pentru aceea să judecară dimpreună. Precum să și mărturisește că toată viața lui Cain spurcată era, că nu numai jârtvă spurcată înălța, ci pururea era gata a face lucruri rele și ficlene.

O Avel¹³

După aceie să născu lui Adam fiu și-i puse numele Avel, ce să spune tâlcul „Plâns”, iar critinește să chieamă „Jale”¹⁴. Avel aduse jârtvă lui Dumnezeu din dobitoacile lui ce era întâiu-născute, din oile sale și din boii săi, precum și sfântu/ Andrei Criteanul mărturisește de acestea cuvinte, de scrie așa: „Nu mă asemănau dreptății lui Avel, Isuse Hristoase, și dar // de priimire nu-ți adusei nici-odinioară, nici lucruri dumnezeiești, nici jârtvă curată, nici viață nevinovată.

¹² Sl., în trad.: „Despre Cain”. Acest titlu, absent în ms. gr. O, se află în V puțin mai jos, după prima frază din acest capitol din ms. 5054 (înainte de *Acesta Cain...*); în textele sl., fără titlu.

¹³ Sl., în trad.: „Despre Avel”. Titlul lipsește în ms. gr. O, iar în V se află mai jos, înainte de al doilea paragraf următor (*Și așa era Avel de creștin...*); în ms-elle sl., titlul, *O Avel* se află în acest loc, ca în ms. rom.

¹⁴ Cf. gr.: Ἀβελ ὁ ἐρμηνεύεται πένθος, Καὶν δὲ ἐρμηνεύεται ζῆλος „Avel, ce se cheamă durere (jale), iar Cain se cheamă gelozie (ură, pizmă, patimă)”; sl: *Avel eze skazaetse plačī, Kainū že imenuetse žalostī* idem. În textul rom., unde n. pr. *Avel* este echivalat corect prin „Plâns” și „Jale” (întrucât în siriacă *Avel* = „plâns, jale, tânguire”, în timp ce *Cain* = „câstig; fierar”, nu „jale”!), textul diferă și surprinde prin prezența adv. *critinește* „limba cretană” (căci raportarea etimologică corectă a n. pr. este la siriacă).

Și așa era Avel de creștin și bun, cât umbla tot cu frica lui Dumnezeu și petrecea în dreptate. Pentru aceea și Dumnezeu priimiia toate jârtvile lui, iar de cătră spurcate și viclene jârtvile lui Cain își întorcea Dumnezeu fața sa. Și pentru unile ca acestea urî Cain pre Avel, fratele său.

Când fu odată, îi zise lui: „Blem, frate, amândoi în câmp!” Și fiind ei acolo, să sculă Cain spre Avel, fratele său, de-l ucise pre el. Și întrebă Domnul Dumnezeu pre Cain, de-i zise: unde este Avel, fratele său?

Răspunse Cain, de zise cătră Dumnezeu: „Au doară păzitoriu sânt eu fratelui meu?” Și zise Domnul Dumnezeu cătră Cain: „Ce ai făcut? Iată glasul sângelui¹⁵ fratelui tău strigă din pământ cătră mine. Că acum și tu să fii blestemat pre pământul ce stai, carele dăschise rostu/ său și înghiți sângele fratelui tău din mâinile tale.”

5^v Și zise Cain cătră Dumnezeu: „Deci dă mă gonești astăzi de pre fața pământului și de fața ta mă voi ascunde, și va fi tot cine mă va afla ucide-mă-va.” Și zise Dumnezeu cătră Cain: „Nu așa, ce fiecine ce/la ce va ucide pre Cain șapte pedepse va lua. Și va fi Cain suptiindu-se și cutremurându-se pe fața pământului.”

Și așa era Cain pre fața pământului. Și puse Dumnezeu semn spre Cain, ca fiecine cela ce va afla pre dânsul să nu-l uci-gă. Și decia nimea nu îndrăzniia a-l ucide pre dânsul, ca să nu fie vinovat a șapte pedepse. Deci blestemul acesta așa era: ca cine va trece preste cuvântul lui Dumnezeu să nu scape de urgia sfinți-*i* sale, ci de la Dumnezeu să să îndrepteze acel păcat.

Iată că aicea este scrisă otămăștenia, adecă plata, iar dascalii întocmesc și zic dreptate, adecă că de la Dumnezeu va lua dreptate. Lucrurile cele viclene, câte să află în Cain sânt toate: 1. Întăiu, pre Dumnezeu mânie; 2. Pre părintele îngrijă; 3. Pre frate-său ucise; 4. Minciuni agonisi; 5. Ucidere izvodi; 6. Pământul spurcă; 7. Gândi ca să să lepede de Dumnezeu. Când fu întrebat de Dumnezeu: „Unde este Avel, fratele tău?” – el să lepadă, zicând: „Au doară păzitoriu sânt eu fratelui meu?”

¹⁵ Adăugat supralinear de către scrib.

6' Pentru aceia, asemenea acestora, iar cu șapte blesteme fu blestemat de Dumnezeu: 1. ca să se supțieze; 2. ca să să cutremure; 3. ca să lucreze pământul și să // nu-i dea lui roadă; 4. ca să n-aibă nimeni putere să-l ucigă; 5. ca să fie urât de toți; 6. fu gonit de la fața lui Dumnezeu; 7. ca să să ascunză de oameni.

Deci pentru ce nu cuteza nimeni să-l ucigă pre dânsul unde-/ vor afla?! Pentru că pusese Dumnezeu semn spre dânsu/ ca să să veghe omul altă dată a face ucidere. Și Lameh de șaptezeci de ori câte șapte ori vru a lua pedepse de la Dumnezeu, de n-ar fi sânguit înainte a-ș spune păcatele, adecă a spune că au ucis pre Cain. Și petrecea Cain supțiindu-se și cutremurându-se pre fața pământului și născu feciori și fete și fu muncindu-se vreme ca la doao mii de ani.

Născu-se lui Cain fecior și-i puse lui numele Enos. Enos născu pre Gaidad¹⁶. Gaidad născu pre Malelii/. Malelii/ născu pre Matusal. Matusal/ născu pre Lameh.¹⁷

Lameh născu orb din zgău/ maicii sale și luo dar de la Dumnezeu, că era meșter de săgeată foarte, bogat că era orb. Iar în ce da cu săgeata, tot nemerea.

6' Și omorî multe gadini cu săgeata, cerbi, și lei, și urși, și de toate pasările zburătoare într-arepi, și de toate câte îl îndrepta copilul cela ce-l purta pre e/. Că-i arăta lui toate gadinile ce petrecea într-acea lature: unde vedea copilul gadină sau pasăre zburătoare, îndrepta / pre Lameh și așa le săgeta cu săgeata: câte-i era voia, atâta ucidea. Și cât petrecea în viața lui, să hrăniia tot cu gadini de vânat.

Și-ș luo lui Lameh ce/ orb doao muieri: numele uniia – Ada și ceilalte – Sela. Și luo Lameh spre toate zilile copilul carele îl purta și îșiia la câmp, de vâna dobitoace și gadini, de să hrăniia pre sine și amândoa muierile sale în zilile acele.¹⁸

Și i să supără lui Cain de mulțimea durerilor ce petrecea în viața sa, văzând că să supție și să cutremură de toți oamenii, să

dede pre sine măgurilor celor neumbrate și munților celor neștiuți, grăind întru sine: „Cândai mă vor mânca niscari fieri sălbateci sau de pasări zburătoare voi peri!” Și nu să află nimini ca să-l ucigă pre Cain.

O Lame(ch) și (sic!) o Kaine¹⁹

7' Și fu într-una de zile, ieși Lameh ce/ orb în vânatoare și voinicul carele îl purta – cu el. Și fiind ei aproape de o vale, zise copilul carele îl purta: „Văzu în cea vale niște trestie clătindu-se. Pare-m să fie vreo gadină.” Zise către el Lameh: „Îndreptează mâinele mele spre locu/ acela unde-ți pare a fi vreo gadină!” Și îndreptă copilu/ mâinile lui Lameh și săgetă Lameh cu săgeata și lovi pre Cain și îl ucise pre el. // De știut nu știia că este Cain. Iar precum trase cu săgeata, și pricepu că au lovit om. Cain oftă cu amar și-ș dede duhu/. Și așa înțelese Lameh că au ucis pre Cain și fu scârbit foarte și lovi cu palma pre copilu/ carele îl purta și-l ucise pre e/ și muri.

Și plângând Lameh, îl aflară pre e/ niște oameni oarecarii. Deci îl luară și-l duseră la casa lui. Atuncea plângea cu amar și să tânguia foarte tare. Muierile lui, deaca-/ văzură umilit, să întristară foarte și începură și ele a plânge. Și-l întreba pre dânsul pentru ce plânge și să tânguiește.

Lameh luo plâns mare foarte și zise așa: „Oh, Ada și Sela, ascultați glasul meu, muierile lui Lameh, și socotiți cuvintele mele, că uciseiu bărbat întru stricăciune mie, și uciseiu pre copilul carile mă purta întru rană mie! Oh, amar mie, că pre Cain fură șapte pedepse, iar pre Lameh, de șapte ori câte șaptezeci de ori! Deci ce să grăiește aceasta? La arătare este că șapte pedepse puse Dumnezeu spre Cain, căci ucise pre Avel, iar spre mine, de șapte ori câte de

¹⁶ Scris: *πρε ερανΑΑΔ*.

¹⁷ În ms. gr., V, titlu: *Περὶ τοῦ Λάμεχ* „Despre Lameh” (care nu există în O și în ms-ele sl., iar în cele rom. se află mai jos; vezi f. 6’).

¹⁸ În ms-ele sl. AB urmează titlul *O Kainē* „Despre Cain”, care în gr. și rom. figurau mai sus, vezi nota 12.

¹⁹ Sl., în trad.: „Despre Lameh și Cain” (cuvântul *și*, în limba română). În ms. gr. V titlul acestui capitol este *Περὶ τοῦ θανάτου Κάιν* „Despre moartea lui Cain” (O și ms-ele sl. nu conțin titlul).

șaptezeci de ori va pune Dumnezeu pedepse și mă voiu munci mai vârtos decât Cain.”

De acest cuvânt mărturisește și ciudnicul Andreiu, de zice așa: „Bărbat uciseiu întru rană mie și voinic tânăr, întru stricăciune mie.”
 7^v Lameh plângea și striga: „Pentru ce nu te cutremuri, tu, suflete, că cu răutatea ta spurcași firea și trupul?!” Deci iată, fraților, că întâiu Lameh să închipui ispovedani<i>i / pre pământ și luo iertare de la Dumnezeu, pentru ce că însuși de a sa bună-voie își fu contenitoriu.

*Začalo o Adamja*²⁰

Adam văzu pre Avel ucis și nu știia lucru<l> morții lui cum fu și pentru ce fu ucis. Și șazu spre trupu/ lui Avel 3 zile, iar îngerul lui Dumnezeu îi zise lui: „Adame, pentru ce șazi spre trupu/ mortului, că de acum va fi Avel neclătit și fără glas. Aceasta este pedeapsa carele ai auzit, că pământ ești și iar în pământ vei merge.” Aceasta deaca auzi Adam de la înger, începu a plânge și a să tângui. Și află o pîiatră, la arătare – ca o peșteră, și puse acolo jos trupu/ lui Avel. Și dintr-acela ceas în toate zilele mergea, de vedea trupu/ lui Avel, fiu-său. Dinioară văzu trupu/ veșejit și putred: atuncea mai mare plâns vărsă și paharul acel²¹ amar al morții pricepu că-i caută și lui a-l bea.

*O Sithe*²²

Adam născu fiu și-i puse lui numele Sit. Sit învăță feciorii și fetile sale a petrece întru curăția cea bună. Deci născu Adam, precum scrie Iosif, șaizeci de feciori, carii fură parte bărbătească treizeci și parte muierască iar treizeci. Iar câți să născură din Cain toți fură vicleani și să plecară întru fărădelege și toate lucrurile câte-s

²⁰ Sl., în trad.: „Început despre Adam”. În ms. gr. V titlul este: Περὶ τοῦ θανάτου Ἀβελ „Despre moartea lui Avel” (O, fără titlu); sl. P: *O Adamē* „Despre Adam”; AB, ca rom.: *Začalo o Adama*.

²¹ Cuvântul este repetat, din neatenție.

²² Sl., în trad.: „Despre Sit”. În ms-ele gr. și sl. P, fără titlu; în AB: *O Sithe*.

de rușine făcea, și toate întru viclenie le lucra: de Domnu/ să dăspărtiră, lăsară pre Dumnezeu și petrecură prin pofte deșarte și de a lor bunăvoie făcea // toate lucrurile cele viclene ale spurcatului diiavol.
 8^v Și întru dâșșii niciunul nu era a-ș aduce aminte de Dumnezeu; și să mânia Dumnezeu cu mânia spre dâșșii și nu vru ca să-i zdrobească pre dâșșii și să-i piarză de pre fața a tot pământul.

Iar deca văzură feciorii lui Sit pre fetile lui Cain că sânt frumoase, luară dintr-însele lor muieri din toate câte aleseră. Și să învățară și ei a uita pre Dumnezeu și a umbla fieștecarele în voia sa. Și cum le era lor voia, așa-i purta. De acesta rod și Domnul nostru Isus Hristos mărturisește la sfânta Evanghelie, de grăiește că într-aceste zile mai nainte de potop era oamenii de mânca, să însura și să mărita și alte multe ră<o>tăți făcea; și să pogorî glas din ceriu, de le grăi: „Pre calea lui Cain ați umblat și aceiaș plată veți luo.”

Așijderea și Andreiu Criteanul grăiește: „Asemănaiu-mă oamenilor celora ce făcea curvie în zilele lui Noe, că întru osândire ocinară; pentru aceia cu potop fură înecați.” Pentru aceia toate scripturile vechi și noao îi căiesc pre dâșșii, că periră pentru fărădelegile lor. Și David prorocu/ grăiește că: „Era ca niște răniți ce dormia în gropi, care nu-i vei mai pomeni de acia înainte, că aceia din mâinile tale lepădați fură.”

Adam născu pre Sit, Sit născu pre Enos, Enos născu pre Cainan, Cainan născu pre Maleliil, Malelii/ născu pre Ared, Ared /
 8^v născu pre Enoh.²³ Și deca să născu Enoh, era om bun și creștin și plin de toată vrerea lui Dumnezeu. Deci nu să înșălă întru gândurile uriașilor, că pre acele vremi era uriașii. Deci să pristăvi Enoh, după învățătura lui Dumnezeu, și nimeni dintru oameni nu știu petrecerea lui.

²³ În ms-ele gr. V și sl. urmează titlul: Περὶ τοῦ Ἐνώχ, respectiv *O Enosē* „Despre Enoh” (ms. gr. O, fără titlu).

< O > Noi²⁴

Încă atuncea câți era uriaș nu vrea să proslăvească pre făcătoriu/lor, adevă pre Dumnezeu. Întru aceale zile să nascu un om oarecarile, numele lui – Noe, bărbat creștin bun și temătoriu de Dumnezeu. Și nici acesta nu fu prilestit întru sfaturile uriașilor, ca și Enoh. Pre acesta văzându-l Dumnezeu că este drept, zise cătră dânsul:

„Fi-vei pre îngăduință înaintea mea, că te văzui²⁵ pre tine om drept întru rodul acesta și voi pune sfatul meu întru tine și Duhul meu întru dâșii nu va petrece, fără numai întru tine, iar întru oamenii aceștia nu va mai petrece sfatu/ meu, pentru că sânt trupuri, plini de poftă trupească.

Deci îți fă ție sicriu de lemn ce nu putredește, în patru unghiuri. Deci așa să faci sicriul: să fie de lung de trei sute de coți și larg de cizeci de coți și înalt de treizeci de coți. Și să faci căsuțe prin sicriu, adevă prin corabie, cu doao sau trei acoperământuri. Și așa să o faci pre dânsa când va fi: deasupra, în vârf, să fie // sfârșitul de un cot de lung și de lat, și să faci ușile largi și să duci cu tine de toată petrecerea: gadini vii, din toate dobitoacele și din toate pasările zburătoare câte sânt pre pământ, câte șapte – câte șapte, parte bărbătească și muierescă, și să le duci cu tine în corabie. Și de toată mâncarea să duci cu tine în corabie, ca să-ți fie ție de mâncare. Și să duci cu tine și din toate gadinile, să rămâie sâmantă pre fața pământului. Și așa vei să aibi a petrece în faptul aceștii corăbii o sută doaozeci de ani.”

Și făcu Noe corabiia și toate câte îi zise lui Dumnezeu. Iar deca auziră uriașii, deca auziră că dreptul Noe zidește corabie, își rădea de dânsul. Iar dreptul Enoh, încă fiind pre pământ, grăia

²⁴ Sl., în trad.: „<Despre> Noe”. Acest titlu, fără alineat, nu este scris cu chinovar, ca celelalte, ci cu aceeași cerneală neagră cu care este copiat textul rom. El există și în gr. și sl.: Περὶ τοῦ Νῶε, *O Noi* „Despre Noe”.

²⁵ În continuare, *bourdon*: de toată petrecerea gadini, vii din toate dobitoacele, pasaj aflat puțin mai jos în text. Scribul observă eroarea, încercuiește acest pasaj și continuă corect.

uriașilor că pământul are a peri de apă au de foc. Și dreptul Enoh altă nimică nu făcea, ci șădea de tot scria în marmure și în cărămide însemna toate câte fură mai nainte. Grăia adevă: „Că de va peri lumea de foc, cărămizile vor rămânea și va fi întru pome-nirea a toate; și de va peri lumea de apă, vor rămânea marmurile”.

9^v Și alte multe mărturisiia Enoh uriașilor, ci nu-l asculta, nici proslăvia pre Dumnezeu, făcătoriu lor, ci petrecea întru / necură-ție și fieștecarile dentr-înșii petrecea²⁶ întru pofta trupului.

Pentru aceea Dumnezeu să mânie spre dâșii și deade²⁷ lui Noe putere, de săvârși corabiia într-o sută de ani; iar doaozeci rămaseră, pentru că nu vrură uriașii să proslăvească pre Dumnezeu. Și deca sfârși corabia, o încheie dinlăuntru și dinafară cu zmoală și duse de toate jivinile în corabie, precumu-i zisese lui Domnul Dumnezeu.

Și după învățătura lui Dumnezeu, toate jivinile mergea cătră dânsul. Și din toate cele drepte ce era în țara lor, alesă și băgă în corabie.²⁸

Și deca sfârși dreptul Noe câte-i zisese lui Dumnezeu, zise Dumnezeu cătră Noe: „Întră în corabie tu, și feciorii tăi, și muierea ta, și feciorii feciorilor tăi, că iată, voi aduce ploaie, ca să pierz toate trupurile câte sânt pre fața pământului, din om până în dobitoc și din gadini până în pasările ceriului!”

10^r Și întră Noe în corabie cu muiera lui și cu feciorii lui, și cu muierile feciorilor lui. Și-i închise Dumnezeu înlăuntru în corabie. Și să vărsă ploaie din ceriu și porțile ceriului să dășchiseră și fără-fundurile sloboziră ape mari foarte. Și să înălță apa de // pământ în sus de cinsprezece coți mai presus de înălțimea munților și pierdu tot ce mișca pre pământ, adevă toate cele ce era supt ceriu; periră toate jivinile și toate pasările ceriului, tot omu/ ce era pre uscat muri. Și să ținea apa pre pământ și fu ploaie pre pământ patruzeci

²⁶ Scris: *nempřya*.

²⁷ Scris: *дѣлѣ*.

²⁸ În gr. titlu, în V: Περὶ τῆς κιβωτοῦ „Pentru chivot”; în O: Περὶ τοῦ Νῶε „Pentru Noe”; în ms-ele sl. AB: *O potopě* „Despre potop” (în P, fără titlu, vezi nota următoare).

de zile. Și fu potop o sută și cinzeci de zile. Și să împrușcă apa de pre pământ.²⁹ De corabiia aceasta un înțelept oarecarele la arătare vestește și grăi așa: „Ceriul/ era, și pământul nu era; cetate era, și cale nu era.”

Și aduse Domnul Dumnezeu vânt mare pre pământ și să micșoră apa, atâta cât că să răzîmă corabiia pre pământ. Atuncea Noe dășchise corabiia de o margine și trimise pre corb, să vază: scăzut-au apa de pre pământ? Deci ieși corbul din corabie și nu să mai întoarse, că aflase trupuri moarte; deci șădea, de mânca stârv, și nu să mai întoarse cătră Noe în corabie. Și să sfătui Noe ca să mai aștepte șapte zile.

Și slobozi porumbul. Deci ieși și nu merse și nu-ș află loc, adecă odihnă picioarelor sale. Și să întoarse cătră Noe în corabie. Și-ș întinse Noe mâna și apucă porumbul, de-/ băgă în corabie. /

10^v Și după șapte zile iar trimise pre porumb. Și să zăbovi până seară și veni iar cătră Noe, aducând în gura sa stâlpare de maslin. Și înțelese dreptul Noe că au scăzut apa de pre fața pământului.³⁰

Și mai zăbovi o zi, după aceiia dăsfăcu corabiia și junghe lui Dumnezeu jârtvă curată dintru toate gadinele cele curate. Așa dreptul Noe să nevoi a înălța jârtvă întru lucru greu foarte, că nu îndrăzni a junghii jârtvă din fieștece dobitoace ce era în corabie, ce numai ce junghie din toate dobitoacele cele curate.

Stătu înaintea feții lui Dumnezeu și cu bună umilință să rugă, grăind așa: „Ale tale, dintru ale tale ție aducem din toate câte sânt, că nu-s ale mele acestea, ci eu le-am junghiiat, ci cu a ta învățătură fură hrănite. Pentru aceiia dintr-ale tale ție aducem, despoitoriu!” Iar feciorii lui Noe și ziseră așa: „Sfinți<i>i tale cântăm, pre Sfinția ta blagoslovim, Sfinți<i>i tale mulțumim, Doamne, și pre Sfinția ta te rugăm, Dumnezeu/ nostru!”

11^v De porumbul acesta ce trimise Noe în corabie mărturisește // un înțelept oarecarele, de grăiește la arătare: „Fu trimis un poclisar fără

²⁹ În ms. sl. P urmează aici titlul *O kovčezě* „Despre chivot”.

³⁰ În ms. gr. V urmează aici, greșit, titlul: *Περὶ τῆς περιστερῆς* „Despre porumbel” (care lipsește în O, în ms-ele sl. și rom.).

dă carte scrisă, în cetate intră și cetatea stătu și neavând cale cătră sine a intra și a ieși.”³¹ Feciorii lui Noe grăiră așa: „Sfinți<i>i tale cântăm, cela ce ne-ai zidit pre noi și ne-ai adus pre noi din neființă întru ființă! Bindecuvântăm pre Sfinția ta, te cuvântăm, că aduseș atâta mulțime de apă multă și de năprasnă pierduși lumea pentru cei de mai nainte, carii ne-au născut pre noi. Rugămu-ne Sfinți<i>i tale, Doamne, Dumnezeul nostru, cum am zice ca să nu ne pierzi și pre noi, cu ai noștri întâiu-născuți, nici ca să mai vedem de acum înainte potop înfricoșat ca acesta, ci pentru a ta milă ne ferește, ca să ne veselim întru mireasma cea bună.”

11^v Îi zise Domnul Dumnezeu lui Noe și feciorilor lui: „Iată, eu voi pune sfatu/ meu întru seminția vecilor! Iată, vă dedeu voao toate, ca niște verdeață de otavă întru mâncare, numai carne întru sânge duhul ei să nu mâncați!” Zise Noe cătră Dumnezeu: „Temu-mă ca nu cumva să caz întru răotățile cele ce într-însele căzură părinții miei!” Și zise Domnul Dumnezeu cătră Noe: „Pune-voiu curcubeul meu spre norii ceriului și când/ va fi zi de ploaie, arăta-l-voiu fiilor omenești, și de vor înțelege că-m aduc / aminte de sfatul carele am pus între tine. Și de acum înainte nu va mai fi potop pre fața pământului.” Și-i păru rău lui Dumnezeu de potopu/ ce făcea și puse sfatul său între Noe, ca mai mult potop pre pământ să nu fie.

Și zise Noe feciorilor săi: „Vedeți ce petrecură ceia ce fură mai nainte de noi, că de năprasnă periră, deci vă socotiți și voi cu dănadinsul ca să nu cădeți întru răotățile acelea ce făcură aceiia.” Și alese Noe din toată lumea părți la trei feciori ai lui, cum întru scrisoarea cărții lui Iosif au aceștea a să împărți, precum să răspunde la cuvântul de mai pre urmă.³²

După aceea să înmulți sementiia omenească pre pământ, atâta cât fu multă foarte. Și fu după ce merseră ei de la răsărit, aflară niște

³¹ În continuare scris *cătră* (къмъ), cuvânt parazit.

³² În ms. gr. V urmează titlul: *Περὶ τῆς πυργοποιίας* „Despre facerea turnului” (absent în O), ca în ms. sl. A: *O stolpotvorenii* idem; în ms. sl. P și B: *O razdělenii jazyků* „Despre dezbinarea limbilor (neamurilor)”.

câmpi în țara Sinariului și să sălășluiră³³ acolo. Și era toată lumea un glas și un rost.

12^v Și zise fieștecine către de-aproapele său: „Veniți să facem table de lut și să le ardem cu foc!” Și așa făcură și fură cărămizile în loc de pietri. Și ziseră: „Veniți să ne facem cetate și stâlp, să ajungem vârful lui până la ceriu, și să ne punem și numele mai denainte ce sântem // rășchirați pre fața pământului.” Și începură a face așa. Și zise Dumnezeu Părintele către Fiiul și către Duhu/ Sfânt: „Iată un nor<od> și o limbă, și iată ce începură a face, nimic nu le scădea lor. Ci veniți, să ne pogorâm, să împărțim limbile acolo, ca fiește-carele să nu înțeleagă glasul de-aproapelui său!”

Și împărți Dumnezeu rosturile a toată lumea și le dade lor înțelegeri a șaptezeci și doao de limbi. Și să conteniră a face cetatea și stâlpu/, pentru că nu știu fieștecarele dentr-înșii glasul de-aproapelui său. Și să împărți dintru toate limbile și să rășchirară pre fața a toată lumea.³⁴

Și după aceea împărăți un om oarecarele, anume Nevrod-Împărat, ghigant, carele zidi Vavilonul cel mare și împărăți într-însul optzeci și cinci de ani. Acesta Nevrod măsură toată lumea, pământul și marea, și află mijlocu/ pământului a toată lume în Palistina.

12^v De la acesta să izvodi închinăciunea bozilor și începură a să închina zidirea a întâilor a fiilor și / a fetelor, jivinilor și altora câte era văzute de dânșii. Și nu era nici un om pre pământ ca să laude numele Domnului Dumnezeu.³⁵

Iar la vremea cazaniei, în zilele acelea să nascu Avram. Și fu dat de părinții săi ca să-l învețe cititoriu de stele, a cerca pre Dumnezeu, făcătoriu ceriului și a/ pământului, și soarele și luna și stelile. Și nu-i era lui dat a înțelege.

Tatul lui era făcătoriu de idoli. Și văzând Avram bozii părintelui său carele îi făcea, zise întru sine: „O, cum face tată-mieu bozii

³³ Scris: сѣлѣшнѣдирѣ.

³⁴ În ms. gr. V urmează titlul: Περὶ τοῦ Νεβρώδ „Despre Nevrod”, absent în O, în ms-ele sl. și rom.

³⁵ În textele gr. și sl., urmează titlul capitolului: Περὶ τοῦ Ἀβραάμ, respectiv O Avraamē „Despre Avram”.

și le slujaște lor, și nu poate mie a vesti pre Dumnezeu, făcătoriu/ ceriului și a/ pământului, cela ce făcu soarele și luna, stelele și marea!”

Pentru unile ca acestea să întoarse Avram întru înțelesul său, chibzuia și gândia mult în tot chipu/.

13^v Când fu într-una de zile, să sculă de dimineată și aprinse casa unde era bozii carii făcea tată-său. Și arse casa dimpreună cu bozii. Deci să, sculă Aran³⁶, fratele lui, // tatul³⁷ lui Lot, și îndrăznind, dede năvală, să scoată bozii din foc. Și să aprinse și arse și el dimpreună cu bozii tătâni-său într-un loc. Și muri Aran înaintea lui Nahor, tătâni-său. Deci văzând Domnul Dumnezeu îndemnarea și vrerea lui Avram, cunoscă că va <fi> soț iubit a/ Sfințeniei sale.

Și i să arătă lui Domnul Dumnezeu, de-i grăi așa: „Ieși din țara ta și din ruda ta și din casa părinților tăi și vino în țara aceia ce eu îți voi arăta. Și acolo mă voi arăta ție și te voi face mai mare a multe limbi. Blagoslovi-te-voiu și va ocina seminția ta cetățile vrăjmașilor. Cela ce te va blagoslovi pre tine, fi-va blagoslovit, iar cine te va blestema pre tine fi-va blestemat.”

Ascultă, mahnite suflete a/ mieu, povestea lui Adam, că lăsă moșia sa și fu nemernic; de a sa bunăvrea rāvni.

13^v Și zise Avram către părintele său: „Deci știi, părintele mieu, că eu am aflat pre Dumnezeu, cela ce au făcut pământul, soarele și luna și stelele. Și-m zise mie că: <<De vei ieși din țara aceasta și de vei merge în țara ce eu îți voi arăta ție, eu mă voi arăta ție acolo!>> / Deci acum voiu să ies și voiu să mă duc în țara aceea ce-m va arăta Sfinția sa. Acolo zise că să va odihni spre mine puterea sa.”

Iară tată-său zise către dānsul: „Tu știi, fiule, că eu sânt bătrān și mumă-ta să sfârși și fratele tău arse în foc. Eu toată nădejdea bătrāneților mele pre tine o puseiu, fiul mieu. Ci deca de vreme ce ai aflat pre Dumnezeu, toate câte țe-au zis ție Sfinția sa să

³⁶ Cf. gr.: Φάρα; sl. AP: Fara; B: Aronū (!), care explică forma, de asemenea coruptă, din rom.

³⁷ Scris: tatului.

faci, crede întru Sfinția sa și fă bine, ca să fii pre îngăduință înaintea Sfinți<i>i sale. Să nu te înșali, fiul meu, și să nu grăiești cuvânt de hulă spre Dumnezeu. Și pre urma bozilor, ca mine, să nu umbli, că ceiia ce vor face unile ca acestea nici un folos nu află, ci-ș pierd sufletele.”

Deci să sculă Avram și luo pre tată-său cu sine și pre Lot, fiul frăține-său, și veniră <în> Într-apele Siriei³⁸, ce să grăiește și să spune în Aravii. Acolo să sfârși tată-său. Și să sălășlui Avram în Haran. Și după sfârșitul tătani-său îi <zi> să lui îngerul lu Dumnezeu, de-i grăi lui: „Scoală și întră în țara ceea care te-au chemat Domnul Dumnezeu.

Deci să sculă Avram și luo cu sine pre Sara, muierea sa, și pre Lot, fiul frăține-său, și întră în țara Palestinei. // Atuncia biruiia hananei<i> aceiia țară ce era în preajma hananitenilor întru numărătoreea lui Samovit.³⁹ Țara aceea de cătră austru era arzând. Deci să clătiră strenepoții lui Ham și răpiră țara Palistinei, ce era soarte părtei lui Samovit. Și deca a luară, o ținura pre dânsa patru sute de ani.

Dumnezeu – îndelung răbdătoriu. Decii păsuiră pre strenepoții lui Ham și să dea țara nepoților lui Samovit; și nu vrură dă o dea. După patru sute de ani îndreptă Dumnezeu jurământu/. Și aduse Domnul Dumnezeu pre Avram din țara haldeilor și pre sâmbânța lui Sim, ca să moștenească țara aceea și să îndrepteze blestemul/ cela ce-/ puse Noe feciorilor săi, ca să nu să mai scoale frate pre alt frate, ca să ia moșia.

Și veni Avram și deca văzu pre hananei, să înfricoșă foarte. Și zise cătră Sara, muierea sa: „Deci știi, muiere, că tu ești o muiere frumoasă la fața, iar eu sânt grozav la vedere și necuvios. Deci mă tem de acești oameni, să nu mă ucigă pentru tine. Iar Sara înțelepți întru sine și zise: „Știu și eu că este așa. Ci de te vor întreba, tu zi: <<Sor în este.>> Deci pre mine mă vor lăsa și tu vei fi viu.”

³⁸ Calc, cf. gr.: εἰς Μεσοποταμίαν τῆς Συρίας „în Mesopotamia (lit. Într-Ape) Siriei; sl.: vŭ *Meždurěčje* *Siriskoe* idem.

³⁹ Greșit, î.l.d. *Sim* (preluat probabil din model, unde rămăsese probabil forma slavonă *Simově* „lui Sim” (pe aceeași filă, mai jos, este reluat același antroponim, *Samovit*, pentru ca apoi să apară forma corectă, *Sim*).

14^v Și deca merseră în hananei, întrară cătră Avimele^h. În țara
aceiia împărăția Efron, / fecioru/ lui Hetei. Și deca întrară în cetate,
1^r deca-i văzură hananei<i>, îi întrebară pre dânsii: „De unde ați venit?”
Ei ziseră: „Din țara haldeilor.” Că }⁴⁰ [a]deca atunci nu știa
oamenii de streinătate. Și întrară, de [spu]seră împăratului lor de
aceasta. Și trimise Efron, de întrebă pre Avram, dzicând: „Ce-ț easte
ție muiarea aceasta?” Avram răspunse, de dzise: „Sor în m easte”. Și
când fu [seara, tr]imise He{tei de luo pre Sara și o duse pre dânsa⁴¹ /
1^v în cafasu/ său, unde era așternutul său.

Și deaca însă, să sculă Hetei și întră în cafasu său. Și vădzu
pre îngeru/ stând aproape de patul său, țiind spata goală amână.
Hetei, deaca vădzu așa, cu cutremur să spă[mân]tă, iară { îngerul,
2^r cu ochi înfricoșăți căută spre dânsul⁴² // și-i grăi lui: „De unde
veniș tu spre logodnica mea?” Hetei să umplu de frică și chiemă
slugile sale și le dzise: „Chiemăți-m ace/ om strein încoace!” Și ei
chiemară pre Avram.

Și deaca veni, Hetei dzise cătră însul: „Omule, spune-ne noao,
2^v ce-ț easte ție muiarea aceasta?” El dzise: „Muiare-m easte, / ce
pentru frica hananeilor dizi că-m easte sor”.

Hetei⁴³ să cuceri lui Avram și dzise slugilor sale să-i dea pace
ș[ă] să odihneasca cu muiarea sa. Și luo Avram pre Sara, muierea sa,
și să odihniră într-acea noapte. Iară Hetei petrecu într-acea noapte
cuprins de frică mare.

⁴⁰ Textul *Paliei istorice* din ms. 469, acefal, începe de aici, cu episodul corespunzător *Genezei*, 12:15 din capitolul *Despre Avram* (subcapitolul *Chemarea lui Avram*); vezi *Nota asupra ediției*.

⁴¹ Fila 1^r, deteriorată la marginea inferioară, cuprindea încă un rând, redat de noi aici după ms. 5054, f. 14^v, căruia îi corespunde în gr., sl. secvența: „și o luă pe Sara și o duse”.

⁴² Porțiunea deteriorată a filei cuprindea încă un rând, reprodus de noi după ms. 5054, f. 14^v, care corespundea secvenței „îngerul îl privi cu ochi groaznici” aflată în textele gr. și sl.

⁴³ În continuare scris: *снче шн* (care nu-și au rostul în text), datorită unui *bourdon*, neemendat de scrib; cf. ms. 5054, f. 14^v, unde apare același *bourdon*, neemendat de scrib: *zise și să cuceri* (scris: *кѣчѣрѣ*) *lui Avram și zise slugilor sale*.

3^r Și deaca să sculă demineața, // spuse boiarilor săi de toate câte petrecu și dzise: „Chiemăți-*m* pre Avram!” Și-l chiemară. Și deaca veni, îi dzise să șadză. Și deaca ședzu, dzise Hetei cătră dâns: „Omule, spune-ne noao pre adevăr, de unde ai venit și din ce parte ești și pentru ce treabă ai venit încoace?”

3^v Avram dzise: „Venit-*am* din țara haldeilor, / cercând pre ce/ Dumnedzău, cea ce au făcut ceriul și pământul, soarele și luna, stealele și marea. Și venind, *îm* spuse mie că în țara aceasta mă voi odihni. Strigă-mă pre mine Dumnedzău și-*m* dzise mie să ies din țara mea și din ruda mea și să viu, că voi afla pre Svinția sa în țara aceasta, că aicea să odihnească”. //

4^r Acestea deaca audzi fiul lui Hetei, să temu și dzise boiarilor săi: „Înfrișat easte Dumnedzăul lui Avram⁴⁴, că eu l-am vădzut pre Îns și cu frică fusei ținut. Pare-*m* să nu fie alt Dumnedzău înfrișat mai vârtos decât acelaș Dumnedzău”. Și dzise cătră Avram:

4^v „Cum vedzi pre Dumnezău/ tău și cum- / cinstești?” / Avram dzise: „Svinției sale mă închin și-i giunghi jirtvă; cu aceea *îm* easte⁴⁵ milosti v”.

5^r Și-i grăi lui Hetei: „Ia din casa mea 12 oi și 7 giunci și înalță jirtvă Dumnedzăului tău și te roagă pentru mine, ca să nu mă piardză”. Și luo Avram aceale dobitoace și să sui într-un munte înalt și înalță jirtvă // lui Dumnedzău.

5^v Și i să arată lui îngerul lui Dumnedzău, de-i grăi: „Străbate țara aceasta în lung și în larg, că ție o voi da pre însă și seminției tale după tine – grăiaște Dumnedzău⁴⁶ – înmulți-te-voi pre tine foarte și seminția ta va moșteni țara aceasta, că nu voi avea a te lăsa pre tine până când / voi împlea toate câte am grăit ție”. Și dintr-acea dzi deade Hetei lui Avram 70 de giunci⁴⁷ și 100 de oi și 12 robi⁴⁸. Și- / învăță pre Îns, grăind: „A șaptea dzi pururea ca să iai din casa mea

⁴⁴ Cuvântul este scris marg.; în text: $\chi\epsilon\mu\theta\epsilon\upsilon$, barat ulterior de scrib. În ms. 5054, f. 15^r cuvântul este omis: *Înfrișat este Dumnezeul lui, că eu...*

⁴⁵ Cuvântul este scris marg.; în text: $\epsilon\pi\iota$, barat ulterior de scrib; cf. ms. 5054, f. 15^v: *este*.

⁴⁶ Marg.: *1 Moi, gla(v) 13*.

⁴⁷ Scris: $\mu\omicron\mu\eta\iota$.

⁴⁸ Și în ms. 5054, f. 15^v: *și doisprezece robi*; cf. gr. O: $\kappa\alpha\iota\ \delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma\ 12$ „și 12 robi”; V: $\kappa\alpha\iota\ \delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma\ \delta\acute{\epsilon}\kappa\alpha$ „și 10 robi”; sl.: *i rabŭ 12 „și 12 robi”*.

a dzeacea din toate bucatele mele și să înalți jirtvă Dumnedzăului tău”.

6^r Și-i dzise lui Hetei: „Iată, toată țara // aceasta înaintea ta easte. Deci unde-*ț* va plăcea⁴⁹ ție loc, acolo te sălășluiaște tu și muiarea ta, cu slugile și cu dobitoacele și cu toate ale tale, că iată, noi de acum șerbii tăi sântem”.

6^v <Ș>i⁵⁰ veni Avram și să sălășlui la izvoru/ Mamvriiștei⁵¹, ce să spune la Fântâna cu Apa⁵², că aceasta / Mamvriie, după limba sirienească să spune așa, „Măgam Imvre”⁵³; măgam să chieamă apa, iară imvre să chieamă fântâna; iară pentru iușurarea limbii să chieamă Mamvria, [precum mărturisează și la canoanele lui *stir*⁵⁴ Andrei]⁵⁵, de gră<ia>ște: [„La copaciul de la Mamvriia tâmpinară îngerii pre patriarhul. Moșteni // după bătrâneate și vână giuruinta cea făgăduită ”].

7^r Deci străbătu Avram toată țara în lungiș și în curmeziș și să sălășlui la Fântâna Mamvriei⁵⁶. Și avea iubire de streini fără de sațiu. Și dzise Avraam cătră Lot: „Iată, fiule, că mie fu dată toată

⁴⁹ Scris: $\mu\alpha\mu\alpha$.

⁵⁰ Scris: μ ; înaintea acestei slove scribul lasă un spațiu, în care voia să adauge cu chinovar prima slovă a cuvântului care marchează începutul unor capitole sau subcapitole ale *Paliei istorice*. Desigur că nu se exclude posibilitatea să avem a face cu conjuncția sl. *i* „și”; cf. ms. 5054, f. 15^v: *și*.

⁵¹ Și în ms. 5054, f. 16^r: *la izvorul Mamvri Istei* (sic!); cf. gr.: $\epsilon\nu\ \tau\eta\ \delta\omicron\upsilon\iota\ \tau\eta\ \mu\alpha\beta\omicron\iota$ „la stejarul Mavriei”; sl.: *na istočnicě Amvriistě* „la izvorul Amvriiștei”.

⁵² În ms. 5054, f. 16^r, toponimul este redat prin aceeași sintagmă: *Fântâna cu Apa*; cf. gr.: $\kappa\upsilon\upsilon\omicron\nu\ \nu\epsilon\omicron\omicron\nu$ (O: $\upsilon\delta\omega\omicron$) „apă rece”; sl. *studenae voda* „apă rece”.

⁵³ În ms. 5054, f. 16^r, text identic; cf. gr.: $\mu\gamma\acute{\alpha}\ \mu\acute{\epsilon}\beta\epsilon\pi\epsilon$; sl. P: *Mgamŭ i Amŭrii* (A: *Mgamŭ i Mŭrii*; B: *Mgamŭ i Amŭvrii*), vezi *Introducerea*, p. 43. Forma originară siriacă a toponimului, este *Mgamevere*.

⁵⁴ Sl., în trad.: „sfântul”.

⁵⁵ Parantezele drepte [] (care apar în acest loc și aiurea) în textul ediției aparțin scribului. În ms. 5054 parantezele lipsesc, dar în majoritatea cazurilor textul cuprins între ele există, ca și în acest loc.

⁵⁶ Cf. gr.: $\epsilon\nu\ \tau\eta\ \delta\omicron\upsilon\iota\ \tau\eta\ \mu\alpha\beta\omicron\iota$; sl. *u duba Amvriiska* „la stejarul Mavriei (Amvriei)”.

7^v țara aceasta; deci î<τ> aleage loc / și unde-τ va plăcea, acolo te sălășluiaște, precumu-τ va iubi inima”.

8^r <Ș>i⁵⁰ vădzu Lot țara Sodomului mai frumoasă decât toată lumea, având apele vieței; și apa Iordanului trecea prin toată țara Sodomului. Țara aceasta era plină de mană și de toate pomeatele⁵⁷ roditoare, cum // am dzice avea din destul, atâta cât să asămăna raiului lui Dumnedzău. Acolo nu era de-a să îngrija omul, ci⁵⁸ tot într-ună bună-vrearea sa să sălășluia într-însă.

Iară oamenii din Sodom era vicleani și greșiți foarte înaintea lui Dumnedzău. Deci să sălășlui Lot în mijlocul lor și-ș luo muiare de acea seminție. /

8^v Și deaca să despărți Lot de Avram, zise⁵⁹ Dumnedzău către Avram⁶⁰ : „Iată, eu voi pune svatul meu cu tine, într-o toată ruda, de acmu și până în veaci, și te voi blagoslovi pre tine, și veri fi blagoslovit. Și de acum înainte nu va fi numele tău Avram, ce
9^r Avraam va fi numele tău, pentru că <<pă/rintele>> să spune, părinte a multe limbi, părinte ales și părinte înalt; pentru că părinte a multe limbi te-am pus pre tine, creaste-te-voi și te voi înmulți foarte. Ce acum, ia asinul tău și ia veșmănte scumpe, de mult preț, ia pâine și vin, și briciul amănă, și te suie în măgura Tamariei⁶¹ / și stai pre
9^v piatră și strigă de trei ori: <<Căe Bii, Căe Bzii, Căe Bzii!⁶²>> Și va ieși despre laturea măgurei despre miadzănoapte, ieși-va un om sălbatec, cu unghile de un cot și cu părul capului și cu barba până la picioare. Iară tu să nu te spai de dâns, ci să te scolii să tai unghile
10^r lui și să-i // razi părul lui și să-i dai pâine să mănânce și vin să bea. Și te veri blagoslovi de dâns și veri fi blagoslovit”.⁶³

⁵⁷ Scris: πομπήματα.

⁵⁸ Inițial шн; ш modificat marg. în ч; cf. ms. 5054, f. 16^r: și.

⁵⁹ Prima slovă a cuvântului, ζ, este scrisă cu o cerneală mai închisă la culoare, poate peste un s scris anterior.

⁶⁰ Marg.: 1 Moi, glava 17.

⁶¹ În ms. 5054, f. 16^r, la fel: în măgura Tamariei. Cf. gr. εις τὸ Ταβύριον ὄρος „în muntele Tabir”; sl. na Famiriskuju gorę „în muntele Famir (Thamir)”.

⁶² Sl., în trad.: „Omul lui Dumnezeu, omul lui Dumnezeu, omul lui Dumnezeu!”

⁶³ În continuare, titlu în gr., sl.: Περὶ τοῦ Μελχισεδέκ; O Melchisedecé „Pentru Melhisedec”.

Acesta Melhisedec să spune „fără-de-tată, fără-de-mumă, fără-de-rudă; aseamene easta Fiiului lui Dumnedzău”⁶⁴. Maica sa să chieamă
10^v Salimul, pre numele cetății ei, iară tată-său să chieamă / Osedec⁶⁵. Și născu 2 feciori: numele unuia – Sedec, și numele celuilalt – Melhi. La arătare era și aceia și cetatea lor⁶⁶. Osedec era nepot lui Nevrod; pentru aceea să sălășluia în polate. De la Nevrod petrecură împărățind, însă biruiia și împărăția Vavilonului.

11^r Când fu într-u/na de dzile, dzise Osedec-Împărat fiiului său, lui Melhi: „Fiiule!” El dzise: „Ce vei să dzici, părinte?” Și-i dzise: „Du-te la ciurda boilor noștri, în Galilei, și-m adu 70 de giunci, ca să giunghem jirtvă marelui Cron-dumnedzău și celorlalți, că am nădeajde, după aceea, să meargem la oaste”. /

11^v Aceastea deaca audzi Melhii, preveghie într-acea noapte, vrând să plinească slujba și învățătura părintelui său. Într-acea noapte era luna foarte luminată și stealele strălucii foarte. Aceastea deaca vădzu
12^r Melhii, să miră și gândi într-o sine, dzicând: „Oh, spre ce lucruri frumoase odihnește // Dumnedzău, făcătorul a toate ! Duce-mă-voi, de voi spune părintelui meu: << Mai bine acestuia să înălțăm jirtvă, decât bodzilor celor muți și surdzi, mai bine să aducem și să giunghem jirtvă Dumnedzăului cerescu>>”.

12^v Tată-său, deaca audzi aceastea, să mânie și zise către dâns: „Cu giurământ / giuru-mă pre marele meu dumnedzău, ca nu cumva să să mânie spre mine și să mă zdrobască. Iară acum te voi giunghia și te voi da pre tine jirtvă-gata dumnedzăilor miei, căce că aduseș vicleșug spre mine și spre dumnedzăi<i> miei”.

Deci, ducându-să Melhi în Galileiu, iară tată-său întră către //
13^r împărăteasa Salima și grăi: „Iată, eu gândii ca pre unul din feciorii noștri să-l giunghiem și să-l dăm jirtvă marilor dumnedzăi”. Iară împărăteasa iubiia mai vartos pre Melhii decât pre Sedec. Și cu plâns dzise: „Vădz că vei să giunghi pre iubit fiiu/ meu, ca să-/
13^v dai jirtvă dumnedzăilor noștri”. / Împăratul dzise: „Să nu fie așa, ce să aruncăm sorti”.

⁶⁴ Marg.: Kū Evreo(m), glavę 7, začalo 315.

⁶⁵ Cf. gr. Ὀσεδέκ, sl. Osedekū.

⁶⁶ „Erau recunoscuți (faimoși) ei și cetatea lor”; cf. gr., sl.: „Erau recunoscuți de cetatea lor ca descendenți ai lui Nevrod”.

Deci aruncară și cădzu soartea spre fiu/ ei cel mai mic, anume Melhii. Iară când știu împărăteasa că vine Melhii din Galileiu, dzise cătră fiul său, Sedec : „Iată, fratele tău, Melhii, va să moară de mâinile tătâni-tău, // ca să-/ dea pre îns jirtvă. Ce te scoală, de mergi întru tâmpinarea lui și-i spune lui de toate, să fugă într-altă parte, ca să să izbăvască de gândul tătâni-său”.

Deci să sculă Sedec și să duse întru tâmpinarea fratelui său, Melhii. Iară împăratul dzise cătră putearnicii săi și cătră toți boiarii: / „Iată, eu gândii ca să giunghi pre fiu/ mieu ce/ mai tânăr, adecă pre Melhii, ca să-/ înalț jirtvă”.

Și deaca audziră de giunghiiarea împăratului, să giuruiră toți boiarii să-ș giunghe câte un fecior, să înalțe jirtve bodzilor, pentru ca să întărească cuvântul și pohta împărătească. //

15^r <Ia>ră Sedec, deaca tâmpină pre frate-său, Melhii, îi spuse lui de toate câte fură. Și în grabă descălecă Melhi de pre calul său, și să dezbracă de veșmântul său care-/ purta, și-/ puse pre cal.

15^v Și dzise cătră frate-său, Sedec ⁶⁷: „Ia calul și hainele și oamenii și dobitoacele și te du cătră părintele mieu. / Iară eu mă⁶⁸ voi duce cu această haină ce am asupră unde nimea mă va ști și acolo voi petreace, pentru ca să scap de acea moarte amară”.

16^r Sedec luo toate câte fură la frate-său, Melhii, și să duse în cetate, în Salim, cătră părinții săi. Iară Melhi sta de asculta // plânsu/ și tânguirea ce să făcea în cetate pentru feciorii ce vrea să-i giunghe. Și era gâlceavă multă întru toți oamenii, și adunară fieștecine câte un cocon al său; și fură de toți 80 de coconi. Și sta, de 16^v aștepta pre împăratul, să-ș giunghie feciorul său, / să-/ facă jirtvă bodzilor, după aceea să-ș giunghe și ei pre feciorii săi.

17^r Iară Melhii sta împotriva cetăței, în mătura ce să chiamă Eleonul. Și aceii mătura îi puse Melhii numele Eleonul, ce să dzice „Miloste”⁶⁹, căce că acolo află milă și bun dar. // Și vădzând turburarea cetăței, oftă și căută spre ceri. Și cu lacrimi udă pământul,

⁶⁷ În text: *Melhi*, barat de scrib, care corectează marg.: *Sedec*; cf. ms. 5054, f. 15^r, corect, în text: *Sedec*.

⁶⁸ Cuvintele *eu mă* ad. supralinear; cf. ms. 5054, f. 18^r, corect: *eu mă*.

⁶⁹ Și în ms. 5054, f. 18^v: *Eleonul*, ce să zice „Miloste”. Glosa, aflată și în textul grecesc, este greșită chiar acolo; avem a face cu o etimologie populară, care are la bază confuzia termenilor Ἐλεῶν (ὄρος) „(Muntele) Măslinilor” și ἔλεος „milă, compasiune”. Textele rom. și sl. preiau ca atare toponimul grecesc.

17^v suspină foarte tare și având ochii săi spre ceri, strigă așa: „Svinția ta ești Domnul Dumnedzău, cea ce ai făcut ceriul și pământul, soarele și luna și stealele ! / Pare-*m* mie că Svinția ta ești mai mare decât toți dumnedzării, că lucrurile tale aiave arătară putearea ta. Deci, de te odihnești spre toate acestea și de veri să mă faci a fi șerbul tău, nu treace cearerea mea: ce mă ascultă în ceasul // acesta, ca să pîiaie cetatea cu bodzii și cu toți ceia ce cred într-înși!”

18^r <Ș>i⁵⁰ deaca fu cuvântul acesta, acieș fu cutremur mare în cetatea Salimului și de năprasnă să cutremură și să răsăpi toată cetatea și înghiți pământul / pre toți ce petrecea în cetate. <M>elhi, deaca vădzu înfricoșată ca aceea, să miră și să temu de Dumnedzău, făcătoriu/ ceriului și al pământului. Și să sculă și să sui în mătura Tamariei⁷⁰. De-acolo să pogori și întră în laturea măgurei // 19^r despre miadzănoapte. Și petrecu acolo 40 de ani. Și nu vorovi cu oamenii, nici ieși de acolo; ce era de mânca mugur și miiare sălbatecă⁷¹, și bea apă dintr-un izvor, până când fu trimis Avram cătră dânsul, precum îi dzisease lui Domnul Dumnedzău. /

19^v Luo Avram veșminte scumpe de mult preț, pâine și vin și brici amână, că așa-i dzisease lui îngerul lui Dumnedzău, și să sui în mătura și stătu pre piatră și strigă de trei ori: „*Ĉlce Bzii, ĉlce Bzii, ĉlce Bzii*”⁷². Și-i zisease îngerul lui Dumnedzău: „<...>⁷² unghile lui *îs* de un cot, // iară părul și barba lui îi agiunge la picioare ; deci 20^r să nu te temi de îns, ci să te scoli să-i tai unghile lui, și să-i razi părul lui, și să-l îmbraci cu veșmănte, și să-i dai să mănânce și să bea; și te veri blagoslovi de dâns și veri fi blagoslovit, că easte / preot 20^v Dumnedzăului de sus. Numele lui easte Melhisedec”.

Aceasta feace Avram și ieși cătră dâns omu/ ce/ sălbatec, adecă Melhisedec, și dzise cătră dâns: „Tu cine ești?” <A>vram

⁷⁰ Scris: Θαμαρίην.

⁷¹ Secvenței *mugur și miiare sălbatecă* (care se află și în ms. 5054) îi corespunde în gr. βοτάνας „plante” (O: ἀγρίους „plante sau animale sălbatiche”); sl. *bylie* „plante; fructe; *venin*”.

⁷² În textul românesc din ms-ele 469 și 5054 (f. 19^v) a fost omis, prin *bourdon*, un pasaj, căruia îi corespunde în textele gr. și sl. secvența: „Și va veni la tine omul sălbatic și”.

21^r răspunse și dzise: „Sânt om trimis de la Dumnedzău // ca să-ț tai unghile tale și să-ț raz părul tău”.

Melhisedec dzise: „Care Dumnedzău te-au trimis ?” Răspunse Avram: „Dumnedzău cela ce au făcut ceriul și au dzidit pământul, marea și soarele, luna și stealele, acela-*m* dzise ca să te cearcet pre tine⁷³”.

21^v Și cădzu Avram la pământ și să închină lui Dumnedzău, dzicând: „Doamne Dumnedzău, făcătoriu/ ceriului și a/ pământului, fii-mi⁷⁴ milostiv, că vădzui minune spre omul acesta”. Atuncea Melhisedec să apropie cătră Avram. //

22^r Avram îi tăie unghile lui și îi rase părul lui și zise: „Să aduc pâine și vin și untdelemn, să ne pricești*m*, că așa *îm* easte mie dzis de la Dumnedzău”. Răspunse Melhisedec și-i dzise lui: „Pare-*m* că

22^v sânt 40 de ani de când petrec în măgura aceasta. / Și chip de om n-am vădzut, fără pre tine astăzi, nici au întrat pâine în rostul meu. Ce deaca dzici că așa te-au învățat Dumnedzău, *cum* veri dzice, așa voi face. Ce însă mai vartos dentr-aceastea să face*m* jirtvă Domnului

23^r și Dumnedzăului nostru și după aceea să // ne pricești*m*, adecă să mă împreun și eu bucatelor lumești”.

Și scoase un vas de piatră din peștere⁷⁵, și băgă pâine și vin, și tornă untdelemn, și înălță jirtvă. [De atuncea încoace să tâlcuiască paximadu/⁷⁶ ce să face în svânta besearecă.] /

23^v După aceea să plecară amândoi la pământ și să închină lui Dumnedzău amândoi, Avram și Melhisedec, și mâncară și să veseliră.

24^r Și-l întrebă Avram de ruda lui și de cetatea lui și *cum* au întrat în peșterea aceea. Și îi // spuse Melhisedec de toate câte fură și *cum* au întrat în măgura aceea, [precum easte ocăzuit mai înapoi.] Și-i spuse și de măgura aceea ce era împotiva cetăței Salimului, precumu-i puse e/ însuș numele Eleonul, adecă „Miloste”⁷⁷, căce /

⁷³ Acela-*m* dzise ca să te cearcet pre tine repetat la începutul f. 21^v.

⁷⁴ În text: *fiind*; corectat marg. de scrib: *fii-mi*; cf. ms. 5054, f. 19^v: *fii-m*.

⁷⁵ Secvența de piatră din peștere (prezentă și în ms. 5054, f. 20^v) reprezintă, probabil, o traducere dublă; în gr. și sl. în acest loc: „îl duse la gaura muntelui (= peșteră, scobitură în stâncă), luă pâine...”.

⁷⁶ Scris: *pacsimanul*; în ms. 5054, f. 20^v, aceeași eroare: *pacsimanul*.

⁷⁷ Vezi nota 69.

24^v că zice: „Într-această măgură aflai milă”. Și deaca audzi Avram aceastea toate, să închină lui Dumnedzău, dzicând: „De au nu easte mie mai bine să iesu din țara haldeilor și să aflu pre Dumnedzău,

25^r Cela ce face lucruri minunate // ca aceastea?”

Pentru aceea să spune că „nu să înțeleptească întru înălțime, că nu ia Dumnedzău dar bun de la om, ce Dumnedzău dăruiaște pre om”⁷⁸. Și începu Avram a da lui Melhisedec de toate⁷⁹ ce avea în casa sa: Derept aceea și fericitu/ apostol Pavel ne aduce aminte întru

25^v ale sale / cărți, de grăiaște⁸⁰: „Cela ce ia a dzeacea a dzeacea dă”. Că și Avram luo a dzeacea din toată casa lui Hetei și iară a dzeacea deade din toată casa sa lui Melhisedec⁸¹. Așa și Hristos, făcătoriu/ acestora tuturor, aduse doao turtureale, după jirtva legei⁸²; ceastea

26^r fūră din Hristos și dentr-aceastea // toate să arătară⁸³.

Și blagoslovi Melhisedec pre Avram și-i puse numele lui Avraam. Și-/ blagoslovi pre dâns întru fi<i>i lui și întru toată ruda

⁷⁸ Sensul acestui pasaj, oarecum neclar datorită calchierii, este următorul: „a instrui (=a face mai înțelept, a înțelepti), nu a se făli (= a nu se înălța); căci nu D-zeu are avantaje de la om (=îi mulțumește omului), ci D-zeu e cel ce bine-dăruiește pe om (=îi oferă avantaje) (deci „căci nu omul e binefăcătorul lui D-zeu, ci D-zeu e binefăcătorul”); cf. gr.: παιδεύομαι μὴ μέγα φροεῖν οὐ γὰρ εὐεργετεῖται Θεὸς παρὰ ἀνθρώπου ἀλλ'εὐεργετεῖ; sl.: *sego radi ubo nakazajuse ne velemudrustvovati, ne u blagodaritsę Bg'o(t) ctkā*.

⁷⁹ Greșeală de traducere: de toate î.l.d. „a zecea parte”; și în. ms. 5054, f. 20^v: de toate. Cf. gr. δεκάτας; sl. *desětoe* „a zecea parte” (cf. și *Biblia, Geneza*, 14:20: a zecea parte); gr. δεκάτας a fost confundat cu (δέ) κάτας „toate, fiecare”, printr-o falsă analiză sintactică.

⁸⁰ Marg.: *Kū evreo(m), gla(v) <7>, za(č) 315*. După *gla(v)*, un mic spațiu alb lăsat de copist.

⁸¹ În textele gr. V și sl., urmează titlul capitoului, omis în ms. 469 (și în ms. 5054), respectiv: Πέρι τοῦ Χριστοῦ; *O Christē*, „Despre Hristos” în realitate, textul face parte însă tot din capitoul despre Melchisedec.

⁸² Eroare de traducere, î.l.d. după legea („obiceiul, canonul”) *jirtvei*; cf. gr. κατὰ νόμον θυσίαν „după legea jertfei” (O: κατ' ὄνομα θυσίαν „după numele jertfei”; sl. *po kanonu žertvé* „după legea jertfei”).

⁸³ Marg.: *Luka, gla(v) <2>, zač 7*. După *gla(v)*, un mic spațiu alb lăsat de copist.

lui vesti-să blagoslovenia dreptilor. Și dintr-acea dzi pururea mergea Avram, de lua blagoslovenie de la Melhisedec. Deci ieși Avram
26^v de la Melhisedec și să duse / la locul său, proslăvind pre Dumnedzău, căce că află om creștin în țara haldeilor, slăvitori de Dumnedzău.

Deci să mută Avram și veni de să sălășlui în Garara⁸⁴. Și era în Garara de împărăția Avimeleh-Împărat. Și feacără slugile lui Avram
27^r svadă // cu garareanii pentru un izvor, că nu vrea agareanii⁸⁵ să lase pre slugile lui Avram să adape dobitoacele. Și fu svadă mare între dânșii⁸⁵; și răniră cămilele și alte dobitoace ale lui Avram. Și agareanii muriia întru a lor mânie⁸⁶.

27^v Și ieși Avimeleh, împăratu/ Erarschiei⁸⁷, / de goni pre slugile lui Avram și-i răni pre înși. Și veni Avram, de împacă mâniia lor. Și feacără fântână și puseră blăstăm și giurământ adin-sineș Avram și cetățeanii Erarșiei⁸⁸, ca să nu mai fie price între dânșii
28^r dintru aceeaș dzi. Pentru aceea feacără giurământ // și de atunci să chieamă numele aceii fântâni „Fântâna Giurământului”⁸⁹.

Și giunghie Avram jirtvă lui Dumnedzău. Și după ce fu giurământul fântânei, i să arată lui Domnu/ Dumnedzău, de-i grăi așea: „Nu te teame, Avrame, că plata ta multă este foarte”. /

⁸⁴ Marg.: *1 Moi, glav 28* (î.l.d.: 20; cf. *Biblia, Facerea*, 20: 1)

⁸⁵ Și în ms. 5054, f. 21^r: *agareanii*. Cf. textul gr.: Γαργαριτών; sl.: *garēne* (AB: *gararēne*).

⁸⁶ Și în ms. 5054, f. 21^r: *a lor mânie*. Eroare de traducere, comună textului românesc și celor slave (*umrěša vŭ gněvě* „mureau în mânie”); cf. gr. ἀπέθανον ἐν τῇ μᾶχῃ „mureau în război”. În textele gr. V și sl. urmează în continuare titlul capitoului (omis în ms. 469, dar și în gr. O), respectiv: Πέρ τοῦ Αβιμέλεχ „Pentru Avimeleh”; *O istočnicē kļētvenēmī* „Despre izvorul jurământului” (AB: *O studenci kļētvenēmī*).

⁸⁷ Greșit, î.l.d. *Gararei*. În ms. 5054, f. 27^v, aceeași eroare: *Erarschiei*. Cf. textul gr.: Γαργαριτών; sl. *rarīskyj* (B: *gararīskyj*), vezi și nota următoare.

⁸⁸ Și în ms. 5054, f. 21^r: *Erarșiei*. Cf. gr. Γαργαριται „garareanii”; sl. *Erarīstik*, forma corectă este cea din gr.

⁸⁹ Marg.: *1 Moi, glavă 21*.

28^v Și dzise Avram: „Iată, eu mă voi lăsa fără de roadă”⁹⁰. Iară Dumnedzău-i dzise lui: „Ba nu va fi așa”.

Și să întoarse Avram la locul său. Și fu după aceastea, dzise cătră îns Sara, muiarea lui: „Iată, eu îmbătrânii și mă lăsa de tine
29^r fără de roadă. Deci ia pre Agara, roaba mea, // și fii cu dânșă, cândai dintr-însă veri rădica sămânță și va ocina în toată viața ta”⁹¹. Avram nu vru aceasta, ci să duse cătră Melhisedec și-i spuse lui de tot lucru ce fu. Melhisedec dzise cătră Avram: „Fă după graiu/ muierei tale, că eu / vădz că vor să să nască dintru tine 2 oameni,
29^v unul luminat și creștin bun, altul întunecat și putrigaios”⁹². Și să amestecă Avram cu Agara și nascu pre Ismail.

O obrežanii⁹³

Și fu deaca nascu Avram pre Ismail, îi dzise lui Dumnedzău: // „Voi să te proslăvescu mai vartos decât toate limbile câte
30^r sânt pre pământ; și voi să te însămnedz cu sămnul de veaci. Obrezuiăște-te tu adecă de la Melhisedec, iară tu să obrejești
30^v toată partea bărbătească ce easte în toată casa ta. / Și să obrezuiești și pre Ismail și toată casa născuților”⁹⁴ tăi. Iară câți vor fi la tine parte

⁹⁰ Calc, cf. gr. ἀτεκνος ἀπό σου ἀπολλύομαι „voi pieri (voi fi lăsată) fără urmași”. sl. *besčedna ot tebe puštaiuse* idem. În ms. 5054, f. 21^r, text identic cu cel din ms. 469.

⁹¹ Traducere greșită, în toată viața ta, î.l.d. *toată avuția ta* („îți va moșteni tot avutul”); text identic în ms. 5054, f. 21^r: *în toată viața ta*. Cf. gr. V: κληρονομός εἶσται (O: γενήται) παντὸς τοῦ βιοῦ σου „va fi moștenitor peste toată avuția ta”; sl.: *udostoiti vse žitie tvoe* „va fi demnă de toată avuția ta”. Greșeala se datorează confuziei dintre *žitie* „avuție” și *žiznija* „viață” sau doar polisemantismului termenului grec ὁ βίος „avuție, avut; viață etc.”.

⁹² Marg.: *Isaa(k), Ismai(l)*.

⁹³ Sl., în trad.: „Despre circumcizie”. Titlul diferă în gr.: Περὶ τοῦ Ισμαήλ „Pentru Ismail”.

⁹⁴ Traducere greșită (datorată calchierii), î.l.d. „născuții casei tale”. Și în ms. 5054, f. 22^r: *casa născuților*, cf. gr. οἰκογενεὶς σου; sl. *domorodny(ch)* „născuții casei tale”.

muierescă să nu-i obrezuiești, pentru că voi ca toată seminția ta să aibă sămân⁹⁵. Pentru aceea vă blagoslovăsc pre voi mai vârtos decât // toate limbile câte sânt pre pământ”.

31^r Și feace Avram precumu-i grăise lui Domnul Dumnedzău și obrezui toată partea bărbătească din casa sa și nu rămase nici un bărbat neobrezuit⁹⁶. Și duse Avram toți ai casei sale / și-i blagoslovi pre înșii Melhisedec. Și era Avram de să sălășluia cu voinicii săi⁹⁷.

32^r Și veni Avram la Fântâna Giurământului și giunghe jirtvă Domnului Dumnedzău. Și i să arată lui Domnul Dumnedzău și-i dzise: „Iată, eu voi pune svatu/ mie<u> cu // tine și seminția ta, din rod în rod, întru toți veacii o voi proslăvi. Și să va înmulți foarte”.

32^v Și dzise Avram: „Doamne, ce-m vei da și eu mă voi lăsa fără de roadă? Iară născuți casei mele mă vor adaoge pre mine”⁹⁸.

33^r Și dzise Dumnedzău / către Avram: „Nu te vor înmulți pre tine aceia, ce altul va naște dintru tine. Și acela te va înmulți pre tine”. Și dzise Avram: „Cum va să fie aceasta, să o știu?” Și-i dzise lui Dumnedzău: „Ia un giunc de trei ani și o turturea și un porâmb”⁹⁹; giuncul să-l împărți, // iară turtureaoa și porâmbul nu le împărți”¹⁰⁰.

33^v Și să pogorâră pasările spre trupul cel împărțit și ședzu Avram cu-nânse. Și fu întru apusu/ soarelui, cădzu somn greu spre Avram, cutremur și întunecare cădzu spre dânsul și i să arată lui / glas, de-i grăia: „Caută spre ceri și vedzi, putea-va cineva să numere stealele ceriului? Cela ce va putea număra stealele de pre ceri, așa va putea acela număra și seminția ta. Ce mai vârtos să înțelegi și să știi că

⁹⁵ Marg.: 1 *Moi*, *gla(v)* 17.

⁹⁶ În continuare scris: și *blagoslovi* (aflate mai jos în text) barate de scrib, care observă *bourdonul*; în ms. 5054, f. 22^r, text corect, fără *bourdon*.

⁹⁷ În text: *tăi*, corectat marg. de scrib; în ms. 5054, f. 22^r, corect: *săi*.

⁹⁸ Marg.: 1 *Moi*, *gla(v)* 15.

⁹⁹ În ms. 5054, f. 22^r: *la un junc de trei ani și o turturea și un porumbu*. Cf. sl.: *priimi junicju trilētnjuju i gorlicju i golubī*, ca în rom.; în gr., mai amplu: *λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσαν καὶ κριδὸν τριετίζοντα, τρυγόναν καὶ περιστερὰν*, „ia-mi un vițel de trei ani, o capră de trei ani și un berbec de trei ani, o turturea și un porumbel”.

¹⁰⁰ Scris: *ἀνέρχη*; *χ* corectat marg.: *υ*.

34^r seminția ta va fi // nemearnică și streină¹⁰¹ în țara ceaea ce nu va fi a lor; robi-vor și vor șerbi 400 de ani. Și limbii ceea ce vor sluji giudeca-voi eu. După aceea vor ieși cu avuție multă. Iară tu te veri duce către moștenia ta cu pace și te veri odihni întru bătrânețe cinstite”. / ¹⁰²

34^v Iară Lot, fiul frățâni-său, era în Sodom. Deci să svătuiră împărați și mearseră, de robiră toată țara Sodomului și a Gomorului și o prădară. Așijderea și Lot fu rob cu toată casa lui¹⁰³.

35^r Deaca audzi Avram că fu rob Lot, fiul/ frățâni-său, // numără feciorii săi cei din casă și află 318. Și să sculă, de alergă în urma lor, până la Dan. Și cădzu spre înși noaptea însuși și feciorii lui cu-nânși. Și-i birui pre înși cu armele și-i goni pre înși până la

35^v Hoval, ce easte de-a stânga Damascului. / <Ș>i⁵⁰ întoarse toată avuția Sodomului, și pre Lot, fiul/ frățâni-său îl întoarse, și cai, și carăle, și bărbați, și muieri, și dobitoace.

36^r Și fu după întoarcerea oamenilor acelora, să întărâtără acei 5 împărați ce împărăția 5 limbi. Și așa însămnară // numele Hodologomorului: Ho - do - lo - go - mor. Precum să spune ca¹⁰⁴ să grăiescu aceste cuvinte: Ho = Haldeia, Do = Dalmati, Lo = Lidi, Go = Bavsini, Mor = Amoreane; așa să spune, Hodologomor¹⁰⁵. [De aceasta și David împărat mărturiseaște, de grăiaște așa ¹⁰⁶: /

¹⁰¹ Și în ms. 5054, f. 22^v: *nemernică și streină*, care reprezintă o traducere dublă; cf. gr. *πάροικος* „străin, colon, emigrant; sl. *prišelci* idem.

¹⁰² În textele gr. V și sl. urmează titlul capitoului, omis în ms-ele 469 și 5054, respectiv: *Περὶ τῆς αἰχμαλωσίας Λώτ*, „Despre captivitatea lui Lot”; *O Lotē* „Despre Lot”.

¹⁰³ Marg.: 1 *Mo(i)*, *glavū* 14.

¹⁰⁴ Scris: *κ* a; cf. ms. 5054, f. 23^v: *ca*.

¹⁰⁵ Cf. gr. *τὸ χο Χαλδαῖοι (O: Χαρδαῖοι) τὸ δο Δομίται (O: Δαμάται) τὸ Λύδιοι (O: Λυδαῖοι) τὸ γο Γασφίνοι τὸ μωρ Μωραῖοι (O: Ἀμωρραῖοι) οὕτως ἐρμηνεύεται τὸ Χοδολογόμεωρ*; sl.: *eže (AB: cho) chaldei, eže do, Damati, eže lo, Lidi, eže go, Bavsini (sic!), eže morū, Amorene, sice skazaetsę eže Chodologomorū*; după cum se poate observa, versiunea rom. o reflectă pe cea slavă (sau o altă versiune gr. care stă la baza acesteia), conținând chiar și o eroare comună, *Bavsini* î.l.d. *Gasfīni*.

¹⁰⁶ Marg.: *Psalo(m)* 77.

36^v „Puse boiarii lor ca pre Oriv, și ca pre Iziv, și ca pre Izavei, și ca pre Aveg, și ca pre Salman¹⁰⁷.”]

37^r Și deaca să întoarse Avram din războiul/ Hodologomului, ieși Melhisedec, împăratul Salimului¹⁰⁸, - mărturisește Scriptură¹⁰⁹ și ne dă înainte // la arătare de petrecerea moșteniei și de numirea lui Melhisedec.

37^v Și dzise adecă împăratul Salimului: „Ieșii întru tâmpinarea lui Avram și-m scoase mie pâine și vin, că era preot Dumnedzăului de sus”. Ca cum are fi fost acesta Melhisedec fără de tată, / fără de seminție, așa și Domnu/ nostru, Isus Hristos, în ceri mumă, iară pre pământ tată n-avu. Și să chiamoă fără¹¹⁰-de-tată, fără-de-îmă, fără-de-săminție. [Precum și David proroc întru ai săi psal<o>mi mărturisește de Hristos, dzicând așa: // „Tu ești preot pūreua, după tocmala lui Melhisedec”¹¹¹.] Și easte și altă, că acesta Melhisedec, cu pâine și cu vin feace jirtvă Domnului Dumnedzău; așa și Hristos, din svântul svinției sale trup și cinstit sânge, ne deade noao pâine / și vin, a ne priceștui. Așa feace și Melhisedec.

O Stie Tr(oi)cq¹¹²

Avram adecă veni, de să sălășlui la iazeru/ Amvriei¹¹³, unde era și mainte. Și foarte era iubitor de streini și era agiuns la bătrânețe < 7e > în vârstă ca de 80 de ani. Și atâta iubiiia pre cei streini, //

¹⁰⁷ Cf. gr.: Ὀρίβ, Ζίβ, Ζεβεε, Σαλμανά; sl. *Oriva i Ziva i Zevee, Vev* (AB: *Veg*) i *Salman*.

¹⁰⁸ Cf. textul gr.: θασιλεὺς Σαλήμ; sl.: *car Samimiskyi* (A: *Salamiskii*; B: *Salimiskii*).

¹⁰⁹ Marg.: *Evreo(m), gla(v) 7, zač <1, 2>*.

¹¹⁰ Scris: *φγρπ*.

¹¹¹ Marg.: *Psalo(m) Dvidū 109*.

¹¹² „Despre Sfânta Treime”; cf. ms. gr. V: Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος (O, fără titlu); sl.: *O stiei tr(oi)cē* idem.

¹¹³ Cf. ms. 5054, f. 23^v: *la iezerul Mamvriei*, ca în textul gr.: ἐν τῇ δρυὶ τῇ Μαβρί „la stejarul Mavriei”; sl.: *u duba Amvriiska* „la copacul (stejarul) Amvriei”, ca în ms. 469.

39^r cât nu vrea să guste nici pâine, nici altă nimică, până nu mergea om strein la casa lui.

39^v Iară zavistnicul și pizmașu/ diiavo/ închise căile, ca să nu margă oameni streini cătră Avram. Iară dreptul Avram nu trimise slugi, nici pre nimea din casa sa să preveaghie pre cale, / ce gândi întru sine, dzicând: „De-i voi și trimite, ei cândai să vor culca, de vor dormi. Și de va și treace cineva, nu-l vor vedea”. Deci ieșiiia însuș și ședea lângă cale: de afla pre cineva, bine; iară de nu, veniia acasă și nici prândziia, // nici cina.

40^r De multe ori făcea așa, și atuncea i să prinse de nu mănă 2 dzile. Sara, muiarea lui, îi dzicea lui să mănânce; e/ nu vrea, ce străjuia 2 sau și 3 dzile la cale, și fără de alți oameni streini nici mânca, nici bea. Așa era obiceiul/ lui Avram patriarhul. /

40^v De arătarea Svintei Troiță¹¹⁴

Deci văzând Domnul Dumnedzău năravul lui Avram ce/ bun, i să arată lui Părintele și Fiul și Duhul Svânt, ca 3 bărbați călători; și veniia pre departe de cale. Și deaca-i vădzu pre înși Avram, de departe, să sculă // cu bucurie mare foarte; și-i tâmpină pre înși și cădzu la picioarele lor și să închină lor, zicându: „Domnii miei și giupânii miei, doară sânt destoinic ca să petreaceț în casa mea?”

41^r Iară ei nu vrea, ci să grăbiia a merge, zicând că au cale delungată. / Iară vădzându-l pre îns că easte scârbit, să întoarseră în casa lui. Și bucurându-să Avram, dzise cătră Sara, muiarea sa: „Fă trei blide de bucate de semida/ și frământă pâine și gătează apă caldă, și să speli picioarele lor. Iară eu mă voi duce în ciurda dobitoace//lor noastre și voi aduce un vițel, giunghia-l-voi și mă voi veseli cu oamenii aceștia”.

42^r Deci să sculă Sara și feace toate câte îi dzise ei Avram. Iară Avram să duse și aduse un vițel gras, giunghe-l și-l fripse. Și aduse

¹¹⁴ Titlul capitolului este aici în limba română, ca și în ms. 5054, f. 24^r: *De arătarea Sfintei Troiță*; cf. ms. gr. O: Ἐμφάνησις τῆς ἁγίας Τριάδος „Arătarea Sfintei Treimi” (V omite titlul); în ms-ele sl. *O javlenii Sīya Tr(ō)ca* „Despre arătarea Sfintei Treimi”.

42^v și pâine și puse în masă; și începură / a mânca. Și mâncând, dziseră cătră Avram: „Ai fecior?” Avram dzise: „Ba!” Și dziseră cătră îns: „Într-aceasă vreme, ca în ceasul vieții¹¹⁵, duce-ne-vom și ne vom întoarce și veri naște fecior”.

Deci să sculă Sara și cu îndrăznire dzise: „Bărbatul meu easte bătrân și eu sânt fără de roadă // și bătrână; dară cum să nasc fecior?” Și nici într-un chip nu credea. Iară cela ce mânca cu-nânșii zise cătră Avram: „Pentru ce să scârbi Sara? Crez eu, cuvânt drept vestiiu ție și adevăr”.

43^r Și fu deaca mâncară ei și vrând să scoale de la masă, iată muma vițelului celui giunghiat / veniia răcnind și zbierând și căutându-ș vițelul său.

Deci sculându-să aceștea de la masă, să sculă și vițelul cel giunghiat de pre masă și începu a îmbla pre urma mâni-sa. Aceasta deaca vădzu Avram, cădzu pre fața sa gios și nu putu să caute // spre oamenii aceia. Și să duseră oamenii în țara Sodomului.

*O ra(z)vraštenie Sodoma*¹¹⁶

Iară Avram să sculă și alergă în urma lor, de-i opri pre dânșii; și cădzu la picioarele lor și le grăi lor: „Domnii miei și giupânii miei, spuneț mie, șerbului vostru, cine santeț și de unde aț venit?” /

44^v Atuncea Dumnedzău, adecă Svânta Troiță, dzise: „Nu mă voi ascunde de pruncul meu, Avram, ci voi spune: <<Gâlceava

¹¹⁵ Și în ms. 5054, f. 24^v: *ca în ceasul vieții*, cf. gr. εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ὡς ἡ ὥρα ζωῆς (O: ζῶν); sl. *vũ vreme se jako godina živa* idem; pasajul, obscur nu numai în textul *Paliei istorice*, ci și în *Septuaginta* și *Vulgata* (de unde a fost preluat ca atare în numeroase ediții ale *Bibliei*, în diverse limbi), are sensul de „la primăvara (sau toamna) viitoare” (= în viitorul sezon al inundațiilor, când natura reînvie).

¹¹⁶ Sl., în trad.: „Despre desfrânarea (corupția) Sodomei”. Titlu identic în ms. 5054, f. 24^v. Cf. gr. Περὶ τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων „Pentru Sodoma și Gomora (O: Περὶ τῆς καταστροφῆς Σοδόμων „Despre pieirea (distrugerea) Sodomei”; în textele sl., ca în cele rom.

Sodomului¹¹⁷ înmulți-s-au înaintea mea și păcatul lor¹¹⁸ easte mare foarte>>. Deci mă voi duce și voi vedea: svârși-vor gâlceava lor care vine cătră mine, // au ba, ca să înțeleg?”

45^r Iară Avram era de sta înaintea lui Dumnedzău și dzise: „Nu așa, Doamne, ce fă giudeț drept, precum voi dzice înaintea Svinției tale, iară ca să nu să mânie urgiia ta pre mine. De vor fi 50 de oameni 45^v derepți în cetate, au piiarde-veri toată cetatea, / să piiiae și cei derepți, ca cei păcătoși? Au nu veri ierta toată cetatea pentru 50 de derepți și să nu le faci giudeț de pierzare?”

46^r Și dzise Dumnedzău cătră Avram: „De să vor afla 50 de derepți în cetate, toată cetatea o voi ierta”. Și dzise Avram // cătră Dumnedzău: „Încă voi mai grăi una: Dară de vor scădea din 50 de derepți și să să afle 45, piiarde-veri pentru 45 de derepți toată cetatea?”

46^v Și dzise Dumnedzău: „De să vor afla 45 de derepți, ierta-voi toată cetatea pentru dânșii”. Și dzise Avram: / „Acum începui a grăi cătră Domnul Dumnedzăul meu: Eu sânt pământ și cenușe”. Și mai adaose, de dzise: „Doamne, dară de să vor afla acolo 30 de derepți?” Dumnedzău dzise: „De să vor afla și 30, nu voi piiarde toată cetatea pentru dânșii”.

47^r Și dzise Avram: „Iară mai am a grăi cătră // Domnul Dumnedzăul meu: Dară de să vor afla 20 de derepți?” Și dzise Dumnedzău: „De să vor afla și 20, nu voi piiarde cetatea”. Și dzise Avram: „Doamne, încă voi mai grăi una: Dară de să vor afla 10 derepți?” Și-i dzise Dumnedzău: „Nici pentru 10 derepți nu voi piiarde cetatea aceasta”.

47^v Avram părăsi de a mai grăi / și să întoarse în casa sa. Iară bărbații aceia, adecă Svânta Troiță, pogorî în Sodom. Și veniră în casa lui Lot.

Deci veniră oamenii Sodomului și ai Gomorului, de cerca pre acei trei bărbaț și grăiia lui Lot: „Dă-ne noao acei oameni streini, 48^r ce au venit în casa ta !” // Iară Lot nu vrea să-i dea. Ei năvăliia cu sila să între în casă¹¹⁹. Și dzise Lot cătră dânșii: „Lăsați pre oamenii

¹¹⁷ Marg.: *1 Mo(i), glavă 18*.

¹¹⁸ În text scris: *mieu*; corectat marg. de scrib; cf. ms. 5054, f. 25^r, corect: *lor*.

¹¹⁹ Marg.: *1 Moi, glavă 19*.

aceștia și luați featele mele". Iară ei nu vrea, ce cerca să spargă ușa casei și să între, să scoată pre acei streini afară.

- 48^v Iară oamenii aceia, adecă Svînta Troiță, / să apropiară de poartă. Și unu/ dintr-acei trei vru să deschidă poarta. Iară Lot nu-i lăsa pre înși, ce grăi: „O, domnii miei și stăpânii miei, nu ieșiți, ca să nu vă apuce acești oameni vicleani! Iară unu/ dentr-înși răspunse și dzise lui Lot: „Nu-m apăra mie, o, ome, // ci deschide ușa; și vei vedea ce le voi răspunde lor!”

- 49^r Și cum deschiseră ușa, aciaș slobodziră pară de foc și-i arse pre înși, pre toți. Lot deaca vădzu acea ciudesă, căzu la picioarele lor și grăi: „Spuneți-m mie, domnii miei și giupânii miei, cine sântei?” Iară ei dziseră: / „De sârg să iai a/ tău tot și să fugi în măgură, că iată, precum vedzi, cu foc va să ardă toată țara aceasta, pentru fărădelegile lor. Și acum așa să fugiți, cât nimea dintru voi să nu să întoarcă, nici să să uite îndărăpt să vadză mânia ce va să fie, că va să piiaie // de năprasna toată cetatea. Și cine dintru voi va căuta înapoi îndată va peri”¹²⁰.

- 50^r Lot își înșelă asinii săi, și luo pâine și vin, și călători cu muiarea lui și cu amândoa featele, și să ruga Svintei Troiță ca să nu-l lase. Și-i dziseră lui: „Mergi, că cu tine sântem!” / Și era orașul¹²¹ aproape de măgura ce să chiamă Sigorul. Deci pentru aceaea să ruga Lot ca să nu ardă, până vor scăpa în măgură. Și fură în Sodom tunete și trăsnete, grindine și ploi de foc; și toate izvoarile pământului să schimbară în smoală și în spudză // și mânca oamenii și dobitoacele.

- 51^r Și nimică nu rămase, ce de năprasna toate le mănca focul, până în svîrșit. [Precum și sty⁵⁴ Andrei Criteani mărturisează, dzicând:¹²²] [„Ploo Dumnedzău ploaie de foc din ceri și cu grindine arse toată țara Sodomului; / pentru aceaea, Doamne, cum ai izbăvit pre Lot de foc, așa și sufletul meu izbăvește. Derept aceaea, oh,

¹²⁰ În textul gr. V, urmează titlul capitolului (omis în O, rom. și sl.): Περὶ τῆς φυγῆς Λωτ, „Despre fuga lui Lot”.

¹²¹ În text: *măgura*, corectat marg. de scrib; cf. ms. 5054, f. 26^r: *orașul*.

¹²² Marg.: 2 *pē(s) velikago kanona* „Cântul 2 al canonului mare”.

- 52^r sufletu/ meu, fugi de păcatul Sodomului și de a/ Gomorului, fugi ca să scapi de para focului, o, suflete, ca să nu scârbești pre cela ce cu a sa bună-vreare // întocmește toate câte-s”.]

- Iară muiarea lui Lot, audzind gâlceava și trăsnetele ce era, nu putu răbda, ce să întoarse îndărăpt, să vadză moștenie sa. Și îndată să împietri - adecă să feace în chip de stâlp, nu de piatră, ci de sare. 52^v Și ca să nu te îndoiești, a nu creade de aceasta, ci să credzi, / că mărturisează și sty⁵⁴ Andrei Criteaninul, de grăiaște la cuvântu/ de peasne, de dzice că sufletul acela ce să întoarse îndărăpt nu fu stâlp de piatră, ci de sare: „*Slanī bo sol narečetsę i bystī stlūpī sla(n)*”¹²³.

- 53^r Iară Lot să mântui, adecă scăpă cu amândoa featele sale; // și ședea în măgura Sigoriului, de aștepta, că-i părea că va să piaie toată lumea.

- Iară featele lui grăiră una cătră altă: „Cine ne va întocmi noao sâmanța, neavând bărbat în lume? Ci vino, să îmbătăm pre tată<1> nostru cu vin netrezvit. Și deaca să va îmbăta, atuncea să va culca cu noi cu amândoa / și ne va tocmi sâmanța, și vom creaște, și vom fi puternice în lume”. Deci așa feaceră.

- 54^r Lot să îmbată într-acea noapte și să culcă cu fata cea mai mare. Și de-aceasta nu știu Lot. Și când fu a doao noapte, iară-/ îmbătară. Și așa, să culcă și cu fata cea mai mică. Și așa // amândoa featele începură în zgău de la tată-său. De aceasta știind, sty⁵⁴ Teodor Studit mărturisează, de dzice că fiecine cela ce bea tot apă, nicicum nu i să smintească firea; că pentru vin să arată și trupul lui Noe gol și născu sâmanță rea.

- 54^v Pentru aceaea și svântul / Ioan Rost-de-Aur mărturisează întru a sa învățătură, de dzice că Lot fu însuși bărbat featelor sale pentru beția. Și în multe cărți veri afla de ponosluirea lucrurilor lui Lot, dzicând [că Lot fu tată featelor lui, și le fu și bărbat, și fu tată și nepoților lui].

- 55^r Și deaca trecură dzile // multe, află, adecă înțelease Lot că au ars numai Sodomu/ și Gomorul. Deci să sculă Lot și să duse cătră Avram și spuse lui cum să înșelă și feace păcat. Avram deaca audzi, fu cu grije și dzise cătră Lot: „Ascultă, fiule, și te du la apa ce să

¹²³ Sl., în traducere: „De sare se chiamă; și fu stâlp de sare”.

chiamă Nil, carele iase din rai, și să-m aduci 3 capete¹²⁴, adecă trei leamne". /

55^v Deci să sculă Lot și mearse prin pustie neîmblată și fără de ape. Și pentru aceea i trimise Avram: că socotia ca doară- / va mânca vro fiară cumplită, sau va muri de seate cu moarte amară, ca
56^r doară să va izbăvi de ace/ păcat. Iară Lot, cu agiutoriu // lui Dumnedzău, fu ferit și spăsit. Și mearse la apa Nilului.

Acolo află trei căpătâie, adecă trei stâlpi de leamne: de pevchi¹²⁵, și de chedri, și de chiparis. Și veni, de le aduse cătră Avram. Avram, deaca-l vădzu pre îns, să bucură cu bucurie mare
56^v foarte și luo stâlpii, de le sărută. / Și mearse în pustie, și să sui în vârhu/ măgurei¹²⁶ cu Lot, și înhipse aceale leamne în pământ față cătră față, adecă cu fața una cătră altă, stând departe unul de alt, ca la trei coți. Și deade învățătură lui Lot să margă totdeauna la Iordan,
57^r să aducă apă însuș și // să adape leamnele de pre piatră. Și era Iordanul departe, ca la 24 de stânjini. Și așa să trudia Lot, de adăpa leamnele.

Deacă trecură trei luni, veni Lot, de spuse lui Avram că nu numai au crescut leamnele, ce s-au și împreunat unul cu altul [adecă s-au împletit unu/ cu altul]. /

57^v Avram, deaca audzi, veni la locu/ acela și, deaca vădzu leamnele că sânt precum îi spuse lui Lot, să închină lui Dumnedzău și dzise: „Adevărat acesta lemn va fi de dezlegarea păcatelor!”¹²⁷

58^r Și era lemnul crescut, la rădăcină era împărțit în trei; iară la mijloc era împreunat, nu era // împărțit unu/ de altul. Și agiunseră aceaste leamne până la împăratu/ Solomon, – ce de acest lemn vom aduce-vă aminte într-altă scrisoare. Avram luo știre de la Dumnedzău de pociianii lui Lot și de potolirea părjolului țării Sodomului.

¹²⁴ Cf. gr. δάλος „tison; tison teint”; sl. glavnae (AB: glavne). Termenul românesc se datorează confuziei între sl. glavinja „titio, carbo”, respectiv glavînă „κεφαλῆς, caput”, glava idem.

¹²⁵ Cf. gr. πεύκη „pin”; sl. pevki (sic! f.l.d. pevki) „pini”.

¹²⁶ Cf. gr. εἰς κεφαλὴν ἐρήμου (O: ὄρους), „în capătul pustiei (O: muntelui)”; sl. na verchu pustyni „în capătul (vârful) pustiei”.

¹²⁷ În continuare, marg.: O drěvě vūinom „Despre pomul împreunat”. Acest subtitlu nu există în ms. 5054, f. 28^r, în textele gr. și sl.

O Isaaku¹²⁸

58^v Într-aceaea vreme născu Sara, muiarea lui Avram, parte bărbătească; și-i puse numele Isac; și-l obrezui Avram, și se bucură însuși și toată casa lui pentru nașterea lui Isac¹²⁹. Și când fu Isac de 7 ani, să giuca cu fratele său, Izmail, ce era făcut cu Agara. //
59^r Și bătu Ismai/ pre Isac.

Aceasta vădzând Sara, să scârbi sufletul ei foarte și rădică mânie spre Avram și dzise: „Goneaște pre roaba aceasta, Agara, cu feciorul ei, Ismail!” Lui Avram îi părea că- / supără pentru vru/ lucru mai mare. Ea îl tot supăra, dzicând: / „Goneaște roaba ta acēasta, că nu poci răbda fecioru/ ei !”
59^v

Avram întrebă de feciorul roabei pre Dumnedzău, zicând¹³⁰: „Goni-voi pre Agara, roaba mea, și pre feciorul ei, Ismai/ ?” Și-i zise Dumnedzău: „Oarece-ț va dzice ție Sara să faci fă; că eu seminția ta în veaci nu o voi lăsa, ci o voi // înmulți ca stealele ceriului și ca năsăpul de pre marginea mării. Și va ocina seminția ta cetățile vrăjmașilor, și să vor blagoslovi de seminția ta toate limbile pământului”. Și veni Avram de la jirtvă și deade Agarei pâine de voie, și din dobitoacele lui, și apă în vase; / și o scoase pre însă din casa sa¹³¹ [740 fi dete, 30 de cămile, mâncare și apă.]¹³²
60^v

O Ismailē¹³³

Agara luo pre Ismai/ ; și mergând prin pustie svârșiră apă. Iară copilul, adecă Ismai/, însăță ; și nu era apă pre aceale locuri.

¹²⁸ Sl., în traducere: „Despre Isac”; cf. ms.. 5054, f. 28^r: O Isakī; gr. V: Περὶ Ἰσαὰκ καὶ τῆς περιτομῆς αὐτοῦ „Despre Isac și circumcizia sa” (O omite titlul); sl. O Isacē „Despre Isac”.

¹²⁹ Marg.: 1 Mo(i), glavō 21.

¹³⁰ Marg.: Kū Galato(m), glava 4 „<Epistola> Către galateni, capitolul 4.

¹³¹ Textul dintre parantezele drepte, aparținând scribului nu există în ms. 5054 și nici în versiunile gr. și sl. Marg.: 9 pē(š) velikag kanon „Cântarea 9 a canonului mare”.

¹³² Acest pasaj, inclus de ms. 469 între paranteze, este absent în ms. 5054, f. 28^v, în textele gr. și sl., dar și în Biblie.

¹³³ Sl., în trad.: „Despre Ismail”; cf. ms. 5054, f. 28^v: O Ismailū; în ms-ele sl.: O Izmailē idem. În textele gr. titlul lipsește.

Atâta să aprinse Ismai/ de seate, cât era spre moarte. Iară mumă-sa,
61^r Agara, // nu putu răbda moartea fiului său, ce să depărtă de dâns
atâta cât are arunca omul cu piatra; plângea și să tânguia pentru
moartea fiului său.

Iară Ismail, cebăluindu-să, îș rumpea veșmintele sale, căce că
vedea pre moarte înainte ochilor, [precum mărturisează și *stii*⁵⁴ /
61^v Andrei, de grăiaște, [audzind de Ismail¹³⁴: „Te trezveaște, sufletul
mieu, ca să nu fii și tu gonit, ca și roaba după naștere; socoteaște, ca
nu cândva să te chinuiești, aseamene pentru răutatea ta”.] Iară plân-
62^r gâd Agara și tânguindu-să de moartea feciorului ei, // veni cătră
dânsă îngerul lui Dumnedzău și-i dzise ei: „Scoală, de-ț ia coconul
tău și vino după mine; și-ț voi arăta apă de băut ție și feciorului
tău ”.

Deci să sculă Agara, de-ș luo coconul/ și le arătă lor îngerul
62^v apă de băut. Și-i grăi ei: „Scoală, de-ț ia pruncul tău / și te du întru
limbi, și-l voi mări întru oameni foarte, că nu va lăsa Dumnedzău
seminția lui Avram în veaci”.¹³⁵

Și când fu Isac de 18 ani, ispiți Dumnedzău pre Avram și-i
dzise¹³⁶: „Avrame, Avrame !” Și-i dzise Avram: „Iată – eu, Doamne !”
63^r Și dzise Dumnedzău lui: // „Ia-ț pre fiul/ tău ce/ iubit, adecă pre
Isac, ce pre dânsu/ iubești, și-l adu pre îns spre jirtvă în locul cea
ce eu-ț voi arăta ție”.

Această deaca audzi Avram de la Dumnedzău, își înșelă
63^v măsca¹³⁷ sa, încărcă leamne spre ardere și le puse pre măsca, / și luo
cu sine 2 slugi și pre Isac, fiul său. Și luo foc în mână și cuțât, și să
sculă și mearse la locul cea unde-i dzisease lui Dumnedzău, și
călători trei dzile. Și căută Avram cu ochii și vădzu locu/ departe.

64^r Și dzise slugilor sale: „Ședeț // aicea cu asinul, iară eu cu Isac
ne vream duce până colea, închinară-ne-vom și iară ne vom întoarce
cătră voi”. Și luo toate leamnele ceale de ardere și încrosnie pre

¹³⁴ Marg.: 9 pē(s), velika(g) kano(n) „Cântarea 9 a canonului mare”.

¹³⁵ În textul gr. V urmează titlul capitolului (omis O, în ms-ele 469, 5054 și sl.): Πέρι τῆς θυσίας Ἀβραάμ „Pentru jertfa lui Avram”.

¹³⁶ Marg.: 1 Moi, glav 22.

¹³⁷ Inițial: mușca.

Isac, fiul său. Și luo focu/ și cuțitul și mearseră amândoi dim-
preună.

64^v Și dzise Isac¹³⁸ / cătră Avram, părintele său: „Părinte, iată foc
și leamne; dară unde easte oaia de giunghiiare?” Și dzise Avram:
„Dumnedzău va căuta oaie spre giunghiiare, o, fiule!” Și deaca
sosiră la locu/ ce să chieamă De Margine Pietrei¹³⁹, și feace oltari¹⁴⁰//
65^r și legă Avram pre Isac, fiul său, și-l puse pre oltari desupra
leamnelor. Tinse-ș Avram mânil sale și luo cuțitul, să giunghe pre
Isac, fiul său.

Și-l strigă pre dânsul îngerul lui Dumnedzău, de-i grăi: „Avrame,
65^v Avrame!” / Avram dzise: „Iată – eu, Doamne!” Și-i dzise lui îngerul
lui Dumnedzău: „Nu pune mâna ta¹⁴¹ spre pruncul tău și nimică lui
să nu-i faci; că acum înțelegi că te temi de Dumnedzău, că nu cruțași
66^r fiul tău cea iubitul pentru mine”. [Precum și svântu/ // Andrei Cri-
teanu/ mărturisează, dzicând:] [„Înțeleg-ge”¹⁴², oh, ocaianice suflete
al mieu, de înălțarea jirtvei noao a lui Isac, ascunderea giunghierei
jirtvei lui Dumnedzău! Dorează cu toată voia a îmbla pre urma
lui!”]¹⁴³

66^v Derept aceea să giură Dumnedzău lui Avram, de-i grăi: / „Cu
blagoslovenie te voi blagoslovi, și cu mulțime voi înmulți sâmânța ta,
ca stealele ceriului și ca năsâpul de pre marginea mării ”.

¹³⁸ Inițial: Avram, corectat marg. de scrib; în ms. 5054, f. 29', corect.

¹³⁹ Toponimul este redat identic în ms. 5054, f. 29': De Marginea Pietrei. Cf. gr.: εἰς τὸν τόπον τὸν λεγόμενος Κρανίου Πέτρων (V: συκρανίου Πέτρων) „la locul numit Muntele (Piatra) Căpățânii”; sl.: na město narēcaemoe Kranievŭ Kamenŭ „la locul numit Piatra Căpățânii” idem; vezi Introducerea, p. 66

¹⁴⁰ În continuare: și puse spre oltari, încercuite de scrib, care observă bourdonul; în ms. 5054, f. 29', corect.

¹⁴¹ Text identic în ms. 5054, f. 29'. Cf. gr.: μὴ ἐπιβάλης τῇν μάχαιραν (O: τῇν χειρᾶν σου) „nu-ți ridica cuțitul (O: mâna)”; sl.: ne vŭzloži ruku si „nu-ți ridica mâna”; „mâna” corespunde cu textul biblic, vezi Geneza, 22:10: „nu-ți ridica mâna”.

¹⁴² În ms. 5054, f. 29', cuvântul este în întregime omis.

¹⁴³ Marg.: 7 pē(s), velika(g) kanona „Cântarea 7 a canonului mare”.

67^r Și-ș rădică Avram ochii săi și, iată, vădzu un berbeace încurcat în niște stebles de lobodă, - sadoc¹⁴⁴ să chiamă, // verdeață de otavă, ce să spune „dintru-odraslă”. Și luo Avram berbeacele și-/ giunghie pre dânsul în locul lui Isac, fiiului său. Iară pre Isac îl luo viu și-l duse în casa sa.

67^v Și deaca întoarse pre Isac, chiemă Avram¹⁴⁵ pre unul din slugile sale, ce-l avea / mai dinainte decât pre toț, ce-i era numele lui Andrei¹⁴⁶. Și-i dzise lui : „Pune mâna ta pre coapsele mele¹⁴⁷ și fă așa”¹⁴⁸. Și dzise cătră dânsul: „Giuru-te cu Dumnedzău, făcătoriul ceriului și a/ pământului, ca să nu dai lui Isac, fiiului mieu, // mu- iare din featele hananeilor acestora; ci să-i dai muiare din țara mea și din seminția mea”.

68^r Aceasta deacă audzi sluga, înșelă asinul său, și luo cu sine slugi, și să duse în țara haldeilor, și întrebă, dzicând: „Cine easte mai de rudă-bună / în țara aceasta și cine easte de rudă-rea eu nu știu; ce voi șede a aproape de acest izvor și voi cunoaște vrana din featele cealea ce vor veni să ia apă”. Și ședzu aproape de izvor¹⁴⁹. //

¹⁴⁴ În ms. 5054, f. 29^v, textul este aproape identic: *Și-ș arădecă Avram ochii săi și, iată, văzu un berbec încurcat întru stebles de lobodă, - sadoc să chiamă, verdeață de otavă, ce să spune dintru odrașlă*. Cf. textul gr., unde se află de asemenea glosa: *καὶ ἰδοὺ κριδὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κεράτων ἐν φυτόν σαβέκ; σαβέκ δὲ ἐρμηνεύεται χρυσολάχανον ἄφεις* „și văzu un berbec având coarnele în verdeață *savec*, - *savec* se înțelege verdeață, legumă de aur, eliberare (ejaculare)”; sl. *i vidě se ovenŭ deržimŭ vŭ sadu sadokově* (B: *savekově*); *sedekŭ* (sic!) *že skazaetse zlata zelika, skazaemoe o(t)roda* (B: *otrada*) „și văzu un berbec încurcat în (ținut de) iarba de lobodă; lobodă se cheamă iarba de aur numită odrașlă (generație)”.

¹⁴⁵ Cuvântul, omis inițial, este scris marg. de scrib. în ms. 5054, f. 29^r, corect.

¹⁴⁶ Cf. ms. 5054, f. 29^v: *Andrei*; gr.: *Ἀνδρέας*; sl.: *Andrej*. Este vorba de o greșeală comună în aceste versiuni ale *Paliei istorice*; numele corect este *Eliezer*, vezi *Biblia*, *Geneza* 24:33-34 (în textul *Septuagintei*, fără nume propriu, „robul lui Avram”).

¹⁴⁷ Cf. ms. 5054, f. 29^v: *mele*; gr.: *σού, tale*; sl.: *moei* „meale”; cf. *Biblia*, *Geneza*, 24:2: „coapsa mea”, BB: *armul mieu*.

¹⁴⁸ Marg.: *1 Moi, glavō 24*.

¹⁴⁹ În continuare, *bourdon*: [*și voi cunoaște vreuna din featele cealea ce vor veni să ia apă*], pasaj aflat mai sus; observând eroarea, introduce textul între []; în ms. 5054, f. 30^r, *bourdonul* nu există.

69^r Și vădzu număr de feate¹⁵⁰, viind și luând apă. Și dzise cătră dâns: „Care dintru voi în va da mie apă, să beau?” Răspunse Reveca și dzise: „Iată - eu, giupâne. Adu cămilele, de le adapă pre înse”. Și le adăpară. Și dzise Andrei: „Aveți în casa voastră loc de-a răposa dobitoacele noastre?” /

69^v Iară ea dzise: „Fi-va, giupâne, răpaos și sațiu dobitoacelor voastre”. Deci să sculară și mearseră pre urma ei. Și deaca intrară în casă, le puseră bucate în masă, să mănânce. Și dzise Andrei cătră domnul casei: „Eu-s șerbul lui Avram, ce easte // din țara haldeilor”. Și dzise domnul casei: „Avram a/ nostru easte”.

70^r Andrei dzise: „Venit-am să logodescu pre fiiu/ domnului mieu¹⁵¹, lui Avram, pre Isac. Deci în place fata ta și aș vrea¹⁵² să o logodim pre dânsă domnului mieu, lui Isac. / Deci de veți vrea să ni-o dați, eu voi mânca din pâinea ta; iară de nu, eu nu voi mânca”.

71^r Deci să svătui domnul casei cu soția sa și fură bucuroși. Și așa mâncară și băură, și întocmiră legătură pentru logodna lor, și giuruiră zeastre, precum¹⁵³ era obiceiul // haldeilor. Deci luară nevasta și darurile ei, cu feciori și cu feate, și luară dobitoace multe; acestea toate le luară și să duseră.

71^v Și fu deaca să apropiară de țara lor, întrebă Reveca: „Unde easte logodnicul mieu?” Și fu deaca să apropiară, aflară pre Isac / jucând în câmp. Și dzise Reveca: „Ce om easte cela ce vine împotriva noastră?” Andrei dzise: „Acesta easte Isac, fiiu/ domnului nostru, lui Avram”. Și dzise Reveca: „Luați-mă de pre cămilă gios”.

¹⁵⁰ Și în ms. 5054, f. 30^r: *număr de fete*, calc după gr.: *ἀριθμὸν κορασιῶν* „multe fete”, preluat și de sl.: *dvci čislomŭ*. (AB: *čislo dvčŭ*) idem.

¹⁵¹ În continuare: *lui mieu* (scribul repetă ultimul cuvânt și finalul celui anterior).

¹⁵² Secvența *în place...și aș vrea* (aflată și în ms. 5054, f. 30^v), probabil traducere dublă, cf. gr. *καὶ ἡράσθη μοι ἄρ(ρ)αβωνίσασθαι ταύτην* „și aș vrea (mi-ar plăcea) să o logodesc pe aceasta”, datorită polisemantismului gr. *ἡράσθη* (aoristul lui *ἐράω*, *ἐράω* „a dori, a vrea; a iubi, a fi îndrăgostit”; textele sl. traduc corect: *i vŭzljubich obručiti siju* „și aș vrea (mi-ar plăcea) să o logodesc pe aceasta”).

¹⁵³ Scris: *pre*; cum ad. marg. de scrib.

- 72^r Și o luară și să îmbracă în hainele ceale frumoase ale nuntei. // Și deaca tâmpină pre Isac, i¹⁵⁴ să închină lui. Isac o luo pre însă de mână și veniră dimpreună cătră Avram. Avram, deaca-i vădzu pre înș, să bucură și-i blagoslovi pre dânși.

*O sūnrti Sarrinē*¹⁵⁵

- 72^v Avram. / Și dzise Avram cătră Hetei: „Dă-m loc, să îngrop pre moarta mea!”¹⁵⁶ Și-i grăi lui Hetei: „Noi sântem șerbii tăi; pământul / și toată țara aceasta înaintea ta easte. Deci unde vei vrea, acolo îți îngroapă mortul tău”.
- 73^r El nu vru, ce grăi: // „Dă-m loc, să îngrop pre mortul meu, că nu voi să pui mortul / meu în pământ luat în dar”. Hetei îi dzise lui: „Toată țara aceasta supt putearea ta easte, deci unde vei vrea, acolo îți îngroapă mortul tău”.
- 73^v Avram dzise: „Dă-m peșterea ce easte / supt copaciul Mamvriei, cu tot ținutul”. Și-i dzise lui Hefron: „Prețul lui easte 400 de arginți”. Avram îi deade și cumpără peșterea aceea cu tot ținutul. Și acolo îngropă pre Sara¹⁵⁷.
- 74^r [Isac născu doi feciori : numele unuia – Isav, și numele altuia¹⁵⁸ – // Iacov. Și era Isav de lua tot ce era întâi născut, ce să năștea întâi¹⁵⁹, adecă a dzeacea din toate câte să năștea; iară Iacov nu lua nemică.]

¹⁵⁴ Scris: אה.

¹⁵⁵ Sl., în trad.: „Despre moartea Sarei”. Cf. ms. 5054, f. 30^v: *O so(m)rti Sarrinē*, în ms-ele sl: *O umertkii Sarrinē* idem; titlul e absent în textele gr.

¹⁵⁶ Marg.: *I Moi, glava 23*.

¹⁵⁷ Marg.: *Dēanie Isu(s) Navii(n) 24* „Faptele lui Isus Navi, 24”.

¹⁵⁸ Marg.: *I Moi, glavq 25*.

¹⁵⁹ Sintagma *tot ce era întâi născut, ce să năștea întâi* (aflată și în ms. 5054, f. 31^r) reprezintă un calc și o explicitare a termenului „dreptul primului născut” (aceasta din urmă se regăsește și în textele gr. și sl.; cf. gr.: καὶ ἦν Ἡσαὺ λαμβάνων τὰ πρωτοτόκια οἷόν τι λέγονται τὰ πρωτογεννήματα (O: οἷον τὰ πρῶτα γεννημένα); sl.: *Isavū priimova pervoraž(d)aemaē, čto ubo reku eže prež(d)e raž(d)aašesē*).

- 74^v Într-una de dzile, ședzând ei și mâncând, le deaderă lor pâine și hiertură, să mănânce. Isav sârgui și mănă mîncarea sa, / căce că fiind vânători, fusease în câmp și venise ustenit; cu aceeași grăbi și mănă. Iară Iacov nu mănă. Și dzise Isav cătră Iacov: „Dă-m și bucatele tale să le mânt¹⁶⁰, iată că mai-s¹⁶¹ mort de foame!”
- 75^r Iacov dzise: „Dă-m și tu venitul tău, // adecă ce ți să vine de la ce easte întâi născut¹⁶²; și așa î<τ> voi da mîncarea mea”. Isav gândi întru sine și grăi: „Iată, îmbătrânii și voi să mori, dară ce-m mai easte bun venitul meu?” Și să sculă Isav din scaunul / său și-l deade lui Iacov. /
- 75^v Și ședzu Iacov în scaunul lui Isav și așa lua venitul lui, tot ce era întâi născut¹⁶³. Isav mănă mîncarea lui Iacov, iară Iacov să posti până demineata. Și pierdu Isav venitul / său pentru lăcomia și-l deade lui Iacov.¹⁶⁴
- 76^r Iacov era om bun și drept // și iubie pre tată-său și pre mumă-sa. Pentru aceea luo și blagoslovenie de la părinții săi, precum scrie întru întâia carte a lui Moisi, ce să chieamă *Bitie*. Pentru aceea fu Iacov urât și gonit de fratele său, de Isav¹⁶⁵. Și cu svatu / părinților săi să duse Iacov / în țara haldeilor; fugi să scape din mâinile lui Isav. Pentru aceea, deaca ieși de la fața părinților săi, era îngrijat foarte, căce s-au despărțit de înș.
- 76^v Și fiind el în Haran, deaca trecu soarele, luo o piatră din loc și-ș puse la căpătâi șie¹⁶⁶. // Și adurmind spre ace / loc, vădzu, în somn

¹⁶⁰ „Să le mântui, să le termin”; ar putea fi însă o eroare de grafie, pentru *să le mînc*, cf. ms. 5054, f. 31^r: *să le mănâncu* (textul care corespunde acestei sintagme este omis în ms-ele gr. și sl.)

¹⁶¹ Scris: καὶ μαν, poate pentru *camai* „de-a binelea, foarte, tare” (termen regional care nu se afla probabil în uzul lingvistic al copistului); sintagma *iată că mai-s mort de foame* nu-și află corespondentul în textele gr. și sl., lacunare; cf. ms. 5054, f. 31^r: *iată că-s mai mort de foame*.

¹⁶² Cf. gr.: τὰ πρωτοτόκια σου „dreptul primului născut”; sl. *pervoraždaemaē si* idem.

¹⁶³ Cf. nota anterioară. Marg.: *Evreo(m), glava 12*.

¹⁶⁴ În textul gr. V urmează titlul capitoului, Περὶ τοῦ Ἰακώβ „Pentru Iacov”, omis în O, în ms-ele 469 și 5054, precum și în textele sl.

¹⁶⁵ Marg.: *I Moi, glavq 27*.

¹⁶⁶ Marg.: *I Moi, glavq 28*.

adecă, o scară întărită pre pământ, ce căpătâiul ei agiungea până la ceri. Și îngerii lui Dumnedzău suia și pogorâia spre dânsă, că Dumnedzău să întărise spre dânsă.

- 77^v Și dzise Dumnedzău către Iacov ¹⁶⁷: „Eu sânt Dumnedzău/ lui Avram / părintele tău, și Dumnedzăul lui Isac. Nu te teame, că pământul ceta ce spre îns tu dormi¹⁶⁸, ție î/ voi da și seminției tale după tine¹⁶⁹. Și va fi seminția ta ca țărâna pământului și ca nășpului de pre marginea mării¹⁷⁰. Tinde-te-voi și te voi // rășchira până la mare, și până la răsărit, și până la apus, și până la miadzănoapte¹⁷¹. Și să vor blagoslovi de tine toate semințiile pământului, și de seminția ta¹⁷². Și iată, eu voi fi cu tine și te voi feri în tot locu/ ¹⁷³; și oareunde veri mearge, / iară te vei întoarce în țara aceasta, că nu voi avea a te lăsa pre tine, până când veri face toate câte am grăit ție”.

- [De scara aceasta ce vădzu Iacov, mărturisește și svântu/ Andrei Criteanul, de grăiaște ¹⁷⁴]: „Scara ceaea ce o vădzu de demult ceta ce easte // mare întru patriarși easte pildă, ca fiește a/ cui suflet să lucrează lucruri bune; ca cu înțeles să înțelegi suirea și pogorârea ce au fost pre dânsă, și să te înnoiești a petreace întru înțeles, și întru fapte bune să dobândești binele de veaci”].

- 79^v Sculă-să Iacov din somnu/ său / și dzise: „Dumnedzău easte spre locul acesta și eu nu știui”. Temu-să întru sine și dzise: „Înfri-coșat easte locul acesta: nu easte altă, ce casa lui Dumnedzău; și aceasta easte poarta ceriului”.

- 80^r Și să sculă Iacov de demineață, și luo piatra ceaea ce puse la căpătâiul său ¹⁷⁵, // și o puse pre însă în stâlp. Și vărsă în vârful

¹⁶⁷ Marg.: 1 Mo(i), gla(v) 31.

¹⁶⁸ În ms. 5054, f. 32^r: ceta ce pre el dormi tu. Cf. gr. καθεύδεις „dormi”; sl. *sēdiši* „stai”. Corect în textele gr. și rom.; cf. Geneza, 28:13: dormi.

¹⁶⁹ Marg.: 1 Mo(i), glav 48.

¹⁷⁰ Marg.: Isu(s) Sira(ch), gla(v) 44.

¹⁷¹ Marg.: 5 Mo(i), gla(v) 12.

¹⁷² Marg.: 5 Mo(i), glav 19.

¹⁷³ Marg.: 1 Mo(i), glav 26.

¹⁷⁴ Marg.: Na pē(s) ve(l)ka(g) kanona „La Cântarea canonului mare”.

¹⁷⁵ Marg.: 1 Mo(i), glav 31 (greșit, f.l.d. 28; cf. Geneza, 28:18).

ei untdelemn, și numi Iacov numele locului aceluia Casa lui Dumnedzău¹⁷⁶.

- 80^v Și să sculă Iacov și să duse în țara haldeilor și să sălășlui cu Lavan. Și-s luo Iacov și easter 2 feate ale lui Lavan; și așa le luo, / că iubie pre Rahilia, că era foarte tânără și frumoasă. Deci i să giurise Lavan că i-o va da și sluji Iacov pentru Rahilia¹⁷⁷ 7 ani. Iară ceaealaltă fată a lui Lavan, Liia, era bătrână și bolia de ochi ¹⁷⁸.
81^r Și înșelă Lavan pre Iacov așa, // că în locu/ Rahiliei îi deade într-acea noapte pre Lia.

- Și când fu demineață, să sculă Iacov și precepă toate câte fură și fu scârbit foarte și dzise: „Pentru ce ai făcut aceasta, Lavane? De au nu pentru Rahilia îți slujii ție 7 ani? Dară căce fecer așa, de mă obidiș?” / Iară Lavan dzise: „Nu easte așa obiceiul în țara noastră, a da sora cea mai mică înaintea surorii ce-*i* mai mari; ci-m slujăste mie și alți 7 ani, și-*t* voi da ție și pre aceasta”. Și sluji Iacov și alții 7 ani¹⁷⁹ la Lavan pentru Rahilia. Și deaca i să împlu, îi deade lui și pre aceaea. Și-i deade și un rob, // anume Va¹⁸⁰, să-i slujască ei.

- Și întră Iacov către Rahilia și iubi pre Rahilia mai vârtos decât pre Lia. Și să svătui Lavan cu Iacov, de grăi: „Câte să vor naște din toate ale casei mele albe să fie tot ale tale, în loc de plată, pentru ce
82^v că mi-ai slujit mie”. / Și să născură toate albe. Și dzise Lavan: „Câte

¹⁷⁶ Marg.: 1 Mo(i), glav 20 (greșit, f.l.d. 29).

¹⁷⁷ Scris: Rahiila.

¹⁷⁸ Textul rom. concordă cu cel biblic (Geneza, 29:17); versiunile gr. și sl., care concordă aici, se diferențiază de textul biblic: διὰ δε τὸ εἶναι τὴν Λίαν πρώτην „căci Lia era cea dintâi (născută) a sa”; *beše že bo Lię prīvaē emu idem*.

¹⁷⁹ Cf. și ms. 5054, f. 32^v: și alți 7 ani; textele gr. și sl. concordă, dar diferă de cel rom.: „și a slujit Iacov 7 ani: trei pentru Lia și patru pentru Rahila”; textul rom. este însă corect în raport cu Biblia; vezi Geneza, 29:30: „alți 7 ani”.

¹⁸⁰ Fraza lipsește în textele gr. și sl.; în textul rom. din ms. 469 (identic cu cel din ms. 5054, f. 32^v), o inadvertență în raport cu textul biblic (Geneza, 29:30), unde este vorba de o roabă, Vala, cf. mai jos, f. 87^v, unde apare forma corectă.

să vor naște pistrui¹⁸¹ să fie toate ale tale, pentru ce că mi-ai¹⁸² slujit”. Și să născură toate pistrui. Și să îmbogăți Iacov, iară Lavan să smeri. Și căută Iacov în fața lui Lavan și, iată, nu era ca până ieri // și ca până mai alaltaieri.

83^r Și dzise Dumnezeu către Iacov: „Întoarce-te în țara părinților tăi și întru ruda ta, și-ți voi face bine”¹⁸³. Și luo Iacov muierile sale și toate câte agonisise în casa lui Lavan, și veni în țara petreacerei sale.¹⁸⁴

83^v Și fu deaca audzi Iacov¹⁸⁵ / că vine spre dâns fratele său, Isav, trimise către îns dar: 200 de capre, și 20 de căpriori, și 20 de oi, și 10 asini. Fece turmă mare, și trimise slugile sale, și le dzise: „Meargeți înainte către Isav, fratele meu ce/mai mare. Și de te va tâmpina, va întreba: // <<Cine ești și unde te duci și ce sânt acestea ce merg înainte?>> Iară voi să ziceți: <<Ale șerbului tău, Iacov, sânt acestea și le-au trimis dar domnului său, lui Isav. Și el însuși vine după noi >>”.

84^r Așa învăță pre ce/mai mare, și pre a/doile, și pre al treile, / și le dzise: „Așa să dziceți domnului meu, lui Isav: <<Iată, șerbul tău, Iacov, vine după noi, că zise: Cândai voi ferici fața lui cu darul meu și după aceea, vădzând fața lui nu să va înfrica fața mea>>” Deci mearseră; și mergea darul înaintea lor. Iară e/însuș petrecu. //

85^r Deci să sculă într-acea noapte, și-ș luo amândoa muierile sale și 11 coconi ai săi, și trecu o apă curătoare ce era; și-ș duse a/ său tot, numai ce rămase însuși Iacov.

85^v Și să luptă cu un om strașnic până demineța¹⁸⁶. Și vădzând că nu-i poate lui sta împotrivă, / îl apucă vârtos can curmedziș, și-/ ținea strâns de vintre și de coapsele sale. Atuncea acel om înfricoșat

¹⁸¹ În ms. 5054, f. 33^r: *pestrițe*. Cf. ms-ele gr.: *πηρᾶ* „estropiate (fără un membru sau un organ: „schiop”, „ciung” sau „orb”); sl. *pestra* (< vsl. *pīstra*) „pestrițe” (textele sl. și rom. concordă cu cel biblic; vezi *Geneza*, 30:32).

¹⁸² Scris: *μῆλον*.

¹⁸³ Marg.: *1 Mo(i), glavă 31*.

¹⁸⁴ În textele gr. și sl., care concordă, lipsește porțiunea a căreia îi corespunde textul rom. aflat între f. 83^v - 86^v, dar pe care o regăsim în ms. 5054, f. 33^r-34^r.

¹⁸⁵ Marg.: *1 Mo(i), gla(v) 32*.

¹⁸⁶ Marg.: *Zdē boritșe Iakovū sū agglomī* „Aici se luptă Iacov cu îngerul”; acest subtitlu nu există în ms. 5054, f. 33^v (și nici în versiunile gr. și sl.).

zise: „Lasă-mă să mă duc, că să luminează de dzi”. Iară Iacov dzise: „Nu te voi lăsa pre tine, până nu mă veri blagoslovi”.

86^r El dzise către însul: // „Cum-ți easte numele tău?” Iacov dzise: „Iacov easte numele meu”. El dzise: „De acum înainte nu să va mai chiuma numele tău Iacov, ci Israil va fi numele tău: că cu Dumnedzău te întăriș și întru oameni mari veri fi putearnic”. Și-/ întreabă pre îns Iacov, dzicând: / „Dară tu cine ești și cum te chiamă?” El dzise: „Ce mă întrebi, iată că minunat easte numele meu”. Și-l blagoslovi pre îns acolo.

Și numi Iacov numele locului aceluia Chipu/ lui Dumnedzău. Și dzise: „Vădzui pre Dumnedzău față către față. Și să spăsi sufletu/ meu”. //

87^r Și născu Iacov 12 feciori: Ruvim, Simeon, Levie, Iuda, Zavolon, Isahar, Neftalim, Dan, Asir, Gad, Iosif, Veniamin. Iosif și Veniamin era din Rahilia; iară Ruvim, și Simeon, și Levie, Iuda și Zavulon și Neftalim era din Lia. Isahar și Dan era din Zelfia. / 87^v <Gad>¹⁸⁷ i Asir era din Vala. Zelfa era roabă Linei¹⁸⁸.

Și urără cei 10 frați pre Iosif.¹⁸⁹ Și era Iosif de 17 ani¹⁹⁰. Și era de păștea cu frații săi oile părinților săi. Și fiind mai tânăr, iată, feciorii Valei și cu feciorii Zelfei, muierile părintelui său, puseră hula spre // fratele lor, Iosif, către Israil, părintele lor.

88^r Iară Iacov iubiia pre Iosif mai vârtos decât pre toți pre alalți feciori ai lui, căce că-i era lui fecior făcut la bătrâneate. Și-i făcea lui haine mai frumoase decât celorlalți. Deci vădzând frații lui / că-/ iubeaște pre îns tată-său mai vârtos decât pre ei pre toți, îi pizmiia lui și nemică de pace nu grăiia către îns.

Deci vădzu Iosif un vis și-/ spuse fraților săi, grăind: „Ascultați, frații miei, să vă spui visu/ carele am vădzut”. Și dzise: //

¹⁸⁷ Cf. gr.: *Γὰρ καὶ Ἀσὴρ* „Gad și Asir”; sl.: *A Gadū i Asirū* „iar Gad și Asir”. În ms. 5054, f. 33^r, cuvântul *Gad* este omis, ca în ms. 469.

¹⁸⁸ Scris: *Λίινη*; cf. textul sl.: *Liina*, formă de genitiv sl., preluată și de textul rom.; în ms. 5054, f. 34^v: *Liei*.

¹⁸⁹ Textul care urmează, până la f. 94^r (*Prețul lui...*) lipsește în textele gr. și sl. (dar se regăsește în ms. 5054).

¹⁹⁰ Marg.: *1 Mo(i), glava 37*.

89^r „Vedeam unde eram în mijlocul câmpilor, de legam snopi; deci să
 89^v sculă snopul meu drept, iară snopii voștri să pleca snopului meu”.
 Și-i dziseră lui frații lui: „Au doară cu împărăție veri să împărățești
 spre noi, sau cu biruire veri să biruiești spre noi?” / Și mai vartos
 puseră pizmă și începură a-/ urî pentru graiurile și pentru visul lui.

Și vădzu și alt vis și-/ spuse părinților și fraților lui, zicând:
 90^r „Vădzui unde mi să închină soarele și luna și 11 steale”. Și-i
 90^v conțeni lui tată-său, dzicând: // „Deci știi tu visul carele ai vădzut ce
 easte, au spune-ț-voi eu. Veni-voi eu și maica ta și frații tăi și ne
 vom închina ție până la pământ”. Și-i fu în grije tată-său de acesta
 cuvânt. Iară frații lui î/ urâră și să duseră să pască oile părintelui lor,
 în Sihrem. /

90^v Și după câteva dzile, dzise Israil către Iosif: „Iată, frații tăi
 pasc oile noastre în Sihem; deci te du, de vedzi, sânt sănătoși frații tăi
 și oile, să-*m* aduci răspuns!” Și dzise Iosif: „Iată eu, părinte, voi
 91^r merge acolo”. Deci-/ trimise pre îns dintru împărțirea¹⁹¹ // Hevro-
 nului. Și să duse Iosif în Sihem și află pre frații săi.

Iară vădzându-/ pre îns frații lui de departe, mainte de ce nu
 era venit către dânșii, să svătură să-l ucigă. Și dzise fieștecarele
 91^v către fratele său: „Iată, cunoscătoriu/ de vise vine! / Ce acum veniț,
 să-/ ucidem pre îns și să-/ aruncăm într-unu/ de izvoarele aceastea;
 și să dzicem că fiară cumplită l-au mâncat pre îns. Și vom vedea
 ce-i vor folosi visele lui!”

Aceasta deaca audzi Ruvim, î/ izbăvi pre îns din mânilor lor,
 92^r căce că dzise: // „Iani să nu-l ucidem pre îns într-un suflet, și să nu
 vârsăm sângele lui; ce-l aruncați pre îns într-unu/ de izvoarele
 pustiei aceștii”. Deci nu-ș puseră mânilor spre dânș, căce că cela ce
 de îns era dzidit, acela î/ izbăvi pre îns din mânilor lor. Și așa să
 duse Iosif către părinții săi. /

92^v Și fu când veni Iosif iarăși către frații săi, atuncea frații lui î/
 dezbrăcară pre îns de hainele ceale frumoase, ce cu înse era îmbră-
 cat. Și luându-/ pre îns, î/ aruncară într-o groapă adâncă și fără de
 93^r apă. Și ședzură, de mânără pâine. Și căutară și, iată, // ismailteanii
 pustiei veniia din Alad, și cămilele lor era încărcate de tămâie, de
 smochine și de stafide. Și veniia în Eghipt.

¹⁹¹ Scris: ἀπρριρῆ.

93^r Și dzise Iuda către frații săi: „Ce folos easte noao, fraților, de
 vom uide pre fratele nostru sau de-/ vom ascunde pre dânș? Mai bine
 să-/ vindem pre îns acestor ismailteani, / decât să ne punem mânilor spre
 dânș; că fratele nostru easte”. Deci-l ascultară pre îns frații lui cu toții.

94^r Și deaca trecură neguțătorii Madiamului, ei scoaseră pre Iosif din
 groapă. Și-l deaderă pre îns ismailteanilor¹⁹². Și-l duseră în Eghipt.
 Prețul lui era 100 ughi //, feace șuma preste tot 5500¹⁹³ de dinari.
 Ruvim să întoarse la groapă și neaflând pre Iosif îș rumse
 veșmănte sale; și veni către frații săi și dzise: „Iosif nu easte în
 groapă, dară eu de acmu unde mă voi duce?”

94^v Luo haina lui Iosif și giunghe o capră / și cu sângele ei unse
 veșmântul lui Iosif. Și o duse către tată-său și dzise: „Haina aceasta
 o am aflat în măgură. Deci, de o cunoști: a fiiului tău, Iosif, easte,
 95^r au ba?” Israil zise: „Haina aceasta a fiiului meu easte”. Și dzise:
 „Oh, ce hiară iute și cumplită // au apucat pre fiiu/ meu, Iosif, și
 l-au mâncat?” Lepădă Iacov hainele sale de la sine și să îmbracă în
 haine de plâns și de jale. Și plânse pre fiiu/ său multe dzile.

Iară ismailteanii duseră pre Iosif în Eghipt și-/ vândură pre
 95^v îns lui Pentefri, voivodu/ lui Faraon, / fiiu/ lui Maghirov¹⁹⁴. Și să
 temea frații lui Iosif de tatăl lor, ca nu cumva să afle de vinderea
 lui Iosif. Și mearseră, de ascunseră galbenii, prețul lui Iosif: și-i
 îngropară supt rădăcina a trei leamne. Și-i acoperiră cu țărână.

¹⁹² Marg.: *O prodani Iosifove ismai(l)těno(m)* „Despre vinderea lui Iosif către
 ismaeliți”. Acest subtitlu e absent în ms. 5054, f. 35^r, dar textul care urmează
 concordă cu cel din ms 469, în timp ce în ms-ele gr. și sl. urmează textul care se
 află în ms. 469 abia la f. 103^r, despre împărăția lui Iosif.

¹⁹³ În ms. 5054, f. 35^{r-v}: *Prețul lui era o sută <> și făcea și cinci sute piste tot,
 de dinari*. Cf. gr.: τὸ δὲ τίμημα ἐν χρυσίον ἕκοντα σταθμὸν
 πεντακίχλια πεντακόσια δηνάρια „prețul lui era o sută de monezi de
 aur, adică 5500 de dinari”; sl.: *i bě cena ego 100 zlatnik, imjuti čislo 5000 i 500
 dinari* „și era prețul lui 100 de galbeni, valorând 5500 de dinari”. În ms. 5054, o
 lacună, datorată fie neînțelegerii numelui acestei monede de aur, *ughi*, (cu care
 traducătorul echivalează termenul din versiunile gr., sl.), fie folosirii unui model
 care nu o consemna, din diferite motive.

¹⁹⁴ Marg.: Frază absentă în ms-ele gr., sl.; cf. *Septuaginta, Geneza 37 : 36 :*
 „eunucului lui Faraon, mai marelui bucătar”, vezi *Introducerea*, p. 64. *Pslo(m)*
Dvdvi 104.

96^r Într-aceaea vreme¹⁹⁵ // să despărți Iuda de frații lui. Și veni în Lamit cătră *un om*, numele lui - Iras. Și luo o fată a lui și ie în loc de muiare și nascu cu dânsă trei feciori, numele lor - Irie, Avnan, Silon. Și luo Iuda fiului său celui mai mare, lui Irie, muiare, numele ei - Tamara. /

96^v Deci acesta Irie era *om* rău și fără de treabă, și-l pierdu pre îns Dumnedzău de la fața Svinției sale.¹⁹⁶

97^r Și dzise Iuda cătră Avnan, fiu/ său a/ doile: „Întră cătră muiarea fratelui tău, cătră Tamara, și adaoge sâmânța fratelui tău!” // Și înțelease Avnan că nu va fi sâmânța lui numai și ie. Petrecu cu muiarea fratelui său. Și când era să înceapă, aruncă-și sâmânța sa pre pământ, ca să nu adaogă sâmânța fratelui său. Deci și acesta să arată rău înaintea Domnului Dumnedzău, / pentru ce că feace aceasta. Așa și pre acesta¹⁹⁷ îi pierdu Dumnedzău.

97^v Și dzise Iuda cătră Tamara: „Ședzi așa, văduo, în casa tătâni-tău, până va creaste fecioru/ meu cel mai mic, Silom”, – că cugetă, dzicând: „Au doară și acesta va muri, ca alaltii frați ai lui?”

98^r Deci merge Tamara // și ședzu în casa tătâni-său; și nu după multe dzile muri Saisa, muiarea Iudei. Și după ce să mângâie Iuda de plânsu, să duse cătră ceia ce tunde oile lui, cu Ioras, păstoriu/ turmei lui, dinde Lamit¹⁹⁸; merge în Tamna cu-nânsu/. Și spuseră

¹⁹⁵ Marg.: *1 Mo(i), glav 38.*

¹⁹⁶ În continuare, scris marg: *O Iudi i Tamari i Zara i Faresa*, în trad.: „Despre Iuda și Tamara și Zara și Fares”; acest subtitlu e absent în ms. 5054, f. 36^r, dar textele concordă. Versiunile gr. și sl. coincid și nu conțin textul cuprins în ms. 469 între f. 94^v-103^v (până la *Și fu foamete...*) care se află însă în ms. 5054.

¹⁹⁷ Inițial: *αγαπητός*; cf. și ms. 5054, f. 36^r: *aceasta*.

¹⁹⁸ Această secvență este identică și în ms. 5054, f. 36^r: *dinde Lamit. Lamit* corespunde aici toponimului biblic, Adullam (localitate aflată azi la circa 25 km de Ierusalim sau termenului generic Adulamit „țara adulamitenilor” (care mai apare în textul din ms. 469: cf. și mai sus, f. 96^r: *și veni în Lamit cătră un om, numele lui, Ioras*); în BB, *Geneza*, 38:12: *Iras, păstoriu/ lui, odolamiteanul, Septuaginta: ὁ ποιμὴν αὐτοῦ ὁ ὀδολλαμίτης* idem. Secvența *dinde Lamit* ar putea fi citită însă și *din (de) Lamit* (în care *din* și *de* „din”, sunt de fapt două sinonime), deși nu este exclus nici să avem a face cu o formă coruptă, î.l.d. *din Dolamit* „odolamitean” Înclinăm însă să credem că cea mai probabilă lecțiune este cea adoptată: prima parte a toponimului ar fi putut fi confundată în versiunile gr. ale *Paliei* cu gr. ὀδο, particulă care anexată unor termeni indică direcția, drumul, itinerariul, echivalat prin rom. *dinde* „dinspre”. Comparăția cu redacția gr. și sl., lacunare în această porțiune, nu se poate face.

98^v Tamarei, nurorei lui, grăind: / „Iată socru/ tău merge în Tamna, să tundă oile sale acolo”.

99^r Tamara lepădă hainele sale ceale de văduo și să îmbracă în haine de nuntă. Și ședzu înaintea porții Enaniei, ce era întru laturea căiei Tamnei; și vădzu pre fiu/ Iudei, adevă pre Silom, // crescut. Și nu să deade pre însă lui muiare și ie.

99^v Pre aceasta vădzându-o Iuda, îi părea că easte vro muiare curvă, că-ș acoperise fața sa, deci nu o cunoștea pre dânsa. Iuda să întoarse cătră dânsă și-i dzise ei: „Lasă-mă să întru cătră tine!” – aceasta dzise că nu cunoștea pre dânsă / că easte noru-sa. Ea zise: „Ce-*m* vei da, să te las să te culci cu mine?” El dzise: „Trimite-ț-voi din turmele mele capre”. Ea dzise: „Dă-*m* zălog, să stea zălogu/ la mine, până vei trimite caprele; și așa te voi lăsa de te vei culca cu mine”. El dzise: „Ce zălog să-ț dau?” // Ea zise: „Dă-*m* inelul din degetu/ tău, și grivina de la grumadzii tăi, și toiagu/ din mâinile tale”. El îi deade aceastea toate. Și să culcă cu dânsă. Și acieș începu în zgău. El să sculă și să duse. Iară ea lepădă hainele ceale scumpe ale nuntei și să îmbracă în hainele sale ceale de văduo. /

100^v Și trimise Iuda din turmele sale capre, pre păstoriu/ său, adamasit¹⁹⁹, și să ia zălogul de la muiare. Deci merge și nu o află pre dânsă. Și întrebă pre oamenii acelui loc, dzicând: „Unde seade cea muiare curvă, ce era la poarta Enaniei, la răspântiia căilor?” // 101^r Iară ei ziseră: „Aicea întru noi nici o muiare curvă nu șade.”

Atuncea păstoriu/ să întoarse cătră Iuda și dzise: „Nu o am aflat pre însă. Și întrebai și oamenii acelui loc și dziseră: <<Aicea întru noi nici o muiare curvă nu șade>>”. Iuda dzise: „Lasă, au doară 101^v îf râdzi de mine, / că eu îi trimisei capre și tu dzici că nu o ai aflat pre însă”.

Și fu după trei luni, spuseră oarecarii Iudei, grăind: „Socoteaște-ț pre Tamara, noru-ta, că iată, din curvie au luat în zgău!” Și dzise Iuda: „Scoateți-o pre însă și o ardeț în foc!” //

¹⁹⁹ Cf. ms. 5054, f. 36^v: *adamasit*. Textele gr. și sl. lacunare; probabil deformat, î.l.d. „adulamit, odolamit”; cf. *Septuaginta: Geneza*, 38:20: „odolamitean (din Odolamit), *Biblia: adulamitean*; BB: *odolamiteanului*; cf. și nota anterioară.

102^r Și deaca născu, trimise cătră socru-său, dzicând: „Din cine easte acesta, de la omu/ acela *am* luat în zgău”. Și-i zise: „Cunoști inelu/ din deagetul tău și grivina din grumazii tăi și toiagul din mânil tale, ale cui sântu aceastea?”

102^v Iuda le cunoscă și dzise: / „Curăți-să Tamara de aceasta mai vartos decât mine, că de acum nu o voi da pre însă lui Silom”. Și nu mai adaose după aceea a să amesteca cu dânsă.

103^r Și fu când vru Tamara a naște ce era în zgău/ ei, era geameni. Și când fu în ceasu/ de naștere, unu/ îș scoase mâna // afară. Și acieș baba i/ luo; și iată, mâna îi era neagră. Și însămnă mâna lui, zicând: „Acesta are ieși înainte, deaca l-aș trage pre îns, iară aimintrea bă”.

103^v Și acieș celalalt, adecă fratele său, ieși. Acesta dzise: „Pentru ce nu contenești tu în ceasul acesta zgăului tău?” / Și-i puse numele lui Fares²⁰⁰. După aceea născu și fratele său ce/ cu mâna neagră. Și-i puseră și aceluia numele Zara²⁰¹.

104^r Și fu foamete în țara aceea. Și să duseră frații lui Iosif în Eghipt²⁰² cu toți ai caselor sale, număr ca la 75 de suflete. Iară prețul lui Iosif // rămase supt trei vârfări de lemn. Și era Iosif de împărăția în Eghipt a/ doile după Faraon²⁰³. Și-ș luo și e muiare frumoasă, pre nume Aseneta, ce fusese a lui Pentefrie, domnului său. Și feace Iosif cu însă 2 feciori, numele unuia - Efre^m, și altuia - Manasie. /

104^v Îmbătrâni Iacov și părăsi de a vedea²⁰⁴. Și fiind aproape de moarte, dzise lui Iosif, fiului său: „Adu-ț pre amândoi feciorii tăi, ca să-i blagoslovăsc pre înși!”²⁰⁵ Deci-i aduse Iosif și-i puse dinaintea tătâni-său; pre ce/ mai mare, de-a dereapta; iară pre ce/ mic, de-a stânga”. //

²⁰⁰ Marg.: *1 kni(g) Paralipome(n), glav 2.*

²⁰¹ Marg.: *Ma(th), gla(v) 1, Ru(th), gla(v) 4.* În textul gr. V urmează titlul capitolului, omis în O, sl. și în ms. 469: Περὶ τῆς βασιλείας Ἰωσήφ „Despre împărăția lui Iosif”.

²⁰² Marg.: *1 Moi 46, Iosia 24, Pslo(m) Dv(d)l 104, Isaia 52.*

²⁰³ Marg.: *1 kni(g) Moi, glav 41, 1 kni(g) Moi, glav 48.*

²⁰⁴ Cf. ms. 5054, f. 37^v: *părăsi de vedere* (sic!); sintagma din ms. 469, calc după gr.: ἀπέλιπε τὸ ὄραν „orbi” (lit. „fu lipsit de vedere”), sl. *osta o(t) zreniē* idem.

²⁰⁵ Marg.: *Zdē bl(s)vi Iakovl sñi svoe na črūtae kr(s)ta* „acum blagoslovi Iacov pe fiul lui cu semnul crucii” (text absent în ms. 5054, f. 37^v, precum și în ms-ele gr. și sl.).

105^r Iară Iacov îș mută mânil cruciș, adecă le tinse în chipul crucii. Și puse mâna cea dereapta spre cel mic, ce era de-a stânga; iară mâna cea stângă o puse spre ce/ mai mare, ce era de-a dereaptă.

105^v Și zise Iosif: „Părinte, dincoace-i ce/ mai mare.” Iacov dzise: / „Bine știu, ce ce/ mic luo blagoslovenia”. Și nu-ș schimbă Iacov mânil de cum le întocmise, în chipul crucii.

De aceasta scrie și la Cartea Cântărilor, de dzice²⁰⁶: „Bătrânețele să plecară și neputințele să ostoiră; îndereptându-să Iacov își puse mânil și la arătare // le întocmi în chipul ceia ce-i de-viață-făcătoarea cruce”.

De aceasta tocma până aicea fu. Și să svârși Iosif, fiind de 110 ani.

De a doao carte a lui Moisi, ce să grăiaște Ishod²⁰⁷

106^v Sculă-să alt împărat în Eghipt, care nu știa pre Iosif și le dzise boiarilor săi: / „Iată, sămânța fiilor lui Israil să înmulți foarte și să întăresc mai vartos decât noi. [Ve]niț să ne svătuim pentru dânsii, ce vom face, ca să înmulțască²⁰⁸ foarte; ca nu cândva să scoale dincătrova război spre noi și să adaogă și aceștia // cătră vrăjmașii noștri și biruindu-ne spre noi, vor ieși din țara noastră; ci să punem spre dânsi întocmitori și lucrători la lucruri greale”.

107^r Și dzidiră lui Faraon trei cetăți tari și mari foarte: Piton, 107^v Ramesi, Lion²⁰⁹ - ce easte Răsăritul. / Și de ce-i trudiia pre dânsii, de aceea să mai înmulția. Și foarte-i grăbiia pre îns, și-i nevoiia întru

²⁰⁶ Marg.: *La canonul Streteniei, pé(s) <...>.*

²⁰⁷ Titlul, identic cu cel din în ms. 5054, este aici în limba română, nu în slavonă; cf. gr. V: Περὶ τῆς τελευτῆς Ἰωσήφ „Despre moartea lui Iosif” (de fapt acesta este titlul capitolului anterior, dar în V apare aici, dintr-o eroare); titlul lipsă în ms. gr. O și în cele sl.

²⁰⁸ Greșit, f.l.d. *că să înmulțesc.*

²⁰⁹ Altă lecțiune posibilă: *Rames i Lion*; cf. ms. 5054, f. 38^r: *Piton, Ramesi, Lion*. Secvența este lacunară în textele gr. și sl. ale *Paliei istorice*, dar corespunde textului biblic, cf. *Septuaginta, Exod, 1:11*: Πιθωμ καὶ Ραμεσση καὶ Ων ἢ ἔστιν Ἡλίου πολις „Pithom și Ramesi și On, care este Cetatea Soarelui”; BB, *Ieșirea, 1:11*: *pre Pito, și pre Ramesi, și pre On, carele iaste Iliupolis.*

faptu/ cărămizilor, și cu ș-alte multe lucruri greale și amară fi îngre-
uia. Și învăță împăratul Eghiptului pre moașele evreiești, numele
108^r uniia – Sepfora, // și numele ceialalte – Fua²¹⁰. Și le dzise: „Când să
vor naște din evrei coconi parte bărbătească, pre toț să-i ucidet; iară
câf să vor naște parte muierescă să le lăsați!”

108^v Moașele să temură de Dumnedzău și nu feaceră pre voia împă-
ratului. Ce mai vartos să întăriia / partea bărbătească din evrei.
Împăratu/ chiemă moașele și le dzise lor: „Ce easte lucrul acesta ce
facef, de lăsaț vii toată partea bărbătească?” Moașele dziseră cătră
109^r Faraon: „Nu sânt muierile evreilor așa ca a eghipteanilor, ci nasc
mainte // de ce merg moașele la dânsle”. Și feace Dumnedzău bine
moașelor.

109^v Iară oamenii evreiești să întăriră și să înmulțiră foarte. Și încă
mai vartos să temură moașele de Dumnedzău și-ș feaceră și case.
Și învăță împăratu/ câți să vor naște parte bărbătească, / câtă să va
naște să o arunce în apă, iară parte muierescă să fie cruțată.

O prorocē Moiseu²¹¹

În zilele acealea să nascu Moisi în Eghipt²¹². Și încă fiind
tinerel, audzind maica sa că vor să piardză pre toți coconii jidovești,
110^r adecă evreiești²¹³, // să temu ca să nu piaie și coconu/ ei de slugile
lui Faraon²¹⁴.

Și feace un sicriu și-l smoli pre îns dinlăuntru și dinafară²¹⁵. Și
băgă într-îns coconul. Și cercând vreame, i să prileji și mearse de
aruncă sicriu/ cu coconul într-apă²¹⁶. Și atuncia veni fata lui Faraon
110^v să să speale la râu²¹⁷. / Și șearbele ei îmbla pre lângă apă și vădzură
sicriu/ îmblând pre lângă apă. Și trimise pre Avra, roaba sa, să

prindză sicriu. Și deaca-/ prinse, deșchise sicriu/ și află într-îns un
cocon plângând.

111^r Și-l cruță pre însu/ fata lui Faraon. Și dzise: „Acesta easte //
din coconii jidovești”. Și dzise sora lui featei lui Faraon: „Deci vrea-
vei ca să-ț chiem pre o muiare doică din jidovi, ca să-ț apleace
pruncu?” Și-i zise ei: „Mergi!” Și să duse cocoana și chiemă pre
111^v îma pruncului și-i zise fata lui Faraon: „Socoteaște pre pruncu
acesta / și mi-/ apleacă pre îns; iară eu îf voi da plată”.

Deci luo pruncu și-/ aplecă, până ce să întări. Și-/ duse pre
îns cătră fata lui Faraon. Și-i fu ei în loc de fecior. Și-i puse numele
lui Moisi²¹⁸, grăind că: „Din apă l-am luat pre îns”. Și iubiia Faraon
pre Moisi foarte²¹⁹. //

112^r Într-una de dzile fu adus Moisi înaintea lui Faraon și înaintea
tuturor boiarilor. Coconu/, adecă Moisi, să tinse și surpă cununa din
capu/ împăratului Faraon. De aceasta să mâniiară boiarii împăratului
și ziseră lui Faraon să arunce pre Moisi într-apă, să să îneace. /

112^v Iară un înțelept oarecarele zise lui Faraon: „Împărate, pre
derept nu să cade a omorî pruncu; ci să aducă o piatră scumpă de
mult preț²²⁰ și o lumânare aprinsă. Ci de va tinde mâna să ia piatra cea
113^r scumpă, să știi că cu mare înțelepciune feace aceasta cu // stema și
să cade a-/ omorî. Iară de va apuca lumânarea, să-/ lăsaț, că să
gioacă ca un cocon fără de minte”.

Deci feaceră așa. Și apucă Moisi lumânarea, fiind aprinsă, și o
băgă în gură, și atinse de vârhu/ limbii sale. Și să arse și să feace
113^v făicav de limbă. / Și cu aceea să izbăvi din moarte, și fu păzit și
grijit Moisi în casa lui Faraon, până ce cresc.

Întări-se și multă vădire și descoperire²²¹ feace lui Faraon. Și
era adâncu/ Endiei de împărția Eghiptul; și multe greutăți petrecea

²¹⁰ Marg.: *Prēmōdros(t) Solomo(n), glavō 18* „Preaînțeleptul Solomon, capitolul 18”.

²¹¹ Sl., în trad.: „Despre prorocul Moise”. Titlul, identic în ms. 5054, f. 38^v, este
același în ms-ele sl., dar lipsește în cele gr.

²¹² Marg.: *2 Moi, glavō 8*.

²¹³ Marg.: *4 Moi, glav 26*.

²¹⁴ Marg.: *1 Paralipome(n), glavō 23*.

²¹⁵ Marg.: *Dēanie gla(v) 7*.

²¹⁶ Marg.: *Evreo(m)*.

²¹⁷ Marg.: *Dēa(n) 7*.

²¹⁸ Propoziția, omisă din text, a fost adăugată de scrib marg; în ms. 5054, f. 39^r,
corect.

²¹⁹ Cuvântul este repetat de scrib (scris pe același rând), dar poate fi vorba și de
repetarea cu bună-știință a adv., din motive stilistice; în ms. 5054, f. 39^r: *foarte mult*.

²²⁰ Aceeași sintagmă în ms. 5054, f. 39^r. Cf. gr. χρυσίον, „(bijuterie de) aur”;
sl.: *kamenī mnogocēmū*, „piatră de mult preț (=nestemată)”, ca în rom.

²²¹ Probabil traducere dublă; sintagma se află și în ms. 5054, f. 39^v: *vădire și*
dăscoperire. Cf. gr. πολλὰς ἀριστίας „multe merite (faimă)”; sl.: *mnoga*
obličenia idem, vezi *Introducerea*, p. 63

114^r eghipteanii²²² // de endiiani, că făcea război pre mare cu endiiani. Când fu odată zise Faraon cătră Moisi să margă la război, la endiiani. Și nicidănăoară nu s-au aflat împărat în Eghiptet să bată pre endiiani; iară Moisi îi bātu și să întoarse cu bucurie mare foarte. /

114^v Și multă avuție aduse lui Faraon, împăratului de Eghiptet.

Și era drag Moisi lui Faraon și tuturor boiarilor. Într-una de zile ieși Moisi să vadză pre frații săi, fi<i>i lui Israil²²³. Și²²⁴ află pre un eghiptean oarecarele, bătând pre unu/ den evrei. Și-i grăi lui: //

115^r „Frate, pentru ce ucidzi²²⁵ pre ce/ de-aproape a/ tău ? ” Și ucise pre eghipteaninul și-l ascunse în țărână.

Când fu a doao dzi, iară ieși și află 2 oameni evrei pricinindu-să și le zise²²⁶: „Pentru ce vă svădiți?” Ei ziseră: „Cine te-au pus boiarin sau giudecători spre noi? / Ce întrebi, au doară vei să ne ucidzi și pre noi, cum ai ucis ieri pre eghipteaninul?” De aceasta foarte să temu Moisi. Și deaca auzi aceasta, să temu și fugi de fața lui Faraon.

116^r Și veni în țara Madiamului, cătră Raguil, // preotu/ Madiamului. Și venind, întâi ședzu la izvor. Și preotu/ Madiamului avea 7 feate, de păștea oile tătâni-său. Deci, venind să toarne apă, să adape oile sale, veniră alți păstori, de le goniră pre înse. Iară Moisi să sculă, de goni păstoriile aceia. Și tornă apă și adăpă oile lor. /

116^v Și deacă veniră cătră Raguil, părintele lor, el le zise: „Ce easte aceasta, de veniți așa curând astăzi?” Eale ziseră: „Un om eghipteanin veniia pre cale și goni păstoriile și tornă apă²²⁷ și ne adăpă oile”. Preotu dzise: „Căci aț lăsat omu/ acela așa? // Meargeț de sârg, de-/ chiemați să mănânce pâine de la noi!”

117^r Și veni Moisi la preotu Raguil, de să sălășlui cu dânșii. Și deade pre Sepfora, fata sa, lui Moisi, să-i fie muiare²²⁸. Și născu

²²² În text, scris: *endiianii*; corectat marg. de scrib; în ms. 5054, f. 39^v, corect..

²²³ Marg.: 2 *Mo(i)*, *glă(v)* 2; *Evreo(m)*, *glav* 11; *Dăanie*, *glav* 7.

²²⁴ În continuare scris: *fiind*, probabil parazită în text, dar pe care îl regăsim și în ms. 5054, f. 39^v: *Și fiind, află...*

²²⁵ Termenul e folosit aici cu sensul regional „bați, lovești” și există și în ms. 5054, f. 39^v; cf. gr.: *τύπτεις* „lovești”; sl. *biesi* idem.

²²⁶ Marg.: *Dăanie*, *glav* 7.

²²⁷ Inițial: *apa*.

²²⁸ Marg.: 2 *Moi*, *glav* 18.

Moisi fecior²²⁹. Și-i puse numele Ghersam, dzicând că: „Sânt nemearnic / în țară streină”. Și născu și a/ doile; și-i puse numele Eleazar, căce că grăia Moisi²³⁰: „Dumnezău/ părinților noștri²³¹ în fu mie agiutători și mă izbăvi din mânilor lui Faraon, împăratu/ Eghiptetului”.

118^r Și era Moisi de petrecea în țara Madiamului // cu Ragui/, socru-său²³². Și era de păștea oile lui. Sui-să în mătura lui Dumnezău, în Horiv. Și căutând, văzu videnie, ca cum are arde căpinul; și nu ardea²³³. Și zise Moisi: „Trecând, vădzui vedeare mare foarte: părea-m că arde căpinul, și nu ardea”.

118^v Deci văzându-/ Dumnezău / că îmblă înainte ca să-l vadză pre înș, strigă din căpin, de grăi: „Moisi, Moisi, nu te apropiia încoace, ci-ț dezleagă bocăncii picioarelor tale; că pământu/ cela ce spre înș tu stai, pământ svânt easte!”

119^r Moisi iubiia ca să vadză înaintea sa // pre Dumnezău. Și zise Domnul Dumnezău cătră Moisi²³⁴: „Eu-s Domnul Dumnezău/ părinților tăi, Dumnezău/ lui Avram și Dumnezău/ lui Isac și Dumnezău/ lui Iacov. Nu te teame!” Răspunse Moisi și dzise: „Doamne, Svinția ta <de ce>²³⁵ ești aicea în căpin; oamenii ceștea / ce sânt în Eghiptet răpșesc”²³⁶. < Și zise

²²⁹ Marg.: 1 *Paralipomenon*, *glav* 23.

²³⁰ Marg.: 2 *Moi*, *glav* 18, 1 *Paralipomenon*, *glav* 23.

²³¹ Scris: *нощирни*.

²³² În textele gr. V și sl. urmează titlul capitolului, omis în O și în ms-ele rom.: *Περὶ τῆς βάρτου ἧν εἶδεν Μωσῆς* „Despre rugul (murul) pe care l-a văzut Moise”; sl.: *O kupiny* (AB: *kupině*) *gory Sinaiskya* „Despre rugul din muntele Sinaiei” (gr. *βάρτος*, vsl. *kopina* (*kupina*) „rug, mur, măcieș (orice plantă spinosă și agățătoare)”.

²³³ Marg.: *Dăa(n)*, *glav* 7.

²³⁴ Marg.: *Ma(th)*, *glă(v)* 22, *Ma(r)*, *glă(v)* 12, *Lu(k)*, *glă(v)* 20.

²³⁵ Text identic în ms. 5054, f. 40^v: *Sfinția Ta <> ești aicea...* Cf. gr.: *διὰ τὴν καὶ θῆ* „de ce șezi”; sl. *počto sědiši* idem.

²³⁶ La fel în ms. 5054, f. 40^v: pasaj obscur; cf. textul gr.: *καὶ ὁ λαός σου ἐστὶν δοῦλος εἰς Αἴγυπτον* „și oamenii tăi sunt robi în Egipt”; sl.: *Ijudie sutī porabošteni vŭ Egiptě*, vsl. *porabošteni* (*porobušteni* „robiți; robi, slugi” <*porobušto*, *porabušto* <*porobotiti*, *porobotiti* „în servitutea redigere” a fost probabil confundat cu vsl. *porŭpŭšteni* (<*porŭpŭtati*, *poroptati* <*porŭpŭšto*, *poropŭšto* <*porŭptati*, *poroptati* „murmurare, protestari”, cu aceeași rădăcină ca verbul rom. *răpști* <*rŭpŭtati*, *ropŭtati* „a cârți, striga etc.”).

Domnul: >²³⁷ „Vădzui²³⁸ răutatea eghipteanilor, și truda oamenilor miei și glasul lui²³⁹ auzii pentru asuprea lucrului²⁴⁰. Și m-am pogorât a-i izbăvi pre înși de greutatea lor. Ce pentru aceea voi adevăca
120' ca să întri în cetate, în Egipt, // și să scoți oamenii miei din robii Egiptului”.

Răspunse Moisi și zise cătră Dumnedzău²⁴¹: „Nu voi putea intra în Egipt”. Și zise Dumnedzău cătră Moisi: „Voi să întri în Egipt și să scoți oamenii miei, israilteanii, din șerbii eghipteanilor”.
120' Răspunse Moisi și dzise cătră Dumnedzău: / „Nu voi intra în Egipt, că-s neputincios”. Și dzise Dumnedzău cătră Moisi: „Aruncă-ți toiagu/ tău pre pământ!” Și-l aruncă și fu șearpe.

Aceasta deaca vădzu Moisi, să spăre. Și-i grăi lui Dumnedzău: „Nu te teame, ci te scoală, de-ț ia toiagu/ tău!” E/ i/ luo și iarăș
121' fu toiag. // Și-i zise lui Dumnedzău: „Cu toiagul acesta veri scoate oamenii miei din țara Egiptului”. Și dzise Moisi: „Nu voi putea mearge, că-*m* easte o limbă grea²⁴². Și dzise Dumnezău: „Ia pre Aron, fratele tău, și pre Ior²⁴³; că aceia vor asculta cuvintele tale și vor intra, de vor spune lui Faraon”.

121' Și zise Moisi cătră Dumnedzău: „Dară de ne va întreba, zicând: <<Cum easte numele lui Dumnedzău, celuia ce v-au trimis? >>,”

²³⁷ Cf. ms. 5054, f. 40^v, unde propoziția este omisă, de asemenea.

²³⁸ Scribul scrie *văzui*, după care repetă cuvântul, cu *dz*. Cf. 5054, f. 40^v: *Văzuiu văzuiu* ...

²³⁹ Și în ms. 5054, f. 40^v: *lui*. Dezacordul se explică prin prezența în textul gr. a termenului *λόος*, tradus prin pl.: *oamenii*; în textele sl. editate de Popov nu există dezacordul (*λόος* fiind echivalat prin pl. *ljudi*: *ljudi moichū... glasul i(ch)* „oamenii mei... glasul lor”)

²⁴⁰ Scris: *αγκρησιν*. Sintagma *pentru asuprea lucrului* (care există și în ms. 5054, f. 40^v), calc, cf. gr. *ἀπὸ τῶν ἐργων διοκτῶν* „din cauza supraveghetorilor” (O: *ἀπὸ τῶν ἐργοδιοκτῶν*); sl. *o(t) delū gonitell* „din cauza prigonitorilor”.

²⁴¹ Marg.: *Psalomī Dv(d)ī 104*.

²⁴² Și în ms. 5054, f. 41^r: *că-*m* este o limbă grea*. Sintagma reprezintă un calc; cf. textul gr. *βραδύλω(σ)ος εἰμι* „sunt bălăit” (lit. „sunt greu de limbă, tardiloquus”), sl. *medlenojazyceny esmī* idem.

²⁴³ Și în ms. 5054, f. 41^r: *Ior*. Cf. gr. *Ωρ*; sl. *Orū*.

ce voi răspunde lor?” Și dzise Dumnedzău: „Eu sânt, și voi fi, și mai dinainte sânt²⁴⁴. Și eu sânt cine sânt. Deci de vor zice

122' oamenii: << Cine easte cela ce v-au trimis²⁴⁵ // cătră noi? >>, zice/ cătră înș: << Dumnedzău/ părinților noștri²⁴⁶ ne-au trimis >>. Și să faci seamne cu toiagu/ acesta. Și vor creade că eu v-am trimis”.

Și dzise Dumnedzău cătră Moisi²⁴⁷: „Bagă mâna în sânul tău!” Și o băgă. Și-i zise: „Scoate-o!” Și o scoase. Și fu albă ca
122' zăpada. / Și iarăși îi zise: „Bagă-ț mâna în sânul/ tău!” Și feace așa, și o scoase. Și fu iarăși în firea sa. Și-i zise lui Dumnezău: „Mergi și fă svatu/ carele eu-ț svătuiescu!” Deci mearse Moisi cătră Ragui/, socru-său, și-i dzise: „Părinte, aflat-am pre Dumnezău/ părinților
123' noștri și-m zise mie: // <<Mergi în Egipt, ca să scoți oamenii mie-*i* de acolo!>>” Și-i zise lui Ragui/, socru/ său: „Toate câte-ț va zice ție Dumnedzău/ tă-*u*, cu nevoie să le faci”. Și întră Moisi în Egipt.

Deci să sculă Moisi, și înșelă asinu/ său, și luo muiarea sa, și
123' amândoi feciorii săi, / și să duse în Egipt cătră frații săi, cătră fiii lui Israil, și le grăi lor: „Aflat-am pre Dumnedzău/ părinților noștri în măgura Horivului, mi să arată în căpin”. Deci adunându-să toți, feace seamne înaintea lor cu mânași cu toiagul. Și văzând feciorii
124' lui Israil ciude/sele lui Dumnezău, să închină lui.

După aceea mearse Moisi și Aron înaintea lui Faraon și-i dziseră²⁴⁸: „Lasă oamenii lui Dumnedzău ca să să închine Dumne-
dzăului său²⁴⁹ în măgura Horivului și să-i slujască lui”. Și dzise Faraon: „Cine easte Dumnedzău/ oamenilor acestora?” Zise Moisi: /
124' „Dumnedzău easte înalt, Dumnezău easte înfricoșat, Dumnezău/ de vecie!” Faraon zise: „Ce vei face, să crez că grăiești adevărat?” Și aruncă Moisi toiagu/ gios și să feace șarpe. Vădzu Faraon, și să temu, și dzise cătră Moisi: „Mai aștaptă până mă voi mai socoti!” //

²⁴⁴ Marg.: *2 Mo(i), glav 3*.

²⁴⁵ Marg.: *Apokalipsi(s), gla(v) 1*.

²⁴⁶ Scris: *ношри*.

²⁴⁷ Marg.: *2 Mo(i), gla(v) 4*.

²⁴⁸ Marg.: *2 Mo(i), glav 5*.

²⁴⁹ Vezi mai sus, nota 239.

125^r Deci mearse Moisi către frații săi, către feciorii lui Israil, și le spuse lor toate cuvintele lui Faraon.

Faraon strânse toți boiarii săi și le spuse lor toate cuvintele lui Moisi și ciudesa ce feace cu toiagu/ lui. Răspunseră vrăjitorii Ania și Amvrea²⁵⁰ / și ziseră lui Faraon: „Ce dumnezău easte mai puternic decât dumnezăul egipteanilor? Să vedem pre Moisi, să ne arate și noao; și noi vom arăta lui puterea dumnezăilor noștri”.

125^v Și veni Moisi către Faraon. Și veniră și vrăjitorii lui, ceia ce să svătuse cu dzicere // spre Moisi. Și-ș tinse Moisi mâna sa, și aruncă toiagu/ său, și să feace șarpe. Și aruncară și vrăjitorii lui Faraon toiagele sale. Și să feaceră și acealea șerpi. Iară toiagu/ lui Moisi să întoarse, de să feace un șarpe mare bălaur și înghiți toiagele vrăjitorilor / cealea ce să feaceră șerpi. Și băgă Moisi mâna în sânul său și fu albă ca zăpada. Aceasta deaca văzură vrăjitorii, să întristară²⁵¹.

126^r Și dzise Moisi către Faraon: „Lasă oamenii lui Dumnezău, ca să să închine lui Dumnezău în mägura Sinaiei!” Și vru Faraon să-i sloboadză; // iară ogodnicii²⁵² lui, Ani și Amvri, începătorii vrăjilor²⁵³, nu vru să- / lase pre îns. Și-ș tinse Moisi mâna sa și zise să fie întunecare cuprins²⁵⁴ preste tot Egiptul²⁵⁵. Și nu era lumină în Egipt; iară în evrei era lumină.

126^v Și zise Faraon slugilor sale: „Ziceți lui Moisi să ia întunecare / de pre Egipt și să fie lumină; și voi slobodzi pre israilteani²⁵⁶”. Și deaca-i spuseră, Moisi să rugă lui Dumnezău; și fu lumină.

²⁵⁰ Altă lecțiune posibilă: *Iania și Iamvrea*; cf. ms. 5054, f. 42^r: *Ania și Amvrea*; gr.: *Ἰαννεῖς καὶ Ἰαμβρεῖς*; sl.: *Anii și Amvrii*.

²⁵¹ Cf. gr. ἀπορῆσαν „se uimire, se miră”; sl. *nedouměša* idem.

²⁵² Cf. gr. θεραπεύοντες „terapeuți” (este vorba de un fel de călugări la vechii evrei; lit. „cei care oficiază (un serviciu religios etc.), cei care servesc; servitori, curtezani, vindecători etc.); sl. *ugodnici* idem.

²⁵³ Ca în ms. 5054, f. 42^r, calc., cf. gr. ἀρχιμάγοι „arhimagi” (lit. „începătorii vrăjilor”); sl. *načelnici volchvom* idem.

²⁵⁴ Calc, pe care-l regăsim în ms. 5054, f. 42^r; cf. gr. σκοτός ψηλάφητον „beznă, obscuritate” (lit. „întuneric pipăit”); sl. *tma osežimaž* idem.

²⁵⁵ Marg.: *tma, 1*, „întuneric, 1”.

²⁵⁶ Inițial: *eghipteani*; cuvântul a fost barat cu două linii de scrib, care rectifică, după care scrie în continuare; în ms. 5054, f. 42^v eroarea nu există.

128^r Și iară vrăjitorii nu vrură să lase pre Faraon să sloboadză oamenii. Și dzise Moisi ca să să întoarcă apele Egiptului²⁵⁷ // întru sânge. Și fu așa. Și nefiind apă în Egipt, nu avea ce bea nici oamenii, nici dobitoacele.

128^v Și dzise Faraon către Moisi: „Întoarce apele în firea lor și voi slobodzi pre israilteani pre toți”. Și-ș tinse Moisi mâna spre ape și iară să întoarseră în firea lor. / Și dziseră slugile lui Faraon: „Ce easte aceasta? Lasă pre toți oamenii să margă, iară muierile, dimpreună cu feciorii, cu nemearnicii²⁵⁸ și și cu toate dobitoacele lor să rămâie aicea”.

129^r Și zise Moisi: „Nu voi lăsa aicea nici bătrân, nici tânăr, nici bolnav, // nici slab, nici neputincios, pentru că așa easte învățătura lui Dumnezău”. Și nu vrură să- / asculte pre însul. Și dzise Moisi ca să scoată toată țara Egiptului broaște, ca să-i mănânce pre înși de vii²⁵⁹. Și fu așa. Și fură scârbite / slugile lui Faraon foarte și nu lăsa pre Faraon să sloboadză pre fi<i>i israilteanilor.

129^v Și dzise Moisi ca să vie muște-căinești spre tot Egiptul²⁶⁰. Și fu așa. Și nici cu aceea nu vrură să sloboadză pre fi<i>i israilteanilor. Și fu scârbit Moisi pentru în//greuiarea inimii lui Faraon și a tuturor slugilor lui. Și-ș tinse mâna sa și dzise ca să vie muște spre tot Egiptul²⁶¹. Și fu așa. Și nici așa nu să slăbi inema lui Faraon, ca să sloboadză fi<i>i israilteanilor.

130^r Și să mânie Moisi, și să scârbi, și dzise ca să vie grindine²⁶², / și ca să ucigă viile lor. Și fu așa. Și zise Faraon slugilor sale: „Slobodzi-voi oamenii, că pentru dâșii să căznească tot Egiptul”. Și ziseră slugile: „Dumnezăii Egiptului vor birui pre Moisi. Face-va

²⁵⁷ Marg.: 2, *krŭ(v)* „2, sânge”.

²⁵⁸ Aici *nemernic* „adept, prozelit” (termenul apare frecvent în text cu sensul de „emigrant, colon”); cf. textul gr. προσήλυτων „convertiții, prozeliti”; sl.: *prišelci* (sic!) „venetici (străini). Cu acest sens, *nemernic* se întâlnește și în *Noul Testament de la Bălgrad*, f. 181^r.

²⁵⁹ Marg.: 3, *žabi* „3, broaște”.

²⁶⁰ Marg.: 4, *snagomiga* „4, muște-căinești”.

²⁶¹ Marg.: 5, *mušice* „5, țânțari”.

²⁶² Marg.: 6, *gra(d)* „6, grindină”.

131^r până la o vreme și-i va fi destul²⁶³. Cu acesta // cuvânt iară îngreuiară inema lui Faraon și nu vru să sloboadză pre fi<i>i israilteanilor.

131^v Și dzise Moisi ca să vie foc și să arză tot Eghipetul²⁶⁴. Și fu așa. Și era eghipteanii de ardea de la cap până la picioare. Și dzise Faraon către dâșii: „Chiemăți pre Moisi !” / Și-l chiemară și veni. Și-i dzise lui Faraon: „Până când vei învălui²⁶⁵ Eghipetul?” Și-i dzise lui Moisi: „Dară tu până când veri mânia pre Domnul Dumnezău/ israilteanilor, că nu vei să lași oamenii să să închine Svintiei sale în mägura Horivului?”

132^r Și zise Faraon: „Ia oamenii aceștia, // să margă să să închine Domnului Dumnezăului lor”. Iară dobitoacele și nemearnicii să rămâie aicea în Eghipet”. Și zise Moisi: „Nu voi lăsa aicea nici un păr de oaie, nici capră școapă, nici altă nimică; ci tot voi lua și voi pune în căruță, ca să să blagoslovască de Domnu/ Dumnezăul său”. /

132^v Aceastea <nu> ascultă²⁶⁶ Faraon, nici slobodzi pre oameni. Și zise Moisi ca să vie lăcuste și să mănânce toată țara Eghipetului²⁶⁷. Și veniră lăcustele și mîncară tot ce era în țara Eghipetului. Și nici așa nu slobodzi pre fi<i>i israilteanilor.

133^r Și dzise Moisi // ca să vie omide, să mănânce rămășițele ce au rămas de lăcuste²⁶⁸. Și fu așa. Iară slugile lui Faraon, îndereptătorii lucrului²⁶⁹, începură a îngreua pre evrei cu lucru/ cu tot de-adinsul. Și veniră israilteanii spre Moisi, de striga și cu plâns grăia: „De

²⁶³ La fel în ms. 5054, f. 43^r. Pasaj obscur; cf. gr. ἐπάγουσι τοὺς καιροὺς αἰτίους (O: ἀπάγουσι τοὺς καιροὺς ἐτίās sic!) „va face să-i vină (va atrage) vremuri propice” (lit. „după vină, după merit”); sl. *tvoretŭ čjudesa vidimae* „va face minune vizibilă (evidentă)”. Probabil în versiunea gr. de bază, o confuzie, αἰτίους (ἐτίās) fiind apropiat de adv. ἐτι „de plus, davantage”, care-și află corespondentul în rom. (*și-i va fi*) *destul*.

²⁶⁴ Marg.: 7, ogni „7, foc”.

²⁶⁵ Scris: *цсвѣди*.

²⁶⁶ În ms. 5054, f. 43^r, corect: *nu* ascultă. Cf. gr. οὐκ ἤκουσεν „nu ascultă; sl. *ne sluša* idem.

²⁶⁷ Marg.: 8, prudzi „8, lăcuste”.

²⁶⁸ Marg.: 9, guseŋi(c) „9, cărăbuși”

²⁶⁹ Calc; vezi *Introducerea*, p. 62.

133^v când ai venit către noi, mai greale lucruri lucrăm / și ne căznescu cum li-e lor voia. Și întru truda noastră ne dau noao pleave de mîncat”.

134^r Și fu îngrijat Moisi foarte. Și întrebă pre Dumnezău. Și-i zise lui Dumnezău: „Iată, eu voi svârși săgețile mele în țara Eghipetului, ce nici așa nu să vor învăța eghipteanii. // Și eu cu altă rană îi voi certa, pentru ce cred dumnezăilor Eghipetului mai vartos decât mie. Și mai pre urmă îi voi pîiarde pre dâșii și voi face la arătare scădearea lor²⁷⁰ întru toate limbile, că nu mă vrură pre mine a le fi lor Dumnezău; ce cinstiră bozii lor / și nu cunoscură că eu sânt Dumnezău. Răni-i voi pre dâșii și iară îi voi tămădui”.

O <p>asce²⁷¹

135^r Și zise Dumnezău către Moisi: „Zi către toți fiii israilteanilor ca să ia fieștecine, cu toți ai casei sale, câte o oaie parte bărbătească, curată și // nevinovată, și să o giunghe a toată mulțimea fiilor lui Israil de către sară; și să să pomăzuiască din sângele lui²⁷², și să o împartă în 2 părți, și să o mănânce tot săboru/, fript la foc și fără de pită²⁷³. Și cine va mânca, mijlocu/ său să-i fie încins și să aibă /

²⁷⁰ Calc: cf. gr. ποιήσω ἄδεσθαι αὐτοὺς τὴν πτώσιν „voi face plăcută ruina lor”; sl. *sŭtvorju veštŭ padeniju ichŭ* „voi face notorie (cunoscută) (de)căderea lor”.

²⁷¹ Sl., în trad.: „Despre Paști”. Și în ms. 5054, f. 44^r, slova n omisă, aceeași eroare ca în ms. 469: O <p>ascja (în ambele texte este scris fără a se lăsa spațiu între prep. și subst. slave; este evident că greșeala s-a perpetuat dintr-un model comun). Titlul există numai în ms. gr. V și în textele sl.: Περὶ τοῦ πάσχα; O *pascē* idem.

²⁷² Identic în ms. 5054, f. 44^r; dezacord, cf. textul gr., sl., unde s. τὸ πρόβατον, *onŭče* sunt de genul neutru.

²⁷³ Text identic în ms. 5054, f. 44^r. Pasaj obscur, cf. gr.: ὅπτα πυρὶ καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων „friptă la foc și cu *azimă*, pe lăptuci”; sl. *pečena ognemŭ i bezŭ-kvasa* „friptă la foc și fără-ferment (azimă) (termenul gr. ἄζυμα „azimă”, lit. „fără ferment”, a fost echivalat prin sl. *bezŭ-kvasa*, pe care traducătorul român. l-a tradus parțial, *fără de*, după care a găsit echivalentul corect, *pită*, dar a uitat să șteargă cuvintele scrise deja.

135^v bocăncii în picioarele sale și toiagu/ în mână. Și deaca vor mânca, să doarmă²⁷⁴, că Paștile lui Dumnezeu sânt. Și să pomăzuiescă cu sângele de-amândouă părțile și praguri<le>, și casa aceea ce într-însă vor mânca. Că iată, eu // voi trimite îngerul meu; și va pîiarde mai marii²⁷⁵ Egiptului, din om, până în dobitoac²⁷⁶. Iară în casa aceea ce vor fi mâncat, nu vor intra. Și atunci voi arăta egipteanilor și vor cunoaște cine easte Dumnezeu viu, Dumnedzău/ israilteanilor, cela ce feace ciudese însuș. / Și oaia să fie de mâncare după numărul/ a 10 suflete; iară într-a cui casă nu să va împlea cîsla, să chîame fieștecine pre vecinul său ce/ de aproape”.

Aceasta deaca audzi Moisi de la Dumnezeu, ieși și grăi către 137^r fi<i>i lui Israil. Și feaceră Paști // de către sară. Și feaceră așa. Și veni îngerul lui Dumnedzău cu învățătura lui Dumnezeu; și unde nu află pomăzuit cu sânge, întră și ucise toți câți era mai mari în casa aceea. Și era plâns mare în egipteani. Și nu era nici o casă în carea 137^v nu era plâns / și jale.

Și să adunară toți egipteanii spre Faraon, de striga: „Lasă pre oamenii aceștia, că pentru dâșii perim toți!” Iară fi<i>i israilteanilor era gătindu-să să iasă.

Și zise Dumnezeu către Moisi: „Nici unu/ dintru voi ca să nu 138^r iasă go/, ci să margă fiește//carele dintru voi și din muierile voastre către de-aproapele său, să ceaie veșminte scumpe, zicând: <<Dă-m,

²⁷⁴ Și în ms. 5054, f. 44^r: *Și deca vor mânca, să doarmă*. Cf. gr. ἐδεσθε αὐτὰ μετὰ σπουδῆς „va mânca cu grabă” (gr. μετὰ σπουδῆς „cu grabă, cu seriozitate, cu ardoare”); sl. *sněde(t) spēchomŭ* „și va mânca cu grabă”. Textul rom. reflectă probabil o confuzie, în modelul slav al traducerii putea fi scris, i.l.d. *sněde(t) spēchomŭ*, *sněde(t) sněchomŭ* „să o consume (mănânce) cu somn” sau *jastŭ (jestŭ) sněchomŭ* „va mânca cu somn” (sau „somn va consuma = îi va fi somn”), unde *jastŭ (jestŭ)* puteau fi raportate deopotrivă la vb. *jedati* „a mânca, a consuma” sau la *byti* „a fi” (având în vedere confuzia dintre *ѣ*, *и* și *е* (іе) în sârbă și în alte redacții ale slavei vechi. În ceea ce privește confuzia dintre *spēchomŭ* și *sněchomŭ* (cel din urmă < vsl. *sněchŭ* „somn”), aceasta era foarte ușor de făcut, diferența grafică (fonetică) fiind foarte mică.

²⁷⁵ Text identic în ms. 5054, f. 44^v. Cf. gr. πᾶν πρωτότοκον „tot întâiul născut”; sl. *vseko pervoroždene* idem.

²⁷⁶ Marg.: *se(i) z(d)ě, 10 kazno* „aici, cele 10 munci”.

ca să mă podobăsc înaintea lui Dumnezeu. Și ne vom întoarce, iară le²⁷⁷ vom aduce>>. Așa să facă toți israilteanii, să ia cu sine toată frâmseata²⁷⁸ egipteanilor”.

138^v Și luară oasele lui Iosif, fratele lor, cu dâșii; pentru că așa lăsase Iosif la moartea sa, zicând: „Cu cercetare va cerceta²⁷⁹ pre voi Dumnezeu! Și când veți ieși din țara aceasta, luați și oasele mele și le duceți voi”.²⁸⁰ Și așa făcu[ră]. Și așa ieșiră tute 12 139^r seminții // a fiilor lui Israil.

Și zise Dumnezeu către Moisi: „Zi fiilor lui Israil ca să să întoarcă și să să îngloteadze!”²⁸¹ Deaca auzi Faraon că fi<i>i lui Israil au fugit ca să să închiză în pustie, luo Faraon voinicii săi înarmați, călărașii și toți egipteanii călărași, 300. Și încordă 6 sute / 139^v de căruțe alese. Și alergară în urma lor.

Iară fii<i> lui²⁸² Israil să purta de mână cea tare și de brațu/ ce/ înalt. Și-i îndereptă Dumnezeu pre înși într-aceea noapte cu stâlpu/ înalt de foc și toată zua cu nor luminat. Nu li să împutina lor 140^r dzua stâlpu/ de nor, // și noaptea nu li să împutina lor stâlpu/ de foc înaintea a toți oamenii israilteanilor.

Și fu mergând ei, egipteanii îi gonii în urma lor. Și să aflară înglotați la mare. Și strigară feciorii lui Israil și răpștia²⁸³ spre Moisi, zicând: „Mai bine să ne fie fost noao groapele în Egipt, / 140^v decât ne-ai scos pre noi a muri în pustia aceasta !”

²⁷⁷ Scris greșit: *ne*. Cf. 5054, f. 45^r: *le*.

²⁷⁸ Cf. gr. κόσμον „ordine; lume; *podoabă*, înfrumusețare”; sl. *krasotu* „frumusețe”.

²⁷⁹ Calc, cf. gr. ἐπισκοπὴ ἐπισκέπεται „cu cercetare voi cerceta”; sl. *posēšteniemŭ imže posētiŭ* idem. În ms. 5054, f. 45^r, neînțelegând expresia, copistul scrie: *cu cercetare va certa*.

²⁸⁰ În textele sl. urmează titlul capitolului: *O ischoždenii isŭevě* „Despre exodul israeliților” (absent în ms-ele rom. și gr.).

²⁸¹ În ms-ele sl. urmează titlul capitolului: *O Faraoně* „Despre Faraon” (absent cele rom. și gr.).

²⁸² Cuvântul este repetat de scrib; în ms. 5054, f. 45^r, corect.

²⁸³ Și în ms. 5054, f. 45^v: *strigară...și răpștia*. Probabil este o traducere dublă; cf. gr. ἐγόγγυσεν...λέγοντες „strigară zicând”; sl. *ropŭtachu... gŭjušě* „murmurau (protestau) zicând”.

Și zise Moisi către dânșii: „Stați, îndrăzniți, și nu vă teameți! Cercați mântuire de la Dumnezeu, cea ce vă feace voao bine astăzi, că de astăzi înainte nu veți avea a mai vedea pre eghipteani în veaci, că Dumnezău easte cu voi”. //

- 141^r Și zise Dumnezeu către Moisi: „Ce mai strigi către mine? Grăiaște către fi<i>i israilteanilor, ca să să adune. Și tu îți ia toiagu/ tău, și-ți tinde mâna ta spre mare, și o împarți pre însă și ca să între israilteanii prin mijlocu/ mării pre uscat²⁸⁴. Și iată, eu voi îngreuia inema lui Faraon și a slugilor lui / și a tuturor eghipteanilor. Și vor intra întru urma lor. Și mă voi proslăvi de Faraon, și de toți voinicii lui, și de carăle, și de caii lui. Și vor înțeleage toți eghipteanii că eu sânt unu/ Dumnezeu. Și mă voi proslăvi de Faraon, și de carăle lui, și de caii lui, și de toa/te slugile lui”.

- 142^r Deci să apropie ingeru/ lui Dumnezeu unde mergea pâlcu/ fiilor israilteanilor; și stătu din deapoiu/ lor²⁸⁵. Și să înălță și stâlpu/ de foc de la fața lor, și stătu din deapoiu/ lor între gloata israilteanilor și între gloata eghipteanilor. Și fu întunearec și negură. / Trecu noaptea și nu să împreună într-acea noapte.

- 143^r Și-și tinse Moisi mâna spre mare²⁸⁶. Și învălui Dumnezeu marea cu vânt și cu vihor²⁸⁷ într-aceaea noapte. Și feace marea în uscat²⁸⁸. Și să rumseră apele și intrară fi<i>i israilteanilor prin mijlocu/ mării pre uscat²⁸⁹. Și apa le era lor // păreate de-a dereapta și păreate de-a stânga lor²⁹⁰.

- 143^v Și gonindu-i eghipteanii, intrară în urma lor toți caii și carăle și călărașii prin mijlocu/ mării. Și cându fu în straja de demineată, căută Dumnezeu spre gloata eghipteanilor și învălui toate carăle lor / și pre toți, pre dânșii²⁹¹. Și-i duse pre dânșii în luciul mării. Și ziseră eghipteanii: „Să fugim de dânșii, că Dumnezeu îi apără pre dânșii dinapoi”.

²⁸⁴ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 14.

²⁸⁵ Marg.: Vli(š) glav 13.

²⁸⁶ Marg.: Pslo(m) Dv(d) 7, 8, 105.

²⁸⁷ Marg.: ju(g), au(s)tru (termenul sl. este glosat cu corespondentul românesc).

²⁸⁸ Marg.: Isus(s) Navii(n), glav 4.

²⁸⁹ Marg.: Pslo(m) Dav(d) 113.

²⁹⁰ Marg.: Pslo(m) Dvdī, 8; Iudith, glav 5.

²⁹¹ Marg.: 1 Korintho(m), glav 10; Kū Evreo(m), gla(v) 11; 2 Mo(i), glav 14.

- 144^r Și iară zise Dumnezeu către Moisi: „Ia-ți toiagu/ tău și-ți tinde mâna ta spre mare, ca și mainte vreme”. Și iară își tinse Moisi // mâna cu toiagu/ spre mare. Și porni apa către lumină la locu/ său²⁹². Iară pre eghipteani îi cutremură Dumnezeu și-i afundă supt apă. Și niciunu/ de înși nu rămase. Iară fi<i>i israilteanilor trecură prin mijlocul mării pre uscat.

- 144^v Și văzură fi<i>i israilteanilor ce feace Dumnezeu / cu mâna sa cea tare și cu brațul său cel înalt, că-i izbăvi pre dânși din mâinile eghipteanilor, și pre vrăjmașii lor îi aruncă în luciul mării. Și luară pre Maria prorocița, sora lui Moisi, cu tâmpână în mâinile sale²⁹³, și ieșiră cu dânsă toate muierile și featele ce era // de o vârstă cu dânsă; și acealea, având tâmpână în mână, și întocmii jocuri și giuca. Și danțul le purta Maria prorocița.

- 145^r Și giucând și giucînd²⁹⁴, cântară cântări aceaste cuvinte: „Po i(m) Gvi slavno bo proslavise, konē i vsa(d)niki vūverže vū morē,²⁹⁵ adecă: Să cântăm lui Dumnezeu, / că cu mărire să proslăvi; calu/ și călărașu/ fu aruncat în mare²⁹⁶. Așa și Moisi cu toți israilteanii cântară așa Po i(m) Gvi. Și cântară toată peasna până în svârșit²⁹⁷.

²⁹² Marg.: Pslo(m) Dv(d) 105, 135.

²⁹³ Marg.: Kano(n) na vūzne(s)nie, pē(s)na 1, Canonul la Înălțare, cântarea 1”.

²⁹⁴ Probabil repetat de scrib; cf. 5054, f. 46^v: și jucând.

²⁹⁵ Și în ms. 5054, f. 46^v: Po ima gd(ž)vī slavno bo proslavise, konē i vsa(d)niki voverže vo morē.

²⁹⁶ Marg.: 2 Kni(g) Mo(i), gla(v) 15; Pslo(m) Dvdī 117; Isaia, gla(v) 12.

²⁹⁷ În textele gr. editate de Vassiljev, în ms. gr. BAR 666, precum și în cele sl. editate de Popov, care coincid, există o distorsiune în continuare, provenind dintr-un model unic, care se datorează, credem unui *bourdon*, în timp ce versiunea rom. conservată în ms-ele 469 și 5054 urmează narațiunea din *Biblie* după textul referitor la Maria prorocița, din *Exod*, 15:20-21, în versiunile străine la care ne-am referit de aici începe capitolul Περὶ τοῦ Ἀμαλήκ; *O Amalicē* „Despre Amalic” (din *Exod*, 17: 1, 8-13), care în textul rom. se află mai jos, v. f. 148^r, după care se revine la textul care se află în ms. 469 între f. 145^v- 148^r (*Exod*, 15: 22-27). Este greu de crezut că distorsiunea s-a produs în versiunea rom., întrucât în cele gr. și sl. este afectată nu numai ordinea narațiunii, ci și cronologia unor episoade biblice; vezi *Introducerea*, p. 50 – 51.

146^r Și rădică Moisi pre fi<i>i israilteanilor din Marea cea Moho-
rătă și-i duse pre înș în pustia Siriului. // Și îmblară trei zile prin
pustie și nu aflară apă ca să bea. Și veniră în Mera și nu putură să bea
apă din Mera, căce că era amară; drept aceea să chiamă numele lo-
cului aceluia Mera, ce să spune „Amărăciune”. Și răpștia oamenii spre
146^v Moisi, zicând: „Ce vom bea?” / Și strigă Moisi către Dumnezău și-i
arăță lui Dumnezău un lemn. Și-/ băgă într-apă și să îndulci apa²⁹⁸.

Acolo puse Dumnezău lui Moisi îndereptare și giudeț și acolo
147^r îl ispiți pre dâns și zise că: „De veri audzi cu audz²⁹⁹ glasu/ Domnului
și Dumnezăului tău, și de veri face înaintea // lui pre îngăduință, și
de veri feri îndereptările și tocmealele lui, toată durearea ce am adus
spre eghipteani nu o voi aduce spre tine. Că eu sânt Domnu/
Dumnezău/ tău, cela ce te-am tămăduit”.

Și veniră în Elem. Și era acolo 12 izvoară de apă și șaptezeci
de pomi de finic³⁰⁰.

147^v 12³⁰¹ izvoară de apă într-ascuns însămnază cei 12 apostoli a
lui Hristos. Ce pentru ce să aflară aceale 12 izvoară de apă la
arătare ? Ca fieștece sămânță din 12 seminții avea câte un izvor
148^r dintr-aceale izvoară. Dintr-al lor bea, iară dintr-a/ altora nu, // pentru
ca să nu fie vrajbă între dânșii.

*Zde o Amalică i o rati ego*³⁰²

Într-aceaea vreame, auzind Amalic că bogăția cea multă a
eghipteanilor o au luat ismailteanii cu sine, deci veni să biruiască pre

²⁹⁸ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 15. Iisus Sirach, glav 38.

²⁹⁹ Expresia e identică în ms. 5054, f. 47^r; calc. cf. gr. ἐὰν ἤκοῃ ἰσχυροῦς „dacă cu auz vei auzi”; în ms-ele sl. redată greșit, prin *aste gily slyšiši* „dacă cu vorbă vei auzi”.

³⁰⁰ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 15; 4 Mo(i), gla(v) 11. În textul gr. urmează titlul: Περὶ τῶν 12 πηγῶν „Despre cele 12 izvoare”. În textele sl., fără titlu.

³⁰¹ Scris cu chinovar (probabil titlu în model, vezi nota anterioară); în ms. 5054, f. 47^r: Doaosprezece. Izvoară (primul cuvânt e scis cu chinovar, ca în ms. 469, iar al doilea, cu cerneala neagră cu care e scris textul rom.).

³⁰² Sl. în trad.: „Aici despre Amalic și despre războiul său”, titlu identic cu cel din ms. 5054, f. 47^r (pentru cel din ms-ele gr. și sl.; vezi mai sus, nota 297).

148^v dânșii întru miiăși, zicând: „Că-s fără de arme³⁰³ / și fiind ei în
pustie, pre lesne îi voi bate; și voi lua avuția eghipteanilor, carea o
luară înșis și e”.

Și veni Amalic în Rafidin cu miiășii și cu întunearece de
oameni, să bată război cu israilteanii. Și zise Moisi către fi<i>i
149^r israilteanilor și către Isus // Naviin: „Aleageț și e oameni puternici
și viteaj buni și te du, de te bate cu Amalic până deminează; iară eu
voi sta în vârhu/ măgurei, ținind toiagu/ lui Dumnezău în mână”. Și
feace Isus Naviin cum îi zise lui Moisi. Și mearse să să bată cu
Amalic.

149^v Iară Moisi și Aron și Ior²⁴³ / să suiră în vârhu/ măgurei. Și-ș
rădică Moisi mânila spre rugă. Și fu când să întâriia mânila lui
Moisi, biruia Isus pre Amalic; iară când slăbia mânila lui Moisi,
înfrângea Amalic pre israilteani; și iară când rădică Moisi mânila,
150^r biruia Israil pre Amalic. // Și bătură război mare foarte. Mânile lui
Moisi să îngreuiară foarte.

Și deaca văzu Aron și Ior că când își rădică Moisi mânila
biruiaște Israil pre Amalic, să apropie unu/ din laturea din dereapta,
altu/ din laturea din stânga; și când rădică Moisi mânila, // ținură
până într-apusu/ soarelui. /

150^v Și biruiră israilteanii pre Amalic, pierdură-/ și-/ suptiară până
în svârșit. Că și la psalmii lui David scrie³⁰⁴: „Întru lucrul mânilor
sale să leagă păcătosu/ ”. Și întocmitoriu/ de peasne scrie de
aceasta³⁰⁵: „Odănoară Moisi închipui spre sine chipul svintelor
151^r chinuri. // Stătu în mijloc de preoți și închipui chipu/ crucei, tinzân-
du-și mânila, biruire rădică. Și svârși biruința lui Amalic pierzătoriu”.

Amalic gândi să răsăpască și să robască pre israilteani, iară e/
151^v însuș să sparse și fu biruit de israilteani. Și mearseră israilteanii, // de
sparseră cetățile lui Amalic; luară bogăția³⁰⁶ lor, și robiră, și tăiară,
și pierdură tot. Deci să sculară israilteanii de la Rafidin și veniră în
măgura Sinaiei.

³⁰³ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 16; 5 Mo(i), gla(v) 27; Iudith, gla(v) 4; Prēmō(d)ro(s) Solomō(n), glav 1.

³⁰⁴ Marg.: Psalo(m) Dv(d)l 9.

³⁰⁵ Marg.: Na vūzvīzenie Kano(n), pēs 1.

³⁰⁶ Scris: бокѣца.

152' Și zise Moisi către oameni: „Fiți gata după trei zile și nu vă apropiați de muieri!” // Și giunghe Moisi lui Dumnezeu. Și fu în dzua a treia către lumină, și fură glasure și fulgere, și un nuor luminat să lăsă în măgura Sinaiei. Și glasu/ trâmbitelor glăsuii tare foarte, cât să temea toți oamenii în gloată.

152' Și scoase Moisi oamenii din stol / împotriva lui Dumnezeu. Și sta supt măgură, iară măgura Sinaiei să afumase toată, pentru că pogorâse Dumnezeu cu foc spre dânsă³⁰⁷. Și ieșiia fumu/ ca din para cuptoriului. Și să spământară oamenii foarte, că era glasure de bucine și glăsuii tare foarte. //

153' Moisi grăia, iară Dumnezeu îi răspundea lui cu glas. Și pogorî Dumnezeu în măgura Sinaiei, desupra măgurei³⁰⁸. Și zise Dumnezeu către Moisi: „Suie-te către Mine în măgură și-ți voi da ție table de piatră, leagea și învățătura care am scris, ca să le puie lor leage”. /

153' Și mânecă Moisi dinz de demineată, și să sui în măgură, și petrecu acolo 40 de zile și 40 de nopți. Și învăță pre oameni, zicând: „Iată, eu mă voi sui în măgură, iară Aron și Ior³⁰⁹, frații miei, vor rămânea aicea. Deci de va trebui cuiva ceva giudecată, ca să vie //

154' către dâșii; și să vă socotiți într-aceste 40 de zile, până mă voi pogorî către voi”.

Iară ei nu ascultară de învățătura lui, nici să postiră, ce până a să pogorî Moisi din măgură, să apropiară toți către Aron, de grăiră: 154' „Dă-ne noao dumnezău, ca să ne închinăm lui / și să îmble pururea și totdeauna înaintea noastră; că Moisi nu știm când va pogorî sau ce-i easte lui”.

Și așa fu supărat Aron și zise către oameni: „Luați cerceii³¹⁰ de aur și de argint din urechile featelor și a muierilor voastre, și inealele 155' de prin // deagete, și toată agonisita voastră ce easte de aur și de argint ce ați scos din Egiptet, și aduceți către mine!” Atuncea oame- nii tot argintu/ și auru/ cât avură nu-/ cruțară, ce-/ deaderă.

³⁰⁷ Marg.: 2 Mo, gla(v) 19; 5 Mo(i), gla(v) 4.

³⁰⁸ Marg.: Dēan(n)ie, gla(v) 7.

³⁰⁹ Și în ms. 5054, f. 48^v: Ior; cf. gr.: Ἀαρὼν καὶ Ὀρ, sl.: Aran (AB: Aron) i Orū.

³¹⁰ Scris: черечені.

Și zise Aron: „Iani să aruncăm auru/ și argintu/ acesta în foc; / 155' și ce chip să va face, acelaia să ne închinăm”. Acestea feace Aron cu meștersug, ca doară vor cruța oamenii argintu/ și auru/, și să postească până a venirea Moisi. Iară ei, pentru că era ținut zgău/ lor 156' de năravul lor cel rău, adunară argintu/ și auru/ și toate // frâmșeile lor, și le aruncă Aron în foc. Și-/ scoase și iată, fu în chip de vițel.

Iară oamenii deaca văzură, să apropiară toți și să închinară și ziseră: „Iată dumnezăul tău, Israile, care te-au scos din țara Eghipe- 156' tului!” Și așa ședea oamenii, de mânca și bea. / Și să sculară și începură a giuca. Și zise Dumnezeu către Moisi: „Pogoară de sârg de aicea din măgură, că fărădelege feaceră oamenii care-i scosei din Egiptet. Și postâmpiră de sârg din calea ce i-am învățat. Și-ș 157' feaceră lor vițel, și să închină vițelului, // și-i aduc lui jârtvă, zicând: <<Iată dumnezău/ tău, Israile, carele te-au scos din țara Eghipe- tului>>. Iară acum mă lasă ca cu urgie și cu mânie să-i pierz pre înși. Și-i voi pîiarde din țara pomenirei lor. Iară pre tine te voi face mare întru limbi”.

157' Și să rugă Moisi către Domnu/ Dumnezeu, de grăi: / „Pentru ce, Doamne, cu urgie te mâni spre oamenii tăi carii scoseși din țara Egiptetului, din oamenii păgâni, cu mâna ta cea tare și cu brațu/ tău ce/ înalt? Ca nu cândva să să laude oamenii egipteanilor, zicând 158' unde easte Dumnezeu/ lor? Numai întru înșelăciune i-au scos // pre înși; ca să pîiaie în pustie și să-i pîiarză de pre pământ. Deci lasă mâniia și urgiia ta și fii milostiv spre răutățile oamenilor tăi. Iară de veri pîiarde pre dâșii, pîiarde și pre mine cu dâșii!”

158' Atuncea Dumnezeu conteni mâniia sa. / Iară Moisi, fiind în măgură, îi deade lui Dumnezeu leagea și învățătura, ca să să învețe legei lui Dumnezeu și mărturiilor lui.

Și zise Dumnezeu către Moisi: „Această învățătură îți dau ție, ca 159' să svînțești a șaptea zi; și să-i pui nume <<sâmbăta>>, // și nu cumva să vă atingeți de vru/ lucru cu mâinile voastre; ce într-acea zi să te odihnești tu însuși cu toată casa ta, și nemeamicii tăi, și boii tăi,

și asinii tăi și să te podobești cu argintul tău³¹¹, și să ziceți :
 <<Aceasta să chiamă zi svântă a lui Dumnezeu>>. /

159^v Și vă va fi voao această sâmbăta întru tot în leagea de
 veaci.³¹² Și să nu vă atingeți cu mâinile voastre de nici un lucru în
 dzua simbetei; ce să vă duceți întru svințire în dzua aceasta cătră
 cortu/ preoțascu, dimpreună cu toți frații tăi, să cercați mântuire. //

160^r Și să vă învățați de la preot leagea și învățătura,³¹³ și să nu
 primești, nici să ascuți graiuri mincinoase, și să nu șezi cu cei ne-
 derepți, a fi martor nederept. Și nu fi³¹⁴ cu cei mulți întru răutăți, ci
 miluiești pre cel mișe/ la giudeț.

160^v Și să nu întorci / giudecata measerului întru giudețul lui. De
 toată giudecata nedereaptă să te ferești. Pre ce/ vinovat și pre ce/
 nederept să nu-/ ucizi. Și pentru mită să nu îndereptezi pre ce/
 necurat,³¹⁵ că mita orbeaște ochii celora ce văd.

161^r Adună-te // cu cei derepți și nu ședea cu cei nederepți la giu-
 decată. Să nu urăști fața measerului, nici să iubești fața boiariului.

³¹¹ Și în ms. 5054, f. 49^v: *și să te podobești cu argintul tău*, traducere greșită; cf. gr.: ἄλλ' ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναπαύσεται ὁ βούς σου καὶ τὸ ὑπόζυγιόν σου καὶ ὁ προζήλυτός σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος σου ἀναπαύσεται καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ σου ἀναπαύονται „ce în acea zi să se odihnească boul tău și asinul tău și emigrantul tău și robul tău cumpărat pe argint și toate din casa ta”; sl.: *no v toi dnī počiet volū tvoi i osle tvoe i prišlecī tvoi i kuznecī tvoego srebra i vsi domu tvoemī* idem. Termenul gr. ὁ ἀργυρώνητος, lit. „(rob) cumpărat pe argint”, a fost redat în sl. prin „meșter de argint” (rob argintar), în timp ce textul rom. este neclar datorită neînțelegerii acestui termen; cf. mai jos, f. 163^r: *meșterul tău de argint*.

³¹² Traduce gr. σάββατον αἰώνιον νόμιμον „sărbătoare veșnică după lege (religioasă)”, sl. *suboty zakonno věčno* idem.

³¹³ În ms-ele gr. și sl. urmează titlul: Περὶ τῆς νομοθεσίας, *O zakonodavča* „Despre legiutor”.

³¹⁴ Scris: φῖν.

³¹⁵ Pasaj neclar (care se regăsește și în ms. 5054, f. 50^r), datorită calchierii; cf. gr. οὐ δικαιώσης τὸν ἄσεβῆν ἐνεκεν δώρων „nu pleda nevinovăția unui nelegiuit, pentru mită” (gr. δικαιόω „a crede drept just, a pleda nevinovat, a socoti (ceva sau pe cineva drept, just), a da dreptate”); sl.: *ne opravdiši nečtīva* (B: *nečstīva*) idem.

Să giudeci drept de-aproapelui tău și să nu porți viclenie în limba ta, că pământu/ să cutremură drept sângele de-aproapelui tău”.³¹⁶ /

161^v Și deade Dumnezeu lui Moisi 2 table scrise de mâna lui Dumne-
 zău. Și era scrise aceaste cuvinte: 1. Eu sânt Domnu/ Dumnezeul tău,
 cela ce te-am scos din țara Eghiptului, din casa de robie.³¹⁷

2. Deci să nu aibi a<l>ți dumnezăi streini, fără de mine,
 Dumnezău. //

162^r 3. Nu-ț face ție bodzu, nici de toate arătările câte-s în ceri sus
 sau câte-s pre pământ gios; să nu te închini, nici să slujești lor.

162^v 4. Să nu primești numele Domnului Dumnezeului tău întru deșert,
 că nu va curăți³¹⁸ Dumnezău pre fieșcine cela ce să va adaoge a lua
 numele Svinției sale întru înșelăciune.

5. Adu-ți aminte de zua simbetei Svinției sale. În șase zile ți
 lucrează tot lucru/ tău, iară în dzua simbetei să nu faci nemică,
 nici tu, // nici fecioru/ tău, nici fata ta, nici sluga ta, nici slujnica ta,
 nici nemearnicu/ tău, nici meșteru/ tău de argint, nici bou/ tău,
 nici asinu/ tău; ci să să odihnească tot ce easte a/ casei tale și să
 zică³¹⁹: „Aceasta să chiamă / dzua cea svântă a lui Dumnezeu”. Și
 tot ce easte în casa ta să proslăvească pre Domnul Dumnezeu.

Iară tu mergi în svânta besearecă și te învață leagea și învă-
 țătura. Blagoslovi-te-va preotu/ și vei dobândi iertarea păcatelor. //

164^r Și în ceale 6 dzile a săptămânei tale vei fi blagoslovit de Domnul
 Dumnezău/ tău, și toți câți vor fi în casa ta să vor blagoslovi³²⁰.

³¹⁶ Marg.: 5 Mo(i), gla(v) 5, psalom Dv(d)l 80. În textele gr., sl. urmează titlul: Περὶ τῆς δεκαλόγου τοῦ νόμου; *O desęti slovesū zakona* „Despre cele zece porunci ale legii”.

³¹⁷ În ms-ele gr. și sl. porunca de sub 2 (din ms-ele rom. 469 și 5054) este înglobată în cea de sub numărul 1, astfel încât există un decalaj în numerotarea poruncilor, până la textul de pe f. 164^v: *Nu ucide...*, care în versiunile străine e precedat de cifra 7, în timp ce în traducerea rom. această poruncă este inclusă în cadrul celei de-a 6 porunci.

³¹⁸ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 4; 3 Mo(i), gla(v) 26; 5 Mo(i), gla(v) 5; Psal(m) Dv(d)l 26; 3 Mo(i), glav 11; 5 Mo(i), glav 5; Mathe(i), E(g)y, glav 5.

³¹⁹ Marg.: 2 Mo(i), gla(v) 20; Ezeki(l), gla(v) 20; 2 Mo(i), gla(v) 31; Mathei E(g)yli(s)tū, gla(v) 12.

³²⁰ Marg.: Evreo(m), gla(v) 4.

6. Cinsteaște pre tată-tău și pre mumă-ta, de veri să-ț fie ți<e
 164^v bi>ne; și rugându-să, priimită va fi / ruga tătâni-tău și a mâni-ta, și
 vei petrece zile multe și bune până la bătrânețe³²¹. Nu ucide, nu
 face curvie, nu fura. Nu fi³¹⁴ martor necredincios de-apropelui
 tă<u>. 7. Nu cleveti pre de-aproapele tău, nici pizmi pentru fieșce
 165^r soțului tău, // nici muierii lui, nici feciorilor, nici boului, nici
 asinului, nici să pohtești nemică ce easte al lui, nici ce easte în
 agonisita casei lui³²².

8. Și grăi Moisi cătră Dumnezău,³²³ zicând³²⁴: „Grăiaște cătră
 fi<i>i israilteanilor și le zi lor că omu/ cela ce să giură cu numele
 165^v Domnului / Dumnezăului său mare păcat primeaște șie. Și cine să
 va giura cu numele lui Dumnezău cu moarte ca să moară³²⁵ sau cu
 pietri să-/ ucigă tot săboru/ feciorilor lui Israil. Iară de va fi
 nemernic sau sărac, cu moarte ca să moară.

9³²⁶. Înaintea omului <cărunt>³²⁷ te scoală și cinsteaște omu/
 166^r bătrân. // Teame-te de Domnul Dumnezău/ tău, că eu sânt Domnu/
 Dumnezău/ tău³²⁸.

10.³²⁹ Și de va lovi omul cu mâna pre tată-său, cu moarte ca
 să moară, că easte vinovat morței. Sau de va grăi cineva cuvânt rău

³²¹ Marg.: 5 *Moi*, glav 5; *Math*, glav 15; *Efeseom*, glav 6.

³²² Marg.: *Ma(th)*, glav 7; *Isu(s) Sira(ch)*, glav 3; 5 *Mo(i)*, *gla(v)* 5; *Ma(th)*,
gla(v) 5, 8, 19; *Mathei*, glav 10.

³²³ Greșit, î.l.d. Și grăi *Dumnezău* cătră *Moisi*; eroarea se regăsește și în ms.
 5054, f. 51', dar scribul acestui ms. o remarcă și încercuind cele 2 n. pr. modifică
 supralinear, astfel încât lecțiunea finală este cea corectă: Și grăi Dumnezeu cătră
Moisi.

³²⁴ Marg.: 5 *Moi*, *gla(v)* 5; *kū ri(m)lē(nom)*, *gla(v)* 7, *začalo* 94; *kū*
ri(m)lēno(m), *gla(v)* 13, *začalo* 111.

³²⁵ Expresia, identică și în ms. 5054, f. 51', o calchiază pe cea aflată în ms-ele
 gr. și sl.: θανάτω θανατοῦται, *smrtiju umretj* idem.

³²⁶ Marg. repetat: 9.

³²⁷ În ms. 5054, f. 51', ca în ms. 469; cf., în ms-ele gr.: πολλοῦ (O:
 πολλοῦν) „cărunt”, sl.: *sédago* idem.

³²⁸ Marg.: 2 *kni(g) Moi*, *gla(v)* 21; 3 *kni(g) Moi*, *gla(v)* 20; *Pritče*, *Solomo(n)*,
gla(v) 20.

³²⁹ Marg. repetat: 10.

166^v tătâni-său sau mâni-sa, cu moarte ca să moară, / că nu mor părinții
 pentru feciori, ce mor feciorii pentru părinți³³⁰. Fieștecine pentru ale
 sale păcate ca să moară. Cine va bate pre tată-său cu moarte ca să
 moară, căce easte ucigători³³¹.

Aceastea și alte mai multe din leage puse Dumnezău lui Moisi,
 167^r fiind // în măgura Sinaiei 40 de zile și 40 de nopți. Iară oamenii cei
 adunați să închina vițelului celui făcut de aur.

Atuncea zise Aron cătră dânșii: „Vezi, Israile, acesta easte
 Domnu/ Dumnezău/ tău, carele te-au scos din țara Eghiptelui”. Și
 167^v să închina fi<i>i lui Israil vițelului, / ca unui dumnezău și mâncară
 din jirtvele lui într-aceale 20 de zile, până ce să pogorî Moisi din
 măgură. Deci să pogorî Moisi din măgură, având ceale 2 table de
 piatră în mână scrise de deagelele mânilor lui Dumnezău. Aceaste
 table era lucru bun, căce că era lucrate de Dumnezău. //

168^r Și pogorând Moisi din măgură, î/ tâmpină pre îns Aron și Ior
 și oarecâți din oamenii cei aleși. Și-i întrebă pre îns de oameni, cum
 petrec. Ei spuseră de tot lucru/ lor precum easte. Și să mânie Moisi.

Și deacă să apropie destol, vădzu vițelu/ și jocuri în săbor. /
 168^v Deci să mânie foarte, și trânti amândoa tablele gios, și să sparseră.
 Și luo vițelu/ ce/ de aur, și-/ arse în foc, și să zdrobi tot fărâme și să
 supție până în svârșit. Deci-/ răsâpi pre apă și cu apa aceea adăpă
 pre fi<i>i lui Israil.

169^r De aceasta mărturiseaște și un înțelept // oarecarele într
 cântările peasnelor, de scrie așa: „Tablele cealea ce într-înse era
 scrise lucruri bune cu Duhu/ dumnăzăiescu, iară Moisi de mânie le
 sparse”. Și aceastea așa fură. Și acieși nici așa nu fură oamenii fără
 169^v de ispită; că să sculară unu/ pre altu/ / și fieștecarele spre de-
 aproapele lor rădicară armă, atâta cât într-acea zi periră dintr-înși
 trei mii de oameni.

Și zise Moisi cătră oameni: „Voi aț greșit păcat mare; ce acum
 mă voi duce cătră Dumnezău și vă voi curăți de păcatu/ vostru”. //

³³⁰ Marg.: *Ma(th)*, *gla(v)* 15, *za(č)* 59.

³³¹ Marg.: *Marko*, *gla(v)* 7, *začal* 27.

170^r Și să întoarse Moisi și a doaoa oară către Dumnezeu, zicând: „Rogu-mă Svinției tale, Doamne! Iată că greșiră oamenii aceștia păcat mare foarte, că își feaceră și bodzu de aur. Deci acum, de veri să ierți păcatele lor, iartă; iară de nu, mă leapădă și pre mine din catastifu/ tău cela ce într-îns sânt scris”. /

170^v Și zise Dumnezeu către Moisi: „Fă 2 table de piatră asemenea celor dintâi!” Și zise Dumnezeu: „Scrie-ț și cuvintele acestea, că întru cuvintele acestea voi pune svat întru israilteani”. Și fu Moisi înaintea lui Dumnezeu în măgură 20 de zile și 20 de nopți; // și nici pâine mîncă, nici apă bău. Și scrise Moisi după învățătura lui Dumnezeu pre table 10 cuvinte ale svatului lui Dumnezeu; le scrise înainte cum era scrise și ceale de mainte.

171^v Și să pogorî din măgură avînd și ceale 2 table de piatră în mînile sale. / Și nu știu că să lumine chipu/ feței lui. Când grăia Moisi către Dumnezeu era proslăvit mai vîrtos decît soarele, că chipu/ feței lui era luminat foarte. Așa-i strălucia fața, că nu putea fi-ici lui Israil a căta spre dînsul, ce-ș pune Moisi acoperămînt pre fața sa // și așa grăia către oameni cuvintele legii care-i zisease lui Dumnezeu în măgura Sinaiei: leagea, svatu/, tocmealele, îndereptarea și învățătura, până ce stătu înaintea lor, de grăi.

172^v Deci socotește și tu, creștine, că să lumine fața lui, - căce că nu mîncă, ce posti, / spune-să că străluci mai vîrtos decît soarele. Și ia aminte, creștine, de oameni: că ședzură, de mîncară și băură, după aceea să sculară, de giucară; atîta rău feaceră, până ce agiunse mânia lui Dumnezeu spre dînșii și periră unul de altul într-o dzi, trei mii. //

173^r *Skazanie o skyny(i) e(ž) estī svēdenie* ³³²

După aceea zise Dumnezeu către Moisi: „Fă cort după chipu/ cerescu!” Și după învățătura lui Dumnezeu să luare nuorii ceriului și să arată lui Moisi chipu/ ceriului curat. Și zise Dumnezeu lui Moisi:

³³² Și în ms. 5054, f. 53^r: *Skazanie o skyni e(ž) e(s)nū svēdenija*, sl., în trad.: „Povestea despre cort, care este mărturia”. Titlul nu apare în ms-ele gr. și în ms. sl. P (ci doar în AB: *O skinii*).

173^v „Să-m faci mie cort într-acesta chip, / și înlăuntru cortului să-m aduci mie jirtvă, că nu voi ca să mi te închini de acum înainte în măgură, nici pre piatră, nici în peștere. Și așa să-m faci cortul: un acoperemînt, după chipu/ ceriului; și să faci într-îns trei împărțitori, 2 zavease și în mijloc, dinlăuntru // cortului, vâhod, adecă întrare curată; dinlăuntru fă vâhod unu/ numai preotului și fieșcine ce va vrea să între în cort să să speale cu apă curată și așa să între. După aceea fă veșminte scumpe de mult preț, frumoase, după leage, ca să să îmbrace cu dîns Aron, fratele tău, / și să între pre dinlăuntru cortului și pre dinafară; și făcînd rugă, să să roage pentru cortu, și pentru toată lumea, și pentru ploaie, și pentru văzduh, și pentru împărați, și pentru boiari, și pentru ceia ce sânt supt biru-ință, și pentru toți oamenii. Și să faceți în cort // 2 case, una dinlăuntru, alta dinafară, una în mijlocu/ svântului, iară în mijlocu/ cei de-afară să să priimască pâine și vin și carne, iară înlăuntru în cort să să priimască numai cădelnița însăși”.

175^v Și feace Moisi toate câte-i fură lui zise de la Dumnezeu și după aceea zise / Dumnezeu către Moisi: „Priimește toate câte eu ți-am zis ție și le ferește pre înse. Și zi lui Aron, fratelui tău, ca să nu între în toate dzile în cort, ca să nu moară”.

176^r Și învăță Dumnezeu pre Moisi învățătură, și scrise întăia a sa carte, Bitiia, toate cealea ce-s zidite // și făcute de Dumnedzău și de iertarea păcatelor, și de schimbarea oamenilor celora ce greșescu.³³³

176^v Și fu deaca să înnoi cortu/ mîntuirei, să pogorî Dumnezeu cu nuor și acoperi cu nuor casa mărturie și nu putură fi-ici israilteanilor să între în cort³³⁴. Iară Moisi / însuși și cu Aron era în cort dinlăuntru. Iară văzînd alte limbi din fi-ici israilteanilor slava lui Moisi și a lui Aron, să împizmiră și răpștia spre dînșii, spre amîndoi, zicînd: „De au nu sante-m și noi din seminția lui Israil, au nu ne aduse și pre noi // Dumnedzău sau au nu ne trecu și prin Marea cea Mohorătă ? Pentru ce Moisi nu ne dă și noao svințire, ca

³³³ În textul grec V urmează titlul: Περὶ τῶν ἐγκαίνιων τῆς σκηνῆς „Pentru inaugurarea cortului” (care în versiunile sl. și rom. se află înainte, vezi f. 173^r din ms. 469 și nota; în ms. gr. O titlul este omis).

³³⁴ Marg.: 2 kni(g) Moi, gla(v) 25.

și fratele său, lui Aron ?” Și³³⁵ să sculară spre Moisi.

177^v Și fu scârbit Moisi și întrebă pre Dumnezău de aceasta. Și-i zise lui Dumnezău: „Ia 12 toiage, după numărul / a 12 seminții / a fiilor lui Israil, și scrie în fieștecăre sămânță numele toiagului, să știe care toiag a / cui easte, și le poartă pre înse prin mijlocu / cortului dinlăuntru. Și iară ieși și dă toiagu / fieștecui a / cui easte. Și eu voi arăta lor ciudeasele meale”. Și feace Moisi precum // îi zise lui Dumnezău. Și ieși din cort și află pre toți oamenii primpregiurul cortului, așteptând pre Moisi să iasă din cort.

178^r Și ieși Moisi și deade fieștecăruia din limbi toiagu / carele a / lui era. Și nu fu într-înse seamne. După aceea deade toiagu / care era a / lui; și aciceaș³³⁶ de sârgu / crescui și slobozi stâlări și feace roadă.

179^r Și aduse Moisi limbile și văzură toți oamenii ciudesă ce era. Și proslăviră pre Dumnezău / creștinescu. De această ciudesă grăiaște și scriitoriu / de peasne, de zice³³⁷: „Toiagu / în chip de taină să priimeasce, că de la preot creasere // aleasă să izvodi”. Cum am zice că toiagu / carele crescui să aleasă lui Aron întru preoție.

Așa să potoli răpșirea ce era spre Moisi și spre Aron pentru svințirea cortului. Și era Aron de slujia cortului după învățătura lui Dumnezău.

O su(d) paki o(t) kni(g) 4

Mo(i) glemy čislū ³³⁸ /

179^v Și iară să sculară oameni din seminția lui Ruvim și rădicară vrbă spre Moisi și spre Aron, grăind: „Pentru ce nu aducem și noi

³³⁵ În continuare scris: *φ*. Numeralul nu există în ms. 5054, f. 53^v, în timp ce în ms-ele gr. și sl. lipsește toată propoziția. Este posibil ca slova-cifră (*φ*) să fie parazitată în ms. 469 (scribul o scrie, citind în modelul fraza următoare: *Și fu...*, după care uită să șteargă pe *φ*).

³³⁶ Inițial: *aiceaș*.

³³⁷ Marg.: *Na vū(z)vi(ž)nie 2 kano(n), irmo(s) na pēsni 4* (inițial scris: 5).

³³⁸ Sl., în trad.: „Despre judecată, iarăși din cartea a 4-a a lui Moise, numită *Numerii*”. Titlul lipsește în textele gr., sl., dar există în ms. 5054, f. 54^v: *O su(d) paki o(t) kni(g) 4 Mo(i) sic! glemy čislū*.

180^r cădire lui Dumnezău, ce numai lui Aron? Au numai lui Aron sângur i să arătă Dumnezău? Au nu am văzut și noi toți pre Dumnezău în mǎgura Sinaiei ? // De au nu sântem și noi din seminția lui Iacov și am împlut 12 limbi ?” Și luară cădelnița, și puseră tămâie, și începură a cădi.

180^v Și să mânîe Dumnezău spre dânși cu mânîe mare³³⁹. Și deschise pământu / rostul său și clătindu-să înghiți pre Datan, și pre toți începătorii săborului lor, / și săboru / lui Aviron; și mearseră în iad de vii. Și fu într-înși plâns și jale mare, și începură a plânge după dânșii toți fi<i>i</i> israilteanilor. Deaca auzi Moisi, alergă de sârgu și află pre înșii întru zdrobire. Și acoperi pre tot săboru / lui Aviron, cum era de să ținea cădind; // și aceasta cu învățătura lui Dumnezău îi arse.

181^r Și-ș tinse Moisi mâna sa și conteni para focului³⁴⁰. Și părăsi de-a-i mânca pre înși focu. Și era numărul celora ce periră 14 mii și 800, afară de ceia ce murise de armele lor.

181^v Și zise Dumnezău către Moisi: / „Lasă să-i pierzu pre dânșii în pustia aceasta iară³⁴¹ pre tine te voi face împărat mare întru limbi, pentru ce că limbile aceastea să amărără întru întoarcere și întru necredință”.

182^r Iară Moisi era rugându-să lui Dumnezău pentru dânșii și pentru pîiarderea ce fu. // De aceasta și prorocu / David grăiaște, de zice: „Desfeace-să pământu, și înghiți pre Datan, și acoperi la săbor pre Aviron ” i pro(č) ³⁴² Așjderea oarecând în zua simbetei ieșiră oarecarii din israilteani să adune leamne; și ieși foc din pustie și-i arse pre înși și periră toți. / Și altele multe sânt de să grăiescu de leage și de lucrurile lor; ce mutându-să, să aducem aminte numai aseamene aceștii scrisori puține.

Deci își luo Moisi șie muiare pre Murinca, ce era din etio-pleani. Și dintr-aceaea să rădică hulă spre Mariia, sora lui Moisi, //

³³⁹ Marg.: 4 *Mo(i), gla(v) 16, pslo(m) Dv(d)ŭ 105*.

³⁴⁰ Marg.: 4 *Mo(i), gla(v) 16*.

³⁴¹ Cuvântul este repetat de scrib, ceea ce nu se întâmplă în ms. 5054, f. 55^r.

³⁴² Sl., în trad.: „și așa mai departe”. Marg.: 4 *Mo(i), glav 7; pslo(m) Dv(d)ŭ 105; 5 Mo(i), 15*.

183^r și-ș slobozi mânia sa și să împlu de stricăciune³⁴³. Și după învățătura lui Dumnezeu, să despărți Moisi de săbor și petrecu afară 7 dzile. Și iarăș fu rugat Moisi de fratele său, Aron, pentru Mariia. Și să curăți de stricăciune și fu priimită în săbor. /

183^v Și zise Dumnezeu către Moisi³⁴⁴: „Spune fiilor israilteanilor: De va treace și va postâmpi muiarea omului și să va adaoge către alți bărbați, cum am zice să facă curvie într-ascuns de bărbatu/ său, aceasta întru spurcăciune cade. Deci de nu să vor afla martori //

184^r spre una de aceasta, încă bărbatu/ ei să o aducă pre ea cu dâns de față înaintea preotului, să-ș ducă daru/ său. După aceea preotul să o aducă pre însă înaintea lui Dumnezeu, și să ia apă curată din vas de

184^v cositori, și să ia preotu/ din țărâna casei de mărturie, / și să presare în apă și să puie pre muiare înaintea lui Dumnezeu, și să-i descoapere capul ei, și să dea în mâinile ei ce easte de treaba pomenirei. În mâinile sale să aibă apă de vădirea giurământului; și să o giure pre însă preotu/ și să zică muierei așa: //

185^r De n-au și făcut nimea păcat cu tine, de nu te-ai nici spurcat cu alt bărbat, tot să fii curată din apa aceasta, pentru vădirea giurământului. Și să te-ai și apropiat de altcineva, și de te-ai și spurcat cu alt bărbat, sămânța din zgău/ tău, ce va fi afară de bărbatul

185^v tău, / să dea Dumnezeu ce va naște din tine să fie tot de ocară, și de rușine, și blăstămat înaintea tuturor oamenilor; până când va da Dumnezeu din ceri să cază coapsele tale, și zgău/ tău să să deșearde de îngreuiare, și ca să între apa giurământului în zgău/ tău, în tot //

186^r trupu/, și în tot sufletu/ tău!”

Atunci să zică muiarea: „Fie, fie!” Și să scrie preotu/ giurământu/ și să-/ îneace în apa vădrei giurământului și să între într-însa apa vădrei giurământului. Și ca să ia preotu/ cealea ce-i sânt de treabă, adecă jirtva, și să puie pre jirtăvnic înaintea lui Dumnezeu. /

186^v După aceea, să adape muiarea cu apa vădrei. Și de va fi și spurcată într-ascuns de bărbatu/ ei, ca să iasă apa vădrei blăstămului afară, și să speale zgău/ ei, și să cază coapsele ei, să fie întru

³⁴³ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 12.

³⁴⁴ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 19.

blăstămu/ oamenilor să<i>³⁴⁵; iară de nu va fi muiarea spurcată, ce
187^r va fi // curată, să-ș plodească plodu/ bărbatului său după leage. Deci aceasta easte leagea. De să va spurca muiarea întru pofte, ale bărbatului sânt”.

O kivotē³⁴⁶

Dzise Dumnezeu către Moisi: „Fă-m un sicriiași de lemn de
187^r maslin,³⁴⁷ de 5 coți și giumătate de larg. / Și să-/ feareci pre însu/ cu aur curat dinlăuntru și dinafară. Și înlăuntru în sicriu să bagi toiagu/ lui Aron și a/ tău. Și să faci o năstrapă de aur și să bagi într-însă din mană, să fie ferire nepoților fiilor lui Israil, ca să știe și ei de ciudesele // ce am făcut cu părinții lor. Și o pune dinlăuntru sicriului
188^r legei.

Și să le scrii leagea care am zis pre hârtie, ca să o cetească în toate sâmbetele întru audzul tuturor oamenilor, ca să înțeleagă leagea
188^v și învățătura toată casa lui Israil. / Și cându veț vrea să vă rădicați de aicea, să faceți o căruță mică și să puneți desupra ei sicriiașu/ înalt. Și să îngiugați giunci tineri carii să nu fie fost îngiugați nici-dănăoară, să ducă căruța cu sicriul. Și ca să nu să atingă nimea de căruță, // nici de giuncii cei îngiugați; ce numai preoții e levitei³⁴⁸,
189^r aceștea să slujască svântului sicriu și căruței. Iară de să va apropia

³⁴⁵ Cf. ms 5054, f. 56^r: *săi*.

³⁴⁶ Titlul există și în ms. 5054, f. 56^v: *O kivotja*; sl., în trad.: „Despre chivot”. În ms. gr. V: Περὶ τῆς κιβωτοῦ ἧς ἐποίησεν Μωσῆς „Pentru chivotul ce făcu Moise” (în O titlul lipsește). În ms-ele sl.: *O kivotē*, ca în cele rom.

³⁴⁷ Și în ms. 5054, f. 56^v: *maslin*. În textele gr. și sl, care concordă: ἐκ ξύλων μυρσίνης „din lemn de *mir*”; o(t) *dreva mirena* sic! (AB: o(t) *drēva mirsiny*) idem.

³⁴⁸ Altă lecțiune posibilă: *preoții elevitei*. În ms. 5054, f. 56: *preoții eleviteni*. Cf. gr. ἱερεῖς καὶ λεβίται „preoții și leviții” (sintagma apare de mai multe ori în *Palia istorică*, precum și în *Biblie*); sl.: *ierei levgiti* sic! (AB, corect: *ieree i leviti*).

altcineva, spre moarte să să giudece³⁴⁹. Și să faci cădelniță de aur, să fie de-a cădirea căruța cu svântul sicriu". Și feace Moisi toate câte-i zise lui Domnu/ Dumnezău. /

189^v Deci să sculară fi<i>i israilteanilor din măgura Sinaiei și veniră până când trecură pustiile Cadului. Pustiile acealea era pline de șerpi. Și mânca pre fi<i>i lui Israil și-i omorâia. Și cându-i mânca șerpui, îș aducea aminte de hrana pustiei și plângea de perirea celor
190^r ce-i // mânca șerpui. Și răpștia spre Moisi pentru ce că-i omorâia șerpui.

Și să rugă Moisi cătră Dumnezău pentru perirea oamenilor. Și-i zise lui Dumnezău: „Fă un șarpe de arame, și î/ rădică pre îns pre un lemnu curmeziș sus de 50 de coți, și să va potoli răpirea șerpilor”. / Și feace Moisi așa și să ostoiră șerpui de-a-i mai mânca. Și începură a să sui spre șarpele ce/ de aramă. Și așa să tămăduiră oamenii și scăpară de moarte.³⁵⁰

Și fu când să apropiară fi<i>i lui Israil de țara cea giuruită, veniră³⁵¹ până în vârhu/ // măgurei și nu vrură să între în țară, ce ziseră cătră Moisi: „Iani să trimitem oameni înțelepți și tari, să cearcete țara aceasta, ceaea ce cu însă s-au giurat Dumnezău părinților noștri și ni o au dat noao într-o cină. De va fi țară bună, ne vom sălășlui într-însă / și de noi toate laturile să vor teame”.

Și zise Moisi: „Și mie î/ plăcu cuvântu/ acesta. Deci acum voi vă aleageț oameni din 12 seminții, carii veț vrea. Și eu voi trimite oamenii miei, carii îi știu, și vor cerceta toată țara”. Și să adunară toț // oamenii și aleaseră 50 de bărbați. Și trimise și Moisi pre Isus Naviin și pre Finees și mearseră de cercetară țara aceea. Și o ocoliră împregiur 40 de zile; și aflară într-însa de toate leamnele și pomi plini de roadă.

192^v Și într-aceaea țară cura / miiare și lapte și untdelemn. Și luară din roada țării struguri și piarseci și rodine și de alte, de toate. Și așa era roada acei țări, cât era minune de dânsă în toată lumea, că un strugur deabiia-/ putea purta doi oameni.

³⁴⁹Expresia există și în ms. 5054, f. 60^r, „să fie condamnați la moarte” și reprezintă un calc al celei din textele gr. și sl.

³⁵⁰În continuare, titlu, numai în textele sl.: *O ischoždeni v zemlju obětovannuju* „Despre ieșirea la pământul făgăduinței” (în textele rom. și gr., fără titlu).

³⁵¹În text: *vediră*, corectat marg. de scrib; în ms. 5054, f. 57^r: *veniră*.

193^r Și aciaș să întoarseră // acei 50 de bărbați și veniră cătră Moisi și cătră Aron și cătră tot săboru/ fiilor lui Israil. Și huliră țara aceea, zicând: „Țara aceea în carea ne-aț trimis easte bună, ce cetățile ei sânt tari și îngrădite foarte tare și în țara aceea petrec
193^v limbi puternice, / oameni mari și înalți de câte 40 de coți și cu inimi greale foarte; noi eram înaintea lor ca lăcustele”. Și rădică glas tot săboru/ fiilor lui Israil și plânseră toți oamenii plângere mare într-aceaea noapte.

194^r Și răpștia spre Moisi și spre Aron, grăind: // „Ascultat-am de Moisi și ne-am înșelat, de am ieșit din Eghiptet. Iată acum ce greu petreacem în țară streină, mai vârtos decât în pustie. Înșelatu-ne-am, zicând că urmăm lui Dumnezău, și iată că nu easte Dumnezău. Dară nu ne era noao cu mult mai bine să fim robi eghipteanilor, /

194^v decât să fim de răsul hananeilor?” Și ziseră într-o sine: „Să ne rădicăm înșine noi dintre noiși mai mari oameni, dintre noi mai mari³⁵², și să ne întoarcem iară în Eghiptet”. Și auzind Moisi plânsu/ și tânguirea lor, întrebă pre Isus Naviin și pre Finees. //

195^r Atunci Isus Naviin și Finees lăudă țara aceea și roada ce era într-însa. Și ziseră: „Hananei<i> ce petrec în țara aceea, ca niște viermi să arătară înaintea noastră”. Moisi întrebă pre Dumnezău de aceasta.

Și-i zise lui Dumnezău: „De vreame ce făcuși aceasta, de ieșit³⁵³ din țara mea / aceasta, ce cu dânsă m-am giurat că o voi da seminției lui Avram să o ocineadze în viața de veaci, și tu te arătași cu inimă îngreuiată cu dânsi dimpreună, vădit-ai³⁵⁴ țara mea și nu ai ascultat glasul/ meu, ce ai îmblat pre urma celora ce nu m-au ascultat pre mine; // pentru aceea nu veri intra în țara mea, nici tu, nici nimea din rodu/ acesta.

³⁵²Sintagma *dintre noiși mai mari oameni, dintre noi mai mari* reprezintă o traducere dublă; în ms. 5054, f. 58^r: *dintre noi mai mari oameni, dintre noi mai mari*.

³⁵³Forma „tare” a pf. s., pers. a II-a pl. „ieșirăți” apare și în ms. 5054, f. 58^r.

³⁵⁴Aici cu sensul de „ai spionat” (calc semantic, cf. gr. κατασκοπεῖσαι idem; în gr. verbul are sensurile: „a examina; a spiona; a descoperi”; în ms-ele sl.: *schodi* sic!).

Pentru că aș uitat ciudesele mele, cealea ce feci în țara Eghiptului, că pierdui pre egipteani și pre voi vă scoși cu aur și cu argint mult, și cu de toate podoabele; izbăvit-v-am din robia egipteanilor, / despărțit-am marea, și pre voi v-am trecut, și pre toți vrăjmașii voștri am pierdut. Oh, oameni cu inimi greale, cu inimi împietrite,³⁵⁵ nu-ș aduseră aminte că periră de putearea mea, din om, până în dobitoc.

196^v Ce, deaca-i izbăvii, feaceră vițe/ de aur și i să închinară lui // în Horiv. Și nu cinstiră a mea zi, svânta sâmbătă, ci ieșiră să adune leamne. Deci slobodzii foc, de-i arse pre dâși, căce că întru poftă îmblară și carnea Eghiptului doriră și toată spurcăciunea și necurăția, mai vârtos decât pâinea cerească. /

197^v Și iată, și tu cu dâșii mă mâniași pre mine; drept aceea nici tu, nici aceia nu veți merge în țara aceea, numai seminția lui Isus Naviin și a lui Finess, aceștia vor ocina țara mea, pentru că nu o ocărără, ce o lăudară³⁵⁷.

198^v Și să mânia Dumnezău spre Moisi și spre Aron. // De aceasta și David proroc grăiaște³⁵⁶: „Mânia-să Dumnezău spre oamenii lui și fu lui urâtă ocina lui” i pro(č). Și zise: „Aceia nu cunoscără căile mele, că mă giurai întru mânia mea că să are întra întru răpaosu/ mieu”³⁵⁷.

198^v Așa mânără fi<i>i israilteanilor pre Domnu/ Dumnezău / și li să deade lor nebunie și îmblară prin pustie rătăciți 40 de ani, până când săvârși rodu/ acela și periră toți ceia ce mânără pre Dumnezău. De aceasta grăiaște și David proroc, de zice: „Astăzi de vei auzi glasul/ lui, nu să vor îngreuia inimile // voastre³⁵⁸ - i pro(č)ę

199^v daže, do: <<Aște vūnidq(t) v(ū) pokoi mo(i)>>³⁵⁹. Pentru că iscodiră

³⁵⁵ Și în ms. 5054, f. 58^r, calc. cf. ms-ele gr. V: στερεοκάρδοι „cu inimi dure”; O: σκληροτράχηλοι καὶ σκληροκάρδοι „inflexibili” (lit. „tari de cerbice, cu gât dur”); sl. AP: žestoserdii „cu inimi de piatră”; B: žestoserdii i kamenoserdii, ca în ms-ele rom.

³⁵⁶ Marg.: Pslo(m) Dv(d)ū <...> (loc gol lăsat de scrib).

³⁵⁷ Marg.: Pslo(m) Dv(d)ū <...>

³⁵⁸ Marg.: Psalo(m) Dv(d)ū <...>

³⁵⁹ Sl., în trad.: „Și așa mai departe, până la : <<Dacă va intra în repaosul meu>>”. Această secvență nu există în versiunile gr. și sl., dar se regăsește în ms. 5054, f. 59^r: i pro(č)ę daže, do: << Aște (v)nide(t) vo pokoi Mo(i)>>

țara cea giuruită și nu crezură cuvintelor mele, adecă cuvintele lui Dumnezău, mânia ră pre Dumnezău”. Și de acea mânia a Svinției sale muriră rău foarte, număr la 600 de mii, fără de muieri și fără de coconi. /

199^v Deci să luară de acolo, și rămaseră israilteanii cu Moisi, și străbătură locu/ ce/ <ne>îmblat³⁶⁰, iară nu pre cale. Și luară sicriiașu/ cu toate cealea ce era într-însu/, precum am scris și mainte. Și 200^v veniră la un loc oarecarele; și precum era învățătura, // nimea nu să apropiia de sicriu, numai preoții levitei³⁶¹. Iară câți era fără de svințire, nicipum nu să apropiia de sicriu și de căruță.

Și întorcându-să un giunc de la căruță, alergă unu/ din oameni, numele lui - Ozan, și-ș tinse mâna la giug, să-/ înderepteaze. / Și fiind fără de svințire, acieș îi săcă mâna. Și pentru a sa 200^v nebunie, de mânia lui Dumnezău fu ispitit. Și dintr-acesta să învățară oamenii; și de-acia înainte nimea nu mai cutedza a să atinge de sicriu și de căruță.

201^v De aceasta și scriitoriu/ peasnelor // ne aduce aminte, de zice: „Sicriiașul cela ce-/ purta în căruță, potignindu-să giuncu/”, - și căce să atinse Ozan de dâns, aciaș fu ispitit de mânia lui Dumnezău³⁶²; pentru ce că vru Dumnezău ca să înderepteaze leagea și învățătura, ca să să înveațe și ceialalți, câți-s fără de svințire, / 201^v să nu îndrăznească a să atinge de ceale svințite; ce mai vârtos să crează cuvintelor și darului lui Dumnezău, iară să nu să apropie cu îndrăznire.³⁶³

Pentru aceea, fiind în pustie lipsiți de hrană și flămânzând, străbătea pământul, precum însămneară și prorocu/ David. //

³⁶⁰ Și în ms. 5054, f. 59^r, tot greșit: <ne>umblat. Cf. gr. ἀδιάβατος „neumblat (lit. „fără cale (drum)); sl. neprochodnŭ idem.

³⁶¹ Altă lecțiune posibilă: preoți i levitei (în ms. 5054, f. 59^r: preoți levitei; cf. nota 348).

³⁶² Marg.: 2 pē(s)nē(ch) kanona.

³⁶³ În continuare, în textul gr. V urmează titlul capitolului: Περὶ τοῦ μάννα „Despre mană” (absent în ms-ele sl. și rom.).

202^r Și să rugă Moisi către Dumnezău și le ploo lor Dumnezău din ceri mană în pustie. Și în toate zile să aduna dinz de demineată și să hrăniia de acea mană. Și mânca mană în pustie: de mergea și într-alte limbi streine, mana le era lor mâncare neîmputănată, / ca să nu să spurce în hrana altor limbi.

202^v Și era fi<i>i israilteanilor de străbătea marginele pământului, și având dar de la Dumnezău lua toate laturile, și bătea cetățile, și le răsăpiia, și robii pretutindinea. Și având puteare ca aceea, biruia toate limbile // și binele țărâlor mânca. Și răniră împărați mulți și mari.

203^r Aicea ucise Moisi pre Sion, împăratu/ Amoreei, și pre Iog³⁶⁴, împăratul Vasanului, și robi și sparse toată³⁶⁵ împărăția hananelor³⁶⁶. Și de acolo să rădicară fi<i>i israilteanilor / către apus împotriva Ierehonului.

203^v Auzi Valac, fiu/ lui Sepfor, împăratul Moavului, toate câte feaceră fi<i>i israilteanilor lui Amorei și tuturor limbilor, să spă-mântă foarte³⁶⁷. Și cutremurându-să, slăbi inema lui; și de aceasta mult fu scârbit. ³⁶⁸ // {Auzi Valac, împăratu/ Moavului, de seminția israiltenilor, că mare Dumnezeu au și puternic, atâta cât putu a împărți marea, și a vărsa apele, / și a seca iezerele, și a conteni măgurile, și poate a zdrobi împărății și a sparge boierii, și zdrobi capetele celor puternici, că este Dumnezeu puternic, Dumnezeu este tare, Dumnezeu cela ce face minuni mari și slăvite. Și era Valac întru frică și întru plâns și toți boierii lui să cutremura de dâns. Și 204^r întrebă Valac pre Valaam vrăjitorul, ca cu vrăjile } lui să-i agiute și-/ pofți ca să-i vie lui într-agiutori. Acesta Valaam era din seminția lui Isav, rod îndărătnic. Isav născu pre Ragui/, Ragui/

³⁶⁴ Cf. ms. 5054, f. 60^r, corect: *Og*; vezi *Introducerea*, p. 46, 64.

³⁶⁵ Cuvântul este repetat de scrib.

³⁶⁶ Marg.: *Pslo(m) Dv(d)ŭ 135; 4 Mo(i), gla(v) 21*.

³⁶⁷ Marg.: *4 Mo(i), gla(v) 22*.

³⁶⁸ Din textul românesc lipsește o filă, care conținea și semnătura colii 32. În continuare reproducem între {} textul lacunar, după ms. 5054, f. 60^r – 60^v. Capitolul care urmează, acefal în ms. 469, are în gr. titlul: Περὶ τοῦ Μωάβ „Despre Moav” (în V), respectiv Περὶ Βαλαάμ τοῦ μαγοῦ „Despre Valaam vrăjitorul” (în O), acesta din urmă, ca în textele sl.: *Skazanie o Valaamě volchvě* „Poveste despre Valaam vrăjitorul”

204^r născu pre Zara, Zara născu pre Iacov, Iacov născu pre Sala, Sala născu pre Iric, Iric născu pre Aveor³⁶⁹, / Aveor născu pre Adim. Adim era fără de roadă; și veni către bodzu/ său, Ovileu,³⁷⁰ rugă-să ca să-i dea lui să nască fecior și să-/ închine, să-i slujască lui.

Deci începu muiarea lui Adim în zgău și născu cocon, parte bărbătească. Și-i puse numele Valaam, căce că să născu din Ovileu. //

205^r Și când Valaam <fu>³⁷¹ de 4 ani, î/ deade pre îns tată-său să slujască lui Ovileu, adecă bodzului. Și era Valaam de să hrăniia în capiștea bodzului și învăța meștersugu/ vrăjilor. Acesta era de să ținea, adecă era supus supt biruința persilor, / și învățat întru înțelepciunea vrăjilor. Și să clătia întru cetirea stealelor. Altă nemică nu era într-îns, numai ce era cetitori de steale și știia meștersugu/ vrăjilor.

205^v Valaam să nevoi întru tot a învăța meștersugul vrăjilor și // întru cetitul stealelor. Și așa fu vestit întru vrăjitori, atâta avea puteare cu vrăjile lui, cât pre cine blagoslovia era blagoslovit și pre cine blăstăma era blăstămat, atâta biruia. Pre acesta știindu-l Valac, / 206^r împăratul Moavului, că are întru dânsu/ meștersugu/ vrăjilor, trimise către dâns bătrâni nărociți, cu rugăciune, oameni moaviteani și madeami, cu daruri împărătești scumpe și cinstite, ca să vie cu vrăjile lui, să blastăme pre israilteani³⁷². //

207^r Deci văzând Valaam oamenii cei trimiș de la Valac, împăratu/ moaviteanilor, zise către dânsii: „Cum și pentru ce ați venit voi, oamenilor, dintr-acea lature și dintr-acei oameni ce sânt de altă sămânță ?”

³⁶⁹ În continuare, repetat: *Aveor născu pre Aveor*. Această eroare se regăsește și în ms. 5054, f. 60^v: *Aveor născu pre Aveor*, propoziție care nu există în ms-ele gr. și sl. și nici în textul biblic.

³⁷⁰ Și în ms. 5054, f. 60^v: *Ovileu*, cf. în ms-ele gr., sl.: ὁ Βῆλ, respectiv *Ovilŭ* (greșeala, comună textelor sl. și rom. are la bază includerea art. hot. m. ὁ, care precedă n. pr. grec, în cadrul acestuia).

³⁷¹ Cf. ms. 5054, f. 60^v: *fu*. Altă lecțiune posibilă: *Și când Valaam – de 4 ani...* (cu vb. copulativ subînțeles).

³⁷² Marg.: *4 Mo(i), gla(v) 22; 5 Mo(i), gla(v) 23; Isu(s) Navii(n), gla(v) 24*.

207^v Ei răspunseră și ziseră: / „Valac, împăratul Moavului, ne-au trimis pre noi către tine”. Și zise Valaam: „Cum și pentru ce treabă ai venit? Au doară cinstiții boiariini au rădicat spre împăratul vostru vrajbă sau dintru împărăția lui au pierdut ceva?” //

208^r Oamenii răspunseră și ziseră: „Ba, ce *am* venit pentru ce că *am* înțeles că limbă mare și puternică ieși din Egipt. Dumnezeu al lor, carele easte, easte tare și puternic, și easte nebiruit, și feace ciudese mari și înfricoșate, slăvite / și minunate, carele sânt multe, fără număr. Egiptul cu rane³⁷³ î/ rani. Marea împărți. Pre Amalic pierdu, cu toți ai săi. <Ș>i⁵⁰ toate câte vor, le face lor.

209^r Și iată, au venit și până la noi și țara noastră vor să o spargă. Derept aceea // ne-au trimis împăratu/ nostru, să te rugăm ca să vii noao întru agiutoriu, că ai îndrăznire și puteare de la dumnezău/ tău și-ți agiută ție întru tot lucru/. Și nu easte cineva ca să să protivască ție, ce pre carele blagoslovești easte blagoslovit și pre carele / blastămi easte blăstămat.³⁷⁴ Derept aceea te rugăm să vii, să ne agiuti noao, ca nu cândva să perim” //

Valaam, auzind acestea și văzând și daruri frumoase, zise către dâșii: „Cu tocmală voi cerceta pre dumnezău/ mieu, pre Ovileu; deci de-*m* va zice // să mergu, eu voi merge, iară de-*m* va zice să nu merg, nu voi merge” //

Deci căută în cărțile ceale de vrăji; și nu să arată să margă. Și zise Valaam către solii lui Valac: „Nu voi putea merge, pentru că nu mă lasă dumnezăi-<i> miei, / nici cărțile vrăjilor”. Și să întoarseră oamenii fără de răspuns către Valac-Împărat și-i spuseră lui de cuvintele filosofului Valaam.

Valac să scârbi foarte, că israilteanii să apropiasă de țara moaviteanilor. Moaviteanii să schimbară // întru scârbe și întru greutate mare foarte. Și plâns mare era întru înșii; și nu avea cine-i mângâia. Împăratul Valac iară trimise oameni către Valaam, să vie, să blăstăme pre fi-<i>i israilteanilor. Valaam iară ceti cărțile ceale de vrăji; și nu i să arată să margă. /

³⁷³ În ms-ele gr. editate de Vassiliev, precum și în ms. gr. BAR 666, f. 105^v, ca și în ms-ele sl. „cu zeci de mii de răni” În ms. 5054, f. 61^v, ca în ms. rom. 469.

³⁷⁴ În continuare, doar în textele sl. urmează titlul capitolului: *O Valamē* „Despre Valaam” (absent în versiunea gr. și rom.).

211^v Și iară să întoarseră solii către Valac, fără de ispravă. Iară oamenii israilteanilor veniră în țara moaviteanilor și nu putură moaviteanii³⁷⁵ să să protivască lor, ci să cutremura de fața israilteanilor.

212^r Și iară trimise Valac-Împărat // boiarii cu daruri scumpe și cu cărți la Valaam. Și i să giurui lui că-i va da și giumătate de împărăția lui³⁷⁶.

Valaam zise către boiarii lui Valac³⁷⁷: „De mi-are³⁷⁸ da Valac casa lui plină de aur și de argint, nu voi putea trece graiul dumnezăului mieu, ce fiț aicea în ceastă noapte / și voi vedea ce-*m* va zice dumnezău/ mieu”. Și într-acea noapte zise Dumnezău către Valaam: „De te vor chiema pre tine, și acum mergi cu dâșii, ce cuvântu/ cela ce-ț voi zice ție, acela să grăiești”.

Deci să sculă Valaam de demineată și-ș înșelă mășca sa. Și mearse // cu boiarii. Și mergând, să mânia spre îns Domnul Dumnezău, căce mearge. Și fiind ei pre cale, iară Valaam rămase puțințel de boiari³⁷⁹. Și înțgeru/ lui Dumnezău stătu înainte-i și nu lăsa pre asin să mai margă înainte. Iară Valaam, nevăzând pre înțger, bătea pre asin foarte; / iară asinu/ nu vrea să margă, ce făcea din cale în laturi.

Valaam î/ trăgea la cale și tot î/ bătea. Înțgeru/ mearse mai nainte și stătu între doao stoboară de vie și nicicum nu lăsa pre asin să margă mai nainte. Și silindu-o Valaam, deade // prin palangu/ viilor și-i zdrobi un picior. Valaam bătea pre asin fără de nici o cruțare. Înțgeru/ mearse mai nainte într-alt loc și-i stătu înainte, unde nu putu face asinu/ nici încolo, nici încoace; ce numai ce slăbi și, neputând merge, căzu înaintea înțgerului, înțgenunchie. /

214^v Și să mânia Valaam și bătea pre asin foarte, iară Dumnezău arată ciudesă mare foarte atunciș, că deschise rostul asinului și cu glas omenescu grăi către Valaam, de zise³⁸⁰: „Pentru ce mă bați așa

³⁷⁵ Scris: *moaviteanilor*.

³⁷⁶ Marg.: 4 *Mo(i)*, *gla(v)* 22.

³⁷⁷ Marg.: 4 *Mo(i)*, *glavq* 24.

³⁷⁸ Scris: *mīape*.

³⁷⁹ Marg.: 4 *Mo(i)*, *gla(v)* 22; 2 *Petrovo*, *glavq* 2, *zac* 76; *Iudino*, *glavq* 1, *začalo* 88.

³⁸⁰ Marg.: 4 *Mo(i)*, *glav* 22.

215^r fără de sațiu?" Valaam zise: // „Ce și pentru ce nu mergi pre cale, ci te pleci încoace și încolo? De-aș fi avut vrun cuțit la mine, îndată te-aș fi giunghiat”.

Și-i grăi lui asinul: „De au nu mă ții din tinerețele tale la tine, 215^v mai făcut-am vrodată așa? Ce îngerul lui Dumnezău / în apără mie, pentru aceea nu merș”³⁸¹. Căută Valaam și văzu pre îngerul lui Dumnezău stând, ținind spata goală amână. Și de frica lui căzu și i să închină lui. Și-i zise lui îngerul³⁸²: „Pentru ce bați asinul fără 216^r de sațiu, că iată, eu nu-/ lăsa / să margă. Iară pre tine voi să te pierzu, că nu-m easte pre îngăduință calea ta, în carea te duci”.

Și zise Valaam³⁸³: „Greșit-am și n-am știut că tu-m aperi pre cale; ci, de-m vei zice să nu mă duc, nu mă voi duce”. Și-i zise 216^v îngerul/ lui³⁸⁴: „Mergi, iară precum / te voi învăța, așa să grăiești”. Și așa-/ slobozi pre îns și să duse Valaam și agiunse pre cei trimiș de Valac, mergând.

Și deaca veniră cătră Valac, ieși împăratu/ Valac într-o tâmpinare și-i lui zise³⁸⁵: „Pentru ce nu ai venit, după cuvântul meu? Au 217^r doară // nu sânt destoinic a te cinsti pre tine?” Valaam zise³⁸⁶: „Iată acum am venit; ci ce va băga Dumnezău în rostul meu, aceeaa voi grăi”.

Într-acea noapte petrecu acolo³⁸⁷. Când fu demineata, rădică 217^v împăratu/ Valac pre Valaam într-o măgură înaltă / ce să chiea Albog. Și zise Valaam cătră împăratu/ ³⁸⁸: „Zi să să facă aicea jirtăvnice și să să aducă 7 viței și șapte oi”. Și fură aduse și feacără precum vrură. Și giunghie Valaam lui Dumnezău. Și zise lui Valac:

218^r „Tu stăi aicea înaintea jîrtvei // tale. Iară eu mă voi duce într-o lature și voi întreba pre Dumnezău, cândai³⁸⁹ în va zice ceva”.

³⁸¹ Marg.: 22, scris de scrib.

³⁸² Marg.: 22, scris de scrib.

³⁸³ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 22.

³⁸⁴ Marg.: 22, scris de scrib.

³⁸⁵ Marg.: Glav 22.

³⁸⁶ Marg.: Glav 22.

³⁸⁷ Marg.: Gla(v) 22.

³⁸⁸ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 23.

³⁸⁹ Scris: кѣ(н)дѣчи. Scribul copiază din model termenul regional *cândai* „poate”, pe care nu-l avea probabil în uz: кѣ(н)дан, după care, crezând că are de-a face cu o eroare, modifică pe а în ъч. În ms. 5054, f. 63^v: *că doar*.

Și mearse Valaam, de întrebă pre Dumnezău. Și fu duhul lui Dumnezău spre Valaam. Și zise³⁹⁰: „Împăratu/ Valac mă chieamă 218^v <din> Dintre-Ape³⁹¹ și-m zise să blastăm pre fi-<i>i lui Israil / și să blagoslovăsc pre moaviteani. Dară eu cum voi putea blastăma pre cine va blagoslovi Dumneză<u> sau cum voi putea blagoslovi pre cine easte blastămat de Dumnezău? Multă mulțime easte seminția 219^r israilteanilor; și blastămu/ ce i-aș blastăma pre dânși // nu va fi priimit, că Dumnezău i-au blagoslovit pre dânșii”.

Valac, deaca auzi cuvântul acesta, zise cătră Valaam: „Eu te-am chieat să-i blastămi, iară tu îi blagoslovești pre dânșii!” Valam zise: „Crez, dintâi Ț-am spus că ce-m va zice Dumnezău, / 219^v aceeaa voi grăi. Ce te scârbești de aceasta?”

Și mearseră ei iară la alt loc. Și feace Valaam jirtvă, după tocmala a toate, ca și mainte. Și iară deșchise Dumnezău rostu/ lui Valaam, și zise: „Scoală, împărate, ca să audzi ce grăiaște Dumnezău! // Chieatu-m-ai să blastăm pre aceștia; ce voia lui Dumnezău nu easte așa, pentru că sânt blagosloviți din veci anii lor, că Dumnezău i-au blagoslovit pre înși, și Dumnezău i-au crescut pre dânși, 220^v și Dumnezău i-au înmulțit pre dânșii. Deci care din oameni / va îndrăzni a-i blastăma pre dânșii, că ca niște lei cumpliți au puteare a mânca toate trupurile vrăjmașilor săi?”³⁹²

Împăratul Valac, deaca auzi cuvintele aceastea, să mânie și zise cătră Valaam: „Pentru acesta feali de lucru te-a<m> chieat pre tine. // Iară tu alte lucruri faci”. Și zise Valam: „Nu cutezu a călca învățătura Domnului Dumnezăului meu; ci ce-m va zice acela, 221^r aceeaa în caută să grăiescu”.

Și să dusă Valam într-alt loc, la locu/ ce să grăiaște Fogor³⁹³.

³⁹⁰ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 23.

³⁹¹ Și în ms. 5054, f. 64^r din lipsește. *Dintre-Ape*, calc, pentru „Mesopotamia” (în modelul comun ms-elor 469 și 5054 prep. care precedă numele propriu a fost omisă, întrucât calculul nu a fost înțeles); ms-ele gr. și sl. sunt lacunare în această porțiune, cf. *Biblia, Numerii, 23: Din Mesopotamia m-a adus Balac...*

³⁹² Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 23.

³⁹³ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 23.

- 221^v Și acolo găta jirtvă, după tocmala cea dintâi, / și giunghie și alți viței și oi câte și³⁹⁴ întâi. Și aciiăș iară fu duhu/ lui Dumnezău spre Valaam³⁹⁵ și i să deșchise rostul său, și zise așa³⁹⁶: „Așa grăiaște Valaam, fiiul lui Veor: Omul/ cela ce veade taina dumnezăiască i să deșchid ochii lui, // că foarte să înmulți seminția lui Iacov. Și Dumnezău easte cu dânșii, precum să zice că sânt bune casele tale, Iacove, și corturile tale creștine, ca niște laturi înumbrând, și ca niște pomeate pre lângă ape, și ca niște corturi ce pre însele întocmeaște Dumnezău, / și ca niște chieđri pre lângă apă.

- 222^r Străluci-va steaoa din Iacov și să va scula omul/ din creștini și va birui toată lumea. Și va robi toți fi<i>i lui Sit și va zdrobi toți boiarii Moavului. Și va fi Edomu/ petreacerea lui // și ocina lui Isav – vrăjmașu/ lui. Și israilteanii vor face tărie. Scula-să-vor din Iacov și vor piiarde pre cei mântuiți de prin cetăți³⁹⁷.

- 223^v Culcă-să și adurmi, ca un leu și ca un lup tânăr³⁹⁸. Cine va îndrăzni a-/ deștepta pre îns? Ceia ce-/ vor blagoslovi pre îns / fi-vor blagosloviți; și cea ce-/ vor blăstăma pre îns fi-vor blăstămați”.

- 224^r Valac³⁹⁹-Împărat, deaca auzi aceaste cuvinte, să mânia spre Valaam foarte și grăi⁴⁰⁰: „Cu multă cinste vream să te cinstescu, ce tu însuț o ai pierdut. Pierdut-ai toată cinstea // și toată plata ta. Și iată, acum îŃ spun: De sâng să te duci de aicea, ca să nu-ți pierzi și viața ta”. Și să duse Valaam întru ai săi; așa și Valac.

³⁹⁴ Scribul repetă *câte și*. În ms. 5054, f. 64^v nu există greșeala.

³⁹⁵ În continuare: *și zise*, scribul anticipând textul scris mai departe; observând bourdonul, scribul încercuiește cuvintele și continuă (în ms. 5054, f. 64^v, corect).

³⁹⁶ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 24.

³⁹⁷ Marg.: 4 Mo(i), glav 23.

³⁹⁸ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 24; 1 Mo(i), gla(v) 49.

³⁹⁹ Scris: БАААНК.

⁴⁰⁰ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 24.

- 224^v *Konec 4 kni(g) Moiseovi ġlemy Ćisla. /*⁴⁰¹
*Thlukovanię o 4 knigi Moiseo(v) ġlemy Ćisla*⁴⁰²

- Așa și spune și și scrie Moisi într-acea carte a sa, ce să chiamă *Ćisla*, iară noi zicem „Cea ce fu mai pre urmă”⁴⁰³. Că pururea zicea și prorocia Valaam, zicând⁴⁰⁴: „Străluci-va steaoa din Iacov și să va // scula omul/ din creștini. Scula-să-va și va birui toată lumea”.

- 225^v Aceaste cuvinte le scriseră ucenicii lui Valaam, cuvinte de prunc tânăr. Și fiind cetitori de steale, știind că nu easte mincinos cuvântul lui Valaam, ce easte priimit, / ce aștepta și preveghia spre toată vremea și preste tot ceasul, să vază când să va arăta o stea ca aceea. Deci când să arată steaoa aceasta? Când să nascu Domnul nostru, Isus Hristos, atuncea și steaoa să arată. Și îndată să nascu și Hristos. //

- 226^r Atuncea aceia îndată începură a proroci prorocestvia lui Valaam și văzură la arătare arătându-să steaoa. Și grăia, zicând că mare împărat să nascu între iidovi. Și să bucura adin-sineș de prorocestvia lui Valaam filosoful. /

- 226^v Atuncea împărații persilor trimiseră filosofi cu daruri în Ierusalim; și cercând, aflară așa, cum că în Vitlaam⁴⁰⁵ să nascu marele împărat al împărăților, Domnu/ nostru, Isus Hristos, de mearseră și să închinară lui.

- 227^r De aceasta scrie // și scriitoriul peasnelor, de zice: „Oarecând de cuvântul lui Valaam și de vădirea stealei să bucurară, zicând așa: <<Străluci steaoa din Iacov, despoitoriul Hristos!>>”⁴⁰⁶ Aceasta-i până aicea. De aicea iară să înceape a patra carte a lui Moisi, ce să chiamă *Cisla*. /

⁴⁰¹ Sl., în trad.: „Sfârșitul Cărții a 4-a a lui Moisi, numită *Numerii*. Atât în ms. 469, cât și în ms. 5054, f. 65^r, acest pasaj este scris cu chinovar (socotindu-se că face parte din titlu). În ms-ele gr. și sl. el nu există.

⁴⁰² Sl., în trad.: „Comentariul cărții a 4-a a lui Moisi, numită *Numerii*” (la fel în ms. 5054; în versiunile gr., sl., fără titlu). Marg.: *Zri 4* „vezi 4”.

⁴⁰³ Marg.: 4 Mo(i), glav 24.

⁴⁰⁴ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 24.

⁴⁰⁵ În text: *Ierusalim*; corectat marg. de scrib; în ms. 5054, f. 65^v: *Vifleem*.

⁴⁰⁶ Marg.: *Na kano(n) rož<de>stvo Ćhvo pę (s) <...>*.

227^v Iară Valac, împăratul Moavului, bogat că nu i să tâmplă lui a-i face Valaam pre voie cu vrăjile, luo întru sine gând spurcat dievolescu și zise așa, că: „Rodu/ jidovescu are Dumnezău putearnic și înfricoșat, un Dumnezău de nu iubeaște nedereptatea”. //

228^r Și zise: „Cum am face ca să-i spurcăm pre dânșii, ca să-i urască pre înși Dumnezăul lor? Și atunci voi ieși și voi bate război cu dânșii”.

228^v Și feace Valac-Împărat umbrare și corturi pre lângă⁴⁰⁷ calea aceea ce vrea să treacă oastea israilteanilor. / Și puse printr-înse muieri curve frumoase foarte. Și le tinse mease și puse pre dâse carne de porc și vin, ce era de treaba idolilor săi.

Deci veniră israilteanii, de intrară în corturi și în umbrare⁴⁰⁸.
229^r Și mâncară jirtvele bozilor și băură // vinul lor și să închină idolilor, adevă bozului Velfegor, ce să spune Cron; așa să zice, Velfegor, iară elinește să chieamă Cron⁴⁰⁹. Și feaceră curvie cu muierile moaviteanilor. Și să mânia Dumnezău spre oamenii săi
229^v și-ș întoarse / fața sa de către dânșii.

Deci mearseră moaviteanii și-i aflară pre înși zăcând beați prin corture și prin umbrare. Și tăiară dintr-înși până la 24 de mii, că scrie și David proroc, de zice⁴¹⁰: „Și i să împreună lui în Elfegor⁴¹¹

⁴⁰⁷ Scris: ΑΡΗΚΑ.

⁴⁰⁸ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 25.

⁴⁰⁹ Text identic în ms. 5054, f. 66^r. El se află și în ms-ele gr. și sl.: προσεκύνησαν τὸν Βῆλ τουτέστιν τὸν Κρόνον οὗτος γὰρ ἐρμηνεύεται ὁ Βῆλ ὁ παρ' ἑλλήσιν λεγόμενος Κρόνος (O: ὁ Βῆλ παρ' ἑλλήσιν γὰρ Κρόνος καλεῖται); i poklonišasē Vilu, že estī Kronu, sice bo skazaetse Vilū eže e(st) o(t) elinū naricaemyi Kronū. În ms. 469, marg.: 1 Kori(n), glav 10, začalo 143.

⁴¹⁰ Marg.: 1 Korin(th), gla(v) 10, začalo 144; pslo(m) Dvī 105.

⁴¹¹ Pasaj obscur, pe care-l regăsim și în ms. 5054, f. 66^r, datorat unei traduceri greșite. Cf. gr.: καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγὼρ „și celebrară lui Belfegor” (vb. gr., polisemantic, „a sfârși; a celebra o sărbătoare; a se număra printre, a se alătura, a duce ofrande etc.”); în ms-ele sl.: i skončasasē vŭ Elfegorē „sfârșiră în Elfegor” (în Elfegor provine, după cum se poate observa, chiar dintr-un model slav în care era scris, ca și în textele sl. editate de Popov vŭ Elfegorē î.l.d. Velfegorē (iar acest din urmă n. pr., printr-o falsă analiză sintactică, a fost echivalat cu v(ŭ) Elfegorē „în Elfegor”).

230^r și mâncară jirtvele // morților, adevă a idolilor și mânieră pre Dumnezău întru începăturile sale” i pro(č) psToma⁴¹²; pentru aceasta fu tăiere în jidovi.

Atuncea trimise Moisi pre Finees, să vază ce fu. Deci mearse Finees și află pre unu/ din israilteani, curvind cu o muiare moaviteană. / Și-i luo pre amândoi în sulită și-i rădica sus. Și să rugă lui Dumnezău ca acest lucru ce feace să nu i să socotească întru păcat⁴¹³. Și rugându-să el, să ostoi războiu/, de-a să mai tăia.
231^r Precum scrie și prorocu/ David, de zice⁴¹⁴: „Stătu Finees, // de îngădui și conteni tăierea. Și i să schimbă lui întru dreptate⁴¹⁵ din rod în rod, până în veaci”.

231^v Și feace Finees îndereptare, că luo puteare de la ceta de sus și întră, de sparse cetățile moaviteanilor, și voinicii lor tăie. Biruiră pre moaviteni / și intrară în țara Moavului, ce să zice Edomul⁴¹⁶, și să svârșiră ceale zise.

Atuncea să clătiră despoitorii Edomului și boiarii Moavului, că-i luo pre înși frică și cutremur și peri toată țara Moavului.

O poraženi kamene // ⁴¹⁷

232^r Și să rădicară fi<i>i israilteanilor de acolo și trecură într-altă țară⁴¹⁸. Și călătorind ei, veniră la un loc pustii și fără de apă. Și neaflând apă să bea, începură a răpști spre Moisi, zicând: „Dă-ne apă să bem!”⁴¹⁹

⁴¹² Sl., în trad.: „Și continuă psalmul”.

⁴¹³ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 25.

⁴¹⁴ Marg.: Pslo(m) Dv(d)ŭ 105.

⁴¹⁵ Calc după gr. καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην (preluat și de ms-ele sl.: i vŭmēnisē emu vŭ pravdŭ) „Și (acest lucru) i se consideră un merit”. Și în ms. 5054, f. 66^r: și i se schimbă lui în dreptate.

⁴¹⁶ Cf. gr.: Ἐδὼμ; sl. B: Edomskoju (A, P, greșit: Sodomskojul).

⁴¹⁷ Sl., în trad.: „Despre vătămarea pietrei”. Același titlu apare și în ms. 5054, f. 66^v; în textele gr., fără titlu, care apare însă în ms-ele sl.: O proraženii (sic!) kameni.

⁴¹⁸ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 20; pslo(m) Dv(d)ŭ 105.

⁴¹⁹ Marg.: 2 Mo(i), glav 17; 5 Mo(i), gla(v) 9.

232^v Moisi îș îngreueie inima sa / și văzându-i pre înși răpștind și strigând, cum ținea toiagul în mână, lovi de doao ori cu toiagu/ în piatră și grăi⁴²⁰: „De unde am eu apă, să vă dau? Au doară din piatra aceasta?” Și nu zise: „Bine easte lăudat Dumnezău”, ce cu mânie
 233^r lovi // cu toiagu/ în piatră. Și cum lovi, îndată curse apă multă⁴²¹. Și să miră Moisi de câte lucruri avea toiagul său întru sine. Și era de vedea ciudese minunate. Și văzu că să luo piatra în căruță și din
 233^v piatra aceea cura apă neîncetat. / Și să sature de apă și oamenii și dobitoacele⁴²².

Băutura apei aceștia era foarte minunată, că care o bea, îi trecea de seate și era mai sănătos decât toate cealea ce sânt omului de hrană. Mai dulce era apa aceasta decât // dulceata mierei; și mai dulce era decât toate dulcețile câte sânt pre pământ. Și era fi<i>i israilteanilor de îmblară prin pustiia aceea multe zile⁴²³. Și străbătea țara altor limbi. Și era 40 de ani de când tot să muta din țară în țară / și din lature în lature prin loc pustii, până când periră toți că era moșteani în țara giuruită.

Aceasta era minune, că într-acești 40 de ani nu le trebuira nici haine, nici cămeși, nici coperemânt, nici bucate; ce era neînvechite și
 235^r ne//sparte toate îmbrăcămintele lor, așa ca când are fi ieșit atuncea din Eghipet.

Iară piatra aceea Hristos să închipuiască. Precum și dumnezăiescu/ apostol Pavel grăiaște, de zice⁴²⁴ că bea din piatra cea
 235^v sufletească, căriia îi urma, / iară piatra aceea era însăși⁴²⁵ Hristos.

Iară cum zice că era apa dulce, iani ascultă ce grăiaște scriitoriu/ peasnelor, că zice: „În locu/ apei ceea ce oarecând cura din piatră, fiiare-ț aduseră ție întru seate; în loc de dulceată,

⁴²⁰ Marg.: 4 Mo(i), gla(v) 20; 2 Mo(i), gla(v) 17; 5 Mo(i), gla(v) 20.

⁴²¹ Marg.: Psoml Dv(d)l 87 i 104; Pr(o)ro(k) Nee(m)ia, gla(v) 9; Proro(k) Isaia, gla(v) 28.

⁴²² Marg.: Prēm̃dr(s) Solomo(n), gla(v) 11; 4 Kni(g) Ez(d)ri, gla(v) 1; 1 Kori(n)tho(m), gla(v) 10, 143.

⁴²³ Marg.: 5 Kni(g) Mo(i)seov(i), gla(v) 1.

⁴²⁴ Marg.: Kū Korin(thom), glav 10, začalo 143, glav <...>.

⁴²⁵ Cf. ms. 5054, f. 67^v, corect: însuș.

închipuiră fiiare amară. // ⁴²⁶ {Precum și David proroc mărturisește, de zice: „Și de miere din piatră i-am vrut sătura pre dânșii!” Deci iată că mărturisesc toți că apa aceia acela lucru avea întru sine, cât era de treaba a toată hrana și băutura, și era de folos celora ce o bea. / Și deca muri tot rodu/ acela, dintr-ace săminție rămase numai Moisi însuș. Și să rădică semenție din Moisi și să înmulți foarte. Și zise Dumnezeu cătră Moisi: „Învăță pre fi<i>i cei neînvățați să priveeghe toate învățăturile mele}, câte te-am învățat pre tine”.

236^r Și le scrie lor ceastă carte, de la A doao leage: „Ia aminte, ceriu, și grăiaște⁴²⁷. Ca cercetând, să cetească; și cetind, vor învăța. Și carele nu va învăța cântarea aceasta în rost, adecă toată peasna a
 236^v doao, ci o va supăra pre însă, / pre de marginea rostului, unu/ ca acela să fie gonit din oameni.

Ce fiestecine să scrie această cântare și să o aibă cu sine. Și dintr-aceastea să vor învăța și vor înțeleage minunile ce am făcut cu dânșii și cât mă mâniașă pre mine // părinții lor. Iară eu, cum mă giurai cătră Avram, nu părăsii de-a le face lor bine”.

237^r Și-i învăță pre înși Moisi și le spuse toate câte-i grăi lui Dumnezău; și povesti leagea și învățătura ce era cătră oameni cu tot de-adinsul. ⁴²⁸

237^v Și zise Moisi cătră Isus Naviin: „Să ne suim în măgură!” Și să suiră. Și văzu Moisi țara cea giuruită și zise cătră Isus Naviin: „Pogoară cătră oameni și le zi lor: Moisi moare și de acum înainte nu-/ veț mai vedea pre îns”. Și pogorî // Isus Naviin cătră oameni. Iară Moisi aciia în măgură luo svârșitu/ vieței sale.

238^r Și ispitia Satanai/ ⁴²⁹ cătră oameni a purta trupul lui Moisi, ca cum s-are face pre sine a fi trimis de la Dumnezău. Iară Mihai/ arhi-stratig, / cu învățătura lui Dumnezău veni, de-/ luo și-/ feri.

⁴²⁶ În continuare, din ms. 469 lipsește o filă, pe care se afla și signatura colii 37, lacună care a trecut neobservată la numerotarea manuscrisului. Textul lacunar este reprodus aici de noi, între { } după ms. 5054, f. 67^v – 68^r.

⁴²⁷ Marg.: 2 Kni(g) Mo(i)seov(i), gla(v) 32.

⁴²⁸ În continuare, în textul gr. V și în ms-ele sl. AB urmează titlul capitoului, respectiv: Περὶ τῆς τελευτῆς Μωϋσέως; O smerti Moiseovē „Despre moartea lui Moise” (ms. sl. P, fără titlu).

⁴²⁹ Cf. ms-ele gr.: Σαμουήλ; sl.: Samailū.

Satanail⁴²⁹ să tinse și începu a să lupta cu Mihai/ arhanghel⁴³⁰.
 239^v Supără-să mai marele voievod îngerescu și-i conțeni lui, zicând: „Cu
 numele lui Dumnezeu te oprescu, diavole!” Și așa fu biruit // luptă-
 toriul diavol și fugi. Iară Mihai/ arhistratig îngropă trupul lui Moisi
 unde-i zisease lui Dumnezeu. Și nimea dintru oameni nu știu
 îngroparea lui Moisi precum fu.

*Konec 4 kni(g) Moiseo(v) gTemy(i) Čisla*⁴³¹ /

239^v *Načalo knigi Isusa Naviina*⁴³²

Fu după svârșitul lui Moisi, luo Isus Naviin oamenii
 israilteanilor precum îi grăi lui Dumnezeu<u>, zicând⁴³³: „Iată șerbul
 240^v mieu să săvârși, iară tu te scoală de treci Iordanul, tu și // oamenii
 aceștia, și mergi în țara ceaea ce eu vă voi da voao⁴³⁴. Că oare prin
 ce țară vor călca urmele picioarelor voastre, voao o voi da, precum
 am grăit lui Moisi. Și înaintea voastră nimea nu să va putea protivi,
 240^v în toate zilele vieții voastre; / pentru ce că cum am fost cu Moisi,
 așa voi fi și cu tine. Și nu te voi lăsa pre tine, nici te voi trece, ce
 te voi întări⁴³⁵. Îmbărbătează-te și priveaghe și fă toate câte Ț-au zis
 Ție șerbul mieu, Moisi!”
 241^v Și învăță Isus Naviin // pre cărturarii omenesți, grăind: „Întrați
 în mijlocul stolului oamenilor și învățați pre oameni, grăind. Gătați
 bucate, că încă trei zile - și voi toți veți trece Iordanul acesta. Și veți
 intra în țara ceaea ce cu dânsă s-au giurat Dumnezeu părinților voștri /
 241^v că vă o va da întru ocină”.

⁴³⁰ Marg.: Iuda, gla(v) 1, začal 87.

⁴³¹ Sl., în trad.: „Sfârșitul cărții a 4-a a lui Moise, numită *Numerii*”. Această
 secvență este scrisă cu chinovar și este înglobată în titlu; textul se regăsește și în
 ms. 5054, f. 68^v, scris tot cu chinovar, atașat titlului.

⁴³² Sl., în trad.: „Începutul cărții lui Isus Navi”; text identic în ms. 5054.. În
 textul gr. V: Περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὶ (O, fără titlu); sl. AB: *O Isuse
 Navgině*, „Despre Isus Navi” (P, fără titlu). Lacună în ms-ele gr., sl.; vezi
 Introducerea, p. 55.

⁴³³ Marg.: *Is Navii(n)*, gla(v) 1.

⁴³⁴ Marg.: *5 Mo(i)*, glav 11; *Isu(s) Navii(n)*, gla(v) 14.

⁴³⁵ Marg.: *Evreo(m)*, gla(v) 13, začalo 331.

Și răspunseră toți oamenii, de ziseră: „Toate câte vei zice noao
 să facem vom face și în tot locu/, oareunde ne veți trimite pre noi,
 242^v vom merge. Din toate și pentru toate, cum am ascultat pre Moisi,
 așa te vom asculta // și pre tine. Și fieștecarele om nu te va asculta
 pre tine, de ce-i vei zice lui, cu moarte să moară. Ci te întârește tu,
 și Dumnezeu părinților noștri cu tine va fi și nu vei slăbi”.

242^v Și după aceasta vru Isus Naviin să treacă Iordanu/ // și să între
 în țara cea giuruită. Și trimise Isus Naviin soli, să între în cetatea
 Ierehonului⁴³⁶. Și deaca înțără solii în cetate, și înțără în casa unui
 muieri curve, numele ei, Raava. Deci oarecarii spuseră împăratului
 243^v Ierehonului, grăind: // ⁴³⁷ „Venit-au niște oameni din fi<i>i israiltea-
 nilor; înțat-au aicea, să iscodească țara noastră”.

Deci trimise împăratu/ cătră Raava, de grăi⁴³⁸: „Scoate afară
 oamenii ce au venit în casa ta!” Iară ea zise: „Venit-au niște oameni
 243^v asară, prin tunearec, / ci iară au ieșit și nu știu unde s-au dus. Ce
 căutați cum mai⁴³⁹ de sârg, de alergați în urma lor, cândai i-ați agiun-
 ge!” Iară Raava ascunse iscoditorii în casa ei cea de sus, în niște
 244^v puzderie de in. Iară ierihoneanii îi goniră pre înș până la Iordan // și
 să întoarseră.

Deci înțără Raava cătră iscoditori și zise: „Știu că mare Dumnezeu
 aveți și a mare Dumnezeu sântet slugi. Și bine știu că Dumnezeu
 vostru ne va da pre noi întru mâinile voastre. Deci acum mă rog
 244^v voao, cum feace Dumnezeu cu voi, / așa și voi să faceți milă cu casa
 părinților miei, să ne izbăviți pre noi⁴⁴⁰ din moarte, adecă să feriți pre
 tată-mieu și pre mumă-mea, și pre mine, și pre toți câți sânt în casa
 noastră”.

⁴³⁶ Marg.: *Isus Navii(n)*, gla(v) 2; *Kū Evreom*, glav 11, začalo 329.

⁴³⁷ Scribul modifică numerotația colilor 27, 28, în 37, 38.

⁴³⁸ Marg.: *Iakov*, glav 2, začalo 53.

⁴³⁹ Probabil în originalul traducerii, *camai* (adv. de gradatie „și mai, foarte”),
 termen regional care nu se afla în uzul altui copist, care îl înlocuiește prin *cum
 mai*; și în ms. 5054, f. 71^v: *cum mai* (această substituție s-a produs deci într-un
 intermediar comun ms-elor 469 și 5054, întrucât acesta din urmă nu este o copie
 directă a primului).

⁴⁴⁰ Pre noi repetat de scrib.

245' Și-i ziseră oamenii aceia: „Iată, noi // vom lua cetatea voastră, iară tu ȋne minte ce-ȋ spunem noi: Pune sãmn roșiu și-l leagã la ușa casei tale, din carea ne-ai slobozit, ca deaca vom lua cetatea Ierihonului, vãzãnd sãmnul acesta, vom cunoaște casa ta și o vom
245' feri pre ȋnsã. Iarã cãnd va fi, atuncia / nimea din voi, din toȋi, afarã din casa voastrã sã nu iasã”.

Și zise Raava: „Sã fie dupã graiul vostru!” Și scoase pre ȋnș pre altã cale și-i ȋnvãțã pre dãnșii pre unde vor trece ȋntr-altã lature.
246' Deci sã ȋntoarserã și spuserã lui Isus Naviin toate // cãte furã.

Și de acolo sã rãdicarã oamenii cu Isus Naviin și venirã pãnã la Iordan, vrãnd sã treacã⁴⁴¹. Și stãnd acolo, fu dupã trei zile, venirã cãrturari de sãrg la gloate. Și propoveduirã oamenilor, zicãnd: „Cãnd
246' veȋ vedea preoȋii levitei / rãdicãnd sicriu/ legeri lui Dumnezãu, ca sã vã rãdicãȋ și voi pre urma sicriului dinapoi, iarã de sicriu cu 2 mii de coȋi sã nu vã apropiiaȋ!”

Și zise Isus Naviin cãtrã oameni: „Curãȋȋ-vã pãnã demineãțã,
247' cã demineãțã va face Dumnezãu // ciudesã cu voi!” Și zise Isus Naviin cãtrã preoȋi: „Rãdicãȋ sicriu/ mãrturiilor lui Dumnezãu și meargeȋ ȋnainteã oamenilor!”

Și zise Dumnezãu cãtrã Isus Naviin: „Iatã, din zua aceasta voi
247' ȋnceape a te ȋnãlȋã ȋnainteã fiilor israilteanilor, / ca sã cunoascã pentru ce cã cum am fost cu Moisi, așã voi fi și cu tine. Iatã, acum zi preoȋilor celora ce iau sicriu de mãrturiile lui Dumnezãu: ȋntraȋi și staȋ de marginea apei Iordanului!”

Apa aceasta nu era atinsã de picioare de om, numai de corabii. //
248' Aceastã apã, giuãtate de ȋnsã curã din marea Tamariei, iarã giuãtate, din iezerul Ghenesaretului. Și sã ȋmpreunã amãndoa ȋntr-una. O parte dintr-acestea sã chiamã Ior, altã parte sã chiamã Dan. Iarã pentru ȋmpreunarea lor sã chiamã Iordanul. /

248' Deci luarã preoȋii sicriu ȋnainteã oamenilor. Și ȋntrarã ȋn Iordan⁴⁴². Picioarele preoȋilor numai pãnã ȋn gleazne sã udarã ȋntr-

⁴⁴¹ Marg.: *Isu(s) Navii(n), glav 3.*

⁴⁴² Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 3; Pslo(m) Dv(d)ũ 113; Dãanie, gla(v) 7, zaãalo 17.*

apa Iordanului. Și stãturã preoȋii ȋn mijloc. Porni-sã⁴⁴³ apa ȋntru amãrãciunea⁴⁴⁴ sa, stãnd departe foarte din⁴⁴⁵ cetatea Damianiei, //
249' pãnã ȋntru laturea Cariatiarimului. Iarã cea ce cura din gios curse toatã⁴⁴⁶, pãnã ce sãcã svãrșitul.

Pogorãrã pãnã la Marea Araviteanilor și pãnã la Marea cea Sãratã⁴⁴⁷. Și era preoȋii stãnd ȋn mijlocul Iordanului, cu sicriiașu/ legeri lui Dumnezãu. Iarã oamenii / lui Israil trecurã toȋi pre uscat, pãnã cãnd sã svãrșirã toȋi oamenii ceia ce trecea Iordanul.

Și zise Dumnezãu cãtrã Isus Naviin⁴⁴⁸: „Ia doisprãzeace bãrbaȋi din doasprãzeace seminȋii creștinești și le zi lor: Fieștecãrele
250' de ȋnș dintr-acești 12 oameni // sã ia unu/ cãte o piatrã a umere. Și le purtaȋi cu voi ȋmpreunã și le puneȋ pre ȋnș ȋn gloata voastrã, mãcarã unde vã veȋ poposi. Și pururea ȋntru toatã gloata voastrã vã vor fi ȋntru sãmnare, ca deaca te va ȋntreba pre tine fiu/ tãu demineãȋ /
250' ce easte aceasta, tu veri zice: <<Cãnd sãcã Iordanu/ de faȋa sicriului legeri lui Dumnezãu, am luat aceaste pietri ȋntru pomenirea sãmnului de veaci>>”

Și feace Isus Naviin toate cãte ȋi furã lui zise de la Dumnezãu.
251' Și ȋnvãțã pre oameni de luarã 12 pietri. // Și alte toate ce le zise lor feacerã. Și puse Isus Naviin alte 12 pietri ȋn mijlocu/ Iordanului, la locul unde stãtuse picioarele preoȋilor. Și stau ȋntru sãmnul de veaci pãnã ȋn zua de astãzi.

251' Și zise Isus Naviin cãtrã preoȋi: „Ieșit din Iordan!”/ Și ieșirã preoȋii cu sicriu pre uscat. Iordanul curse iarã de la locu/ sãu, cum era și mai ieri.

⁴⁴³ I.l.d. *opri-sã* (și ȋn ms. 5054, f. 72^v: *porni-sã*). Cf. gr.: ἔστη τὰ ὕδατα καταβαίνων ἀνωθεν εἰς πῆγμα „apele de sus s-au potolit ȋntru nemisãare”; ms-ele sl., mai succinte: *ostojaștaș nedaleče* „s-a potolit nu departe”. Cf. *Biblia*, *Iosua*, 3:16: „apa care curgea de sus s-a oprit și s-a fãcut perete...”

⁴⁴⁴ Traducere greșitã: gr. εἰς πῆγμα „ȋntru nemisãare, imobil(ã)” a fost confundat cu εἰς πῆκρα „ȋntru amãrãciune” (vezi și nota anterioarã); și ȋn ms. 5054, f. 69^v: *amãrãciunea*.

⁴⁴⁵ I.l.d. *de*.

⁴⁴⁶ Scris: *moame*. De remarcat ȋnsã cã ȋn textele gr. apare pl. „apele” (vezi nota 444).

⁴⁴⁷ Marg.: *Pslo(m) Dv(d)ẽ 104.*

⁴⁴⁸ Marg.: *Isu(s) Navii(n), glav 4.*

Aceaste seamne fură a noao zi din luna dintâi. Și de-acolo să rădăcară israilteanii și veniră în Galgala. Și acolo de-a doua oară
252^r să obrezuiră jidovii.⁴⁴⁹ Și acolo mâncară pâine // de grâu. Și le scăzu lor mana. Și acolo, în Galgala, le feace lor Isus Naviin Paști, în zua a patraspr<ez>eace a lunei dintâi.⁴⁵⁰

Într-acealea zile veniră israilteanii la Ierihon. Și începură a bate război cu ierihoneanii. Și era în toate zile de să lovia război cu
252^v război / și nu putea să bată Ierihonul. Și era israilteanii scârbiț foarte. Într-una de zile să potoli războiul.

Și era Isus Naviin de mângâia pre israilteani și-i ruga pre înși ca să fie dârzi. Și i să arătă lui mai marele biruitori a puterilor lui
253^r Dumnezău, // Mihai/ arhanghel, de-a dereapta războiului, având spata goală amână⁴⁵¹.

Și d-apropiindu-să Isus Naviin de îns, îi zise lui: „Cine ești tu, de-ai noștri ești, au de-ai vrăjmașilor noștri?” Răspunse îngerul și
253^v zise: „Eu sânt Mihail arhistratig. Și acum am venit / a-ț agiuta ție”.

Isus Naviin căzu gios, de să închină îngerului. Și-i zise îngeru / : „Dezleagă-ț bocâncii din picioarele tale, că pământu/ ceta ce spre îns tu stai, pământ svânt easte !” Și zise îngerul cătră Isus
254^r Naviin :⁴⁵² „Zi preoților ca să ia 7 preoți, // 7 bucine și să bucine primpregiuru/ cetăței Ierehonului de câte 7 ori în zi, în șapte zile. Și a șaptea zi vor cădea zidurile Ierehonului”. Și deaca zise îngerul
254^v aceasta, să duse. Și zise Isus Naviin preoților de luă ră bucine, 7 bucine a șapte zile, / și într-aceaste 7 zile ocoliră preoții cetatea, bucinând cu șapte bucine de câte 7 ori în zi. Când fu a șaptea zi, căzură zădurile Ierehonului și să svărmi toată cetatea, după graiu/ îngerului lui Dumnezău.

255^r Și deaca fu aceasta, iarăș conteni // Isus Naviin tuturor oamenilor, zicând: „Nimea nemică din cetatea aceasta să nu ia! Pre

⁴⁴⁹ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 5*.

⁴⁵⁰ În textul gr. O și în textele sl., titlu: Περὶ τῆς ἐμφανείας τοῦ ἀρχιστρατήγου „Despre arătarea arhanghelului”, respectiv: *O pobēdi Ierichona* „Despre cucerirea Ierihonului”.

⁴⁵¹ Marg.: *Isu(s) Navii(n), glav 5; 2 Mo(i), gla(v) 23*.

⁴⁵² Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 6*.

nimea să nu ferit, nici ca să scape cineva din cetatea aceasta, numai pre Raava curva să păziț, să nu piaie, și de casa ei să nu vā atingeț!”

255^v Și începură israilteanii / a pīarde pre ierihoneani și până cătră sară niciunu/ de înși nu rămase, numai Raava curva scăpă și să mântui cu toată casa sa.

Și era un om oarecarele din israilteani, numele lui - Ahar⁴⁵³,
256^r fură aur și argint și vistiiare scumpe, // de mult preț ; și neștiind nimea, să duse, de ascunse în casa sa.⁴⁵⁴ Și trimise Isus Naviin să bată cetățile Gain și Zovom, ce era împotiva Ierehonului. Și începură a bate război. Ieșiră gaianii și bătură pre israilteani.

256^v De aceasta să spământă Isus Naviin foarte / și căzu pre fața sa. Și-i zise lui îngeru / : „Caută și întreabă pre oamenii tăi, că feaceră fărădelege și călcără învățatura ta! Derept aceea să îmbărbătară gaianii spre voi și vā bătură”.

Întrebă Isus Naviin și cercă pre toți și să află Ahar vinovat. //
257^r Și-i zise lui Isus Naviin: „Dă slavă Domnului Dumnezăului creștinescu, spune-m mie de toate ce ai făcut, nu ascunde de mine nemică!”

Și zise Ahar cătră Isus Naviin: „Cu adevărat am greșit Domnului Dumnezăului creștinescu, că văzui în cetatea Ierehonului / un inel de aur foarte frumos, și 200 de dramuri de argint, și un vas de aur, și 50 de luți⁴⁵⁵ de aur într-îns. Aceastea toate le luai și le ascunși la otacul mieu, în pământ”. Și trimise Isus Naviin, de
258^r aduseră aceale odoară ascunse înaintea lui // și a bătrânilor israilteanilor.

Și zise Isus Naviin cătră Ahar: „Pentru ce feceș aceasta, de aduseși spre noi mânia Domnului Dumnezăului creștinescu, și ne

⁴⁵³ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 7; ni(ž) 26*.

⁴⁵⁴ În versiunea gr., titlu: Περὶ τῆς ἱερικῶ καὶ τῆς Γαῖς „Pentru Ierihon și Gais” (ms-ele sl., fără titlu aici).

⁴⁵⁵ Cf. și ms. 5054, f. 70^v: *luți* („subdiviziune a fontului sau librei; loți”) < germ. *Lot(h)*; ms-ele gr, sl., lacunare în porțiunea cuprinsă în ms. 469, între f. 257'-258'.

- pierdu pre noi ? Deci să te piarză Dumnezău și pre tine de pre fața pământului!" ⁴⁵⁶
- 258^v Și învăță Isus Naviin pre tot săboru/ fiilor lui Israil, de uciseră pre Ahar cu pietri. Și pietrile ce aruncară spre îns să făcu movilă mare. Și pierdură pre toți ai lui, și muiarea, și feciorii, dobitoacele și toată avuția lui, și casa lui. Și să chiamă locu/ acela Emecahor ⁴⁵⁷ și până astăzi. //
- 259^r Și să suiră fi<i>i israilteanilor și răsăpiră cetatea Gaiei ⁴⁵⁸. Și tăiară pre oameni, robiră-i și le luară avuția, și toate dobitoacele pierdură. Iară pre împăratu/ Gaiei îl prinseră de viu și-l legară pre
- 259^v îns de un lemn și stătu până sara. / Iară deaca trecu soarele, zise Isus Naviin de luară trupu/ lui și-/ aruncară într-un izvor și-/ împresurară cu pietri, atâta cât să făcu un munte mare. Și easte și până astăzi. ⁴⁵⁹
- 260^r Deaca auziră gavaoniteanii că limbă mare // și tare a putear-nicului Dumnezău vine spre dânșii, și-i aduce pre dânșii Dumnezău cela ce desfeace marea ⁴⁶⁰, și-i trecu pre dânșii pre uscat, și alte multe și minunate seamne fără de număr feace, Iordanu/ desfeace
- 260^v și trecură pre uscat, / Ierihonul răsăpi, și alte multe feace, cât nimea nu să poate protivi lor; aceastea toate deaca auziră gavaoniteanii, să meștersugiră așa, că îmbrăcară îmbrăcăminte vechi și rupte, adecă
- 261^r haine sparte, și în picioarele sale // puseră bocânci de potloage cârpite, și să îmbăierară în dârștine rupte, și luară pâine de săcară frământată cu pleave cu tot și luară niște vin vechi, împuțit. Aceastea toate duseră poclon.
- 261^v Și închipuindu-să soli, adecă trimiș, / veniră în gloata fiilor lui Israil cătră Isus Naviin și cătră boiari. Și căzând înaintea lor, ziseră:

⁴⁵⁶ Ms-ele gr. și sl. coincid și nu cuprind textul aflat între f. 257^r - 258^r (pe care-l regăsim însă în ms. 5054, f. 70^v).

⁴⁵⁷ Propoziția nu există în ms-ele gr. și sl., dar se află în *Septuaginta*, unde toponimul este identic: Εμεκαχωρ, precum și în *Biblie*, *Iosua*, 6:26: *Valea lui Ahor*.

⁴⁵⁸ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 8*.

⁴⁵⁹ În continuare, în versiunile sl. AB urmează titlul capitolului: *O gavaonitechū*, „Despre gavaoniți” (în cele gr. și sl. P, fără titlu, ca în cele rom.).

⁴⁶⁰ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 9*.

- „Domnii noștri, venit-am să ne închinăm voao, ca să nu ne piiarde/ pre noi”. Boiarii le zise lor: „De unde ați venit cătră noi?” //
- 262^r Gavaoneanii ziseră: „Dintr-o lature departe am venit cătră voi, ca să facem pace. Căce că sântem dintr-o lature departe, vedeți, aceastea sânt veșmăntele noastre, vechi și ruginoase. Cu de aceastea
- 262^v ne îmbrăcăm în țara noastră. Așijderea / iată că am adus de această pâine și de acest vin, să vedeți cum trăim noi în țara noastră. Și am venit cătră voi, să ne rugăm ca să ne dați pace”.
- 263^r Și cu această înșelăciune înșelară gavaoniteanii pre Isus Naviin și pre boiarii israilteanilor. // Și luară darurile de la gavaoniteani. Iară pre Dumnezău nu întrebă de aceasta. Și feace Isus Naviin pace cu dânșii. Și să giurară toți israilteanii că-i vor feri și nu-i vor piiarde pre dânșii. Deci să duseră gavaoniteanii fără de grije și în pace. /
- 263^v Israilteanii era de robii cetățile prempregiur și veniră până la cetatea gavaoneanilor. Și ieșiră gavaoneanii înaintea lor, ceia ce venise întâi la pace. Și cunoscându-i pre înși israilteanii, le zise lor:
- 264^r „Dară voi pentru ce petreceți aicea?” // Gavaoneanii ziseră: „Aceasta easte cetatea noastră”. Și ziseră israilteanii: „Dară pentru ce ne-ați înșelat pre noi, zicând: <<Dintr-o lature de departe am venit cătră voi >>?”
- 264^v Și să sculară toți oamenii spre Isus Naviin și spre boiari, zicând: / „Pentru aceasta, căce n-ați întrebat mainte pre Dumnezău de aceasta, ci ați făcut lucru ca acesta fără de treabă și fără de folos”.
- 265^r Și ieșiră gavaoneanii înaintea lor și căzură la picioarele lor. Și zise Isus Naviin cătră dânșii: „Voi ne-ați înșelat // pre noi, zicând că: <<Dintr-o țară departe am venit>> Iară voi ați fost lăcuind aproape de noi. Deci de acum, după giurământ, nu vă vom face nici un rău, ce să fiți de acum slugi feciorilor lui Israil, să le cărați foc și leamne
- 265^v și de toate / de ce le va trebui”.
- Ce după câtăva vreme, iară veni Isus Naviin și bătu războiu foarte tare cu cetatea gavaoneanilor ⁴⁶¹. Și într-una de zile, bătându-să ei, văzu Isus că nu-i va putea bate pre înși atuncea, că venia soarele spre apus. //

⁴⁶¹ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 10*.

266^r Atuncea Isus stătu într-armat înaintea lui Dumnezeu și-i strigă, de grăi⁴⁶²: „Ca să stea soarele pre loc împotriva Gavaonului și luna – împotriva Farezului, până voi birui pre oamenii aceștia, vrăjmașii
266^v lui Dumnezeu, carii să luptă cu noi !” / Și stătu soarele în mijlocul ceriului și nu mearse către apus într-o săvârșirea unii zile, până ce svârși Isus Naviin pre gavaoneani.

Și cetatea lor cu foc o arse. Și așa îmbla Isus Navin cu oamenii
267^r și bătea laturile și lua cetățile// și le răsăpiia. Și pre toți îi pierdu pre rând, până la 42 de împărați. Până ce îmbătrâni, birui lumea 22 de ani⁴⁶³. Și de toți, anii vieții lui Isus Naviin fură 110 ani. Și muri și fu îngropat cu cinste. După aceea fură ținut de preoți. /

267^v Și iară veniră voievozii Persiei⁴⁶⁴. Și biruindu-i pre înși, le slujia lor. Și era iudei<i> de da dajde haldeilor.

*Kniga sudei Ii(s)lvi o Aendori*⁴⁶⁵

268^r Sculă-să un om oarecarele din jidovi, numele lui – Aendor⁴⁶⁶. Acestuia îi veni // în fire⁴⁶⁷ cum părinții lui slujesc haldeilor. Și clătindu-să, vru să facă părinților săi slobodzie. Și zise către jidovi: „Ce-m veț da, și eu vă voi slobodzi moștenia voastră din mâinile
268^v haldeilor?” Și ziseră israilteanii către dânsul: / „Face-te-vom boiari preste noi!” Și zise Aendor: „Dați-m mie daruri scumpe, să mă duc către Got, împăratu/ Persiei”.

269^r Acesta Got într-aceea vreme împărăția Persia și biruia pre haldei, și pre mideani, și pre agareani. Fiind tare și puternic // biruia aceste limbi toate.

⁴⁶² Marg.: *Isaia, glav 28; Isus Sirach, glav 46.*

⁴⁶³ Marg.: *Isu(s) Navii(n), gla(v) 24.*

⁴⁶⁴ Scris: *nepmiiën*; cf. ms. 5054, f. 77^v: *Persiei*.

⁴⁶⁵ Sl., în trad.: „Cartea judecătorilor israeliților despre Aendor” (titlul este identic în ms. 5054, f. 75^v). În O, titlul acestui capitol, Περὶ τοῦ Αε<v>δὲρ, se află înaintea alineatului precedent (înainte de *Și iară veniră...*); ms-ele gr. V și sl., fără titlu.

⁴⁶⁶ Marg.: *Su(di) ii(s)lev(i), gla(v) 2.*

⁴⁶⁷ Calc după gr. εἰς ζῆλον ἤλθεν „fu afectat, își ieși din fire, detestă”, preluat și de textele sl.: *révnistiju prišedŭ* (AB *sī* (*sei*) *vŭ révnostŭ prišedŭ*).

Și luo Aendor daruri scumpe și să duse către Got, împăratul Persiei. Și închinându-să, îi deade darurile, zicând: „Adusu-ț-am, despoitoriu, daruri de la șerbii tăi, de la israilteani”. Got, deaca văzu
269^v darurile, / îi fură pre îngăduință și le luo pre înse.

Veni Aendor și să odihni într-o voinicii săi, că era adus cu îns
270^r trei mii de voinici, tot viteaji aleș. Și avea mertic în toată vremea, din polata împărătească. Aendor era de // să veselii cu împăratu/, în polata împărătească. Și gândi să să întoarcă, să margă. Și zise către împăratu/: „Împărate, am a dvorbi cu împărăția ta oarece lucru de
270^v taină”. Și zise Got: „Să întră-m în polata cea mai dinlăuntru / și acolo putem dvorbi în taină”.

Și intrară amândoi⁴⁶⁸. Aendor, având spata sa ascunsă lângă sine, o scoase și de năprasnă o înhipse în inima împăratului. Și aciaș // omorî pre îns și căzu gios. Și ieșind, închise ușa polatei
271^r și zise // către ceia ce sta înaintea: „Împăratul s-a culcat să doarmă și mi-au zis să închiz ușa, să nu între nimea până-ș va îndulci somnul”.

271^v Acestea zise Aendor înaintea celora ce sta acolo. Și ieși către israilteani și le zise lor: / „Gătiți-vă și robiți pre perseani și să fugim de aicea !” Și să gătiră și începură a robi. Iară boiarii lui Got, deaca văzură ce fu, deschiseră ușa polatei cei mai dinlăuntru și aflară pre Got, împăratul lor, zăcându mortu. // ⁴⁶⁹
{Aendor robi robi mulți și să întoarse către israilteani în Ierusalim.

*O Devora sudivšuju Ii(s)lŭ i o Varacę*⁴⁷⁰

Într-acela an era o mui<e>re, numele ei – Devora; și fiind prorociță, șădea în măgura Efremulu. Și aceea judeca fiilor lui Israil. Și toți fi<i>i israiltenilor intra către dânsa, de le / judeca lor.

⁴⁶⁸ Marg.: *Su(di) ii(s)lvi, gla(v) 3.*

⁴⁶⁹ În continuare, text lacunar; lipsesc ultimele trei fileale caietului, inclusiv cea pe care se afla signatura colii 41. Textul care urmează între { } a fost reprodus după ms. 5054, f. 75^v – 76^r. El corespunde capitolului despre Sisari (Sisera), din *Judecători*, cap. 4. În textele gr. și sl., după cap. despre Aendor, ordinea capitolelor este diferită; vezi *Introducerea*, p. 51 – 52.

⁴⁷⁰ Sl., în trad.: „Despre judecătoria israilenilor, Devora, și despre Varac”.

Trimise Devora și chemă pre Varac, fiul lui Avinoem, și zise cătră dânsul: „Au nu zise cătră tine Domnul Dumnezeuul israiltenilor ca să mergi în măgura Tavorului și să ieși cu tine zece mii de bărbați de fiii Neftalimului și ai Zavolonului, și voi veni cătră tine în Izvorul Chisului și te voi duce spre Sisari⁴⁷¹, boierul puterilor, a Vimovului, și spre multă mulțime măriei lui, și ți-l va da Dumnezeu pre dânsul întru mâinile tale?!”

Și zise cătră dânsa Varac: „De vei merge și tu, eu încă voi merge. Iar de nu vei merge, eu încă nu voi merge, că nu știu zioa în care va trimite Dumnezeu îngerul Sfinți<i>i sale cu mine”. Și zise Devora: „Merge-voiu adevă și eu cu tine într-această cale, că în mână de muiere va da Dumnezeu pre Sisari”.

Și să sculă Devora și merse cu Varac din Cadis. Și conteni Varac Zavolonului și Neftalimului. Și să suiră dindeapoiul lui zece mii de bărbați. Și să sui Devora cu dânsii în măgură. Decii dederă știre lui Sisari că să sui Varac în măgura Tavorului. Și încărcă Sisari noao sute de căruțe de fier și merse cu toți oamenii săi în
272^r Izvorul Chisului. / Și zise Devora cătră Varac:} „Scoală, că iată, aceasta easte zua ceaea ce într-însă va da Dumnezău pre Sisari în mâinile tale!” Și pogorî Varac din măgura Tavorului, și ceale 10 mii de oameni mergea pre urma lor. Și cutremură Dumneză<u> pre Sisari și pre toată gloata lui⁴⁷². /

272^v Și pogorî Sisari din căruță și fugiia pedestru. Varac î/ goni, până căzu toată gloata lui Sisari, și nici unul de înși nu rămase. Iară Sisar fugiia în casa Iailiei⁴⁷³, muiarea lui Aveor.

273^r Și ieși Iaila⁴⁷⁴ cătră Sisari și-i zise lui: „Întoarce-te, domnul mieu, // întoarce-te cătră mine, și nu te teame !” Și să întoarse în casa ei. Culcă-să și-/ acoperi cu hainele sale. Și zise cătră dânsă Sisari: „De te va întreba cineva de mine, tu zi lui: Nu easte aicea”.

⁴⁷¹ Cf. în ms-ele gr. și sl.: Σισάρα, respectiv *Isisara*.

⁴⁷² Marg.: *Su(di) li(s)levi, gla(v) 4; P(s)lo(m) Dv(d) 82*.

⁴⁷³ Scris: ИАЛИИЕН. Aceeași eroare există și în ms. 5054, f. 76^r, unde grafia este identică: ИАЛИИЕН. Cf. ms-ele sl. *Iaila* (în ms-ele gr., lacună); cf. *Septuaginta*: Ηαηλ, γυνή Χαβερ „Iaila, femeia lui Haver”.

⁴⁷⁴ Scris: ИАИЛА.

273^v Și luo Iaila un hangeri al lui Averov⁴⁷⁵ / și întră cătră Sisari în taină. Și înhipse hangeariul prin zgău/ lui. Și trecu în treacăt până în pământ. Atuncea Sisar oftă și muri.

274^r Și ieși Iaila împotiva lui Varac și zise cătră dâns: „Vino, Varace, și-ț voi arăta ție // pre cine cauți !” Și întră Varac și află pre Sisar mort. Și ochii lui - beșicați, ca de leu. Așa izbăviia Dumnezău pre israilteani de ceia ce să protivii lor.

274^v Aicea cântă Devora și Varac cântare frumoasă și minunată, / care nu o scrisem aicea, pentru mulțimea cuvintelor, ce numai ce amerințăm acestor lucruri mari, ce fură. Iară în Biblie toate pre rând să află.⁴⁷⁶ Aceasta Devora era de Ierusalim și era prorociță mare și vestită întru oameni.

275^r Oarecând veni Artasir, împăratu/ // persilor, să bată Ierusalimul. Și deaca veni, ocoli toată cetatea și să bătură în multe zile, vrând să între în cetate. Și până ce avură cetățeanii puteare, le stătură împotivă. Iară deaca slăbiră, nu mai putură a să protivi lor,
275^v ci să svătuiră / să închine cetatea persilor.

Atuncea să sculă Devora și zise cătră boiarinii Ierusalimului: „Pentru ce v-aț svătuat așea, ca să dați svânta a lui Dumnezău cetate a Ierusalimului în mâinile păgânilor? Lăsaț până demineată, de-aciiia veț face precum veț vrea!” // Iară ei toți, deaca auziră svatu/ și cuvintele ei, tăcură.

276^r Într-acea zi sculă-să Devora, și-ș luo veșmănteale sale, și să podobi foarte, și-ș luo doao roabe cu sine. Și luo mirezmă de bună mirosenie, i varenchi, i afrato⁴⁷⁷, și alte lucruri / de mâncări mult bune și dulci, atâtea frămseți și mirezme bune, cât mai frumoase nu să afla pre lume. Și ieși din Ierusalim și să duse cătră Artasir-Împărat. Și fiind cătră sară, să apropie⁴⁷⁸ de înși.

⁴⁷⁵ Scris: Аверовъ (formă de genitiv slav); în ms. 5054, f. 76^v: Aveor. Ambele forme, ca și cea de la f. 272^v, sunt scrise î.l.d. *Aver*; vezi *Introducerea*, p. 47 – 48.

⁴⁷⁶ În ms-ele gr. și sl., acest capitol, având titlul Περὶ τῆς Δεβόρ(ρ)ας, respectiv *O Devorē* „Despre Devora” se află după capitolul *Levit* (aflat în ms. 469 mai jos, vezi f. 328^v; ms. 5054 are exact aceeași succesiune a capitolelor ca ms. 469, conformă, de altfel, cu narațiunea *Bibliei*), vezi *Introducerea*, p. 51 – 52.

⁴⁷⁷ În ms. 5054, f. 77^r, textul e identic; vezi *Introducerea*, p. 66.

⁴⁷⁸ Cuvintele *să apropie*, repetate de scrib din neatenție.

277^r Văzându-o pre însă împăratul, // să miră de frâmșele ei, că era fața ei frumoasă mai vârtos decât toate fețele de oameni ce era în lume. Și întră cătră împăratul și zise: „Bine te-am aflat, împărate putearnice și preaslăvite!”

277^v El cu bună iuboste îi răspunse ei / și-i zise: „Bine ai venit, floarea cea luminată a câmpilor!” Și-i zise ei să șază. Devora șezu și zise cătră dânsă împăratul: „De unde ai venit cătră noi, ceaea⁴⁷⁹ ce cu zările tale luminezi ca soarele și ca luna?” Ea răspunse și-i zise lui: // 278^r „Eu sânt dintr-acest loc, de pre-aceia. Și astăzi sânt doamnă acestii cetăți a Ierusalimului. Ce acum am auzit de bunătățile tale și de blândețele tale și am venit să mă cucerescu ție și să-ț dau cetatea aceasta întru mânil tale, împărate!” /

278^v Aceastea deaca auzi Artasir, conteni voinicilor săi, să nu bată cetatea. Și să luare toți ostașii ce era puș asupra cetății. Iară Artasir și Devora șezură la cină. Mai nainte, cu voroave dulci să îndulci 279^r Artasir. Iară pre urmă, mâncând // să veseli de frâmșele Devorei. Și-l adăpară pre îns cu vin, până să îmbătă și fu bat.

Devora grăia: „Veseli-mă-voi cu domnul meu, Artasir, cu mâ-nile mele voi împlea paharul domnului meu și a / cetății mele! 279^v Veseli-mă-voi cu tine, / ca o împărăteasă cu împăratul său, că n-am aflat un bărbat aseamene ție, nici m-am veselit altă dată cu alt bărbat, ca cu tine astăzi, domnul meu și împăratul meu! Iară acum 280^r am obicei ca în toate nopți neschimbat să mă închin // de câte șapte ori Dumnezăului meu. Deci să înveți Împărăția ta, că în ceastă noapte nimea să-m apere mie, ci să-m dea bună pace, că voi să mă închin într-această noapte Dumnezăului meu”.

Artasir⁴⁸⁰ Împărat, fiind sămărât de vin, învăță pre toți oamenii 280^v săi, / zicând: „Socotiț ca nimea dintru voi să nu să atingă de mine într-această noapte, numai Devora să-m slujască mie! Și nimea să nu o îmپیادهce sau să o oprească pre însă; ce va vrea să facă, aceaea să facă!”

281^r Acest lucru deaca fu, toți boiarii // și toți slujitorii de lângă împăratul să deaderă în laturi și să potoliră, numai ce rămase îm-

⁴⁷⁹ Inițial: чѣл.

⁴⁸⁰ Scris: артасарь; și în ms. 5054, f. 78^r: артисар’.

păratul cu Devora și cu roabele ei. Iară înțeleapta Devora îmbătă pre împăratul / și-l adormi foarte. Și rugându-să, neapărându-i nimea, 281^r scoase spata lui / și-i tăie capul lui. Și-l luo pre îns, neapărându-i nimea, și mearse în Ierusalim și întră cătră boiari. Și le deade lor capu / lui Artasir, împăratul persilor.

Deci, văzând boiarii și toți ierusalimleanii capul împăratului Artasir, să bucurară cu bucurie mare foarte. //

282^r Și-l luare și-l aruncară de zădul cetății. Și de aceale limbi păgâne, așa izbăvi Devora cetatea Ierusalimului, cu toți oamenii israilteanilor ce petrecea într-însă.

O Gedeon⁴⁸¹

Vru oarecând Ghedeon să fugă de fața oamenilor ce petrecea în 282^v Madiam⁴⁸². / Și i să arată dumnezăiescul înger, de-i grăi lui: „Dumnezău cu tine easte putearnic întru tărie!”

Ghedeon zise: „Cum să fie așa, doamne? Dară deaca easte Dumnezău cu noi, pentru ce aduce spre noi aceaste răutăți toate? 283^r Unde sânt ciudesele lui ceale mari, // câte ne spuseră noao părinții noștri, zicând că din Eghipt ne scoase pre noi Dumnezău? Iară acum Dumnezău ne-au lepădat pre noi și ne deade spre noi întru mânil oamenilor Madiiamului”.

283^v Și căutând îngerul spre dâns, îi zise lui⁴⁸³: „Mergi întru / tăriia aceasta și veri izbăvi pre israilteani din mânil Madiiamului”. Și zise Ghedeon: „Doamne, eu să mântuiescu pre creștini? Iată, oastea mea easte puțină. Cu mult mai vârtos decât a lui Manasie. Eu sânt mai 284^r mic în casa părintelui // meu”.

⁴⁸¹ Și în ms. 5054, f. 78^v: *O Gedeonja*, „Despre Ghedeon”. Acest capitol nu există în ms-ele gr., iar în cele sl., sub titlul *Gedeo(n) su(d)a* „Judecătorul Ghedeon” se află un fragment de text care corespunde textului biblic din *Judecători*, 8:30 (și anume finalul capitolului, despre Ghedeon) și din *Judecători*, 9:7-15 (o parte din capitolul despre Abimeleh).

⁴⁸² Marg.: *Su(di) ii(s)lvi, glav 6*.

⁴⁸³ Marg.: *4 Cr(s)ivī, gla(v) 12*.

Și zise îngerul lui Dumnezeu către dâns: „Dumnezeu este cu tine. Pasă și veri bate pre Madiam ca pre un om”. Și zise Ghedeon: „Doamne, de am aflat bine înaintea ta, fă cu mine seamne întru lucruri bune!”

284^v Și zise îngeru/ „Aicea voi fi, până vei veni”. / Și aduse Ghedeon carne de capră și 5 pâini de ordzu. Și-i zise lui îngeru/ „Pune carnea și pâinea pre piatră!”

285^r Și feace așa. Și atinse îngerul cu marginea toiagului său carnea și pâinea. Și să aprinse foc din piatră și arseră toate. Îngeru/ fu nevăzut din // aintea feței lui Ghedeon. Acolo zidi Ghedeon jârtăvnic lui Dumnezeu. Și-i puse numele Pacea. Și este și până în dzua de astăzi.

285^v Și zise Ghedeon către Dumnezeu: „Doamne, să veri mântui cu mâna mea creștinii în ce chip ai zis, iată eu voi pune o lână / într-o arie de grâu; și de va fi roaoa numai pre lână, iară preste tot pământu/, uscat, voi înțelege că veri mântui cu mâna mea creștinii, în ce chip ai zis”.

Și mânecă Ghedeon de demineață, și scutură lâna, și curse roaoa din lână și să împlu de apă. //

286^r Și zise Ghedeon către Dumnezeu: „Doamne, ca să nu să mânie urgiia ta spre mine, că încă voi mai grăi una: ca să fie uscatu/ numai pre lână, iară preste tot pământu/, roao”. Și feace Dumnezeu așa într-aceaeaș noapte. Și fu uscatu/ numai pre lână, / iară preste tot pământul, roao. Și fu așa.

Demineața să sculă Ghedeon și toți oamenii cu-nâns⁴⁸⁴. Și să într-armară de la Izvoru/ lui Ared. Și ceata lui Amalic și a lui Madiam era împotriva lor, despre miazănoapte. //

287^r Și zise Dumnezeu către Ghedeon: „Mulți oameni sânt de carii sânt cu tine, ce acum zi către oameni așa⁴⁸⁵: De easte vrul dintru voi fricos și spământat, ca să să întoarcă înapoi!”

287^v Și ieșiră din măgura Galadului și să întoarseră / din oameni 10.000, iară doao mii de oameni mearseră. Și zise Dumnezeu către Ghedeon: „Săvai că-s și mulți oamenii tăi, ce-i du pre înși la o apă și

⁴⁸⁴ Marg.: *Sudi ii(s)levi, glavq 7.*

⁴⁸⁵ Marg.: *5 Moiseo(vi), glavq 7.*

să-i ispitești pre înși: care va îndrăzni a intra <într-a>pă, acela să margă cu tine, iară care nu, acela să să întoarcă”. // ⁴⁸⁶

288^r Și duse Ghedeon oamenii la o apă. Și zise Dumnezeu către Ghedeon: „Socoteaște pre fieștecarele din oameni; și fiecine carele nu va bea ca un om, ci plecându-să va pleschei ca un câine, aceștia să-i împarți într-una și toț câț să vor / pleca în genunchie și vor bea, aceștia să-i împarți într-una”⁴⁸⁷.

Și fură de toți, de câți băură apă înțelepțește, trei sute de bărbați. Iară alaltî toți băură ca câinii, o mie și șapte sute.

289^r Și zise Dumnezeu către Ghedeon: // „Trei sute de bărbați ce au băut după obiceiul/ omenescu, mântui-voi pre voi și voi da pre oamenii Madiamului întru mânilor voastre. Iară ceștealaltî să margă la locul său, că sânt neispitiți”. Și-ș luară toți oamenii bucatele lor și să duseră întru ai săi. /

289^v Iară ceale trei sute de oameni fură ținute. Și zise Dumnezeu către Ghedeon⁴⁸⁸: „Pugoră tu în gloată, tu și Fara, sluga ta! Și să ascultî ce ți să va grăi ție. Și să vor întări mânilor tale!” Și pogorî Ghedeon și cu Fara, sluga lui, în gloată. Și // în oastea aceea era 50.000⁴⁸⁹ de oameni.

Iară Madiam și Amalic și toți oamenii despre răsărit, și mulțimea lor era ca a lăcustelor. Și cămilele lor nu era număr, ce mulțimea lor era ca năsăpul mării. Și întră Ghedeon întru toată oastea lor. /

290^v Și iată, un om spunea visu/ său către un soț a/ său și grăia așa: „Văzui astă noapte în vis unde era tot pâini de orzu răsăpite prin gloata Madiamului, de să răstogolii și veniră până la Colimog a/ Madiamului și-l ucise”.

291^r Și răspunse soțu/ său și zise: // „Nu easte altă, ce sulița lui Ghedeon, fiiul lui Ioasaf, bărbat israiltean, și să va da întru mânilor lui Madiamu/ și toată oastea lui”.

⁴⁸⁶ Lipsește semnatura colii 44, dar textul nu este lacunar.

⁴⁸⁷ Acest fragment este în discordanță cu textul biblic (*Judecătorii 7:7*): „Cu cei trei sute care au limpăit am să vă izbăvesc eu...” (în ms-ele gr. și sl. acest capitol e lacunar).

⁴⁸⁸ În continuare, scris: *ay*, barat de scrib.

⁴⁸⁹ În continuare scris: *de mii*.

291^v Și fu deaca auzi Ghedeon spunerea visului și tâlcu/ lui înțelease, căzu, de să închină lui Dumnezeu. Și să duse în gloata israeliteanilor și zise : / „Sculat, să mearg^m, că au dat Dumnezeu întru mâinile noastre toată gloata Madiamului!”

292^r Și împărți Ghedeon⁴⁹⁰ trei sute de bărbați în trei stoluri. Și deade în mâinile tuturor câte un bucin și câte un vas de apă și lumini aprinse între vasele ceale de apă. Și le zise // lor: „Luați-mă aminte pre mine! Iată, eu voi îmbla prin mijlocu/ oștilor, deci cum voi face eu, așijderea și voi să faceți. Când voi bucina eu cu bucinu/ dimpreună cu ceia ce vor fi cu mine, atuncia și voi să bucinați cu bucinile primpregiuru/ oștilor. Și fișcarele / dintru voi ca să zică: Sulița lui Dumnezeu și a lui Ghedeon!”

293^r Și întră Ghedeon într-o margine a oștilor și 100 de oameni, cu însul. Și când fu la miazănoapte, să sculară strejarii și începură a bucina întru bucin. Și trântiră gios vasele ceale de apă din mâinile lor.

293^v Și bu//cinară tutetreale ceatele și zdrobiră vasele din mâinile lor⁴⁹¹. Și luară în mâna cea stângă lumânarea, iară în mâna cea dereaptă, bucinile. Și bucinând, striga: „Sulița lui Dumnezeu și a lui Ghedeon!” Și sta fieștecările dintru sine primpregiurul stolului / și bucinară toți dimpreună în trei sute de bucin.

294^r Și îndată începură ai Madiamului a fugi. Și întocmi Dumnezeu arme oamenilor, fieștecările soț pre soț să giunghia întru toată oastea. Și fugiră oștile până la Vetset.

294^v Și trimise Ghedeon întru toate hotarile // Efremului, zicând: „Pogorâți întru tâmpinarea oamenilor Madiamului și-i sârguiți la ape, la Tiveriia și la Iordan!”⁴⁹² După aceea să într-armă Ghedeon și mai tare cu ceale trei sute de oameni și ucise pre Oriv, și pre Eziv, și pre Ezevei, și pre Salmon. Și ziseră / israeliteanii către Ghedeon: „Tu să biruiesti și să domnești spre noi de acum înainte, tu și feciorii tăi și feciorii feciorilor tăi !”

295^r Și zise Ghedeon: „Nici voi birui eu spre voi, nici feciorii miei, numai ce vă rog ca să-m dea mie tot omul // din toate ce au agonisit într-acest război, să-m dea tot omul câte un ușnic” – ușnicu/ acela

⁴⁹⁰ Inițial: *Moisi*, încadrat de scrib, care continuă apoi corect..

⁴⁹¹ Marg.: *Su(di) ii(s)levi, glav 7; Psalom Dv(d) 82*.

⁴⁹² Marg.: *Su(di) ii(s)levi, gla(v) 7; Psalom Dv(d) 82; Isaia prro(k), glav 5*.

295^v făcea mulți galbeni de aur. Și ziseră toți ⁴⁹³: „Da-ț-vom ce pohtești”. Și-i deaderă toți câte un ușnic din agonisita lor. Într-un ușnic era aur mult, o mie și 700, fără o cirtă. / Aceastea toate agonisiră și alte mai multe, veșminte scumpe împărătești și grivine de aur ce era spre grumazii cămilelor⁴⁹⁴ lor.

296^r Și feace Ghedeon un sămn dintr-acestea, aseamene unui veșmânt preoțescu, și-/puse pre îns în cetatea Efratului. Și de-acia în//ainte fură mai mici oamenii⁴⁹⁵ Madiamului israeliteanilor. Și de-acia înainte nu mai rădicară capu/ său. Și tăcu pământu/ 40 de ani în zilele lui Ghedeon. Și muri Ghedeon întru bătrâneate fericite și fu îngropat în Efrat, aproape de tată-său, Ioasaf.⁴⁹⁶

296^v Era un om oarecarele din seminția lui Dan, numele lui – Ieftae. Și fu acesta gonit din moșia sa, căce că era dintr-o roabă făcut. Deci frații lui îi ziseră lui⁴⁹⁷: „Nu vei avea tu a moșteni în casa părinților noștri, căce că din curvă ești făcut !” // Și fu gonit Ieftae de la tată-său. Și să sui într-o măgură și petrecu acolo însuș.

297^r Iară fii<i> israeliteanilor era dosădiț de toate limbile și n-avea cine le folosi lor. Și să supăra, căce că nu avea boiari mai mare spre dâșii. Și veniră către Ieftae, de-/ruga pre îns / să le fie domn și să le margă lor într-agiutori spre vrăjmașii lor.

297^v El nu vru, ce grăi către dâșii: „Eu sânt gonit de a mea seminție, deci nu poci a face biruire în războiu”. Iară ei să svătură cu giurământ cum îl vor pune pre dâns boiari, // numai să vine⁴⁹⁸ să le agiute lor la războiu.

⁴⁹³ Marg.: *Sudi iislevi, glav 8*.

⁴⁹⁴ Cuvântul, omis în text este adăugat de scrib marg.

⁴⁹⁵ Inițial: *israil<eanii>*, barat cu o linie de scrib.

⁴⁹⁶ În ms-ele 469 și 5054, f. 81^v urmează, fără a fi însoțit de titlu, capitolul despre Ieftae (*Judecătorii, 11*). În gr. și sl. acest capitol, Περὶ τοῦ Ἰεφθᾶε, respectiv: *O Eftai* „Pentru Ieftae” este dislocat, aflându-se după *Debora* (*Judecătorii, 4, 5*). Vezi și *Introducerea*, p. 51 - 52.

⁴⁹⁷ Marg.: *Su(di) ii(s)levi, glav 11; Evreom, glav 11, začalo 329*.

⁴⁹⁸ Cf. ms. 5054, f. 82^v: *să vie*. Este greu de stabilit dacă aici avem a face cu un conj. prez. „să vină”, așa cum ar indica-o comparația cu ms. 5054, sau dacă în ms. 469 *să* este conjuncția „dacă” urmată de ind. prez. (cf. în ms-ele gr. și sl.: ἐὰν „dacă”, respectiv *aște* idem).

Deaca auzi Ieftae cuvintele lor, ieși la războiu. Și să rugă Ieftae cu rugă mare către Dumnezău și zise: „Doamne, de vei fi mie
298^v într-ajutor și de voi birui vrăjmașii miei, fi-va când mă voi / întoarce cu pace, măcară ce-*m* va ieși întru tâmpinarea mea pre poarta casei mele afară, aceea să fie jirtvă de ardere lui Dumnezău”.

Mearse la război și birui pre toți vrăjmașii lor și întorcându-să înapoi, o fată ce era întâi a lui născută, adevă numai pre aceea avea, //
299^r deaca înțelease că tată-său au biruit războiu/ și vine, îi păru bine și ieși cu jocuri și cu timpene întru⁴⁹⁹ tâmpinarea tatăni-său. Și văzând Ieftae pre fata sa ieșind, își rumse veșmintele sale și plângea cu amar.

299^v Și-/ întreabă fiică-sa, zicând: / „Ce plângi așa cu umilintă, o, taică?” Tată-său zise: „Deșchide-voi rostu/ mieu spre tine, fiică-mea, și te voi da jirtvă Domnului și Dumnezăului mieu, că așa m-am giuruit”.

Ea zise: „De vreame ce easte așa, fă-mă pre mine cum te-ai giuruit // lui Dumnezău, căce că feace scumpărare vrăjmașilor
300^r noștri”. Și zise fecioara: „Rogu-te, ascultă pre mine, părintele mieu, dă-*m* pas în trei luni. Și mă voi duce în măgură, de voi plânge fecioria mea și să mă veselescu cu soatele mele”. /

300^v Tată-său îi zise ei: „Du-te, fiică-mea, și fă ce vei!” Și mearse și îmbla pren măgură, plângând fecioria sa, cu soatele ei. Și când fu la svârșitu/ plânsului, să întoarse către tată-său. Tată-său o luă și o

301^r puse spre jirtvă de ardere. Și fu // jirtvă curată și nu i să socoti lui întru păcat. Și giudecă Ieftae pre israelteani șase ani și muri⁵⁰⁰.

*O Man(n)oe*⁵⁰¹

Întru acealea zile era un om din seminția lui Dan, numele lui – Manoe⁵⁰². Și muiarea lui era fără de roadă și nu naștea. Și i să arătă

⁴⁹⁹ Scris: *ἡμπαρ*; ultima slovă este emendată marg. cu *ῥ*.

⁵⁰⁰ Marg.: *Su(di) ii(s)levi, gla(v) 12*.

⁵⁰¹ Sl., în trad.: „Despre Manoe” (titlul este identic în ms. 5054, f. 82^v). Cf. ms-ele gr. și sl.: *Περὶ τοῦ Μανωῆ* „Pentru Manoe” (în V), respectiv *Περὶ τοῦ Σαμψών* „Pentru Samson” (în O), *Skazanie o Samsoně* „Poveste despre Samson”. De remarcat însă că în ms. gr. V și în cele rom. titlul este cel corect, întrucât ciclul despre Samson urmează mai jos, iar conținutul acestui capitol din ms-ele gr. O și sl. se referă la Manoe, tatăl lui Samson.

⁵⁰² Marg.: *Su(di) ii(s)levi, gla(v) 13*.

301^v îngeru/ lui Dumnezău / și zise către dânsă: „Iată, tu ești fără de roadă; ce de acmu să te ferești, să nu mai mănânci carne, nici să beai vin, nici horilcă și tot ce nu easte curat să nu între în zgău/ tău. Că iată, veri să începi în zgău și veri să naști fii; și brici nu să va //
302^r pune pre capul lui, că pruncul carele veri naște va fi ales de Dumnezău și va mântui pre creștini din mânilor altor seminții”. Și să duse îngerul de la dânsă.

Iară Manoe lucra în satu/ său. Sara veni acasă și-i spuse lui de
302^v toate câte-i zise îngerul / și cum i să arătă ei. Și zise Manoe: „Pentru ce, o, muiare, nu m-ai chemat și pre mine, ca să văz omu/ acela, adevă pre înger? Ce de va veni și adoară, tu să mă chiami, ca să-/ văzu și să grăiescu cu dânsul. Și atuncea voi creade”.

303^r Și feace muiarea după cuvântu/ bărbatului, // că era amândoi iubitori de Dumnezău și îmbla după învățăturile sale și să temea de Svinția sa. Manoe era de să ruga lui Dumnezău, ca să-i arate lui pre îngerul carele i s-au arătat și muierei lui.

303^v Când fu demineata, iară să arătă îngeru/ muierei și zise: / „Au nu Ț-am zis asară de toată necurăția să te ferești, vin și horilcă să nu beai, că vei să aibi a începe în zgău?! Și veri să naști fii. Și vin și mied nu va avea a bea și brici pre capu/ lui nu să va pune, pentru ce că va fi ales de Dumnezău”.

304^r Și zise muiarea către // <înger>⁵⁰³: „Doamne, de-*m* grăiești adevăr, aștaptă până voi chieama pre bărbatu/ mieu din sat”. Și zise îngeru/ : „Mergi !” Și grăbi muiarea, de-ș chemă bărbatul său.

304^v Și deaca veni Manoe, văzu pre îngeru/ în casă. Și-i părea lui că veade om, iară nu înger. Și grăi către dânsul: / „Tu ești omu/ lui Dumnezău, ce ai venit asară în casa mea și ai grăit cu muiarea mea?”

305^r Și <zi>se⁵⁰⁴ îngerul: „Eu sânt și am venit să spui muierei tale de astăzi să să ferească, și nimică din ce easte necurat să nu guste, și tot ce easte din vie să nu guste, vin și horilcă // să nu bea, că iată, va începe în zgău și va naște fii. Și nici acela va bea vin, nici beare, și brici pre capu/ lui nu să va pune, că va fi ales de Dumnezău”.

⁵⁰³ Cuvântul este omis de scrib; cf. ms. 5054, f. 83^r: *înger*.

⁵⁰⁴ Cf. ms. 5054, f. 83^v: *zise*.

Aceasta deacă auzi Manoe de la înger, zise cătră dânsu/ :
 305^v „Doamne, pare-*m* că ești om, cum easte numele tău ? / Spune-*m*, ca
 deaca să va împlea cuvântul tău, să te proslăvim”. Și zise îngerul :
 „Ce cerci numele mieu? Acesta easte ciudesă”. Și aduse Manoe o
 capră, să giunghie. Și zise îngerul : „De vei giunghia, nu voi mânca.
 Iară de vei face lui Dumnezău jirtvă întru toată-arderea, fi-*Ț*-va ție de
 curăție”. //

306^r Și puse Manoe jirtva pre piatră. Și atinse îngerul lui Dum-
 nezău cu marginea toiagului de jirtvă. Și ieși pară din toiag și arse
 arderile până în svârșit. Și când fu în arderea jirtvelor, să sui îngerul
 în pară de foc la ceri.

306^v Iară Manoe, văzând ciudesă preaslăvită ca aceea, / căzu pre
 fața sa la pământ și după un ceas să sculă și zise cătră muiarea sa:
 „Oh, muiare, peri-*vom*, căce că *am* văzut pre Dumnezău”. Și zise
 muiarea: „Doamne, nu *vom* muri, ce cearerea noastră o *vom* svârși,
 pentru ce că jirtva noastră fu priimită, că de nu are împlea Dumnezău //

307^r cearerea noastră, nici jirtva noastră are priimi”.

O Sa(m)son⁵⁰⁵

Și începu muiarea lui Manoe în zgău, și născu fii, și-i puse
 numele Sampson⁵⁰⁶. Și fu Sampson om tare și puternic, atâta cât nu
 307^v avea potrivnic. Și Duhu/ Svânt era cu îns. Și când să deade / îngre-
 uierii trupului de mâncări, atuncea fu rob și atuncea fu biruit de
 vrăjmașii săi.

Acesta Sampson vin și mied nu bea din nașterea sa. Și de
 daru/ Celuia de sus era fericit. Deci când să deade beției și îngre-
 308^r uierii trupului, de mâncări, atuncea fu batgiocurit // de vrăjmașii săi.
 Și îmbărbătându-să e/*l*, multe puteri arată întru israilteani.

Într-una de zile î/*l* aflară pre îns păgânii giucându-să în câmp
 ca un cocon tinăr. Și ostașii aceștia ce-/*l* aflase era ca la 12 mii de

⁵⁰⁵ Sl., în trad.: „Despre Samson”; cf. ms. 5054, f. 84^r: *O Samsonja*. În ms-ele
 gr. V și sl., titlul este mai sus, vezi nota 501.

⁵⁰⁶ Marg.: *Evreo(m), gla(v) <...>, začalo <...>*.

308^v oameni. Sampson nu avea nici armă, / nici spată, nici altă nemică de
 ce trebuie omului la război, numai ce află⁵⁰⁷ o falcă de asin uscată.
 Aceasta o luo în mână și ucise cu însă 12 mii de oameni. Și osteni
 de război și însă. Și să rugă lui Dumnezău. Și fiind falca uscată,
 309^r să rupse din//tr-însă izvor de apă. Și curse și bău Sampson, de seate.
 Și era om tare foarte. Și da har lui Dumnezău și ferii învâ-
 țăturile sale foarte.⁵⁰⁸

Acesta Sa<*m*>pson a mulți creștini arată îndereptare și multă
 309^v biruire⁵⁰⁹ feace spre vrăjmașii săi. / Și alte seminții nu putea răbda a
 vedea iuțimea lui, ce începură a să scula pre îns cu meștersug, vrând
 să-/*l* piarză. Și începură a face șegi cu-nâns. Sampson să deade beției
 și să îmbăta și să însoția cu alte seminții și să hrăniia cu-nânșii.

310^r Într-una de zile, fiind bat de vin, î/*l* // ferecară pre îns alte
 seminții în șapte⁵¹⁰ lăntuțe de hier. Iară când era treaz, nu îndrăzniia
 nimea a să atinge de îns. Deci pentru aceea î/*l* îmbătară pre îns de
 vin, gândind ca deaca să va trezi va face cu-nânșii pace. Și de-acii
 nu va mai avea puteare a să scula asupra lor cu război. /

310^v Când – în miazănoapte, să trezi Sampson de vin. Și să sculă și
 văzu legături de fier spre dâns. Și cum să întinse, rumpse verigile și
 să sculă și află poarta cetăței închisă. Și așa să opinti cu umerele, cât
 311^r rumse poarta, cu stâlpuri, cu țâțâni și cu verigi cu tot, // și o duse în
 vârhu/ unui munte, și o lăsă acolo, și să duse.

Și când fu demineata, deaca să sculară alte seminții, aflară
 cetatea lor răsăpita și poarta cetăței, în vârhu/ muntelui, dimpreună cu
 311^v stâlpii și cu verigile și cu țâțâni cu tot, spământară-să și⁵¹¹ / să
 mirară ce vor face.

⁵⁰⁷ Scribul repetă *află*.

⁵⁰⁸ În continuare, în ms. gr. V urmează abia aici titlul capitolului, Περὶ τοῦ
 Σαμῶν „Despre Samson” (aflat în ms-ele rom. mai sus). De remarcat însă că
 atât în ms. 469, cât și în ms. 5054, f. 84^r, prima slovă a cuvântului care urmează,
Acesta, este scrisă cu chinovar, ceea ce pare a indica faptul că în prototipul
 traducerii românești (sau într-un model comun al acestora) titlul s-ar fi putut afla
 aici, ca în ms. gr. V.

⁵⁰⁹ Inițial: *biruiră*.

⁵¹⁰ Numeralul, prezent în ms-ele gr. este absent în cele sl.

⁵¹¹ Cuvântul e repetat de scrib la începutul filei următoare; în ms. 5054, f. 85^r: *și să*.

Și ieși Sampson întru mâniia aceea și cu meștersug vână trei sute de hulpi și luo o sută și 50 de lumânări aprinse. Și legă coada unii hulpi cu coada alții într-un loc. Și puse câte o lumânare aprinsă
 312^r între 2 coade // și legă pre dânse. Și aciaș aprinse toate lumânările. Și slobozi hulpile între hotarile filisteanelor. Și arse tot câmpul lor și viile și pometurile și fânatele.

Și să întreba alte seminții de vina aceasta. Și adevăriră că
 312^v Sampson o au făcut. / Și ziseră să-i dea lui muiare de seminția lor. Și precum să svătuiră, așa și fu. Și oarecând, mergând el să-ș vază logodnica sa cu carea să logodise, și mergând pre cale, află un leu⁵¹². Și mergând pre urma lui, îl agiunse și-/ omorî, atâta de lesne, //
 313^r ca cum are omorî un om pre o capră.

Și după oarecate zile, iară i să tâmplă a treace pre acea cale și află roi de albine încuibându-să în roștul leului. Și mănă din miiarea aceea și deade tătâni-său și mâni-sa și duse și logodnicei
 313^v sale. Și <nu>⁵¹³ le spuse / că din roștul leului au luat miiare. Și veniră feciori tănieri din filisteani, număr - ca la trei sute; și cu înșii giucă într-acea sară.

Și zise Sampson către voinici: „Pune-voi înaintea voastră o
 314^r cimilitură: „De vă să va tâmplă să mi-o spuneți, eu să vă dau // voao trei sute de veșminte alese. Iară de⁵¹⁴ nu-m veți putea spune, eu să vă iau hainele tuturor”. Ei ziseră: „Spune noao mainte cimilitura!” Și zise Sampson: „De la cel mănători ieși mănăcare.

314^v Și din ce/ tare ieși dulceață”. Aceasta auzind voinicii, / adevă feciorii filisteanelor, nu putură preceape ce easte cimilitura aceea, ci-ș cerșură pas 15 zile, apoi să-i spuie.

Mearseră către Dalida, muiarea lui Sampson și ziseră așa: „Tu ești de a noastră seminție și pentru aceea te-am dat tarelui Sam-
 315^r pson, // ca pentru tine să nu pățim greu. Deci acum îl întreabă pre îns

⁵¹² Marg.: *Su(di) ii(s)levi, gla(v) 14.*

⁵¹³ Acest cuvânt este omis și în ms. 5054, f. 85^v (fiind vorba de o eroare preluată dintr-un model comun). În ms-ele gr. și sl. întreaga frază a fost omisă; cf. *Biblia, Judecătorii*, 14:9: dar nu le-a spus că a luat fagurele acesta din trupul leului celui mort.

⁵¹⁴ Scris: *ΔΕΜ*.

tu, și-/ va spune ție cimilitura și tu ne vei spune noao, ca să nu ne ia hainele noastre”. Așa feacără svat cu dânșă și să duseră.

315^v Iară Dalida veni către Sampson și⁵¹⁵ zise către îns / „Pentru ce nu mă înveți și pre mine cimilitura ceaea ce tu o știi, ca să mă rămășluiescu și eu cu muierele cealea ce-s deprotiva mea, ca și eu să dobândescu câte cevaș cinste?” Și-i zise ei Sampson: „Ce vei să-ț spui ție ?” Ea zise: „Cimilitura ceaea ce asară⁵¹⁶ // ai spus rudelor mele”.

Sampson zise: „Dănăoară, venind pre cale ucisei un leu. Și după câtăva vreame, iară mi să tâmplă a treace pre acea cale și aflai roi de albine încuibându-să în roștul leului. De acolo luai miiare și mâncai și ți-am adus și ție”. /

316^v Aceasta, înșelătoreea, învăță cimilitura și spuse celor 300 de feciori, cu rămasul. Veni vreame ca aceea și cerca Sampson să ia hainele de la dânșii. Iară ei ziseră: „Spune-ț-voam cimilitura: că leu/ ai ucis și după câtăva vreame ai aflat miiare în roștul leului și // ai mănăcat”. Și zise Sampson: „De nu v-are fi spus logodnica mea, n-aț fi ghicit ghicitoarea mea!”

Pre acesta, pre minunatu/ Sampson să svătuiră alte limbi, adevă filisteanii, să-/ ucigă pre dânșu/. Și fu dat e/ de muiare⁵¹⁷ în mâinile lor, într-acesta chip, / că-/ întreba și-/ supăra pre dânșu/ în tot ceasul, zicând: „Cum fu nașterea ta, ca să știi ?” Întrebarea și pofta ei era ca să știe tot lucrul⁵¹⁸, cum și în ce chip i să ține putearea.

⁵¹⁵ Scris: *шин*.

⁵¹⁶ Cf. ms. 5054, f. 86^r: *aseară*. Este vorba de o greșală de traducere provenită din prototip, deoarece *asară* (*aseară*), inexistent în textele gr. dar prezent în cele sl. se explică printr-o confuzie între gr. τό ὄπερ (= ὅπερ) „(cea) care” și ἐσπέρα „aseară” (cf. gr. ἐφῆ τὸ ὄπερ εἶπες „ghicitoarea pe care ai spus-o”; sl. *gladku eže re(č) včera* „ghicitoarea pe care ai spus-o aseară”). În orice caz, textul biblic indică faptul că ghicitoarea fusese spusă cu mai multe zile înainte (cf. *Judecătorii* 14:11, 16).

⁵¹⁷ Scris: *мѡиѡрѣ*; în ms. 5054, f. 86^r: *muiare*.

⁵¹⁸ Scris: *λὺκρῶν*; cf. ms. 5054, f. 86^r: *tot lucrul* (în ms. 469 secvența ar putea fi citită însă și: *toate lucruri* (*lucruri*), mai ales că în ms-ele gr. și sl. apare pl.: 'α π' π ά ν τ α „despre toate”, *dēlomū* „lucruri”).

318^r Mult fu supărat și întrebat de dânsa; și nu vrea să-i spuie. Când
 fu mai pre urmă, atâta-/ supără, // până ce-i spuse ei toată inema lui;
 și-i zise: „Îngeru/ zise maicei mele mainte de nașterea mea brici
 pre capul mieu să nu să puie în viața mea, pentru ce că am 7 peri
 de aur în capul mieu. Iară de i-aș rade, are fugi tăria mea de la
 318^v mine și aș fi aseamene / fieștecărui om, slab și neputincios”.

Aceastea deaca auzi Dalida, cunoscă tot adevăru/ lui. Și spuse
 filisteanilor toate câte fură. Și i să tâmplă vream⁵¹⁹ de treabă, că
 odată să îmbătase Sampson de vin și adormi foarte greu, deci i
 319^r tunse // perii capului lui. Atuncea, deacă să sculă Samson din somn,
 să precepu că easte neputincios și slab, mai vârtos decât toți oamenii
 în lume.

Atuncea veniră filisteanii și scoaseră ochii lui, căce că era umilit
 319^v e nu ca oarecând, hrăbor; că de însul / mainte să temea, cu mii și cu
 întunecare, iară acum și de muiarea sa fu batgiocurit⁵²⁰. Ce de
 moartea lui și noi să zicem, că după ce fu lipsit de lumina ochilor
 lui, avea un copil, de-/ purta pre dâns. Și-i uda perii capului, până ce
 crescură iară. //

320^r Și fu deaca-i crescură perii capului, iară să făcu tare, precum
 era și mainte. Și i să tâmplă vream de treabă, când Dalida, muiarea
 lui Samson, cânta și giuca cu oameni mulți, carii făcea cu dânsă curvie.
 320^v Și fiind mulți, șezură sus în polata cea / ce însuș Sampson o
 întocmise, carea o proptia la mijloc un stâlp.

Și ducându-să, zise cătră copilu/ cela ce-/ purta: „Du-mă pre
 mine aproape de stâlpu/ cela ce ține polatele!” Și deacă-/ duse,
 321^r zise Sampson cătră copi/ : „Fugi de aicea și te depărtează // de
 polate !” Și depărtându-să, iară Sampson luo cu umerele sale
 muchile stâlpului, și-/ aruncă gios, și-/ răsăpi, zicând așa: „Du-te și
 tu, suflete, cu aceste limbi!” Și așa să răsăpi polata aceea, ce într-
 însă era adunați. Și muriră cu toți. /

⁵¹⁹ Calc, cf. gr. εὐρὼν καιρὼν „i se ivi prilejul”; sl. *obréte vréme*
blgopotrebno idem.

⁵²⁰ Doar în textele gr. urmează titlul capitolului: Περὶ τῆς τελευτῆς
 Σαμψών „Despre sfârșitul lui Samson” (ms-ele sl, ca cele rom., fără titlu aici).

321^v Giudecă Samson pre israili 20 de ani și să săvârși cu alte
 seminții și muri.⁵²¹

*O Samoilă i o Annă, m(a)tre ego*⁵²²

Era o muiare din seminția lui Asir, numele ei - Ana. Și fiind
 fără-de-roadă, nu năștea. Oarecând întră în besearca lui Dumne-
 322^r dzău // și să ruga într-ascuns, cu rost tăcut și glas/ ei nu să audzia.

Deci întră preotu/ și zise ei: „Pentru ce ai venit a vrăji aicea,
 în besereca lui Dumnezeu?” Iară ea nu răbdă ponosul, ce suspinând,
 322^v lăcrămă și zise întru sine: „Viu easte Domnul / și Dumnezeul
 Savaot, că de voi naște, dar î/ voi aduce casei Domnului Dumnezeul
 și va sluji Svinției sale, întru toate zilele vieții lui!”

Și fu auzită ruga ei și născu fecior. Și să bucură Ana și să
 323^r rugă lui Dumnezeu, cântând cântarea // aceasta: „Întări-să inema
 mea de Dumnezeu. Și să înălță cornul mieu”⁵²³. Această cântare într-
 ascuns o izvodi și rugându-să, o cântă până în svârșit.

Și când fu Samoil de trei ani, î/ deade pre îns mumă-sa în casa
 323^v lui Dumnezeu. / Și era acolo o muiare oarecarele, numele ei -
 Armatema; și aceeaa hrăni pre Samoi/, până ce crescă. Și deaca
 crescă în vârstă, câtu-i era a creaște, fu preot și giudecători
 oamenilor israilteanilor. Acesta pomăzui pre Saul spre împărăție,
 324^r așijderea și pre David // și vădi pre Saul de fărădelegile lui.

⁵²¹ În ms. 5054, f. 87^r cuvintele *și muri* lipsesc. În ms-ele gr. și sl. întreaga frază
 absentează; ea se regăsește însă în textul biblic, vezi *Judecătorii*, 16:31.

⁵²² Sl., în trad.: „Despre Samoil și despre Ana, mama sa”. Marg.: *1 Cr(s)tvo,*
gla(v) 1. Titlul slavon este același în ms. 5054, f. 87^r; în ms-ele gr. titlul este:
 Περὶ τῆς προφητείας Ἀννης „Despre prorocița Ana” (în V), respectiv
 Περὶ τοῦ Σαμουήλ „Despre Samuel” (în O), ca în cele sl.: *O Samoilă*.

⁵²³ Marg.: *1 Cr(s)tv, gla(v) 1*. Termenul *corn* (care există și în ms. 5054, f. 87^r)
 reprezintă un calc (cf. gr. κέρας „corn; orgoliu, mândrie; rasă, generație”, sl.
rogŭ idem).

*O Iliei jerei*⁵²⁴

Acesta Ilie era preot Dumnezăului de sus⁵²⁵. Avea 5 feciori și nu-i învăță pre înși leagea lui Dumnezău, nici îi îndereptă pre dânșii a ști leagea și învățătura, ce jirtvele ceale alese le mânca mainte de
 324^v blagoslovenia preotului; / și era oamenii scârbiți de aceasta întru grij multe. Și era atunci de hrănia pre Samoi/ în besearca lui Dumnezău. Și veni îngeru/ lui Dumnezău, de grăi lui Samoil; ca în somn îi strigă pre îns, zicând: „Samoile!”

325^v Lui Samoi/ îi părea că easte dascalul lui // și să duse cătră îns și zise: „Ce m-ai strigat, dascal?” Dascalul zise: „Nu te-am strigat, fătu/ meu”. Și să duse și după un ceas iară veni îngeru/ și zise: „Samoile!”

325^v Samoi/ iară mearse la dasca/ și grăi: „Ce mă strigi, dascal?” Dascalul zise: „Eu nu te strig, fiu/ meu; / ce cela ce te va striga și a treia oară te va izbăvi. Răspunde-i și-i zi așa: Iată, eu, Doamne. Ce vei cu șerbul Tău?”

Și iară veni îngeru/ și-i zise lui: „Samoile!” Samoil zise: „Iată, eu, Doamne, ce vei cu șerbu/ Tău?” Și-i zise lui îngeru/ :
 326^v „Scoală și zi lui Ilie, preotu/, // așa: <<Pentru ce nu înveți feciorii tăi, ci fac fărădeleage în jirtvele oamenilor⁵²⁶, în pâine și în carne și în vin; până nu sânt blagoslovite de preotul, ei iau de mănâncă și beau? De au sau ai cetit ce scrie întru leagea lui Dumnezău:

⁵²⁴ Titlul sl. și în ms. 5054, f. 87^v: *O Ilie* (sic!) *jerei* „Despre preotul Ilie”, precum și în ms-ele sl. (în cele gr., fără titlu).

⁵²⁵ Marg.: *1 Cr(s)tvo, gla(v) 2*.

⁵²⁶ Cuvântul (prezent și în ms. 5054, f. 88^v) se datorează unei greșeli existente chiar în izvorul grecesc, preluate atât de ms-ele sl., cât și de cele rom.; cf. ms-ele gr.: V: ἐπὶ ταῖς θυσίαις τοῦ ναοῦ (ms. O: τοῦ λαοῦ) „în jertfele templului (ms. O: *oamenilor*)”. Termenul ναός „templu” a fost preluat în versiunea gr. din care descinde și ms. gr. O prin λαός „oameni, adunare (a credincioșilor)”, datorită mării lor asemănări grafice. Greșeala s-a perpetuat apoi și în izvorul slav care stă la baza ms-elor rom., cât și în cel din care provin textele sl. editate de Popov unde e scris: *o žertva(ch) ljudsky(ch)* „din jertfele oamenilor”.

326^v de toate câte-s aduse de oameni în besearcă, nimea / să nu să atingă de înse, până nu le va blagoslovi preotu/ ; însă din ceputu/ lor să dea Domnului Dumnezău și așa să le curățască preotu/, după curăție să le blagoslovască și după blagoslovenie să le mănânce?>>”

Deci când fu demineata, să sculă Samoi/ și spuse lui Ilie
 327^v preotu/ toate // câte fură. Iară Ilie nu numai acestea înțelease, ce pururea își învăța pre feciorii săi a face toate câte-s după tocmală. Samoi/ iară îi spuse lui de aceste cuvinte. Atunci Ilie nu-ș mai
 327^v învăță feciorii săi, nici le conteni lor a să lăsa de aceste / lucruri vicleane, ce să rușină de dânși și nu-i mai învăță. Derept aceaea Dumnezău să mânia spre dânș și spre feciorii lui. Și aduse limbi păgâne în țara lor și mîncară toate hotarale Ierusalimului. Și feciorii lui toți de armă periră. //

328^v Știind Ilie de feciorii săi că s-au svârșit, că-i adusease capetele lor, și văzându-i pre dânși, să sui într-un cerdac înalt și ședea și ofta și să auziia plâns mare și tânguire în casa lui Ilie preotul, pentru
 328^v feciorii lui, că periră pentru fărădeleagile lor. / Și cu dânșii muriră și alți oameni mulți.

Deci vedeți că de ș-are fi învățat preotu/ feciorii săi, n-are fi murit și alți oameni mulți pentru dânșii.⁵²⁷

⁵²⁷ În continuare ms-ele gr. și sl. prezintă o distorsiune preluată dintr-un izvor gr. defectuos, în care caietele au fost inversate. Modelul străin care stă la baza versiunii rom. nu prezenta această distorsiune (care nu se reflectă în ms-ele 469 și 5054). Astfel, în timp ce în ms-ele gr. și sl. după episodul care se încheie aici, din *1 Regi*, cap. 3, urmează cel despre Sisari (= Sisera) din *Judecători*, cap. 4 (uciderea lui Sisera de către Iaila), în ms-ele rom. ordinea e cea firească: cap. despre Sisera (vezi mai sus, f. 271^v-274^v din ms. 469) e corect plasat, după cap. despre Aendor (= Aod, în *Biblie*), din *Judecători*, cap. 13, în conformitate cu textul biblic (în modelul străin defectiunea s-a produs întrucât după *Judecători*, 13 a fost plasată narațiunea din *1 Regi*, 4, î.l.d. cea din *Judecători*, 4, după care se află episodul despre levit, care face parte tot din *Judecători*). Vezi și *Introducerea*, p. 51 - 52.

*O levita i o zene ego*⁵²⁸

329^r Acesta levit îș luo șie muiare pre Plachida, din Vi//tleaemu/ jidovăscu. Și să duse muiarea lui în casa părinților lui, în Vitleaem. Și șezu acolo 4 luni. Deci să sculă bărbatul ei din mägura Efremului și să duse în Vitleaemu/ jidovăscu, să-ș întoarcă fămeaia lui la sine. Și petrecu acolo 5 zile. /

329^v După aceea să sculă și să întoarse iarăși în casa sa. Și veniră împotriva unui orași. Și iată, iaste Ierusalimu/. Zua să plecă foarte și mergând ei apuse soarele aproape de Gavaon, unde era ocina lui Veniamin. Și să întoarseră, să petreacă în Gavaon. //

330^r Deci intrară și ședzură într-o uliță a orașului. Și fiind sara, iată, venia un om bătrân, cu asinul său. Și era și omu/ acesta din mägura Efremului, ce și acesta era venit în Gava. Și venind, văzu acest om strein, șezând de laturea orașului.

330^v Și-/ întrebă pre dânș: / „De unde ești și unde mergi?” El îi spuse lui de toate pre rând. Și-i zise lui bătrănu/ : „Pace ție!” Și-l duse pre îns să petreacă și să să răpaoase în casa lui într-acea noapte. Și fu după ce cinară și iată, oamenii cetăței aceia, fi<i>i fărădelegilor,

331^r ocoliră⁵²⁹ casa aceea // pre de toate părțile. Și bătând în poartă, scrâșca cu dinții și striga pre gazdă, grăind: „Scoate noao ace/ strein, să-/ vedem cine easte!”

331^v Și ieși bătrănu/ și zise cătră dânșii: „Fraților, nu faceret rău acestui om strein, nici lucraț nebunie! / Iată, fata mea și muiarea lui le voi scoate pre înse voao. Deci, precum veț vrea, așa veț face”.

332^r Și scoase muiarea acelu om strein cătră dânșul și feaceră curvie cu însă până demineața. Deaca o lăsară, veni până înaintea ușei casei aceia, în care era bărbatu/ ei // și căzu și muri.

332^v Când fu demineața, să sculă bărbatu/ ei și deschise ușa și o văzu zăcându. Și grăi cătră însă: „Scoală, să meargem pre cale!” Și nu fu într-însă glas, nici auzire. Și o luo pre însă moartă și o puse pre un asin și o duse în țara sa. / Și luo o armă și o tăie în 12 părți,

⁵²⁸ Sl., în trad.: „Despre levit și despre soția sa”. Marg.: *Su(di) ii(s)levi, gla(v)* 19. Cf. în ms-ele gr. și sl.: *Περὶ τῶν κριτῶν Λευί* „Despre judecătorul Levi”, *Ize o(t) sudie levitū* „Despre judecătorul levit”.

⁵²⁹ Inițial scris: *окоиръ*; *л* scris supralinear de către scrib.

după numărul/ a 12 seminții creștinești, zicând așa: „Vedeț urâciunile ce fură între frații noștri!”

333^r Și plânga tot cine vedea. Și să sculară toată seminția lui Israil spre seminția lui Veniamin⁵³⁰, // să le plătească fărădelegile lor. Iară ei ieșiră din Gavaon și să gatară de război. Și să lovi toată seminția israilteanilor cu seminția lui Veniamin. Și periră întâia zi de război 22 de mii de israilteani. Și ziseră: „Tot să nu treacem / fărădelegile acestora!” Și iară să gătiră de război.

333^v Și ieșiră fi<i>i lui Veniamin a doao zi întru tâmpinarea lor. Și iară bătură pre israilteani și periră 18 mii. Și să suiră fi<i>i lui Israil în Vetil și plânga înaintea lui Dumnezeu plâns mare și tare foarte. //

334^r Și zise Dumnezeu cătră dânșii: „Mai suiți-vă încă o dată și demineață îi voi da pre înși întru mâinile voastre!”

334^v Și a treia zi să sculară fi<i>i israilteanilor spre fi<i>i lui Veniamin și mearseră în Gava și-i ocoliră primpregiur și feaceră război foarte tare. / Și periră fi<i>i lui Veniamin până în svârșit, din mic până în mare, și-i robiră pre înși fi<i>i israilteanilor, și cetățile lor răsăpiră, și cu foc le arseră. Și nu rămase din seminția lui Veniamin nici om, nici dobitoc, nici casă, ci periră toț, până în svârșit. //

335^r *O Saulē*⁵³¹

Acesta, adecă Saul, fiind sărac, petrecea cu tată-său, numele lui era Chisa⁵³². Și petrecea în sărăcie. Și atunci era preoții de giudeca israilteanii. Oamenii fiind îngreuiat și supărat de multe războaie, să ruga lui Dumnezeu ca să le dea lor împărat. /

⁵³⁰ Copistul scrie *lui Israil*, secvență aflată puțin înainte în frază, după care, fără a observa eroarea, scrie în continuare *lui Veniamin*. Acest *bourdon* se regăsește și în ms. 5054, f. 89^v, unde însă copistul încadrează sintagma *lui Israil*, semnalând greșeala.

⁵³¹ Sl., în trad.: „Despre Saul”. În ms. 5054, f. 90^r: *O Saule*; cf. ms-ele gr. și sl.: *Περὶ τοῦ Σαούλ* idem, *O Saulē skazanie* (AB: *Skazanie o Saulē*) „Poveste despre Saul”.

⁵³² Marg.: *1 Crstvi, glav <9>*.

335^v Și într-aceaea vreme era de giudeca israilteanii Samoi/
 proroc, ce să născuse din Ana cea neroditoare; le era și slujitori și
 giudecători. Oamenii nu înțelegea, nici mulțămia, că era îndereptați
 336^v de Samoi/ proroc, ce să nevoia și ruga pre Dumnezeu // ca să le dea
 lor împărat.

Și le zise lor Samoi/: „Ce sântet scârbiț, iată, eu voi ruga pre
 Dumnezeu și vă va da voao împărat”. Și să rugă Samoi/ lui Dum-
 nezău și-i spuse de svatul oamenilor. Și zise Dumnezeu: „Văz că
 336^v nu vor să fie socotitori de mine, / ce vor să să aseamene limbilor.
 Da-le-voi lor împărat după inima lor, pentru ce că nu vor ca tu să
 împărățești spre dânșii”.

Și zise Dumnezeu către Samoi/: „Mergi astară și închideț
 337^v poarta cetăței și demineată o deschideț! Și pre carele veț afla // afară
 de poarta cetăței, acela să le fie lor împărat!” Și feace Samoil toate
 după graiu/ lui Dumnezeu.

Iară Sau/ era de păștea asinii tătâni-său. Acesta pierduse pre
 asini și-i cercase pretutindinea și nu-i putuse afla. Deci fiind sara,
 337^v venise⁵³³ / la poarta cetăței, ca să întreabe și pre prorocu/ acesta. Și
 află poarta închisă. Și șezu toată noaptea la poarta cetăței.

Demineata deschiseră oamenii poarta și vru Saul să între. Iară
 338^v Samoil i/ țanu și zise către oamenii israilteanilor: // „Iată-vă împă-
 ratul vostru, ce pre dânșu/ l-aț vrut, – grăiaște Dumnezeu!”

Și deaca-/ văzură toți oamenii, ziseră: „Acesta easte împăratu/
 nostru!” Și luo Samoil cornu/ cu miru/ și-/ pomăzui pre dânșul spre
 împărăție. Și i să închinăra lui toți oamenii.

338^v Și era Saul cu-un-ochi⁵³⁴. / Și cum să văzdârji întru puteare,
 îndată începu a smeri oamenii. Unora le lua avuția, altora le scotea
 câte un ochi, altora le da munci cumplite, nu să mai conteniia, ce
 făcea tot rău fiilor lui Israil.

339^v Și să mânie Dumnezeu și trimise spre dânșu duh // viclean și
 necurat. Și așa Sau/, învâluindu-să de duh necurat, pururea cerca
 vraci, ca să-/ tămăduiască, și nu afla.

⁵³³ Cuvântul este repetat de scrib.

⁵³⁴ Calc (și în ms. 5054, f. 90^v), cf. în ms-ele gr.: μονόφθαλμος „chior” (lit.
 „cu un ochi”), sl.: *jedinokū* idem.

Odată să tâmplă de veniră niște filosofi nazareani, având ispită
 a goni duhuri necurate. Și ziseră către Sau/: „Să afli un voinic
 339^v tânăr, / să știe zice în alăute și să știe cânta cântări; și de la dânș te
 veri vrăciui”. Și spuseră lui Sau/ că easte un voinic într-acea lature,
 fecioru/ lui Iesei. Acesta bate în alăute⁵³⁵ și știe cânta în cântări.

340^v Și trimise Saul către Iesei, să-l întreabe de aceasta. // Iesei
 zise: „Easte un cocon, de paște oile mele; acela știe zice în alăute
 și știe cânta cântări”. Și ziseră solii către dânșu/: „Împăratului Sau/
 trebuiește!” Și zise Iesei: „Demineată va veni de la turmă și-/ voi
 340^v lua eu însumi și-/ voi aduce către împăratul”. / Și să duseră solii.

Iară demineata luo Iesei iepuri și miei și gânște și curci și gă-
 ini și alte multe pasări. Și luo și pre David, fiul său, și să duse către
 împăratu/ Saul, zicând: „Bine te-am aflat pre tine, împărate!”

341^v Împăratul zise: „Acesta easte fiu/ tău, // ce/ ce bate într-alăute
 și cântă în cântări?” Iesei zise: „Acesta easte fiu/ mieu și știe aceas-
 tea toate”. Sau/ zise: „Trebuiește lui să fie cu noi”. Iesei zise: „Iată
 șerbul tău, doamne, împărate! Mai am șapte feciori, aceștia vor fi de
 341^v treaba casei mele, iară acesta cocon, David, / va fi cu tine”.

Și petrecu David în polatele lui Sau/. Și când învâluia pre
 Saul duhu/ necurat, de sârg bătea David într-alăute și îndată să
 tămăduia. Și așa avea Sau/ răpaos de duhu/ necurat. Așa făcea
 David la toată nevoia lui Sau/.

342^v Și zise Ivatam⁵³⁶, // fiu/ lui Sau/: „Taică, să dă^m pre sora
 noastră, Melhula⁵³⁷, lui David, în loc de muiare. Și va fi cu noi și te
 va vindeca de neputința ta”. Și feaceră așa. Și deade Sau/ pre fata
 sa, Melhula, lui David, în loc de muiare, și-i fu lui a o lua.

342^v Într-acealea zile veniră oști / spre Sau/. Și veni Sau/ către
 prorocu/ Samoi/, să întreabe pre Dumnezeu: mearge-vor la războiu, au
 ba? Și-i zise Samoi/: „Așa grăiaște Dumnezeu: Du-te, și veț birui
 vrăjmașii voștri, ce nimică câtu e un păr să nu iai de acolo!”

⁵³⁵ Calc (și în ms. 5054, f. 91^v), cf. în ms-ele gr.: κροῦν κινύραν „cântă la
 alăută” (lit. „bate ~”), *bijuște gusli* idem.

⁵³⁶ Aici, ca și în ms. 5054, f. 92^v, *Ivatam* (Ιβαθαμ) corespunde n. pr. 'Ιωαθάμ,
 respectiv *Ioafamū* (B: *Ianafamū*) din ms-ele gr. și sl., n. pr. care apare mai jos
 redat și prin *Ioatam*, *Ioatan*.

⁵³⁷ Și în ms. 5054, f. 92^v; cf. în ms-ele gr.: Μελχὼ, sl.: *Melchola*.

343^r Să duse Sau/ la război și birui // și nu feri învățătura lui Dumnezău, ce luo marhă multă și alte cealea multe. Samoi/ ieși întru tâmpinarea lui Sau/ și-i zise lui: „Bine ai venit, împărate, ca un biruitori! Ce glasul dobitoacelor îl auzii cu urechile mele și învățătura lui Dumnezău n-ai ascultat!” /

343^v Sau/ zise: „Doamne, luai dobitoace întru mâncare și”. Samoi/ să mânia și zise cătră Saul: „Iată că ai călcat învățătura lui Dumnezău și ai lăsat leagea Lui! Grăiaște Dumnezău că: <<Nu va petreace dumnezăiescul Duh întru tine, ce să va lua împărăția ta // de la tine și să va da celora ce fac învățătură mea⁵³⁸ și nu vei avea a vedea fața mea, până ce ești întru cei vii!>>”

344^r Întoarse-și fața sa și fugi de la dâns. Sau/ se lăpădă dintru împărăție. Iară duhu/ ce/ necurat, auzind cântările și alăutele, e/ fugi de la dâns: / David fugi în casa tătâni-său și păștea oile, ca și mainte.⁵³⁹

345^r Iară Dumnezău zise cătră Samoi/: „Mergi în casa lui Iesei și pomăzuiaște pre mai mic fiu/ să<u>, întru împărăție!” Samoi/ zise: „Doamne, cum voi merge, dară de va auzi Sau/ de aceasta, de au nu mă va // piiarde?” Și zise Dumnezău: „Ia un giunc și vino, ca să faci jirtvă. Și te du în Vitlaem cătră Iesei și-/ chiiamă pre îns la jirtvă și pre feciorii lui. Și acolo î/ voi arăta ție ce vei face!”

345^v Și să duse Samoi/ în casa lui Iesei, să facă jirtvă și veniră feciorii lui / și șezură la masă. Și căută prorocul spre fiul lui Iesei ce/ mai mare, numele lui – Eliav. Și zise: „Întru adevăr acestuia i să cade a fi împărat întru creștini!” Și aciaș, vrând să-/ pomăzuiască pre dâns împărăției, vărsă miru/, și nu mearse drept. //

346^r Și aduseră și pre a/ doile, numele lui – Aminadav, ce nici spre dâns nu mearse miru/ drept. Și fu adus și al treile, anume Sima. Și nici acela nu fu destoinic. Și aduse pre ceialalți feciori și nici unul nu fu destoinic împărăției. / Și grăi Samoi/ lui Iesei: „Ai și alt fecior?” Iesei zise: „Am un cocon tânăr, ca de 12 ani, numele lui – David”. Și-i grăi lui prorocul Samoil: „Viu-i Dumnezău, că nu voi mânca pâine, până nu vei aduce aicea pre fiul tău acela aicea”. //

⁵³⁸ Scris: *μαλαε*; cf. ms. 5054, f. 92^r: *mea*.

⁵³⁹ Numai în ms-ele gr. urmează titlul: *Περὶ τῆς βασιλείας Δαβίδ* „Despre împărăția lui David (cele rom și sl., fără titlu).

347^r Și fu adus David, fiind copil. Și vărsă Samoil mir în capu/ lui. Și așa curse miru/ din creștetu/ lui, drept prin mijlocul rostului lui. Atuncea grăi Samoi/: „Acesta easte ales de Dumnezău a fi împărat creștinescu!” Drept aceea și mai pre urmă zise David / că: „Tată-mieu și mumă-mea m-au lăsat, iară Dumnezău mă priimi!”⁵⁴⁰

347^v Și acieș să duse Samoil întru ai săi, în Armatem. Saul era scârbit foarte pentru ce că să lipsise de împărăție. Și veni cătră o vrăjitoare, îmbrăcat în haine proaste, // ca să nu-/ cunoască. Și cum aruncă vrăjile în hârbu, acieș îi grăi lui: „Tu ești împărat, dară cum întraș să mă înșeli pre mine?”

348^r Saul zise ei: „Aruncă-m vrăjile, să vedem cum vor cădea!” Ea aruncă și zise: „Văz un om care pre tine ocăraște și praporu/ tău, adecă / sâmnul de împărăție, ți l-au luat”. Și zise Sau/ : „Și eu aş vrea să-/ vădz pre dânsul!” Și-i arătă lui fărâcătoarea, zicând: „Iată!” Și căută și văzu pre Samoil ca prent-o oglindă. Sculându-să, Saul să închină lui Samoil și-i grăi lui Samoi/, din oglindă, // zicând: „Iată Domnu/ Dumnezău/ tău te-au lepădat pre tine din împărăția ta, căce că l-ai mîniat! Și nu veri mai vedea fața mea în viața ta”. Și să duse.

349^r Atuncea luo pre Saul cutremur și zăcu în patu/ vrăjitoarei, cât nu mai putea. / Vrăjitoarea zise: „Tu, împărate, scoală de mănâncă și bea și te întărește, că împărăția ta să arată a fi dată altora!”

1 kni(g) Paralipome(n) O'Dv(d)ě i o Golia(d)⁵⁴¹

350^r Iară blându/ și smeritul David nu să înălță cu hirea, să zică: „Eu sânt împărat, // de bună-rudă sânt! Cine-m va lua mie împărăția?!” - ce era smerit și ales. Și nu rămânea de⁵⁴² oile părinților săi, ce pururea avea fire smerită și dreptă.

⁵⁴⁰ Marg.: *Psom Dvdī <...>*.

⁵⁴¹ Sl., în trad.: „Cartea 1 Paralipomenon, despre David și despre Goliat” (și în ms. 5054, f. 93^v, titlul este același). Fără titlu în ms-ele gr. și sl.

⁵⁴² Calc (reluat și de ms. 5054, f. 93^v); cf. ms-ele gr., sl., unde se află vb. *απολειπω*, respectiv *ostajati* „a rămâne; a (se) separa, a abandona”.

350^v Și cât fu duhu/ cel necurat întru Saul, tot în casa lui Saul petrecu. Și când / î/ învăluia pre îns duhu/, David bătea într-alăute și îndată-l lăsa. Și Ioatam, feciorul lui Saul, foarte iubii pre David. Saul îl urăia pre îns, ce să întorcea de la dâns pentru blândețele

351^r împărăției lui. Când era sănătos, tot goniia pre // David, iară cându-/ învăluia duhul, atuncea chiema pre David, să-i ajute.

Și veniră limbile de la răsărit oarecând, să le robască țara. Și era israilteanii întru greutate și întru scârbe multe. Și întru oastea

351^v acelor limbi era un om puternic foarte, / numele lui – Goliad, carele, nădăjduindu-să vitejiei sale, ponosluia Dumnezăului viu. Și biruia toată lumea cu vitejia sa. Și să înfricoșa tot omul de fața lui: mândria-să Goliad întru vitejia sa.

Și veni David cătră Sau/, de grăi: „Pentru ce te scârbiș, // domnu/ meu, împărate, și pentru ce să schimbă fața ta?” Saul zise: „Grije mi-e de alte limbi, ce vin spre noi. Deci iată că ție ți să deade împărăția și tu ești tânăr; ce vei putea face?”

352^v Și zise David cătră Saul: „Eu voi ieși la harțu cu dâns”. Sau/ dzise: „Ia-ț arme și cai buni de război!” / David zise: „Mie nu-m trebuie nici o armă. Eu când păscui oile părinților miei și venii la mine lei și urși, și eu îi ucideam fără de arme; deci așa va fi Goliad înaintea mea, ca una dintr-aceale fiară”.

353^r Ieși David la războiu și întră în oaste și zise cătră // Goliat: „Tu cine ești, de ai venit să ponosluiești Dumnezăului viu și vei să robești oamenii lui Dumnezău ?! Au doară î/ pare că vei să înghiți pre toți de vii? Du-te de aicea în bună pace, iară de nu, de sârg voi

353^v da trupu/ tău gadinelor pământești / și pasărilor cerești, întru mâncare! Și sângele tău căinii î/ vor linge, că Dumnezăul israilteanilor cu noi easte!”

Răspunse Goliat și zise: „Oh, voinice, ce te prilestești, de gră- iești cătră mine cuvinte ca aceastea, că nu voi avea a rădica spre

354^r tine suliță sau armă, // ce cu mâna te voi lovi și vei muri! Și te voi da corbilor întru mâncare! Cetățile voastre le voi sparge până în pământ și pre voi, pre toți, vă voi piiarde! Iară Dumnezău, cela ce într-îns tu crezi, nu-ț va folosi nici ție, nici cetăței acestii, că și

354^v dumnezăii miei sânt puternici. / Ci te du de aicea, o, voinice, ca să nu-ț pierzi viața ta, să agonisești plâns seminției tale!”

Aceasta deaca auzi David, chiemă numele lui Dumnezău într-agiutori și băgă piatră⁵⁴³ în praștie și lovi fața lui Goliat, zicând: „Vezi

355^r puterea Dumnezăului meu!” Și cum îl lovi // pre îns în cap, î/ ucise. Și alergă, de scoase cuțitul lui și tăie capul lui. Și așa fu mântuirea israilteanilor într-aceea zi. David fu iubit de toți oamenii israilteanilor. Și să chiemă împărat.

355^v Saul goniia pre David și vrea să-l ucigă pre dânsu/. / Și veni David în Hevron și să fece de sine împărat; și împărăți într-însi 7 ani.

Într-una de zile auzi Sau/ că David easte în Vefți/⁵⁴⁴ și veni, de șezu în Vefți/⁵⁴⁵, de cerca pre David. Într-acea noapte deschise David

356^r poarta cetăței și scoase oamenii săi // afară. Iară David însuș întră în oastea lui Sau/ și luă toiaгу/ lui și gugimanul lui. Și nimea pre dâns nu-/ simți. Demineața căută Sau/ toiaгу/ și gugimanu/ și cugetă, zicând: „David le-au luat!”

David să sui împotriva căiei și sta acolo într-o piatră înaltă. /

356^v Și trecând Saul, î/ strigă David dinapoi și zise: „Pentru ce mă gonești, domnu/ meu, fiind eu înapoi?” Și grăi cătră boiari: „Bine strejuiți voi pre împăratul! Căce nu-/ păziți mai bine? Că cum i-am luat toiaгу/ și gugimanul, i-aș fi putut tăia și capu/. Ci să nu-m dea //

357^r Dumnezău să-m rădic eu mâna spre pomazanicu/ lui Dumnezău, că pre îns Dumnezău-/ pomăzu!”

Și deade lui Sau/ toiaгу/ și gugimanu/. Și de acolo fugi David în loc pustii; și cu dâns, trei sute de voinici.

Și neavând ce mânca, veni David noaptea în bes<ea>reca lui

357^v Dumnezău / și zise cătră Aviator preotul: „Easte pâine să mănânce acești voinici?” Aviator preotu/ zise: „Nu easte altă pâine, fără numai jirtva. Deci de vor fi coconii curați, să mănânce!” Și zise David: „Treile sânt de când nu s-au atins de muieri”. Și zise

358^r Aviator: // „Ei mănânce dară!” Și mâncară toți și băură.

⁵⁴³ Cf. ms-ele gr.: τρεῖς λίθους „trei pietre”; sl.: kameni „o piatră”. În ms. 5054, f. 94^v, ca în ms. 469.

⁵⁴⁴ În text: Vitleam; corectat marg. de scrib. în ms. 5054, f. 95^r: Vitleem, neemendat de copist. În ms-ele gr.: Μεθήλ; sl.: vŭ Vefilē. Același toponim este redat în Septuaginta prin Εχελα; cf. și Biblia, Samuel, 26: Hachila.

⁵⁴⁵ Aici și în ms. 5054, f. 95^r: Veftil.

358^v Și să sculă un om idumeanin, numele lui – Doic, și mearse, de spuse lui Sau/, zicând: „Doamne, împărate, preoții Domnului iubesc pre David și dau lui ceale ce-s de treabă lui Dumnezeu, iară pre tine cu minciuni te înșală / și te urăscu”.

Aceasta deaca auzi Sau/, trimise să ucigă pre trei sute de preoți ai Domnului Dumnezeu, ce era cu Aviator. Iară preotu/ Aviator să duse cu David.

359^r Și altele multe feace Sau/ lui David și oamenilor lui, până în zua morței lui. Și-ș pierdu // Sau/ viața sa la războiu. Și câte ispitiri feace Saul lui David, ce pentru mulțimea lor le-am trecut, de nu le-am scris.⁵⁴⁶

359^v David luo împărăția și împărăți întru israili. Într-una de zile prânziia în polate și îmbla, de să primbla în niște șoproane ce era desupra polatelor. / Și văzu o muiare, spălându-să în baie și întrebă de dânsă, care easte. Și trimise într-ascuns, de o aduseră cătră dâns. Și feace cu-nânsă păcat; iară bărbatu/ ei, Urie, era la războiu cu Eovav⁵⁴⁷, sărdariu/ oștilor.

360^r Deci trimise Eovav pre Urie, să spuie lui David de rândul/ oștilor. // Și deacă veni Urie, îi zise David: „Mergi la casa ta, de te odihneaste; și când va fi demineată vei veni”.

360^v Deci să duse Urie la casa sa. Și avusease svat cu soții săi, ca să nu să atingă de muiarea lui și nici să doarmă într-un pat cu dânsă, zicând: „Soții miei sânt / acum la oaste și să țin întru curăție, iară eu să mă culc în patu/ meu?! Nu-m easte destul de arătarea⁵⁴⁸ casei mele?”

361^r Și așa să țin. Și să culcă⁵⁴⁹ pre așternutul său. Iară muiarea lui, fiind făcută păcat cu David și neputând a să ascunde, spuse împăratului, // zicând: „În știre să-ț fie, doamne, împărate, că eu făcui

⁵⁴⁶ Doar în ms-ele gr. urmează titlul capitolului: Περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς καὶ τοῦ φόνου „Despre nevasta lui Urie și despre asasinat” (ms-ele sl., ca cele rom., fără titlu).

⁵⁴⁷ Și în ms. 5054, f. 96^r: Eovav; cf. în ms-ele gr.: Ἰωᾶβ, sl.: Ioavū. Mai jos acest antroponim este redat prin Iovav și Ioav (ca în versiunile străine la care ne-am raportat).

⁵⁴⁸ Aici arătare, calc, cf. în ms-ele gr.: θεωρία „arătare; vedere etc.”, sl.: vidēnie idem. Sensul propoziției este: „nu-mi este destul că mi-am văzut casa?”

⁵⁴⁹ Scris: κβακβ.

păcat cu tine și acum bărbatu/ meu nu să culcă cu mine; ci iată că să va duce la oaste⁵⁵⁰ și când să va întoarce, mă va <găsi>⁵⁵¹ îngreuiată de tine și capu/ meu va tăia!”

361^v David deacă auzi de aceasta, / trimise carte cătră Eovav, voievodu/ său, zicând: „Când vă veț lovi oști cu oști, pune pre Urie înainte, ca să piaie!” Și deade lui Urie scrisoarea de moartea lui, pecetluită. Și o duse cătră Eovav voievodu/. Eovav deaca ceti cartea, 362^r puse pre Urie înaintea războiului. // Și aciaș fu giunghiat. Și așa feace David curvie și ucidere.

362^v Văzând Dumnezeu păcatu/ lui David-Împărat, carele feace, trimise îngeru/ său cătră prorocu/ Natan⁵⁵², zicând: „Mergi de vădeaste pre David de păcatu/ carele feace!” Și zise prorocu/ cătră înger. „Temu-mă, căce easte împărat, / dară de nu va răbda vădirea, 363^r adecă ispovedaniia, ci mă va omorî?” Și-i zise îngerul: „Mergi și mă veri vedea pre mine, stând înaintea lui! Deci de nu va priimi împăratu/ descoperirea, eu-/ voi ucide pre dânsu/!”

363^v Și veni prorocul cătră împăratu/. Și deacă întră, // văzu pre îngeru/, stând dindeapoiu/ împăratului, fiind spata goală amână, ca de nu va îngădui descoperirea, de năprasnă să-/ piarză pre dâns.

363^v Deci văzând prorocu/ pre înger, luo îndrăznire, cât grăi cătră împăratu/: „Am giudecată cu tine, împărate”. / Și zise împăratul: „Spune-m vina!” Răspunse prorocu/: „Un om oarecarele avea 99 de miei. Și șezând cu dâns⁵⁵³, să veselii. Iară altu/ era un om sărac, de ședea aproape de dâns. Și ace/ om sărac era având numai un miel, ce-/ ținea în casa lui și de la masa lui mânca și păharu/ // 364^r său bea. Iară bogatul acela uită cei 99 de miei ai săi și luo cest mie/ sângur acelu om sărac și-/ giunghie și-l mănă. Această vină îț arăt ție, ca să te giudeci tu însu/, cu rostu/ tău”.

⁵⁵⁰ Scris inițial: вастре.

⁵⁵¹ Cuvântul este omis de scrib; cf. în ms. 5054, f. 96^r: găsi.

⁵⁵² Scris: Datan (ΔΑΔΑΝ), greșeală care există și în pasajul corespunzător din ms. 5054, f. 96^v, unde grafia este identică; în ms-ele gr. și sl.: Νάθαν, Nafanū „Natan”.

⁵⁵³ Dezacordul se datorează faptului că în ms-ele gr. și sl. corespondentul termenului „miei” sunt substantivele de genul feminin ἀμνάδας „mieluțe”, respectiv agneci „miei”.

364^v Și grăi împăratu/: „De să va afla să fiu făcut eu una ca aceasta întru împărăția mea, / aceluia om să-i dau 10 pentru unul; iară de nu, să-i tai capul lui!” Răspunse Natan proroc, de zise: „Tu, împărate, ai făcut aceasta!”

365^r Și acieș blându/ David/ Împărat să sculă din scaunu/ său și să închină, zicând: „Greșit-am Domnului Dumnezeu/ meu!” Atuncea Natan⁵⁵⁴ proroc, // văzând spata întorcându-să la locul său, zise către împăratul: „Dumnezeu au iertat păcatele tale!”

Și de-acia împăratu/ plângea păcatele sale, carele feace. Atuncea scrise psalmu/ acesta, *Pomilui me, Be*⁵⁵⁵.

365^v Îngerul îi conteni lui, zicând: „De acum înainte nu va scădea spata ta!”⁵⁵⁶ / Și născu David 7 feciori, doi - cu muiarea lui Urie și trei - cu Velhula⁵⁵⁷, fata lui Saul, și 2 - cu Maneia⁵⁵⁸, a lui Navan. Întâiul născutu/ fiul său era Avesalom.

*O Avesalomē*⁵⁵⁹

366^r Și era într-aceaea vreamă un om slăvit, numele lui - Ahitofel. // Acesta urăia pre David foarte și cerca vreamă să-l ucigă pre dâns, și nu afla. Și deaca crescua Avesalom, Ahitofel află vreamă și mearse, de-i zise lui: „Pentru ce lași tu împărăția tătâni-tău, că iată, Solomon, 366^v fiu/ slujnicei, va să ocineadze împărăția?! / A ta easte împărăția și ție și să cade, că tu ești întâi-născut de David. Ce îndrăznește și o ia, că Dumnezeu/ părintelui tău î/ va lepăda pre dânsul de împărăție și împărăția lui ție și să va da!”

⁵⁵⁴ Scris: *Datan* (ΔΑΔΑΝΗ); în ms. 5054, f. 97^r, corect aici: *Natan*; cf. nota 552.

⁵⁵⁵ Sl., în trad.: „Miluiește-mă, Doamne” (și în ms. 5054, f. 97^r: *Pomilui mja, bži*). Marg.: *Pslo(m) Dv(d)ū 50*.

⁵⁵⁶ În ms-ele gr. și sl. aici urmează titlul cap. Περί τοῦ Ἀχιτόφελ „Despre Ahitofel”, respectiv *O Avesalomē* „Despre Avesalom” (titlu care în ms-ele rom. se află puțin mai jos).

⁵⁵⁷ Corupt, f.l.d. *Melhila*; în ms. 5054, f. 97^r apare tot *Velhula*; cf. și mai sus, f. 342^r: *Melhula*. În ms-ele gr. și sl.: Μελχὼ, respectiv *Melcheloia*.

⁵⁵⁸ Și în ms. 5054, f. 97^r, la fel; cf. textele gr.: Μηγαίας; sl.: *Amieja*.

⁵⁵⁹ Sl., în trad.: „Despre Avesalom” (titlul sl. există și în ms. 5054, f. 97^v: *O Avesalomē*).

367^r Acestea deaca auzi Avesalom, luo aminte cuvintele lui // Ahitofel, să înălță cu firea și să svătui cu Ahitofel de împărăție; și puțin adecă nu să înșelă Avesalom cu înșelăciune și vrea să să scoale spre tată-său.

367^v Ahitofel/ să temu ca să nu aibă Avesalom dragoste cu tată- său și să-/ înșale. Și zise către Avesalom: / „Ca să nu spargi credința care ai, a te scula spre tată-tău, ci să faci ce-ț zic eu!” Și zise Avesalom: „Ce easte aceasta și ce zici tu să fac?” El zise: „Vreavei tu să te culci cu una din posadnice tătâni-tău?”

368^r Aceastea feace Ahitofel și rădică mânie // mare între tată și între fecior. Și cu svaturile ceale reale ale lui Ahitofel să înșelă Avesalom și chieamă pre una din posadnicele tătâni-său, să mănânce cu dâns. Ea nu înțelease svatu/ său ce/ viclean, deci o luă pre dânsă 368^v într-ascuns, și să culcă cu dânsă. / Și așa să izvodi mâniia.

Și luo Avesalom tot cât putu trage către svatu/ său, împreună cu Ahitofel. Și ieșiră întru laturea Hevronului și lăsară pre David sângr în Ierusalim. David plângea și să tânguiia pentru păcatul ce feace Avesalom. Și plângea, // căce că rămăsease sângr în polate.

369^r Și era un om oarecarele înțelept, numele lui - Husie, fiul lui Emenie⁵⁶⁰. Acesta petrecea însuș cu David și să îngrija cu-nâns⁵⁶¹. Și văzând pre împăratul ținut de scârbe, zise: „Doamne, împărate, 369^v pentru ce te scârbești așa / și-ț agonisești jale?”

Împăratul zise: „Vezi, o, soațe, scârba aproape de mine easte; și mă întrebi pentru ce sânt scârbit?! Nu vezi că am rămas numai eu sângr și cu tine și n-are cine-m agiuta? Iată că toți voinicii miei sânt de ceaea lature de // Iordan, în Valea cea Sărată. Și nu știu ce fac acolo cu Eovav voievodul. Iară de are fi⁵⁶² fiind aicea, eu de multă jale ce am m-aș fi izbăvit”.

370^r Și zise către îns Husie: „În câte zile are putea voinicii tăi să vie de acolo?” David zise: „În 10 dzile”. Și grăi Husie: „Eu mă voi duce

⁵⁶⁰ Și în ms. 5054, f. 98^r: *Emenie*. Cf. în ms-ele sl.: *Aminie* (AB: *Eminie*); în ms-ele gr. sintagma „fiul lui Emenie” absentează.

⁵⁶¹ Sintagma este calchiată (ea există și în ms. 5054, f. 98^r: *să îngrija cu dânsul*); cf. în ms-ele gr.: συνελυπεῖτο μετ' αὐτὸν „își făcea griji din cauza lui, se întrista din pricina lui” (unde verbul este folosit cu prep. μετὰ „cu”), preluată și de textele sl.: *pečalujašes s nimū*.

⁵⁶² Cuvântul, omis inițial, a fost adăugat ulterior de scrib interlinear.

370^v cătră / fiu/ tău, Avesalom, și-/ voi face pre îns ca într-aceaste 10 zile să nu vie cătră tine. Numai să nu te mânii pre mine, căce că am multe a grăi spre tine”.

David zise: „Du-te, numai să te svătuiești cu Avesalom, ca
371^r într-aceaste 10 zile să nu vie cătră mine, iară eu voi trimite // carte la Eovav voievodu/ și va veni, de va bate război cu dânșii”.

Și trimise David carte cătră Eovav voievodu/, să vie cu
voinicii la război, zicând că: „S-au sculat spre mine fiul meu, Ave-
salom, și cu Ahitofel”. Husie să sculă și luó oamenii săi cu arme și
371^v cu cai / și să duse cătră Avesalom⁵⁶³.

Avesalom și Ahitofel/ și alalți oameni, deacă văzură pre Husie,
să mirară și-i ziseră lui: „Cum easte pentru ce ai venit cătră noi⁵⁶⁴ și
ce easte vina venirei tale?” Husie zise cătră Avesalom: „Ție ți să
372^r cade a împărăți, iară // pre părintele tău l-au lepădat Dumnezău. Iară
tu pre toți pre noi ai a birui. Doamne, împărate Avesalome, iată că tu
ai svârșit învățăturile lui Dumnezău și pre tine te iubi Dumnezău mai
vârtos decăt pre Solomon”.

372^v Auzind Avesalom cuvintele lui Husie, să trufi / cu inema. Și
priimi pre Husie și să odihniră. Avea oaste multă, că să adunase de
prin toate cetățile. Și zise Ahitofel/ : „Împărate Avesalome, să mear-
gem să luom împărăția!”

Avesalom zise: „Să întrebăm și pre Husie de aceasta, că easte
373^r om înțelept!” // Și ziseră cătră îns: „Tu ce zici, mearge-vom [s]ă
luom Ierusalimu/, au ba?” Husie zise: „Mai îngăduie, domnu/ meu,
Avesalome, încă 12⁵⁶⁵ zile și vor veni cătră tine toți bătrânii a 12
semînții, spre închinarea împărăției tale. Și așa vor veni preoții și
373^v cu mare cinste / te vor duce în Ierusalim. Iară război nu ai cu cine
bat[e]. Și zise Avesalom: „Bun svat are Husie și Ahitofel”.

Și zise Avesalom să mai odihnească oștile încă 12⁵⁶⁶ zile.
Iară Iovav voievodu/ veni de la război și află pre David îmbrăcat în

⁵⁶³ La fel în ms. 5054, f. 98^v; cf. ms-ele gr. și sl.: Χευρὼν, respectiv *Chevron* / „Hevron”.

⁵⁶⁴ Scris: *voi* (în ms. 5054, f. 98^v, corect).

⁵⁶⁵ Identic în ms. 5054, f. 99^v; cf. în textele gr. și sl., care concordă: δέκα, *desetaago* „zece”.

⁵⁶⁶ În acest loc, în ms-ele gr.: δέκα „zece”; sl.: *dvanadesete* „douăsprezece”.

374^r dârștine și șezând în cenușe // și plângând pustiirea sa și uitarea ce fu.

Și zise Iovav: „Nu ne easte noao destu/ cât ne bate*m* cu alte
limbi, ce și cu robii și cu fiul tău⁵⁶⁷ să bate*m* războiu, fiind cu-
prinși de atâtea dureri ?!” David suspină, plânse și zise cătră îns :
374^v „Iată că pentru / păcatele mele Dumnezău mă uită și fiu/ meu să
sculă spre mine cu Ahitofel!”

Iovav să sculă cu toate oștile sale într-armați și să duse și să
înglоти spre Avesalom. Și chieamă numele Domnului Dumnezăului
375^r israilteanilor într-agiutori. Și să lovire oști cu oști // și-i răzbiră.
Husie și cu alți mulți ieșiră din război și fugiră pre altă cale.
Ahitofel/ să spânzură, că să temea ca să nu cază în mâinile lui.
Avesalom rămase sângur. Și vrând să scape, fugi. Și fugind cu
375^v calul, i să încurcă părul capului de niște ramuri de stejari / și să
anină: calul fugi, el rămase. Unu/ din voinici⁵⁶⁸ i/ văzu pre dâns
aninat, trase într-îns cu săgeata și alergă de tăie capul lui și-
duse cătră David, părintele său.

David luó capu/ fiu-său, lui Avesalom, și plângea și să tânguia
376^r pentru păcatul ce feace. // Și grăi⁵⁶⁹ cătră cela ce-i tăiașe capul:
„Oh, soațe, pentru ce nu l-ai adus pre îns viu cătră mine?! Au
doară n-ai cunoscut că ingeru/ i/ ținea pre dâns de păr ?”

Așa David plângea și tânguia pre Avesalom pentru păcatu/ ce
feace.

O 1 kni(g) Paralipome(n)⁵⁷⁰

376^v Iată că iară scrie / în Leagea Vechie, în cartea ce să chiamă
Paralipomen, că oarecând vru David-Împărat să numere mulțimea
oamenilor israilteanilor, să vază cât sânt întru zilele împărăției sale

⁵⁶⁷ Sintagma *cu robii și cu fiul tău*, greșeală de traducere, î.l.d. „cu născuții tăi din roabă” („cu fii nelegitimi), cf. gr. νοθογεννήτων; sl. *rabŭ inoroždenŭ ti* (B: *rabynoroždenomŭ*); vezi *Introducerea*, p. 65.

⁵⁶⁸ În continuare scris: *me*, barat ulterior de către copist.

⁵⁶⁹ Scribul omite inițial acest cuvânt, pe care-l adaugă apoi supralinear.

⁵⁷⁰ Sl., în trad.: „Despre cartea întâi a Cronicilor” (în ms. 5054, f. 100^r, titlul este identic). În ms-ele gr. titlul este: Περὶ τῆς καταγραφῆς „Despre înregistrare”; el nu există în ms-ele sl. De fapt acest ultim capitol al *Paliei istorice* cuprinde episoade din 1 *Paralipomena* și din 2 *Regi*, cap. 24.

377' voinici de oaste și câț lucrători sânt, de fieștece mesereaie // câte sânt. Și chieamă pre scriitoriul său, numele lui - Iovav⁵⁷¹.

Și zise David cătră dâns : „Mergi de numără și scrie toată seminția fiilor lui Israil și-*m* adu numărul lor, să-*/* văzu!” Și grăi
377' Iovav: „Împărate, mulțimea nărodului multă easte, / cine va putea sta să numere mulțimea lor? Crez, de sânt mulți, de sânt puțini, toți ai tăi robi sânt. Dară de nu va fi pre îngăduință lui Dumnezeu lucrul acesta ce vom să face*m*?”

Împăratul siliia pre Ioav să numere oamenii. Mearse Ioav și
378' numără seminția // israilteanilor și află de toți câți petrecea în Ierusalim, o mie de mii și o sută de mii, afară de muieri și de coconi și de oameni bătrâni. Și să află oameni întru jidovi 470, fără de muieri și fără de coconi⁵⁷².

378' Și-n multe părți și laturi / rămaseră nenumărați. Pentru că învățătura împăratului nu fu pre îngăduință înaintea lui Dumnezeu și căzu moartea spre oamenii cei numărați. Și periră puțini, nu mai mulți decât câți era numărați.

Zise Dumnezeu cătră Gad, sluga lui David: „Mergi de spune //
379' domnului tău, lui David: trei cazne voi trimite spre dâns, pentru ce feace răutatea aceasta. Deci să-ș aleagă șie ce va vrea: au să fie trei ani [f]oamete prin toată lumea, au trei luni să fie gonit și vânat pre
379' vrăjmașii săi și să chinuiască până la moartea lui, / au trei zile să fie moarte spre oamenii cei nenumărați.”

Mearse Gad și spuse lui David că așa grăiaște Dumnezeu: „Aleage-*t* șie dintr-aceaste trei cazne una!” Răspunse David: „Amară și cu scârbite în *cad* mie aceaste trei lucruri; mai bine să caz în
380' mânilor lui Dumnezeu // decât în mânilor vrăjmașilor, ce ca să fie moarte și în mânilor lui Dumnezeu să fim dați!”

⁵⁷¹ Și în ms. 5054, f. 100': Iovav. Vezi mai sus, nota 547.

⁵⁷² În ms. 5054, f. 100' textul este identic cu cel din ms. 469, versiunea gr. fiind diferită: καὶ ἡμέραις εἴκοσι ἀριθμούντων καὶ ἀριθμούντες καὶ εὖρον τὰς ὀκτακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν δυναμένων ρομφαίαν βαστάζειν τῆς δὲ Ἰουδαίας φυλῆς μόνης χιλιάδας πεντακοσίας μαχητῶν „și douăzeci de zile socotiră și numărară și găsiră opt sute de mii de bărbați care luptau ținând spada, din care, din triburile iudeilor numai erau cinci sute de luptători” (ms-ele sl. nu conțin acest pasaj).

Atuncea trimise Dumnezeu pre arhistratig Mihai/ și în trei
ceasuri ucise 70 de mii⁵⁷³ de oameni. Și iară zise Dumnezeu îngerului
380' Mihail și conteni moartea. Căută David / și văzu pre îngerul lui Dumnezeu<u> stând spre o arie desupra. Era înalt foarte, că ag[iung]lea⁵⁷⁴ de pre pământ la ceri. Și în mâna lui ținea spata goală. Și mâna lui era întinsă spre Ierusalim. Atuncea David de frică căzu spre fața sa și plângea, grăind: „Agiunge, Doamne, agiunge!” // ⁵⁷⁵ {Contenește mâniia ta și ca să vie spre mine urgiia ta, iar nu spre oamenii tăi!” Răspunse al Domnului înger, de grăi: „Degrab să faci jârtvă lui Dumnezeu aicea spre ariia aceasta, ca să contenească mâniia urgiei sale!” Merse David și cumpără ariia aceia ce era în vârful cu grâul ce era într-însa, cu boi și cu ralița / cu tot dimpreună, ralița o tăie pre piază și făcu foc și junghie boii și arse grâul ce era în foc, dimpreună cu boii. Așa făcu jârtvă lui Dumnezeu. Și învăță pre înger Dumnezeu și părăsi de-a mai tăia oameni<i> israilteanilor. Grăiește-să că pre urma acestora zidi sfântul Sion spre ariia aceasta Solomon, fiul lui David-Împărat. }

⁵⁷³ Cf. ms-ele gr.: ἐβδομήκοντα χιλιάδες „săptezeci de mii”; sl.: 70 (AB: *četyre*) tysešta „70 de mii (AB: patru mii)”.

⁵⁷⁴ Hârtia este aici deteriorată în ms. 469; cf. ms. 5054, f. 101': *ajungea*.

⁵⁷⁵ Filele 381 și 382 ale ms. 469, deteriorate, nu păstrează decât frânturi de cuvinte. Textul *Paliei istorice* se sfârșește pe f. 382', ornamentul final fiind încă parțial vizibil. Fragmentul pe care îl reproducem în continuare între { }, conservat în ms. 5054, f. 101' - 101'', corespunde, după toate probabilitățile porțiunii lacunare din ms. 469, și reprezintă finalul apocrifului. În ms-ele sl. mai există în plus o singură frază de încheiere, în timp ce versiunea gr. V mai cuprinde câteva capitole (Περὶ τοῦ Ὀζίου βασιλέως, Περὶ τοῦ Βίτ, Περὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, Περὶ τοῦ Ἀββακούμ τοῦ προφήτου și Ἐκ τῆς νομοθεσίας: despre Ozie-Împărat, despre Vit, despre profetul Daniil, despre profetul Avacum și despre legislatură).

GLOSAR¹

- aciiș** (*acies*) adv. - „îndată” 18^r, 103^r, 200^r
acoperemânt s.n. - „cort” 234^v
adaoge vb. - „a succeda, a moșteni” 32^r
adăpa vb. - „uda” 57^r
adânc s. n. - „ocean” în n. pr. comp. *adâncul Endiei* „Oceanul Indian” 113^v
adin-sineși - prep. + pron. „între ei” 27^r; „în sinea lor” 226^r
adoară adv. - „a doua oară” 302^v
agonisi vb. - „a câștiga, a dobândi” 354^v, 369^v
agonisită s. f. - „avere, bogăție” 155^r, 165^r, 295^r
amerința vb. (+ dat.) - „a prevesti, a anticipa” 274^v
amână adv. - „în mână” 1^v, 9^r, 19^v, 215^v
anina (*a să~*) vb. - „a se agăța” 375^v
apăra vb. (+ dat.) - „a opri” 48^v, 215^v, 216^r, 281^v
apleca vb. - „alăpta” 111^r, 111^v
apropiărăți (*nu vă~*) vb. imper. 2 pl. - „nu vă apropiați” 152^r
arătare s. f. în expr. - *a face la~* „a face notoriu” 134^r; în expr. *a să afla la~* „a fi descoperit; a fi dat în vileag; a deveni notoriu” 147^v
astară adv. - „astă seară” 336^v
au adv. - „oare” 81^r, 344^v
austru s.n. - „vânt de miazăzi” 42^v marg.; „miazăzi, sud” {14^r}
avea vb. în expr. - *a~ mai dinainte* „a(-i) fi apropiat, a se număra printre cei apropiați” 67^v

babă - s. f. „moașă” 102^v
bat adj. - „beat” 279^r, 309^v
bate vb. în loc vb. - *a~ război* „a se război” 148^v, 150^r, 256^r; *a~ într-alăute* „a cânta la alăută” 339^v, 341^r, 341^v, 350^v
bine s. invar. - „avuție” 203^r

¹ Glosarul, urmărind să faciliteze accesul la text al cititorului mai puțin familiarizat cu scrisul vechi românesc, cuprinde termeni învechiți, ieșiți din uz, cu circulație regională sau cu sensuri speciale iar trimiterile sunt selective, și nu exhaustive; nu au fost incluse aici instrumentele gramaticale (prepoziții, conjuncții sau locuțiuni prepoziționale și conjuncționale), discutate, unele dintre ele, în *Studiul lingvistic*. Am considerat util să introducem, între {...} și cuvintele din aceste categorii care se află în textul *Paliei istorice* din ms. BAR 5054, numai în porțiunea lacunară în ms. BAR 469, datorită pierderii primelor caiete ale apocrifului.

birui vb. - „a stăpâni” 89^r, 130^r, 268^v, 269^r; „a învinge” 149^v, 151^r, 307^v
 biruință s. f. - „stăpânire” 151^r, 174^v
 biruire s. f. - „stăpânire” 89^r
 Bitiia n. pr. - „Geneza (prima carte a Bibliei)” 76^r, 175^v
 {blem vb. imper. - „să mergem!” 5^r}
 bo(d)z(u) s. m. - „idol” 12^r, 134^r, 162^r, 228^v, 229^r
 bucin s. n. - „bucium” 292^r, 292^v, 293^r
 bucina vb. - „a buciuna” 292^r, 292^v, 293^r
 bun dar s. comp. - „milă” 16^v. V. și dar bun.
 Bună-rudă s. comp. - „nobil” 350^r. V. și rudă-bună.
 Bunătate s. f. - „virtute, dar” 278^r
 Bună-vreare s. comp. - „bunăvoință” 51^v
 cafas s. n. - „cameră aflată în catul de sus al unei case; foișor” 1^r, 1^v
 can adv. - „cam” 85^v
 cap s. n. - „trunchi, lemn, buștean” 55^r
 carte s. f. - „scrisoare” 361^v
 casa născuților s. comp. - „fii nelegitimi, bastarzi” 30^v
 cădi vb. - „a tămăia” 180^r, 180^v, 189^r
 cădire s. f. - „tămăiere” 179^v
 căpătâi s. f. - „bucată de lemn, ramură” 56^r
 căpin s. n. - „măceș; rug” 118^r, 118^v, 119^r, 123^v
 {cășuță s. f. - „firidă; fagure” 8^r}
 căuta vb. - „a privi” 43^v, 50^r, 283^r
 căzni (a să ~) vb. refl. cu valoare pasivă - „a fi chinuit, a fi supus torturilor” 130^v
 cândai adv. - „poate” 29^r, 39^v, 84^v, 218^r, 243^v
 cearcet (a să te ~) vb. cj. I sg. - „să te examinez” 21^r
 ceas s. n. în expr. - *ca în ceasul vieții* „la primăvară” (sau „la toamnă”) 42^v
 cebălui (a să ~) vb. - „a ameți, a zăpăci” vb. 61^r
 ceput s. n. - „ofrandă (oferită divinității din primele roade)” 326^v
 cerca vb. în expr. - *a ~ vreame* „a căuta prilejul, a pândi ocazia” 110^r, 366^r
 cerdac s. n. - „foișor, balcon” 328^r
 {chidă s. f. - „brumă” 1^r}
 ch(i)edru s. m. - „cedru” 56^r, 224^v
 chip s. n. - „idol” 155^v
 chiparis s. m. - „chiparos” 56^r
 {chit s. m. - „balenă” 2^r}
 {ciudnic s. m. - „persoană neobișnuită; făcător de minuni” 3^r}
 ci(u)militură s. f. - „ghicitoare” 313^v, 314^r, 314^v, 315^r, 315^v, 316^r, 316^v
 cirtă s. f. - „o țără; puțin” 295^r
 cislă s. f. - „număr” 136^r; „Numeri (carte a Bibliei)” 227^v
 ciude(a)să s. f. - „minune” 49^r, 124^r, 125^r, 136^r, 177^v, 178^v, 233^r

ciurdă s. f. - „turmă (de cornute mari)” 11^r, 41^v
 clăti (a să ~) vb. - „a se clătina” 180^r; „a se cutremura, a se speria „a lua inițiativa, a avea comanda” 268^r; „a se strădui, a face eforturi” în expr. *se clătiia întru cetirea stealelor* „își da silința să învețe astrologie” 205^v
 cocon s. m. - „copil” 85^r, 109^v, 110^r, 110^v, 111^r, 112^r, 308^r
 conteni vb. (+ dat.) - „a opri” 89^r, 238^v, 255^r, 278^v, 327^r
 copaci(u) s. m. - „copac” 6^v, 73^v
 coperemânt s. n. - „acoperiș” (fig.) „casă” 234^v
 corn s. n. - „slavă” 323^r
 cruța vb. - „a evita, aocoli, a se ține departe de” 155^v
 cuceri (a să ~) vb. - „a se pleca, a înghenunchia” 2^r; „a se supune, a se închina” 278^r
 cu-nâns(ul) prep. + pron. - „cu el” 98^r, 289^v, 309^v, 369^r
 cu-nânsă prep. + pron. - „cu ea” 359^v
 cu-nânși prep. + pron. - „cu ei” 35^r, 309^v, 310^r
 cutremur s. n. - „groază, teroare” 33^r, 231^v
 da vb. în expr. - *a ~ înainte la arătare* „a prezenta” 36^v
 danț s. n. - „dans” 145^r
 dar s. n. în loc. adv. - *în dar* „gratis, pe degeaba” 73^r
 dar bun s. comp. - „milă” 25^r. V. și bun dar.
 dănăoară adv. - „odinioară” 316^r
 dârștină s. f. - „zdreanță” 261^r, 373^v
 descoperire s. f. - „dare în vileag, acuzare” 363^r
 despoitoriu s. m. - „stăpân, suveran, domn” 227^r, 231^v, 269^r
 dinainte adv. în expr. - *a avea mai ~* „a prețui mai mult, a prefera” 67^v
 Dintre-Ape n. pr. comp. - „Mesopotamia” 218^v. V. și între-Ape.
 dinz de demineață loc. adv. - „dis de dimineață” 153^v, 202^r
 dosădi vb. - „a certa, a ocări” 297^r
 dvorbi vb. - „a vorbi” 270^r, 270^v
 elineaste adv. - „grecește” 229^r
 fămeaie s. f. - „familie” 329^r
 {fără-funduri s. n. pl. - „oceane” 1^r, 9^v}
 fărncătoare s. f. - „ghicitoare, vrăjitoare” 348^v
 făicav s. m. - „peltic” 113^r
 feaceră vb. ind. pf. s. 3 pl. - „făcură” 156^v, 251^r; *să ~* „se prefăcură” 126^r
 finic s. m. - „smochin” 147^v
 frâmseate s. f. - „frumusețe” 276^v; „lucru de preț” 138^r, 155^v
 frică s. f. în expr. *cu ~ fusei ținut* „m-am înspăimântat” 4^r
 {gadina s. f. - „animal, fiară” 2^r, 6^r, 6^v}
 găta vb. - „a pregăti” 41^v, 241^r

găti vb. - „a pregăti” 137^v, 333^v
 gânște s. f. pl. - „gânște” 340^v
 {ghigant s. m. - „urias” 12^v}
 giuca vb. - „a dansa” 145^v
 giunc s. m. - „vițel” 32^v
 giuncă s. f. - „vițea” 5^v
 giurui vb. - „a promite” 70^v, 299^v
 giuruin]ă s. f. - „promisiune” 7^v, 190^v
 giuruit(ă) adj. - „făgăduit(ă)” 190^v, 199^v, 234^v, 237^v
 {glaviznă s. f. - „capitol” 2^v}
 greutate s. f. - „asuprire” 351^v
 grivină s. f. - „colier, lanț din metal prețios; grivnă” 100^v, 102^v, 295^v
 gruma(d)zi s. m. - „gât” 100^v, 102^v, 295^v
 gugiman s. n. - „căciulă domnească” 356^v, 356^v, 357^v

hârbu s. n. - „blid de pământ” 348^v
 harțu s. n. - „luptă” 352^v
 horilcă s. f. - „pălincă” 301^v, 303^v, 304^v
 hrăbor adj. - „viteaz” 319^v

iani interj. - „ia, iată” 92^v, 235^v
 iazer (*jezer*) s. n. - „lac” 38^v, 248^v
 ieșit vb. ind. pf. s. 2 pl. - „ieșirăți” 195^v
 iscodi vb. - „a spiona” 243^v
 ispiti vb. - „cerceta” 62^v; 146^v, 287^v; „a vicleni, a îndemna la rele” 238^v
 ispitire s. f. - „viclenie” 359^v
 ispitit adj. - „cercetat” 200^v, 201^v
 iuboste s. f. - „iubire” în comp. *bună* ~ „amabilitate” 277^v
 iute adj. - „feroce” 94^v

îmă s. f. - „mamă” 37^v, 111^v
 îmbăiera vb. - „a se lega la brâu, a se încinge” 261^v
 împărți vb. - „a despărți” 288^v
 împlea vb. - „a umple” 279^v, 306^v; (*a i să* ~) „a se împlini (un termen)” 5^v, 81^v;
 „a îndeplini” 305^v
 înceape vb. - „a concepe” (aici) „a ejacula” 97^v; în expr. *a ~ în zgău* „a rămâne însărcinată” 54^v, 100^v, 307^v
 începătorii săborului s. comp. pl. - „arhimaghi, mai mari peste vrăjitori” 180^v
 începătorii vrăjilor s. comp. pl. - „arhimaghi” 127^v
 începături s. f. pl. - „ofrande (oferite lui Dumnezeu din primele roade)” 230^v
 închipui (*a să* ~) vb. - „a se prefăce, a se da drept altceva” 261^v
 încrosnia vb. - „a lua în spate o povară” vb. 64^v

încuiba (*a să* ~) vb. - „a-și face stup” 313^v, 316^v
 înderepta vb. - „a judeca, a face judecată” 160^v, 335^v
 îndereptare s. f. - „principiu, poruncă (a lui Dumnezeu)” 147^v; „act de justiție; sentință” 146^v, 231^v
 îndereptătorii lucrului s. comp. pl. - „epistați, magistrați” 133^v
 înfricoșat adj. - „de temut, înspăimântător” 4^v, 79^v, 85^v
 înfricoșată s. f. - „faptă înfricoșătoare, grozăvie” 18^v
 îngădui vb. - „a accepta, a fi de acord” 231^v
 îngăduință s. f. în expr. vb. - *a (-i) fi (pre)* ~ „a accepta; a-i fi pe plac, a agree” 216^v, 269^v, 378^v
 înglota vb. - „a aduna, a îngrămădi (despre oști); a se înrola” 139^v
 înglotat adj. - „îngrămădit, adunat” 140^v
 îngreuia vb. - „a asupri” 133^v; în expr. *a-și ~ inima* „a fi rigid, a nu da ascultare, a nu se îndura” 131^v, 141^v, 232^v; „a se întări” 150^v
 îngreuierea inimii s. comp. - „duritate, răutate” 130^v
 îngreuiat adj. - „neînduplecat” 195^v
 îngrija (*a să* ~) vb. - „a-și face griji” 8^v
 însuș(i) pron. - „singur, de unul singur” 39^v, 297^v, 369^v
 întărâta (*a să* ~) vb. - „a se întări” 35^v
 întări (*a să* ~) vb. - „a sprijini, a susține” 77^v
 întoarce (*a să* ~) vb. - „a se prefăce, a se preschimba” 126^v, 128^v
 întoarcere s. f. - „trădare” 181^v
 întocmi vb. în expr. - *a ~ sămânța* „a avea urmași” 53^v
 întocmitori s. m. - „supraveghetor, intendent” 107^v
 {Într-Ape n. pr. comp. - „Mesopotamia” 13^v} V. și Dintre-Ape.
 într-ascuns loc. adv. - „criptic” 147^v
 întunearec cuprins s. comp. - „obscuritate, beznă” 127^v
 întunearece s. n. pl. - „zeci de mii” 148^v, 319^v
 întunecat adj. - „necredincios, vicios” 29^v
 înumbrind vb. ger. - „umbrind” 222^v
 învâța vb. în expr. vb. - *a ~ în rost* „a memora” 236^v
 învălui vb. - „a tulbura, a agita” 131^v; „a îneca” 142^v

jirtăvnic s. n. - „altar, jertfelnic” 217^v, 285^v

laturi (lature) s. f. pl. - „vecini” 191^v, 202^v, 207^v; „ținuturi, regiuni” 262^v, 264^v, 378^v;
 „culmi, extremități” 222^v; în expr. *a lua ~le* „a-și cotropi vecinii” 202^v
 lăntuțe s. f. pl. - „lanțuri” 310^v
 lăsa fără roadă (*a să* ~) expr. vb. - „a nu avea urmași” 28^v, 32^v
 lege s. f. în comp. - *A doao* ~ „Deuteronomul” 236^v
 lemn s. n. - „copac” 192^v, 259^v

- lesne adv. în loc adv. - *pre* ~ „cu ușurință” 148^v
 {libov s. n. - „dragoste” 3^t}
 limbă s. f. - „popor, neam” 30^t, 31^t, 34^t, 62^v, 200^t; în expr. <mi>easte o ~ grea „sunt bâlbâit” 121^t
 lua vb. în expr. vb. - *a ~ dar bun* „a i se mulțumi; a primi binefaceri” 25^t. V. și *zgău*.
 lumină s. f. - „lumânare” 291^v
 lut s. m. - „unitate de măsură de greutate pentru metale prețioase, subdiviziune a fontului sau librei; lot” 257^v
 lungiș adv. în loc adv. - *în ~ și în curmeziș* „de-a lungul și de-a latul” 7^t
 mainte adv. - „înainte” 38^v, 91^t, 319^v, 320^t, 324^t
 marhă s. f. - „vită; avuție” 343^t
 măgură s. f. - „munte” 9^t, 49^v, 50^v
 mândri (*a să ~*) vb. - „a (se) făli” 351^v
 mâneca vb. - „a se trezi de dimineată” 153^v, 285^v
 mâni-(sa) s. f. gen.-dat. - „mamei (sale)” 43^v, 166^t
 mășcă s. f. - „măgărită” 63^t, 212^v
 mânt (*să ~*) vb. cj. prez. 1 sg. - „să mântui, să termin” 74^v
 measer s. m. - „sărac” 160^v, 161^t
 mertic s. n. - „soldă” 269^v
 meșter de argint s. comp. - „(rob) argintar” 163^t
 meserie s. f. - „meserie” 376^v
 meșteșugi vb. - „a complota” 260^v
 mirosenie s. f. - „mireazmă” 276^t
 mișel s. m. - „sărac”
 moștean s. m. - „urmaș, succesor” 234^v
 moștenie s. f. - „urmaș, succesor” 34^t, 36^v, 52^t; „familie” 52^t
 muște câinești s. comp. pl. - „țăuni” 129^v
 mușiță s. f. - „țânțar” 130^t
 muncă s. f. - „chin” 338^v
 năprasnă s. f. în loc adv. - *de ~* „brusc” 269^v
 nărav s. n. - „obicei” 40^v
 năstrapă s. f. - „maramă” 187^v
 neapărându-i vb. ger. - „neoprindu-i” 281^t, 281^v
 {neclătit adj. - „imobil, paralizat” 7^t}
 neispitit adj. - „nedestoinic, inapt, nedemn” 289^t
 nemearnic(ă) s. m. (f.) - „exilat(ă), emigrant(ă), venetic(ă)” 34^t, 117^v, 128^v, 132^t
 neumblat adj. - „inaccesibil, impenetrabil” 55^v
 nevastă s. f. - „logodnică” 71^t
 nevinovat adj. - „fără beteșug, sănătos” 135^t
 nicidănăoară adv. - „niciodată” 114^t, 188^v
 noiși pron. pers. 1 pl. - „noi” 194^v

- obrazui (obrezui) vb. - „circumcide” 30^t, 30^v, 31^t, 58^v
 obreji vb. - „a circumcide” 30^v
 obrezui (*a să ~*) vb. - „a (se) circumcide” 251^v
 ocaianic adj. - „păcătos” 66^t
 ocăzui vb. - „a arăta, a pomeni” 24^t
 ocina vb. - „a moșteni” 29^t, 195^v, 197^v
 ocină s. f. - „moșie, moștenire” 191^t, 241^v, 329^v
 odănăoară adv. - „odinioară” 150^v
 odoară s. n. pl. - „giuvaieruri” 257^v
 ogodnic s. m. - „slujitor; vindecător; curtezan, efeb” 127^t
 ostoi (*a să ~*) vb. - „a se liniști, a se potoli” 190^v, 230^v
 otac s. n. - „colibă, cort” 257^v
 otavă s. f. - „iarbă”; s. f. 67^t
 {otmăștenie s. f. - „răsplată, pedeapsă” 5^v}
 paximad s. n. - „pesmet; paximat” 23^t
 palang s. n. - „gard, leaț; palancă” 214^t
 pas s. n. - „amânare” 300^t, 314^v
 părăsi vb. - „a înceta” 47^v, 181^t, 237^t; în expr. *a ~ de-a vedeara* „a-i slăbi văzul” 104^v
 peasnă s. f. - „cântare, psalm” 52^v, 145^v, 169^t, 236^t
 pentru ce că loc. adv. - „precum” 247^v
 petreace vb. - „a trage în gazdă, a înnopta” 41^t, 329^v, 330^v; „a îndura, a înfrunța” 113^v;
 „a se statonici, a locui” 282^t; „a trăi” 335^t, 350^v; „a se culca cu cineva” 97^t
 petreacere s. f. - „loc de odihnă, locuință” 223^t; „facere, naștere” în comp. *țara ~i* „ținut natal” 83^t
 pevchi s. m. - „pin” 56^t
 piardere s. f. - „calamitate” 181^t
 {piște s. f. - „hrană” 4^t}
 pită s. f. - „pâine” 135^t
 pleschei vb. - „a plescăi, a lipăi” 288^t
 pocaianie s. f. - „pocăință” 58^t
 poci vb. ind. prez. 1 sg. - „pot” 59^v
 {poclisar s. m. - „sol” 11^t}
 polată s. f. - „palat” 10^v, 279^v, 270^t, 271^t, 271^v; „cat de sus, foișor” 321^t
 pomazanie s. m. - „uns, ales, sortit” 357^t
 pomăzui (*pomezui*) vb. - „a unge (cu mir); a consacra” 135^t, 135^v, 137^t, 338^t, 323^v, 344^v, 359^t
 pomet s. n. - „pom roditor; livadă”; pl. *pomeate* 7^v, 222^v; *pometuri* 312^t
 ponoslui vb. - „a aduce prejudicii, a calomnia” 351^t, 353^t
 ponosluire s. f. - „calomnie, ocară” 54^v
 poposi (*a se ~*) vb. - „a se stabili” 250^t
 porâmb s. m. - „porumbel” 32^t, 33^t
 posadnică s. f. - „concubină” 367^v, 368^t

postâmpi vb. - „a se îndepărta (de)” 156^v; (+ dat.) 183^v
 potloage s. n. sau f. pl. - „bucată de piele ruptă, cu care se cârpește încălțăminte” 261^r
 prapor s. n. - „steag bisericesc, folosit la înalte procesiuni (de exemplu, la investirea unor împărați sau înalți prelați; prapur)” 348^r
 price s. f. - „ceartă” 27^v
 priceștui (a să ~) vb. - „a se împărtași” 22^r, 23^r, 38^v
 prici (a se ~) vb. - „a se certa” 115^r
 prilăsti vb. - „a amăgi, a înșela” 353^v
 prileji (a i să ~) vb. ind. pf. s. - „a avea ocazia” 110^r
 prinde (a i să ~) vb. - „a i se întâmpla” 40^r, 110^r
 {pristăvi (a să ~) vb. - „a muri” 8^v}
 priveaghe (să ~) vb. cj. prez. 3 sg. - „să vegheze, să aibă grijă” 39^r
 prorocestvie s. f. - „prorocie” 226^r
 proslăvi (a să ~) vb. refl. (cu valoare pasivă) - „a fi proslăvit” 141^v
 purta (a să ~) vb. - „a fi călăuzit” 139^v
 putrigăios adj. (fig.) - „stricat, păcătos” 29^v
 puzderie s. f. - „resturi de in (sau de cânepă), câlți” 243^v

răbda (a nu ~) vb. - „a nu-i plăcea, a nu suferi” 59^v
 rădica vb. în expr. - a ~ mânia „a se mânia” 59^r; a ~ sămânță „a avea urmași” 29^r
 rămășlui (a să ~) vb. - „a pune pariu” 315^v
 răpaos s. n. - „loc de odihnă, adăpost” 69^v
 răposa (a să ~) vb. - „a se odhni” 69^r
 răpști (a se ~) vb. - „a cârți, a protesta” 119^r, 140^r, 146^r, 176^v, 190^r, 232^r
 răpștire s. f. - „protest, ceartă, uzurpare, răpire, jefuire” 179^r
 răsăpi (a să ~) vb. - „a se dărâma” 18^r, 151^r, 168^v
 rășchira vb. - „a ramifica” 78^r
 roadă s. f. - „urmaș, moștenitor” 28^v; în loc. adj. fără de roadă „stearpă” 42^v
 rodină s. f. - „rodie” 192^v
 rost s. n. - „gură” 180^r, 214^v, 219^v, 221^v, 313^r, 313^v, 316^r, 316^v, 347^r, 364^r; „limbă, grai” {11^r, 11^v}; în loc. adv. în rost „pe de rost, pe dinafară” 236^r
 ruginos adj. - „stricat, putred” 262^r
 rudă-bună s. comp. - „nobil” 68^r. V. și bună-rudă.
 rudă-rea s. comp. - „persoană fără descendență nobilă” 68^v

sadoc s. n. - nume al unei plante mediteraneene (< vsl. *sadokū*, traducând gr. χρυσολάχανον lit. „legumă de aur”, confundată în unele versiuni ale *Paliei istorice* cu loboda) 66^v
 sațiu s. - „îndestulare; (p. ext.) hrană” 69^v; în loc. adv. fără de ~ „neîncetat” 214^v, 215^v
 săbor s. n. - „adunare” 168^r, 193^v
 sălășlui (a să ~) vb. - „a se statonici, a se stabili, a locui” 6^r, 7^r, 10^v, 26^v, 38^v, 80^r, 191^r
 sămânță s. f. - „seminție, neam” 147^v, 177^v, 207^r; în expr. vb. a rădica ~ „a avea urmași” 28^v

sămărat adj. - „amețit (de băutură), beat” 280^r
 sârg s. n. în loc. adv. - de ~ „de îndată” 49^v, 224^r, 341^v
 scădeare s. f. - „ruină, dezastru” 134^r
 scârbă s. f. - „supărare” 211^r, 399^v; în expr. ținut de ~ „supărat” 369^r
 scârbi (a să ~) vb. - „a se întrista; a se supăra” 43^r, 51^v, 59^r, 130^v, 210^v, 369^r
 scârbit adj. - „supărat, întristat” 41^v, 42^v, 81^r, 130^r, 177^r
 schimba vb. în expr. - i se schimbă întru dreptate „i se preschimbă în merit” 231^r
 schimbare s. f. - „purificare” 176^r
 scrâșca vb. - „a scrâșni” 331^r
 scumpărare s. f. - „răscumpărare” 300^r
 sârdariu s. m. - „dregător însărcinat cu comanda cavaleriei” 359^v
 semidal s. n. - „făină de cea mai bună calitate” (gr. σμιδῆλις, vsl. *semidalū*, *smidalj*) 41^v
 sicriiaș(i) s. n. - „cufăr, lădiță” 187^r, 188^v, 199^v
 sicriu s. n. - „cufăr, lădiță” 110^r, 187^r, 188^r, 189^r, 200^r
 slujitori s. m. - „preot” 335^v
 smeri vb. - „a chinui, a persecuta, a umili” 338^r
 soarte s. f. - (pl. sortj) „zar, sorti” 13^v
 socoti vb. - „a avea grijă, a ocroti” 111^r, 280^v; „a privi atent, a examina” 101^v, 288^r; „a chibzui” 125^v, 154^r; „a plănuși” 55^v; în expr. a nu i să socoti întru păcat „a nu se face vinovat, a nu i se imputa” 230^v
 soț s. m. - „aproapiat, tovarăș” 164^v
 spai (să nu te ~) vb. cj. prez. 2 sg. - „să nu te sperii” 9^v
 spată s. f. „spadă” 1^v, 215^v, 253^v, 269^v
 spământa (a să ~) vb. - „a se înspăimânta” 256^r
 spudză s. f. - „cenușă” 50^v
 stâlpar s. n. - (pl. stâlpari) „ramură, vlăstar” 56^r, 178^v
 stâlपुरi s. n. pl. - „stâlpi” 310^v
 steblă s. f. - „vlăstar, tulpină; cotor (de varză etc.)” 68^v
 stemă s. f. - „coroană” 113^r
 {stihie s. f. - „element” 1^r}
 stobor s. n. - „par subțire folosit la garduri; zăplaz” 213^v
 stol s. n. - „șir, cârd; linie de război” 152^r, 241^r, 291^v, 293^r; „adunare” 241^r
 stragnic adj. - „însăimântător” 85^r
 supăra vb. - „a trece peste, a nu lua în seamă” în expr. a supăra pre de marginea rostului „a nu memora, a-și însuși ceva superficial” 236^r
 svădi vb. - „a certa” 115^r
 svărmi vb. - „a sfărâma” 254^r
 ș(e)agă s. f. - „glumă” 309^v
 școapă adj. - „șchioapă” 132^r

șopron s. n. - „foișor; balcon” 359'
 sumă s. f. - „sumă” 94'

{tatul s. m. art. - „tatăl” 12', 13'}
 tâmpănă s. f. - (nume al unui instrument muzical) „timpan” 144', 145'
 toată-ardere s. comp. - „holocaust, ardere-de-tot” 305'
 trâmbițe s. f. pl. - „trâmbițe” 152'
 treace vb. - „a nu băga în seamă, a ignora” 212', 240'
 trudă s. f. - „chin, caznă”
 trufi (a să ~) vb. - „a se îngâmfa” 372'
 tunearec s. n. - „întuneric” 243'
 tutetreale num. f. pl. - „toate trei” 138'

ține vb. - „a guverna” 267'

ucide vb. - „a lovi, a bate” 92', 115', 130'
 ughi s. m. - (nume al unei monede de aur de proveniență austro-ungară) „ducat” 93'
 urâciune s. f. - „păcat, ticăloșie” 332'
 ușnic s. n. - „nume al unei monede cu valoare mare” 295'

vădi vb. - „a da în vileag, a face cunoscut” 324', 362'; „a preda, a abandona” 195'
 vădire s. f. - „apariție, descoperire” 227'; „faimă, notorietate” 113'; „dare în vileag, acuzare; acuzație” 184', 362'
 văzdârji (a să ~) vb. - „a (se) abține” 338'
 vâhod s. n. - „intrare” 174'
 vâna giuruința expr. vb. - „a obține promisiunea” 7'
 vânt s. n. - „duh, spirit” 148'
 vârfar s. n. - „rădăcină” 104'
 videnie s. f. - „apariție, fantomă” 118'
 vină s. f. - „cauză, motiv” 312', 363', 371'
 vintre s. f. - „pânțece, burtă” 85'
 voievod s. m. - „comandant de oști; duce” 95'
 voie s. f. în loc. adv. - *de ~* „din belșug” 60'
 voinic s. m. - „soldat” 231'
 voroavă s. f. - „vorbă” 278'
 vorovi vb. - „vorbi” 19'
 vrăciui vb. - „vindeca” 339'
 vreame s. f. în expr. - *a afla ~* „a găsi ocazia” 366'; *i să tâmplă ~ de treabă* „i se ivi ocazia” 318'. V. și *cerca*.

zaveasă s. f. - „perdea” 173'
 zavistnic adj. - „pizmaș” 39'
 zgău s. n. în expr. *a lua în ~* - „a rămâne însărcinată” 101'

ANEXE

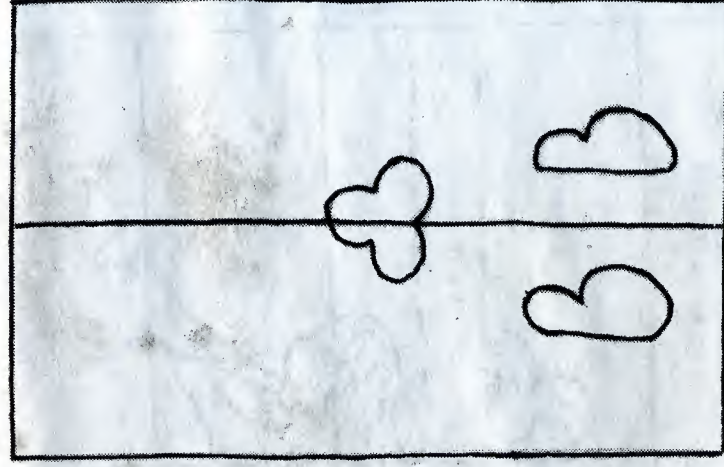
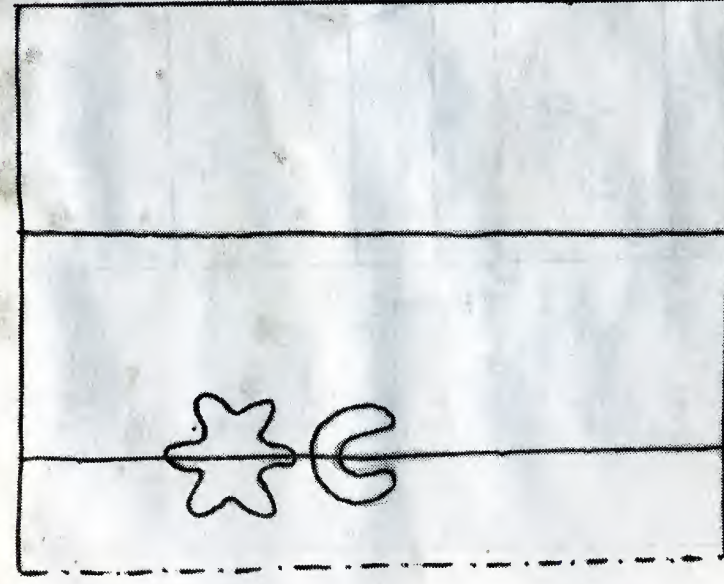

Figura 1

Figura 2

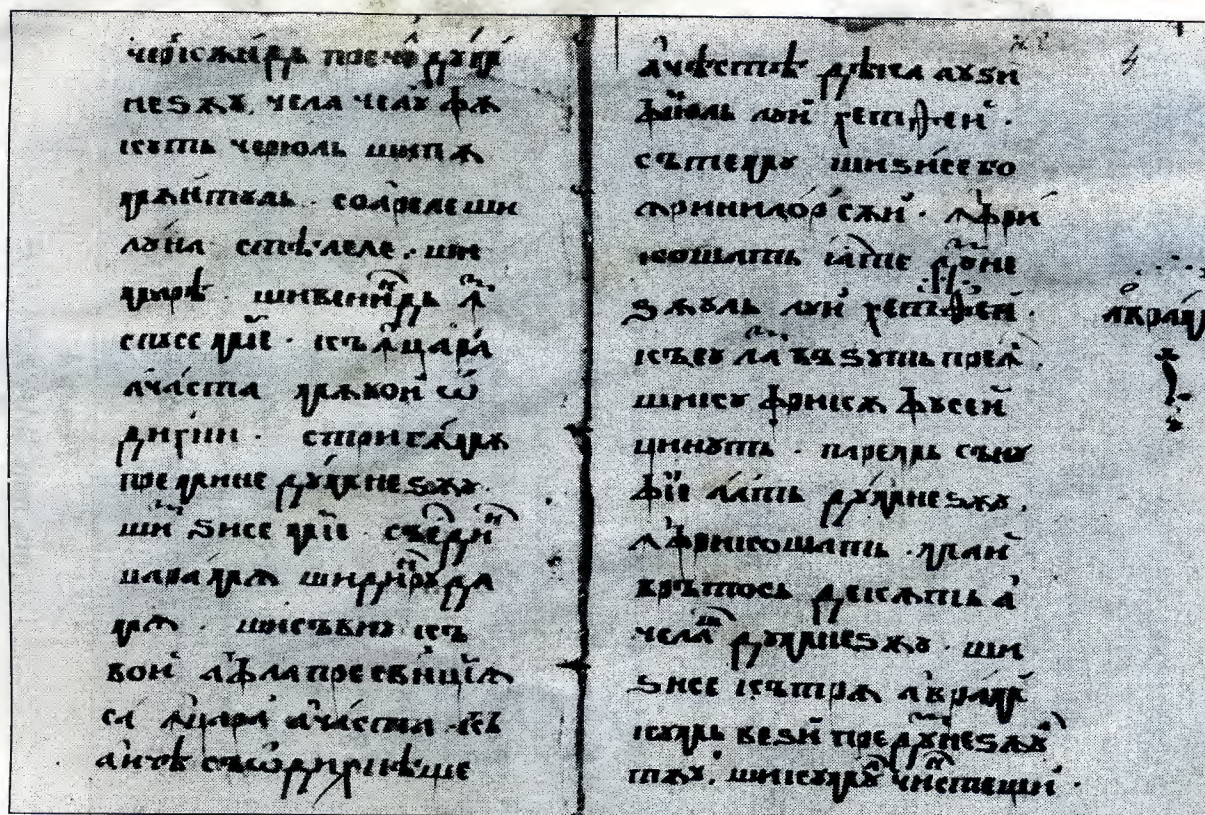
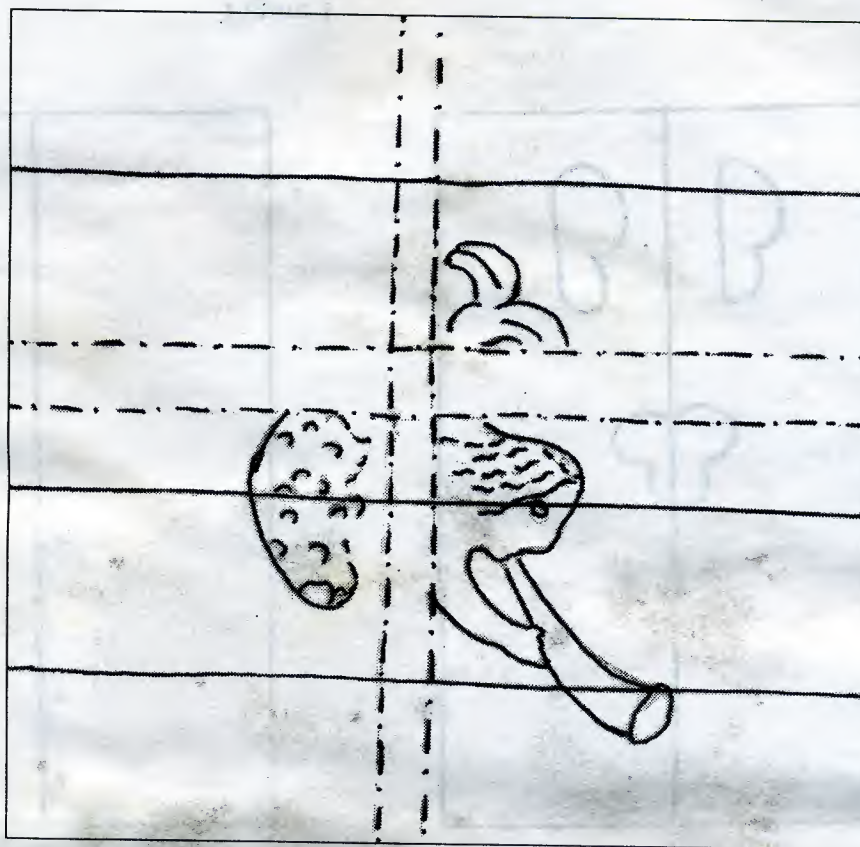
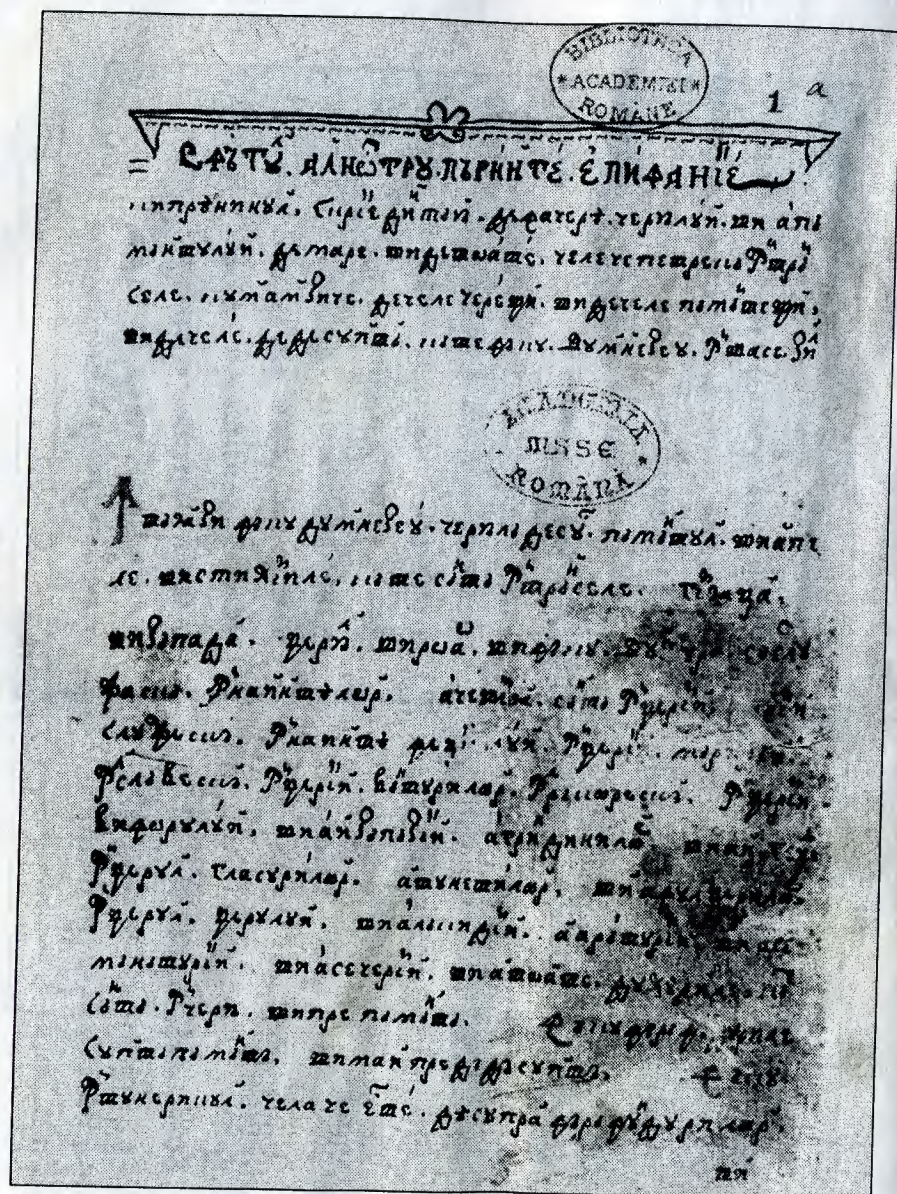

Figura 3

STUDIU FILOLOGIC	9
STUDIU LINGVISTIC	67
NOTA ASUPRA EDIȚIEI	97
PALIA ISTORICĂ	101
GLOSAR	245
ANEXE	255

Figura 4
ms. rom. BAR 5054, f. 1^r

În seria de *Cărți populare* apare acum pentru întâia oară singura versiune românească a apocrifului bizantin *Palia istorică*. El reprezintă o vastă colecție de legende de tradiție iudaică și bizantină organizate în cicluri narative, care au circulat în tot spațiul creștin, ale căror urme în folclorul românesc și în iconografie sunt foarte numeroase. Manuscrisul românesc a fost multă vreme inaccesibil chiar specialiștilor, repunerea sa în circulație se va bucura, sperăm, de interesul acestora, cât și a publicului iubitor al vechii limbi și culturi românești.